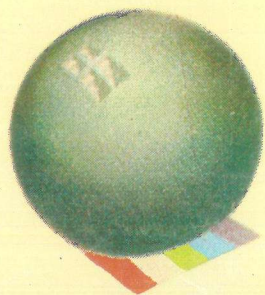

glasul
BUCOVINEI
CERNAUȚI BUCUREȘTI

3 / 1994

FUNDAȚIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

Revistă digitalizată gratuit de Asociația Rădăuțiul Civic, pentru păstrarea memoriei Bucovinei și pentru ca tot efortul oamenilor de cultură din Bucovina să fie accesibil și generațiilor de astăzi.

www.radautiulcivic.ro

Mai 2020

Fundația Culturală Română

GLASUL BUCOVINEI

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ

CERNĂUȚI – BUCUREȘTI

1994, Nr. 3

Redactor șef ALEXANDRINA CERNOV

COLEGIUL DE REDACȚIE: prof. dr. Petru Ciobanu (Brașov),
prof. dr. Mihai Iordachi (Suceava), prof. dr. Ștefan Munteanu (Timișoara),
prof. dr. Ion Popescu-Sireteanu (Iași), Z. Ornea (București),
acad. Vladimir Trebici (București), prof. dr. D. Vatamaniuc (București).

REDACȚIA : prof. dr. Alexandrina Cernov, Ștefan Hostiuc, Ilie Luceac,
Vasile Târâțeanu (redactor șef adjunct).

SUMAR

<i>SOCIETATEA PENTRU CULTURA ROMÂNEASCĂ „MIHAI EMINESCU“ : CINCI ANI DE EXISTENȚĂ</i>	3
Bucovina – procese istorice și sociale	
Ștefan Purice , Emigrarea populației bucovinene în Moldova (1775-1848).	5
Nicolae Cârlan , Despre „un proiect naufragiat“ și semnificațiile lui: „Novele sau gazete românești“, Cernăuți, 1817.	12
Personalități istorice și culturale bucovinene. Ierarhi ai Bucovinei	
Mircea Lutic , Nectarie Cotlarciuc – un arhipăstor înzestrat cu alese virtuți naționale.	19
Vladimir Trebiș , Sextil Pușcariu și Bucovina.	28
Cornelia Bodea , Isidor Bodea, Sextil Pușcariu și Bucovina.	34
Radu Economu , Iancu Flondor (1865 – 1924).	39
Rodica Șcraba , Bădița Arcadie Dugan – ultima parte a vieții.	46
Ilie Luceac , O corespondență dintre Ciprian Porumbescu și Epaminonda Bucevski.	50
Critică și istorie literară	
Dimitrie Vatamaniuc , Eminescu și „Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina“	58
Adrian Dinu Rachieru , Câteva repere pentru o istorie a poeziei bucovinene.	65
Mircea A. Diaconu , Poezia iconaristă. Câteva disocieri.	78
Ștefan Hostiuc , Poezia română postbelică din nordul Bucovinei: generații și paradigme.	87
Mihai Cimpoi , Refuzul frontierei. Portret: Ion Vatamanu.	100
Ion Cozmei , Actualitatea Călineștilor lui Cuparencu.	109
Pavel Blaj , Familia Neculce și Boianul.	115
George Muntean , Ion Neculce – astăzi.	119
Arhivele Bucovinei	
Dragoș Olaru , Sextil Pușcariu. Scrisori către Ion Nistor.	122
Memorii	
Mihai Cazacu , Cum l-am cunoscut pe Mircea Streinul.	147
Aniversări cernăuțene	
Grigore Bostan , Aspecte din activitatea Societății „Mihai Eminescu“.	150
Alexandrina Cernov , Societatea „Mihai Eminescu“ în oglinda retrovizoare a momentului actual.	155
Statutul Societății regionale pentru cultura românească „Mihai Eminescu“.	159
Restituiri	
Organizarea studiilor la Institutul Teologic din Cernăuți.	164
Eveniment	
Șt. H. , O țărancă din nordul Bucovinei premiată de Academia Română.	172

SOCIETATEA PENTRU CULTURA ROMÂNEASCĂ „MIHAI EMINESCU“: CINCI ANI DE EXISTENȚĂ

La 28 mai 1994 s-au împlinit cinci ani de la fondarea Societății pentru Cultura Românească „Mihai Eminescu”, prima organizație culturală independentă a românilor din nordul Bucovinei în perioada postbelică, eveniment important în viața spirituală a ținutului având un rol decisiv în opera de deșteptare a conștiinței naționale.

Cu acest prilej în perioada 20–22 mai a.c. au avut loc manifestări jubiliare: Sesiunea de comunicări „Scrisul românesc în nordul Bucovinei: istorie și actualitate”; dezvelirea bustului lui Ion Neculce în centrul comunei Boian, fosta moșie a marelui cronicar, precum și a basoreliefului acestuia pe frontispiciul Gimnaziului „Ion Neculce” din Boian-Hlinița, lucrări executate de pictorul cernăuțean Dumitru Gorșcouschi. Cu același prilej la gimnaziu s-a ținut mai întâi un simpozion sub genericul „Ion Neculce, Mare Vornic al Țării de Sus” după care a urmat o frumoasă serbare, deschisă, printr-un călduros cuvânt de salut, de directoarea Elena Foca (împreună cu Vasile Bizovi, profesor emerit, Vasile Bota și alți vrednici gospodari din comună, d-sa a depus mult suflet la organizarea activităților de la Boian). Ne-a onorat, prin prezența sa la manifestări, și Pretorul raionului Noua-Suliță, domnul Gheorghe Ciubrei, membru fondator al Societății, care a făcut parte și din primul ei comitet de conducere.

Alături de noi au fost de asemenea acad. Cornelia Bodea, acad. Vladimir Trebiș (Academia Română), prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, drd. Mircea Diaconu (Universitatea din Suceava), criticul și istoricul literar George Muntean, colonelul George Galan, prof. dr. Petre Ciobanu, prof. Vasile Precup, dl Constantin Calancea, alți reprezentanți ai Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, înfrățită cu Societatea „Mihai Eminescu”, ambele continuatoare ale Societății fondate la Cernăuți în 1862, prof. univ. dr. Lorin Fortuna și criticul literar Adrian Dinu Rachieru din partea Uniunii Românilor Bucovineni, poetul Anghel Dumbrăveanu, alți oameni de cultură.

Ca întotdeauna, scriitorii și ziariștii suceveni Ion Beldeanu și Mircea Motrici, reporterul Ion Mircescu de la Televiziunea Română au reflectat evenimentul în presă, la radio și televiziune, făcându-l astfel cunoscut, împreună cu colegii cernăuțeni, în întreg spațiul de cuget și simțire românească.

Cum însă un reportaj, oricât de strălucit, nu poate să epuizeze spectrul ideilor cuprinse într-o sesiune și un simpozion, am înțeles să publicăm în numerele 3 și 4 ale revistei noastre textele comunicărilor rostite, precum și discursurile președinților Societății din perioada respectivă. Am considerat utilă, de asemenea, și publicarea statutului Societății pentru a-i scoate în relief principalele obiective. Ținem să mulțumim pe această cale tuturor participanților la manifestări care ne-au onorat prezentându-ne spre publicare studiile.

REDACȚIA

Bucovina – Procese istorice și sociale

EMIGRAREA POPULAȚIEI BUCOVINENE ÎN MOLDOVA (1775 – 1848)

Ștefan Purice

Cernăuți

Anexarea Bucovinei, în 1775, de către Imperiul austriac, a însemnat pentru populația românească din această provincie începutul unei epoci de luptă grea pentru menținerea drepturilor și libertăților, pentru păstrarea ființei etnice, pentru emanciparea națională.

Politica habsburgică în perioada 1775 – 1847, atitudinea noii administrații față de populația românească au stârnit în sânul tuturor păturilor sociale nemulțumiri profunde ce s-au manifestat prin diverse plângeri, petiții, proteste, tulburări, dezertări și, mai ales, prin emigrări masive în Moldova¹. Această strămutare în masă a bucovinenilor de sub autoritatea noilor stăpânitori ai pământului lor va cuprinde practic toate stările obștești: boieri, preoți, mazili, răzeși, țărani. Așa, spre exemplu, marii boieri ca: Iordache și Lupul Balș, Ion Cantacuzino, Gheorghe Beldiman, Lupul Nacu, Alecu Neculce, Nicolae Russet, Lupul Costache, Ioniță Sturza ș.a. părăsiră teritoriul după 1775, retrăgându-se în Moldova². Din 22 de boieri pe care îi indica încă la 1776 generalul Spleny ca domiciliati în Bucovina, peste patru ani nu rămânea decât unul (V. Balș)³. Chiar și în prima jumătate a secolului al XIX-lea unii moșieri români au emigrat ilegal în Moldova, cum a fost cazul lui Ion Brâncian din Sinăuți, la 1820⁴.

Din totalul de 164 de familii de răzeși consemnate în Bucovina la 1815, aveau să emigreze în Moldova 30 de familii, din care toate cele 25 din Carapciu pe Ceremuș⁵.

Însă categoria cea mai numeroasă de emigranți o constituia, evident, țărâni-mea, care alcătuia majoritatea covârșitoare a populației din ținut. Țăranii n-au dorit să rămână sub stăpânirea străină lor prin limbă, religie, obiceiuri etc., să fie supuși la contribuții și persecutări, precum se întâmpla cu frații lor din Transilvania. La 1 mai 1776, generalul de artilerie Siskowicz raporta Consiliului Aulic de Război cu privire la emigrarea masivă din Bucovina. Numai dintr-un singur sat, Plopeni, au fugit în Moldova 40 de familii⁶.

Guvernatorul K. Enzenberg, motivându-și atitudinea sa negativă față de ideea transformării Bucovinei într-o zonă militară de graniță, afirma că numărul moldovenilor „adevărați“, adică vechea populație băștinașă, din care s-ar putea recruta grăniceri, s-ar urca abia la 6 000 de familii⁷. Adică, din cei peste 50 de mii de români băștinași aflați la 1774 în Bucovina fixați de către armatele austriece, către 1781, aveau să rămână în jur de 30 de mii de persoane, cu toate că numărul românilor de aici, la acea dată, era cu mult mai mare, datorită imigranților din Transilvania, Moldova și raiaua Hotin, stabiliți în Bucovina.

Văzând amploarea refugierii bucovinenilor în Moldova, autoritățile habsburgice au căutat diferite metode pentru a stopa emigrările. Astfel, la 1775 se propunea perceperea impozitului de pe gospodăriile țărănești în două etape, în sume egale⁸, iar Spleny primea un ordin sever de a evita orice oprimare pentru a nu stârni nemulțumirea din partea localnicilor⁹. Pentru readucerea în Bucovina a unui cap de familie sau a întregii familii fugite în Moldova s-a aprobat premiul de un ducat din vistierie în loc de doi florini¹⁰. Autoritățile austriece au emis ordonanțe prin care se interzicea strict emigrarea țăranilor din Bucovina. Astfel de ordine au fost emise în anii 1775, 1777, 1779, 1784, 1785, 1786 și 1790¹¹.

În pofida măsurilor luate, procesul strămutării în Moldova continua în proporții considerabile. În 1784 din satul Uidești au emigrat ilegal în Moldova 48 de familii¹², iar în anul 1785 numai în luna martie din Bucovina s-au refugiat 34 de familii (126 persoane)¹³. Alte 24 de familii din satele Frătăuți, Milișăuți și Horodnic s-au strămutat în Moldova în anii 1785 – 1787¹⁴.

Într-un raport, adresat împăratului, se constata că emigrările din circumscripțiile bucovinene se fac în așa măsură, încât țăranii de prin sate câte 20, 30 și mai mulți la număr își aprind casele și emigrează cu familiile lor și cu toată averea lor mișcătoare, parte în Moldova, parte în raiaua Hotinului¹⁵. Potrivit unui tabel, întocmit de K. Enzenberg, în perioada noiembrie 1785 – aprilie 1786 au părăsit Bucovina, trecând în Moldova, 6 937 de suflete, în timp ce din țara vecină au venit numai 111 persoane¹⁶. În 1786 în Bucovina (lipsesc datele pe districtul Cernăuți) erau 277 case pustii, dintre care în districtul Vijnița erau 32 case, în districtul Suceava – 108 case și Siret – 137 case pustii¹⁷. Vom reține cu această ocazie numărul deosebit de mare al clădirilor pustii din partea de sud a Bucovinei și numărul relativ mai mic din nordul provinciei, fenomen ce va influența deosebit de puternic situația etno-demografică în acest teritoriu.

Arătându-se îngrijorate de numărul extrem de mare de băjenari de sub sceptrul Habsburgilor, autoritățile austriece au adoptat noi măsuri menite să stăvilească emigrația bucovinenilor: s-a admis o ușurare a contribuției¹⁸; s-a introdus așa-numita „taxă de plecare“ asupra avutului emigranților¹⁹; a fost proclamată la 9 septembrie 1784 amnistia imperială pentru emigranții din Bucovina²⁰; s-a dispus ca administrația Bucovinei să nu partinească pe coloniști la împărțirea pământurilor²¹ etc.

Dispozițiile acestea vor influența situația într-o măsură neînsemnată. Astfel, la 29 iulie 1784 Enzenberg informa Consiliul Aulic de Război că din cele 13 familii de emigranți din Ilișești au revenit 6 și există speranța să se întoarcă și celelalte²². Iar boierii moldoveni Constantin Paladi și Iordache Romadan, în 1793, au înaintat autorităților austriece cereri pentru a dobândi permis de așezare în Bucovina²³.

Dar unele cazuri episodice de reemigrare a bucovinenilor n-au devenit o tendință stabilă. În 1790 de pe domeniul Sf. Ilie au emigrat în Moldova 152 persoane²⁴, iar în anii 1786 – 1788 populația Bucovinei avea să se reducă de la 27 245 familii până la 22 412, cele 4 833 de familii (circa 21 750 de oameni – P.Ș.), potrivit rapoartelor autorităților locale, emigrând în Moldova²⁵. Însă numărul lor trebuia să fi fost mult mai mare, având în vedere sporul natural anual de peste 1 500 persoane și ținând cont de faptul că prin includerea Bucovinei, la 1786, în componența Galiției, s-au deschis larg porțile imigrării țăranilor ucraineni. Scăderea bruscă a populației Bucovinei imediat după 1786 se prezintă, astfel, drept o formă expresivă de protest a populației românești contra știrbirii ei în drepturi, contra încălcărilor statu-quo-ului promis de habsburgi.

Văzându-se incompetente în oprirea emigrărilor țăranilor bucovineni, cercurile imperiale nutreau speranța în înrăutățirea situației economice în Moldova. În urma războiului ruso-austro-turc din 1787 – 1792, Rusia, ocupând o parte însemnată a Moldovei, a dispus suspendarea percepției contribuției pentru doi ani. Timoni, reprezentantul Agenției diplomatice austriece în Iași, la 5 iulie 1793, înainta către Thugut un raport cu privire la emigrările din Bucovina în care își exprima speranța că expirarea termenului de doi ani și introducerea unor impozite enorme vor opri emigrarea bucovinenilor în Moldova²⁶. În același timp, Timoni comunica că n-are baze legale pentru a-i cere Domnului Moldovei restituirea emigranților din Bucovina²⁷.

Probabil speranțele lui Timoni au fost zadarnice, deoarece în septembrie 1794 apare un ordin al Guvernului din Galiția și o circulară a Kreisamtului domeniurilor și mandatarilor de a lua măsuri contra emigrării țăranilor în Moldova²⁸. Același Timoni, în 1796, revendica de la Curtea din Viena dreptul de a întoarce în Bucovina indivizii care nu vor avea actele în regulă²⁹.

Iar emigrările, într-un volum scăzut puțin, continuau. În 1793 emigrează țăranii din satele Calafindești și Șerbăuți³⁰. În noaptea de 13/14 februarie 1794, 30 de țăranii înarmați au trecut frontiera austro-moldovenească, refugiindu-se în Moldova³¹.

Începutul secolului al XIX-lea a adus habsburgilor noi emigranți din Bucovina. Astfel, în 1801 părăsesc ținutul 564 persoane³², iar în primăvara lui 1803 aveau să emigreze în Moldova peste 1 000 de bucovineni³³, printre care se numărau și țăranii din Boian și Stroiești³⁴. Potrivit unor date furnizate de administrația cernăuțeană, în perioada anilor 1789–1803 au emigrat din Bucovina 14 717 persoane, în timp ce comisiile de recrutare estimau masa de emigranți chiar la 21 034 suflete³⁵.

Țăranii își aprindeau casele, stricau gardurile, retezau pomii de prin livezi emigrând în masă în Moldova, cum s-a întâmplat la 1804 cu sătenii din Toporăuți³⁶. În iulie 1805 un număr de 3 000 de familii plecau din Bucovina³⁷.

Pentru a opri, totuși, emigrarea din Bucovina, Viena a cerut de la autoritățile provinciale și locale să raporteze cauzele strămutării peste granițele Austriei a supușilor săi. Anexarea Bucovinei de către Imperiul austriac, politica de germanizare, catolicizare și colonizare a ținutului promovată de autoritățile austriece vor fi cauzele principale și motivele ce vor condiționa emigrările românilor bucovineni. La această situație apăsătoare se va adăuga, evident, și o modificare bruscă a relațiilor economice. Mărirea contribuțiilor prestate statului austriac³⁸, creșterea asuprașii din partea stăpânilor care, în locul celor 12 zile de lucru stabilite prin regulamentul lui Ghica, „îi sâlesc pe țăranii să le lucreze câte 150 și 200 de zile pe an fără plată”³⁹, frica de introducerea recrutărilor în armata austriacă⁴⁰ iar, mai târziu, înseși recrutările⁴¹ aveau să condiționeze în mare măsură fuga locuitorilor din Bucovina. Administrația provincială era conștientă de faptul că orice încălcare a drepturilor bucovinenilor, orice modificare a stării de lucruri aflate la momentul anexării generau nemulțumirile localnicilor și, ca urmare, amplificau protestul lor contra noii stăpâniri. Astfel, în 1785, K. Enzenberg raporta Curții vieneze drept cauze ale emigrărilor introducerea unor noi taxe, instituirea sistemului vamal cu Moldova, desființarea instituției de diaconi iar Consiliul Aulic de Război îi cerea să caute și alte cauze⁴². În acest plan, oficiul districtual avea să raporteze drept una din principalele cauze ale fenomenului dat ca fiind „lenea înăscută a țăranului bucovinean care în Moldova vecină, unde populația nu e atât de mare, poate mai ușor și cu mai mici greutate să-și asigure hrana”⁴³.

Evident, emigrarea bucovinenilor în Moldova prezenta caractere specifice, datorită, mai ales, faptului că aceasta se făcea într-o țară care nu era străină, într-o țară unde emigranții aveau rude, cunoscuți, iar condițiile de viață le erau perfect cunoscute, datorită faptului că baștina lor a fost până nu demult parte componentă a Țării Moldovei. Această circumstanță a fost consemnată și de Kreisamtul Bucovinei. Într-un raport adresat Guberniului galițian, Oficiul districtual menționa, printre alte cauze, realitatea și persistența legăturilor ce existau „Între una și aceeași națiune ce se află sub două guverne diferite”⁴⁴.

Regimul social-economic și politic instaurat de Habsburgi în Bucovina, mai ales după 1786, era greu de suportat. Această realitate puțin plăcută și, drept urmare, emigrările masive din ținut nu se explicau prin „lenea înăscută” a românului bucovinean, ci prin asprimea dominației existente și prin împotrivirea regimului dat. Dar emigrau nu numai românii. În martie 1785 s-au refugiat în Moldova 3 lipoveni⁴⁵. În anul 1824 a emigrat în țara vecină o familie de evrei din Suceava⁴⁶, fugeau slovacii de la fabrica de sticlă⁴⁷, coloniștii maghiari din Hadikfalva (15 familii), Istensegits (8 familii) și Fogadisten (10 persoane)⁴⁸, ucrainenii din Galiția, veniți în Bucovina în căutarea unui trai mai bun, se strămutau peste frontiera austro-moldovenească⁴⁹. În legătură cu aceasta, Agenția din Iași comunica cu îngrijorare că emigrează din Bucovina în Moldova pe lângă țigani și „moldoveni, unguri și rusini (ucraineni – P.Ș.)”⁵⁰. Iar în anul 1807 este semnalat cazul emigrării chiar a unor coloniști germani din Ungaria așezați în Bucovina⁵¹.

Acest fenomen dovedește elocvent atmosfera sufocantă existentă în Bucovina austriacă în prima jumătate a secolului al XIX-lea, mai ales prin faptul că aproape toate aceste etnii au fost stimulate de stat să se așeze în ținut, primind un șir de privilegii și ajutor material, ceea ce trebuia, în orice caz, să elimine orice necesitate și dorință de a emigra.

Cu timpul administrația austriacă devenea tot mai puternică, frontierele au fost și mai mult întărite, contra emigrărilor s-au luat un șir de măsuri iar bucovinenii rămași la baștină se acomodau noilor condiții de existență recurgând la alte forme de împotrivire orânduirii existente. Totuși, în pofida modificării substanțiale a stărilor de lucruri existente în Bucovina în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în ciuda tuturor obstacolelor puse în calea emigrării, strămutarea bucovinenilor în Moldova a continuat, cu toate că în proporții mult mai scăzute, înregistrându-se, în același timp, și unele excepții semnificative.

La începutul secolului al XIX-lea autoritățile habsburgice au recurs la noi măsuri, menite să oprească strămutările din Bucovina. În 1805 guvernul austriac a emis o ordonanță cu privire la amendarea întregului sat în cazul fugii țăranilor bucovineni în Moldova⁵².

Autoritățile locale au utilizat și unele metode de propagandă pentru a-și atinge scopul. Astfel, în 1814 toți preoții din Bucovina au primit circulara 536 a episcopului Daniil Vlahovici de a anunța mireniilor că, potrivit relatărilor Agenției austriece din Iași, în Moldova „nu numai pe țigani, ce și pe alți lăcuiitori de aici, moldoveni, unguri și rusini îndată la graniță îi apucă stăpânirea de acolo, le eu toate averile și ca pe niște robi opresc și-i dăruiesc sau încă și-i vând”⁵³. Simultan, pentru emigranții care se vor întoarce, s-a promis „toată ertare de pedepse”, adică amnistie. Potrivit decretului Guberniului din Lvov din 18 noiembrie 1814 „acei fugători, care de bună se vor întoarce înapoi la casele și gospodăriile lor, nu numai că nu au a se teme de vreo

pedeapsă, ci încă Stăpânirile vor fi îndatorite a-i da mână de ajutori la cele ce vor ave trebuintă spre aşezarea lor iarăşi în starea cea dintâi⁵⁴.

În acelaşi sens va acţiona şi Viena prin difuzarea decretului din 9 februarie 1815 care determina termenul de amnistie până la sfârşitul lunii octombrie 1815⁵⁵. Ordinul cu privire la amnistie a fost reînnoit în anul 1830⁵⁶. Iar în 1834 aceasta a fost acordată pentru toţi emigranţii „naţionalişti născuţi bucovineni” care reveneau în Austria⁵⁷.

Dar aceste măsuri n-au dat prea mari rezultate. Astfel, spre exemplu, protoiereul vicariatului Câmpulungului Rusesc, M. Haniţchi, raporta superiorilor săi că spre sfârşitul lui octombrie 1815 din ocolul dat „nu s-au întors nici unul înapoi” din cele 357 de persoane emigrate în cursul anilor 1814 – 1815⁵⁸.

Protestul românilor bucovineni contra dominaţiei habsburgice exprimat prin emigrarea în Moldova a continuat în decursul întregii primei jumătăţi a secolului al XIX-lea. Guvernul galiţian în anul 1808 avea să atragă atenţia oficiului districtual al Bucovinei asupra faptului că „nicăieri emigrarea ţăranilor n-a atins aşa dimensiuni ca în Bucovina⁵⁹”. În anii 1811 – 1812 fără permisiunea autorităţilor au plecat din Bucovina nu mai puţin de 177 de persoane⁶⁰, numai din satul Chilişeni, în anii 1811 – 1814, au emigrat în Moldova 157 de ţărani⁶¹, alţii 385 de pe domeniul Iacobeni au părăsit casele în anul 1814⁶². În total, în anii 1803 – 1814, peste 20 de mii de bucovineni au trecut în Moldova⁶³. Şi mai mare a fost numărul emigranţilor în decursul anului 1815 când, potrivit informaţiilor furnizate de autorităţile bucovinene, în Moldova au trecut 1 431 de familii (circa 6 600 de persoane – P. Ş.)⁶⁴ iar guvernul austriac aprecia numărul persoanelor care au părăsit Bucovina, în acest an, pentru a se aşeza în Principatul Moldovei, ca ajungând la 16 000, cea mai mare parte emigrând din cauza nedorinţei de a servi în armata imperială⁶⁵.

Emigrarea a continuat şi în deceniile premergătoare revoluţiei din 1848⁶⁶, astfel că la 1848 oraşenii Sucevei, într-un memoriu, indicau că de la ocuparea provinciei de austrieci „multe mii de suflete, astfel încât se zice că mai mult ca jumătate din locuitorii săi s-au împrăştiat în Moldova vecină⁶⁷”.

Fiind o dovadă elocventă a procesului de împotrivire contra regimului de ocupaţie habsburgic din partea românilor bucovineni, emigrările aveau să se prezinte şi ca un fenomen negativ în plan naţional şi demografic. Emigrarea clerului, a nobilimii bucovinene, a învăţătorilor etc. avea să ducă la o slăbire considerabilă a conştiinţei naţionale româneşti iar prin emigrarea masivă a ţăranilor români, numărul refugiaţilor din Bucovina în anii 1775 – 1847 va depăşi cifra de 90 de mii de persoane, elementul etnic român avea să cedeze catastrofal poziţiile în faţa elementelor colonizatoare. În acelaşi timp, perioada anilor 1775 – 1847 îşi are rolul ei în cristalizarea şi manifestarea conştiinţei naţionale, în afirmarea începuturilor unei mişcări naţionale româneşti care se va exprima atât de elocvent în anii 1848 – 1849.

NOTE

1. Iacobescu M., *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774 – 1862), Bucureşti, 1993, p. 306; *Narisi z istorii Pivnicinoi Bucovini*, Kiiv, 1980, s. 94; Negruţi E., *Informaţii noi privind emigrările din Bucovina în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Suceava, anuarul Muzeului Judeţean*, VIII, 1981, p. 257; Kojoleanko G.K., *Emigraţia trudovogo naselenia Bucovini v*

- conțe XVIII- naciale XIX v, în *Problemi istoricescoi demografii SSSR i Zapadnoi Evropi (period feodalizma i kapitalizma)*, Chișinău, 1991, s. 98.
2. Ceașu M-Ș., Vasile Balș., *Un iosefinist bucovinean, în Suceava, anuarul Muzeului Bucovinei*, XVII – XVIII – XIX, 1990 – 1991 – 1992, p. 408.
 3. Bidermman H. J., *Die Bukowina unter Österreichischer Verwaltung (1775 – 1875)*. Lemberg, 1876, s. 46.
 4. Arhiva de stat a regiunii Cernăuți (în continuare – A.S.R.C.), fond I, inv. 1, d. 3938, f. 1.
 5. *Ibidem*, d. 3054, f. 89 v – 101.
 6. Arhivele Statului București (în continuare – A.S.B.), fond Consiliul Aulic de Război din Viena (în continuare – C.A.R.), pach. 1, d. 37, f. 1 v.
 7. Nistor I., *Românii și Rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic*, București, 1915, p. 107.
 8. A.S.B., *loc. cit.*, d. 7, f. 1 v – 2.
 9. *Ibidem*, d. 37, f. 1 v; d. 41, f. 1.
 10. *Ibidem*, d. 38, f. 3; d. 41, f. 1 v – 2.
 11. Kojoleanko Gh. K., *Antifeodalina borotiba selianstva Pivnicinoi Bucovîni v kinți XVIII–na pociatku XIX st.*, în *Ukrainskii istorîcinîi jurnal*, 1978, nr. 9, s. 95.
 12. A.S.B., *loc. cit.*, pach. XVII, d. 42, f. 1 v – 2; d. 48, f. 1 – 2.
 13. *Ibidem*, pach. XVIII, d. 85, f. 1 v – 2.
 14. A.S.R.C., *loc. cit.*, d. 82, f. 1.
 15. Nistor I., *Op. cit.*, p. 126.
 16. A.S.B., *loc. cit.*, pach. XXII, d. 4, f. 1; d. 29, f. 1.
 17. *Ibidem*, d. 48.
 18. *Ibidem*, pach. IV, d. 75, f. 1 v.
 19. *Ibidem*, pach. XVII, d. 15, f. 1 – 1 v.
 20. *Ibidem*, d. 45, f. 1.
 21. *Ibidem*, pach. XX, d. 4, f. 7 v – 8.
 22. *Ibidem*, pach. XVII, d. 24, f. 1.
 23. A.S.R.C., *loc. cit.*, d. 468, f. 1.
 24. *Ibidem*, d. 277, f. 1-3.
 25. *Ibidem*, d. 156, f. 1.
 26. *Ibidem*, d. 467, f. 3.
 27. *Ibidem*, f. 2.
 28. *Ibidem*, d. 547, ff. 1, 3 – 3 v.
 29. *Ibidem*, d. 863, f. 3 v.
 30. *Ibidem*, d. 436, 6 f.
 31. Kojoleanko G. K., *Emigrația trudovogo naselenia ...*, s. 100.
 32. A.S.R.C., fond 1, inv. 5, d. 147, f. 3.
 33. Kojoleanko G. K., *Op. cit.*
 34. A.S.R.C., fond 1, inv. 1, d. 1320, ff. 3, 4 – 4 v; d. 1323, 28 f.
 35. Bidermman H. J., *Op. cit.*, s. 46.
 36. Nistor I., *Op. cit.*, p. 128.
 37. Negruți E., *Op. cit.*, p. 259.
 38. A.S.B. *loc. cit.*, pach. IV, d. 75, f. 1 v; pach. XX, d. 4, f. 6 v.
 39. A.S.R.C., fond 320, inv. 3, d. 2, f. 11; fond 1, inv. 1, d. 436.
 40. *Ibidem*, fond 1, inv. 1, d. 467, f. 1 v.
 41. *Ibidem*, fond 320, inv. 3, d. 2, ff. 3 – 4, 5, 18.
 42. A.S.B., *loc. cit.*, pach. XX, d. 4, f. 6 v – 7.
 43. A.S.R.C., fond 1, inv. 1, d. 1151, f. 53.
 44. *Ibidem*, f. 55.
 45. A.S.B., *loc. cit.*, pach. XVIII, d. 85, f. 1v-2.
 46. A.S.R.C., *loc. cit.*, d. 4626, 93 f.
 47. *Ibidem*, fond 1026, inv. 1, d. 976, f. 1.
 48. *Ibidem*, fond 1, inv. 1, d. 3056, f. 5 v – 6; d. 2576.

49. A.S.B., *loc. cit.*; A.S.R.C., *loc. cit.*, d. 3015, f. 1; d. 3843, f. 5.
50. A.S.R.C., fond 320, inv. 4, d. 1242, f. 2.
51. *Ibidem*, fond 1, inv. 4, d. 527, 10 f.
52. *Ibidem*, inv. 1, d. 1443, f. 1 – 2.
53. *Ibidem*, fond 320, inv. 3, d. 2, f. 1; inv. 4, d. 1242, f. 2.
54. *Ibidem*, d. 1242, f. 11.
55. *Ibidem*, f. 8 – 8 v.
56. *Ibidem*, fond 1, inv. 1, d. 5560, f. 1.
57. Dîrdală I., *Conștiința națională a românilor din Bucovina, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Iași, t. XII, 1975, p. 179.
58. A.S.R.C., fond 320, inv. 4, d. 1242, ff. 14, 17 – 17 v.
59. *Ibidem*, fond 1, inv. 1, d. 1151, f. 35.
60. *Ibidem*, d. 2576, ff. 4 v – 6 v.
61. *Ibidem*, inv. 4, d. 597, f. 25 v.
62. *Ibidem*, inv. 1, d. 2919, ff. 7, 12, 12 v – 13 v.
63. Dîrdală I., *Op. cit.*, p. 178.
64. A.S.R.C., *loc. cit.*, d. 305, ff. 89 v – 101.
65. Bidermman H. J., *Op. cit.*; Nistor I., *Op. cit.*, p. 129.
66. Vezi: A.S.R.C., fond 320, inv. 3, d. 2, ff. 5, 18; fond 1, inv. 1, d. 3585, f. 1; d. 3843, f. 1; d. 5651, ff. 5 – 8; d. 5653, f. 1 – 1 v etc.
67. *Suceava. Fișe de istorie. Documente privitoare la istoria orașului, 1388 – 1918*, vol. I, București, 1989, p. 667.

SUMMARY

The study dwells on the subject of the emigration of the population from Bucovina to the voivodal Moldavia between 1775 – 1848. On the basis of data gathered from the archives, it is demonstrated that in the respective period, as a result of the annexation of North Moldavia by the Habsburgs, massive emigrations from all the social strata took place, thus the Romanians from Bucovina showing their protest against the Habsburg domination.

DESPRE „UN PROIECT NAUFRAGIAT“ ȘI SEMNIFICAȚIILE LUI: „NOVELE SAU GAZETE ROMÂNEȘTI“, CERNĂUȚI, 1817*

Nicolae Cârlan

Suceava

O prejudecată persistentă, tenace și dăunătoare, ca orice prejudecată, ține cu orice preț să ne convingă că, în Bucovina, între anii 1774 și 1848, spiritul național românesc s-ar fi aflat într-o letargie desăvârșită, în peisajul cultural al provinciei subjugate de habsburgi neputându-se semnala, în această vreme, nici un fel de manifestare în măsură să contribuie fie și numai la menținerea, necum la amplificarea simțămintelor naționale. Lăsând la o parte lucrări tendențioase, străine de orice cauză științifică sau culturală, apărute în afara hotarelor României, trebuie să notăm cu mâhnire că (desigur, involuntar), datorită unor vicii în exprimarea ideilor – altminteri corect intenționate –, câte un istoriograf local a mai alimentat, din când în când, o atare prejudecată. Ca să dăm un exemplu, vom cita din textul cu care Constantin Loghin își prefățează *Istoria literaturii române din Bucovina*: „... literatura românească ce s-a făcut în Bucovina nu e rezultatul unei tradiții românești de aici“, „ea nu poartă un timbru special bucovinean“. În același paragraf, însă, autorul revine, printr-o adevărată piruietă, într-o poziție diametral opusă, care este, de fapt, cea normală, arătând – și faptele îi confirmă aserțiunea – că această literatură „a fost scrisă de scriitori români bucovineni și este ecoul durerilor și năzuințelor noastre“, că „a fost [...] singura hrană sufletească a câtorva generații românești din Bucovina“, că, „a fost singurul lor far luminos către care căuta scăpare corabia rătăcitoare a românismului din Bucovina“¹.

Intrând în subiectul propriu-zis al lucrării, autorul nu face altceva decât să demonstreze, cu argumentele care-i stăteau la îndemână în 1926, că, înainte de a exista o mișcare literară românească, în sensul estetic al termenului, aici s-a făcut simțită, chiar dacă nu programatic și instituționalizat și chiar dacă mai timid sau, uneori, în stare latentă, o continuare (prin formele și mijloacele posibile în contextul unei perfide și sistematice politici de deznaționalizare) a tradițiilor culturale românești existente în această zonă înainte de rășluirea ei de către Habsburgi. Referindu-se numai la manuscrise, C. Loghin subliniază și mai pregnant, în spiritul adevărului confirmat de realități palpabile: „Cunoscând această bogată recoltă de manuscrise alcătuite imediat după anexare, ne putem da seama ce rădăcini adânci prinsese deprinderea cărțurărească în pământul Moldovei, când pentru răstimpul unui sfert de

* Lucrarea a fost susținută la sesiunea științifică națională „Valori bibliofile din patrimoniul cultural național. Cercetare și valorificare“, VII, Târgu-Mureș, mai 1985. Cu excepția catalogului citat la nota 2, lucrarea, între timp, nu a suportat altă modificare (N.C.).

veac cunoaștem atâtea manuscrise descoperite până acum numai în partea Bucovinei. În sensul acesta putem vorbi chiar de o înflorire a culturii românești la sfârșitul secolului al XVIII-lea pe pământul Bucovinei.“ (p. 15).

Cu datele de care dispunem în momentul de față, putem schița, sumar, un tablou al acestor prelungiri ale tradiției românești și numai românești, care constau din câteva elemente definitorii, precum:

– intensificarea circulației cărții românești vechi, în pofida interdicțiilor instituite de noii stăpânitori. Pe etape, situația se prezintă astfel: secolul al XVII-lea (1643 – 1700) = 50 exemplare; prima jumătate a secolului al XVIII-lea = 235 exemplare; a doua jumătate a secolului al XVIII-lea = 786 exemplare; începutul secolului al XIX-lea (până la 1830) = peste 700 de exemplare.²

– punerea în circulație, prin intermediul cōpiilor, a unei serii ample de cărți-manuscrise românești religioase și laice³. Din informațiile de care dispunem în prezent, putem emite constatarea că, între 1799–1839, au circulat în această zonă un număr de 14 cōpii, reprezentând 12 titluri de manuscrise, după cum urmează: *Halima* coligat cu *Istoria persăști* = 1 copie (1779); *Alexandria* = 4 cōpii (1781 – 1789); *Relația Mitropolitului Gheorghe* = 1 copie (1781); *Erotocritul* = 1 copie (1785); *Codicele pătrăuțean* (o versiune despre asasinarea lui Grigorie Ghica-Voievod plus psalmii 46 și 47 din *Psaltirea în versuri* a Mitropolitului Dosoftei) = 1 copie (1787); *Codicele dornean* (o culegere de predici intitulată *Mântuirea păcătoșilor*) = 1 copie (1790); *Opt glasuri ce să chiiamă Osmoglasnic*, „scris cu păcătoasă mâna mé a lui Ioanichie dascâl Homora la Mănăstirea Voronețului, anul 1790, av. 31“ = 1 copie; *Codicele Constantin Popovici* (*Povestea lui Sindipa filosoful și Războiul Troadei*) = 1 copie (1796); *Isopia voronețeană* (*Pildele lui Isop preaînțeleptul și Viața lui Isop preaînțeleptul*) = 1 copie (1801); *Oștirea franțozilor în Rusia*, la leat 1812 = 1 copie care, după o însemnare a lui D. Furtună, s-ar fi realizat la Botoșani în anul „1839, martie 1“ și ar fi „datorit bucovineanului de origine G. M. Herescu“; *Elementuri despre aritmetică; elementuri despre geometrie; elementuri despre trigonometria dreptliniată* (f.a.);

– revitalizarea învățământului ambulant în limba română;⁴

– înființarea unei tipografii românești în Cernăuți care își începe activitatea în anul 1804⁵, unde se vor tipări calendarele lui Vasile Țintilă (din care, unul pentru toate timpurile s-ar fi întins pe „63 coale mari“⁶) și, începând cu anul 1839, cele ale lui P. Dimitrovici și S. Morariu Andrievici, o serie de cărți religioase, manuale școlare, cărți de legi, precum și o lucrare singulară în felul ei (*Chrestomaticul românesc*), realizată de Teodor Racoce din „sfărâmăturile materialului destinat gazetei“⁸ pe care intenționa s-o editeze la Cernăuți, începând cu anul 1817, proiect asupra căruia ne vom opri în rândurile ce urmează.

La 4 iunie 1816, Teodor Racoce, „translator pentru limba română în Guberniul din Lemberg“, solicită „prea înălțatului Prezidiu al Țării“ (Galiției) acordarea privilegiului de „a redacta atât un ziar politic cât și o revistă științifică în limba românească“, motivându-și cererea mai întâi prin „dragostea pentru națiunea sa rămasă atât de mult în urmă în privința științifică“ și apoi prin „îndemnul sosit de la mai mulți cetățeni din Bucovina și Moldova“, întrucât, constată el, „dintre toate națiunile Europei singură națiunea moldovenească sau valahică n-a luat parte până acum nici la evenimente de natură politică și statistică (= de stat, n. N. C.) nici la cele de natură științifică“. Rezultă că, în opinia lui Teodor Racoce, presa în limba națională reprezenta o condiție sine qua non pentru o viață politică, de stat și spirituală adecvată, ceea ce denotă, din capul locului, o viziune modernă asupra rolului presei în destinul unei națiuni. El

propune ca ziarul să se intituleze *Gazetă moldovenească*, cu apariție săptămânală și să cuprindă traduceri ale articolelor „apărute în ziarele politice privilegiate” sau „în revistele științifice cenzurate”, precum și „articole originale potrivite a lumina și deștepta spiritul încă nedevelopat al națiunii sale”⁹.

Intențiile petiționarului, deși prudent exprimate, au un caracter politico-național evident, nu atât pentru că el se referă la „națiunea sa”, dar și întrucât are în vedere propășirea vieții politice, de stat și cultural-științifice a acesteia. Desigur, o atare idee era comună în epocă datorită și mișcării iluministe care, în această parte a Europei se afla, acum, la apogeul evoluției sale. Primind, la 25 februarie 1817, aprobarea de principiu (eliberată de Guvernul din Lemberg „în baza deciziei ministeriale” din 20 ianuarie 1817, adresată, de fapt, Kraissamtului din Bucovina¹⁰, ceea ce înseamnă, fără dubii, că la Cernăuți ar fi urmat să apară ziarul), Racocce lansează, la 8 martie 1817, o *înștiințare pentru gazete românești*¹¹ (tipărită, probabil, la oficina lui Iosif Piller, în Lemberg) către toți cei „iubitori de neam și de propășirea limbii patrioticești”, înștiințare din al cărei cuprins se desprinde clar configurația ziarului a cărei apariție se anunța ca iminentă. Înștiințarea se identifică, în fond, cu programul prezumatei gazete. După ce se referă la rolul tiparului în dezvoltarea civilizației (răspândirea științelor „de la neam la neam până la cele mai depărtate părți ale lumii”), Racocce subliniază însemnătatea generală a presei pentru propășirea popoarelor: „începutul politicirii a toate Europii și cultura neamurilor ei s-au făcut cu iveala gazetelor”; în ele „ca și într-o oglindă vedem ce se lucrează în toate părțile lumii” și, prin intermediul lor, aflăm „toate întâmplările minunate și vrednice de luare aminte, ce din vreme în vreme, în osebite țări depărtate, s-au pus la iveală”. Presa mijlocește „neamurilor, mutările împărățiilor, aflările omenești cele mai folositoare fie întru rândul științelor, a poliției, a negoțitorii (i) sau a agonisirii de câmpu”, ceea ce îl determină pe Racocce să definească presa drept „istorie viețuitoare împreună cu noi”. Prin urmare, presa reprezintă, pe de o parte, un instrument indispensabil în slujba progresului uman în genere, iar pe de altă parte, un document istoric de covârșitoare însemnătate, fiind, cum zice Racocce, „o oglindă” a tot ceea ce se petrece în lume la un moment dat.

Se impune să subliniem faptul că însăși titulatura proiectatului ziar amplifică intențiile de a servi cauza întregii națiuni românești, căci titlul anunțat în înștiințare nu mai este *Gazetă moldovenească*, ci, semnificativ și fără echivoc, *Novele sau Gazete românești*. Mai mult, de data aceasta Racocce subliniază în mod expres intențiile naționale, dovedind că în Bucovina simțământul unității de neam era în acel moment într-o stare suficient de activă, tinzând evident spre cristalizarea în ceea ce mai târziu se va numi „conștiința unității naționale”: „Neamul românesc măcar că împărțit întru mai multe țări și trăind sub osebite stăpâniri, totuși o limbă are, aceeași lege și tot aceleași obiceiuri, precum aceleași cărți și aceeași scrisoare”. Așadar, unitatea etnică – „neamul” – se caracterizează prin unitatea de limbă, obiceiuri și tradiții, credință – „lege” – și de cultură scrisă – „cărți”, „scrisoare”. Dar nu este vorba numai de atâta, deoarece, mai departe, Racocce, referindu-se la „nație”, dovedește conștiința limpede a unității acesteia: „românii socotiți de împreună facu o nație de mai multe milioane, care de mult acum simțește bunătățile polituirii și dorește a fi părtașă culturii celorlalte neamuri Europii”. El consideră că o cauză principală a stagnării politice în cazul națiunii noastre a reprezentat-o tocmai faptul că „i-au lipsit acesta organu, prin care să poată primi toate acele procopsiri de care au avut parte alte noroade”. Nu mai încap, prin urmare, îndoială că lui Racocce îi era clar faptul că emanciparea națională, politică și culturală a poporului român avea nevoie de un atare instrument cu

eficiență incontestabilă, cum este presa. Se poate spune că Teodor Racoce formulează nu numai prima definiție a presei, cunoscută în cultura noastră – „istorie viețuitoare împreună cu noi” –, ci și stabilește primele repere ideologice coerente privitoare la rolul acesteia în viața națională, politică și spirituală: „Gazetele sau înștiințările de obște sunt organul tuturor bunelor învățături, a înfrumusețării limbilor și a polituirii neamurilor”. Mai trebuie să adăugăm și faptul că Teodor Racoce ținea să asigure gazetei sale un conținut de larg interes, de o manieră iluminist-enciclopedică în sens popularizator, de o amplă adresabilitate și accesibilitate, gazeta sa urmând să fie un organ de presă specific epocii luminilor, cu caracter național și patriotic.

După aceste precizări de natură ideologică, Racoce îi pune în temă pe prezumtivii abonați în legătură cu formatul, structura și conținutul gazetei:

– „Forma gazetelor va fi precum este a înștiințării acestii”¹², precizează virtualul gazetar;

– În ceea ce privește structura și conținutul gazetei, se precizează:

1. o coală sau o coală și jumătate urmează să cuprindă informații din întreaga lume („vești și înștiințări din toate țările”), plus reproducerea de „alte vestiri vrednice de știut” din presa europeană (Londra, Paris, Berlin, Hamburg și alte „eparhii” ale Germaniei, Italiei, Spaniei);

2. altă coală (sau o coală și jumătate) va fi destinată „pentru învățatură și știință”.

La propunerea deja avansată de „oameni luminați și iubitori de neam” – de unde rezultă că Racoce întreprinsese, în prealabil, ceea ce astăzi numim „prospectarea pieței” – gazeta ar trebui, pe măsură ce va căpăta răspândirea și audiența cuvenită, să-și constituie o rubrică specială (*Dascălul românesc*), destinată pentru „toate învățăturile tâlmăcite pre românie, începând de la gramatică până la teologie, adică cele duhovnicești, după așezământul bisericii grecești. Iară cele alte științii după izvoadele celor mai învățați bărbați și după cărțile de obște primite.” În fine, trebuie să notăm faptul că Racoce nu neglijează nici aspectele pragmatice, menite să-i asigure reușita. Prețul abonamentului: „60 florini în valuta de Viena sau 30 lei bani buni”, solicitând a se plăti totdeauna costul abonamentului cu o anticipație de cel puțin jumătate de an. Solicită, de asemenea, să-i fie trimise adresele prenumeranților, menționând că „cei din Țara Moldovei și din Țara Muntenescă vor primi (abonamentele – n. N.C.) prin agențiile austriaco-împărătești din Iași și București”.

Suntem, cum se observă, în fața unui proiect complet și minuțios întocmit, cu disponibilități evidente de integrare în spațiul spiritual al Europei, cel dintâi din cultura noastră, conceput într-o astfel de manieră, proiect care, fără îndoială, a beneficiat de experiența (atât cât a fost) acumulată anterior prin tentativele similare întreprinse de Ioan Piuariu Molnar, Paul Iorgovici, Societatea Filosofoască a Neamului Românesc în Mare Principatul Ardealului, Alexie Lazaru, Zaharia Karkaleki.

Nu cunoaștem, din lipsa documentelor, cum a fost primită în Principatele Române această înștiințare. Știm, însă, că în Transilvania Guvernatorul Gheorghe Bánffy n-a permis episcopului Vasile Moga multiplicarea și difuzarea ei, pe motiv că preoții mai cultivați pot citi ziare străine, iar ceilalți n-au nevoie să citească nici un fel de gazete, fiindcă le-ar înțelege și răspândi în mod greșit.¹³ Nu este pentru prima dată când Gheorghe Bánffy manifestă o poziție ostilă față de dezvoltarea culturii românești, notoriu fiind, în acest sens, și cazul lui Ioan Molnar Piuariu și Paul Iorgovici, cărora „vigilentul” guvernator le zădărnici planul de a scoate, la Viena, în anul 1794, un periodic românesc.¹⁴

Strădaniile lui Teodor Racoce, sprijinite de Ion-Budai Deleanu,¹⁵ au rămas, din păcate, infructuoase, tentativa sa devenind, cum nota Dimitrie Popovici, „un proiect naufragiat”¹⁶, dar semnificațiile acestui proiect nu sunt lipsite de importanță. Mai întâi pentru că el reprezintă un episod al strădaniilor depuse de români spre a-și crea unul din acele instrumente atât de necesare pentru ca lupta lor de emancipare națională, economică, politică și culturală să fie încununată de izbândă.¹⁷ Apoi, pentru că această înștiințare se subsumează și ea acțiunii neîntrerupte de propagare a ideii de unitate națională, căci Racoce, putem fi siguri, a distribuit-o în toate ținuturile românești. De asemenea, se impune a fi subliniat, în mod expres, faptul că proiectul lui Teodor Racoce, cel mai matur și mai bine articulat dintre toate câte s-au înregistrat până la el, reprezintă un argument în sprijinul ideii că în Bucovina simțământul și conștiința națională au fost întotdeauna active, spiritul românesc de aici, departe de a fi, cum se afirmă, „de tot amorțit” până la 1848, caracterizându-se, de fapt, prin căutări ale unor soluții în măsură să contribuie la potențarea acestui spirit, fără de care izbânzile ulterioare (autonomia de după 1848 și revenirea la „patria mamă”, în 1918) n-ar fi fost, credem, posibile.

Sigur, Teodor Racoce, văzându-și iluziile spulberate, din lipsă de prenumerați, a adunat o parte din „sfărâmurile proiectului”¹⁸ său (materiale colectate pentru rubricile cultural-literare, de magazin, ale gazetei) și le-a tipărit, în 1820, la Petru Ekart în Cernăuți, într-un volum intitulat *Chrestomaticul românesc*, lucrare ce reprezintă exact ceea ce indică titlul, o *crestomație*, pe care mulți o citează fără să o fi văzut, dovadă, în primul rând, aprecierile neadecvate cu care o caracterizează (când „periodic”, când „gazetă”, când „almanah”, când ...) și apoi faptul că-i reproduc titlul cu deformări până la efecte hilare. Dar, cu aceasta, intrăm într-un alt subiect care necesită o intervenție separată. Pentru moment vom reține opinia lui G. Călinescu: „Mulți socotesc ca întâia revistă națională *Krestomaticul românesc* scos de Teodor Racoce la Cernăuți, în 1820. Cartea e însă mai mult un magazin cu traduceri fără actualitate”¹⁹. Această apreciere nu-i anulează, firește, importanța și semnificațiile, ci o definește, cu precizie, categorial.

NOTE

1. Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina: 1775 – 1918 (în legătură cu evoluția culturală și politică)*, Cernăuți, Tipografia Mitropolitului Silvestru, 1926, p. III.
2. Olimpia Mitric, *Cartea românească veche în județul Suceava. Catalog*, I, 1992, II, 1993, III, 1994, Inspectoratul pentru Cultură al Județului Suceava; idem – *Cartea veche românească din județul Suceava, în Suceava, anuarul Muzeului Județean*, VIII, 1981, p. 309-310; Ion Nistor, *Istoria bisericii și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*, București, 1926, p. 6; idem – *Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina (1774 – 1857)*, București, 1916, p. 15-19.
3. Constantin Loghin, *op. cit.*, cap. II, *Continuarea tradiției culturale moldovenesti*, p. 12-15; Nicolae Cârlan, *Irachie Porumbescu (o prezentare monografică)*, I, în *Suceava, anuarul Muzeului Județean*, IX, 1982, p. 316-317; idem – *O versiune a relației mitropolitului Gheorghe, în Valori bibliofile din patrimoniul cultural național*, II, București, 1983, p. 175-183;
4. I. G. Sbiera, *Familia Sbiera după tradițiune și istorie și Amintiri din viața autorului*, Cernăuți, 1899, p. 150; Vasile Boca, *Învățători ambulanzți din Bucovina anilor 1774 – 1918*, în *Suceava, anuarul Muzeului Județean*, VII-VIII, 1979 – 1980, p. 295-311; Lazăr

- Ureche, *Situația învățământului românesc din Bucovina în perioada administrației militare austriece (1775 – 1786)*, în *Suceava, anuarul Muzeului Județean*, 4, 1977, p. 134-135.
5. Nicolae Cârlan, *Contribuții la bibliografia românească veche (O lucrare de legislație militară – 1829)*, în *Valori bibliofile din patrimoniul cultural național*, I, 1980, p. 132-133; idem – *Coordonate ale activității tipografice din nordul Moldovei, până la 1830*, în *Pagini literare*, Suceava, 1983, p. 172-173. Din aceste surse rezultă că, la tipografia lui Petru Ekhardt, s-au tipărit, până la 1830, un număr de 21 de titluri, după cum urmează: calendare = 8 (din care 7 au fost elaborate de Vasile Țintilă, 6 în limba română și 1 în limba germană); cărți religioase = 3, din care una cu texte paralele (românesc, slav, german) iar două în limba română; cărți de legi = 5, din care 4 în limba română, iar una cu texte paralele (german și român); gramatici românești = 2 (ediții), cu definiții și explicații în limba germană, dar cu exemplificări în limba română; circulare bisericești = 2, în limba română; crestomații = 1, în limba română. Ponderea o dețin, prin urmare, publicațiile în limba română, căci din 16 tipăriri românești numai una este trilingvă, iar din cele 5 tipăriri în limba germană, două sunt cu exemplificările în limba română. Tot ca argumente ale continuității românești în Bucovina și ca factori de menținere și manifestare a conștiinței naționale sunt de luat în considerație: *Dicționarul german-moldovenesc-francez* al lui Vasile Cantemir, elaborat în anul 1827, al cărui manuscris (de 2.000 file!) s-ar fi pierdut în timpul ultimului război mondial (pentru editarea acestui dicționar s-a constituit, în 1846, Societatea Literară în Eparhia Bucovinei), un alt dicționar (*Vocabular etimologic comparativ român*), elaborat de Porfiriu Dimitrovici (rămas, neterminat, în manuscris și, de asemenea, pierdut nu se știe în ce împrejurări), o *Gramatică teoretică practică a daco-românei, adică a limbii moldovenești sau valabice* (în l. germană), tipărită de Teoctist Blajevici în anul 1844 și un *Calendariu pentru Bucovina* care apare de la 1841 până la 1848 și de la 1850 înainte, cu regularitate. În paginile acestui *Calendariu* sunt incluse versificații moralizator- naționale (vezi Constatin Loghin, *op. cit.*, p. 34). Alte neamuri din Bucovina nu sunt prezente, în această perioadă în viața spirituală a zonei. Inutil să ne întrebăm de ce!
 6. Teodor Balan, *Vasile Scintilă*, în *Codrul Cosminului*, Cernăuți, II-III, 1925 – 1926, p. 612-614.
 7. Cf. Elvira Botez, Viorica Maxim, *Calendare din Bucovina*, în *Suceava, anuarul Muzeului Județean*, fascicula *Științele naturii*, VIII, 1985, p. 229-239, unde se dă o listă a calendarelor editate în Bucovina până în anul 1944.
 8. Dimitrie Popovici, *Studii literare*, I, *Literatura română în epoca luminilor*, Cluj, Editura Dacia, 1972, p. 279.
 9. Teodor Balan, *Teodor Racoce și „Crestomaticul românesc“*, în *Codrul Cosminului*, vol. cit., p. 369.
 10. *Ibidem*, p. 370.
 11. Publicată de Ion Lupaș în *Contribuții la istoria ziaristicii românești ardeleni*, Sibiu, Editura „Astra“, 1926, p. 32-34.
 12. Cum, până în prezent, nu se știe dacă a ajuns până la noi vreun exemplar din această înștiințare, amintită de Mihail Kogălniceanu în *Introducție la Dacia literară* (vezi și B.R.V., IV, 1944, p. 195), nu putem oferi detalii în această privință.
 13. Ion Lupaș, *op. cit.*, p. 35-36; *Dicționarul literaturii române de la origini până în 1900*. București, Editura Academiei, 1979, p. 719.
 14. Ion Lupaș, *op. cit.*, p. 8 și 36-37.
 15. Elvira Sorohan, *Introducere în opera lui Ion Budai-Deleanu*, București, Editura Minerva, 1984, p. 50-52.
 16. Dimitrie Popovici, *op. cit.*, p. 279.
 17. Dan Simonescu, *Primul ziar apărut pe pământul țării noastre*, în *Studii și materiale de istorie medie*, I, București, Editura Academiei, 1956, p. 344, nota 2; Al. Piru – *Istoria literaturii române până la 1830*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 440.
 18. Dimitrie Popovici, *op. cit.*, p. 279.

19. G. Călinescu, *Istoria literaturii române. Compendiu*, București, Editura pentru Literatură, 1963, p. 60. În acest sens, vezi și opinia judicioasă a lui Dim. Păcurariu care apreciază că *Hrestomaticul* lui Racoce este „un fel de antologie de popularizare cultural-științifică“ (în *Scritori și direcții literare*, București, Editura Albatros, 1981, p. 124).

SUMMARY

The author starts from the almost generalized opinion that, between 1774 – 1848, the Romanian national life in Bucovina was in a complete lethargy. Using arguments belonging to the history of culture (the intensified circulation of the old Romanian books, the revival of the copying of Romanian manuscripts, the reinforcement of the itinerant Romanian teaching, the foundation of the Romanian printing house in Cernăuți in 1804) he throws away this false opinion, born from the lack of knowing of the cultural elements mentioned above.

He insists then on Teodor Racoce's attempt, supported by Ion Budai-Deleanu, to print a Romanian newspaper, called „Novele sau gazete românești“, in 1817. Racoce's project failed, but there remained some of his steps, as the magazine prospectus – equivalent of a judicious program with ideas still in use – and a book: *Chrestomaticul românesc*, I, Cernăuți, 1820, in which there are some of the materials gathered by Teodor Racoce from different sources for the „magazine“ part of his projected journal. All these confirm the idea that even in the above mentioned period (1774 – 1848) the Romanian spiritual life pulsed in Bucovina, in less spectacular forms, but which cannot be neglected.

Personalități istorice și culturale bucovinene. Ierarhi ai Bucovinei

NECTARIE COTLARCIUC – UN ARHIPĂSTOR ÎNZESTRAT CU ALESE VIRTUȚI NAȚIONALE

Mircea Lutic

Cernăuți

„Astăzi, când atâtea poftă și ambiții mari tulbură sufletele mărunte, când sectele distrugătoare ale unității noastre bisericești se răspândesc tot mai mult și înspăimântătoarea demoralizare, ivită pe urma crâncenului război, își culege tot mai mult victimele, avem cea mai mare nevoie de conducători bisericești harnici, culti, demni și pregătiți pentru această frumoasă și grea misiune. Î.P. Sfințitul Nectarie este dintre aceștia“. Astfel scria în 1925, la puțin timp după instalarea lui Nectarie Cotlarciuc în scaunul mitropolitan din Cernăuți, savantul-teolog Romulus Cândea, întrevăzând astfel o perspectivă de un deceniu și ceva de prosperare a bisericii bucovinene, sub un chiriarh vrednic și înțelept, de o benefică chemare dumnezeiască. Or, anume în răstimpul cât în fruntea diecezei arborosene s-a aflat acest ierarh cu alese virtuți ale cugetului s-a produs adâncul proces de integrare a ei fi-rești în structurile general naționale ale Bisericii Ortodoxe Române revenindu-și astfel la realitățile istorice normale de până la ocupația austriacă și înscriindu-se concomitent, după aprecierea aceluiași Romulus Cândea, „un nou capitol în biserica noastră: cel al strădaniilor culturale, al milei creștinești și al demnității naționale“.

Mitropolitul Nectarie Cotlarciuc

E, deci, nu atât un motiv, cât, mai cu seamă, o datorie, în retrospectiva unui fapt istoric împlinit, să-i evocăm figura baremi în liniile cele mai generale, fixându-i în măsura posibilităților și locul ce i se cuvine după merit în memoria recunoscătoare a posterității.

S-a născut pe data de 19 februarie 1875 la Stulpicani, județul Câmpulung Moldovenesc, în casa unui cantor bisericesc cu sete de carte și de cultură, ca să pună ulterior începutul unei familii ce a dat țării oameni de valoare, printre care și pe fiul său Dragoș, diplomat de prestigiu, atașat la Legațiunea Română din Sofia (Bulgaria).

A absolvit școala primară în satul natal, urmându-și mai departe studiile la Liceul de stat din Suceava. După ce-și dă, în 1895, bacalaureatul, se înscrie la Universitatea din capitala Bucovinei, mai întâi ca student la Facultatea de Teologie, apoi și la cea de Litere și Filosofie, audiind, în paralel, și cursuri de drept bisericesc, roman și bizantin la facultatea juridică. În perioada studiilor la Universitatea cernăuțeană s-a bucurat de audiența reputaților oameni de cultură Ion G. Sbiera, Eusebiu Popovici, Vasile Găină și a altora. Alături de o serie de studenți români de înalt militantism și conștiință națională, a participat la acțiunile îndârjite de apărare a tricolorului și a limbii strămoșești în acerba campanie organizată de către autoritățile

Un episod de la sfințirea schitului Iablonăuți, comuna Cuciurul Mare.
Foto: reproducere de Vasile Băcu.

austro-maghiare împotriva acestor avuturi fără de moarte ale neamului nostru. Luându-și licența (ulterior și doctoratul) în teologie și filosofie la această unică instituție de învățământ superior din Țara Fagilor, se perfecționează, în continuare, la Universitățile din Bonn (cu renumitul canonist și jurist U. Stutz) și Viena (cu marele pastoralist H. Swoboda), apoi la cele din Würzburg și München.

Revenit în Bucovina, este numit, în august 1901, profesor suplinitor pentru geografie, istorie și limba română la Liceul I de stat (ulterior Liceul „Aron Pumnul”) din Cernăuți (unde a fost un timp și prefect supleant), iar în decembrie – „decopiator” la Biblioteca Universității, slujbă în care se află timp de 12 ani, până în 1913, când e titularizat ca bibliotecar clasa I. La 1916 avansează în rangul de prim-bibliotecar,

pentru ca peste încă trei ani să devină conducător al acestui așezământ de înalt prestigiu al culturii din provincie sau, cum l-a numit Eugén Păunel, succesorul său în acest post, „primul ei director sub era românească”. În această calitate își dă în chipul cel mai operant contribuția la naționalizarea fondurilor bibliotecii și la organizarea activității ei pe principii moderne. Este autor al unui proiect de lege pentru bibliotecă, înaintat, la 1922, adunării de la Cernăuți a Asociației profesorilor universitari din România. Începând cu anul 1915, îndeplinește și funcția de docent privat, apoi de profesor la catedra de teologie practică a Facultății de Teologie, în cadrul căreia suplinește o vreme (după moartea profesorului Emilian Voiutchi) și catedra de teologie morală. Figură de elită prestanță în învățământul superior din ținut, a reprezentat Universitatea cernăuțeană în Senatul corpurilor legiuitoare al Parlamentului de la Viena. Între 1919 – 1924, concomitent cu sarcina de director al bibliotecii universitare, funcționează și ca titular al numitei catedre, din partea căreia este ales de mai multe ori membru în senatul academic al universității. În anul de studii 1920 – 1921 exercită oficiul de decan al Facultății de Teologie, fiind câteva luni de zile și interimar al catedrei de teologie morală. Prin munca sa didactică de aproape un deceniu el a înscris pagini de merit în învățământul teologic, a înmulțit, alături de alți profesori de vază, faima pedagogiei arborosene.

A beneficiat de o ascensiune favorabilă și în ierarhia ecleziastică. La 1901, după terminarea studiilor universitare, intră în cler și primește hirotonia de diacon la Catedrala din Cernăuți. Ulterior dobândește succesiv titlurile de presviter (1914), protopresviter (1919), arhimandrit stavrofor (1921) și arhimandrit mitrofor (1923). În anul 1923 se călugărește, luându-și numele monahal de Nectarie, în locul celui de naștere Nicolae. La 19 mai, același an, este investit în vrednicia de episcop al Cetății Albe și Ismailului, fiind astfel primul vlădică al acestei proaspăt reînființate eparhii moldovenești cu strălucite tradiții medievale, care cu peste 500 de ani în urmă ne-a dat pe cel dintâi mitropolit al țării. Răstimpul de circa un an și jumătate în care a purtat toiagul de episcop se înscrie în viața sa ca o durată de nobile eforturi pentru reîntoarcerea eparhioților sudbasarabeni la adevărata matcă de cuget și credință a neamului. Drept încununare a ostenețelor sale într-o sporire a virtuților creștinești și etnice ale românilor de la „fruntariile periclitate” ale Țării, în ziua de 7 noiembrie 1924 Nectarie Cotlarciuc este ales de Marele Colegiu al Bisericii Ortodoxe Române în demnitatea de arhiepiscop al Cernăuților și Mitropolit al Bucovinei și Hotinului. La 9 noiembrie investitura e confirmată prin decretul regelui Ferdinand I, iar la 10 noiembrie noul ierarh al Arboroasei se instalează în mod solemn în scaunul mitropolitan.

Arhipăstoria sa este marcată printr-o suită de acțiuni cu caracter confesional și național de o vitală importanță, de evenimente cu o profundă semnificație și cu un larg ecou în conștiința românească arboroseană. „Harnic muncitor în via Domnului”, cum l-a numit ilustrul om al neamului nostru, patriarhul Miron Cristea, el a trudit fără preget într-o prosperare a românismului, a apărat cu energie și tenacitate drepturile și interesele Fondului bisericesc din provincie, caracterul său istoric moldovenesc și integritatea strămoșească, a contribuit la edificarea multor lăcașe de cult (în special, a celor cu valoare de monument), a sprijinit cu căldură inițiativa de binefacere, asociațiile de cercetași și de arcași. Prin concursul său eficient, a fost înființată o biserică ortodoxă română la Varșovia, a fost reorganizat schitul Crișciatic, ca loc de pelerinaj pentru creștinii satelor din împrejurimi și de la Cernăuți, și a fost întemeiat schitul de călugări din Iablonăuți, comuna Cuciurul Mare.

În noile condiții social-politice statornicite în viața bucovineană după reunire, au fost restructurate conferințele pastorale și activitatea Adunării eparhiale și a Consiliului Eparhial, s-a reglementat activitatea protopopatelor și s-au remaniat serviciile de administrare și exploatare a bunurilor bisericești, s-au înființat o casă de pensuni și alta de economie, credit și ajutor ale eparhiei, un fond de editură al arhiepiscopiei cernăuțene și un mare muzeu arhidiecezan, s-a introdus instituția de inspecți misionari, care a contribuit la regenerarea vieții religioase și a atmosferei morale din societate. Pe linia apropierei bisericii de practica cotidiană și de necesitățile traiului, s-au deschis la Cernăuți o școală și un atelier de pictură bisericească, un internat eparhial de băieți și un cămin al preoților, iar la Putna – un atelier de strungărie și de sculptură în lemn. S-a aplicat, de asemenea, la mănăstirile din provincie albinăritul, pomicultura și piscicultura, s-au creat instituții de ajutor reciproc pentru preoți și cantori bisericeși, s-a deschis casa de adăpost de pe Rarău. Cu alte cuvinte, aflarea lui Nectarie Cotlarciuc în fruntea Mitropoliei bucovinene a marcat o epocă de activism pe cele mai multiple planuri. „A muncit mult, fără zgomot, cu sfânta putere a modestiei și cu tenacitatea inerentă vrednicilor fii de la țară ai neamului nostru“ (Romulus Cănda).

Dar, măcinat de o boală incurabilă, cu dese recidive, s-a stins din viață în ziua de 4 iulie 1935 în locuința sa de pe strada 11 noiembrie 54^a din Cernăuți, la o vârstă destul de timpurie (de numai 60 de ani), deplâns atât de Bucovina, cât și de întreaga țară.

Apreciat de contemporani drept „unul din românii cei mai reprezentativi ai Bucovinei“, Nectarie Cotlarciuc a luat parte activă la mai toate manifestările actuale de anvergură ale spiritualității noastre, imprimându-le un statut de distinsă considerație și autoritate. S-a afirmat ca un aprig militant pentru realizarea idealului sacru de unire, ca un propagandist înflăcărat al comuniunii de suflet și de simțire a românilor de pretutindeni. După marele act al întregirii s-a aflat mereu pe linia întâi în osteneala de întărire a țării și de consolidare a energiilor naționale, a trăit alături de poporul său atât momentele de speranță și înălțare, cât și cele de dezamăgire și declin, condamnând, ba chiar detestând manifestările de neînțelegere și discordie între conaționali și declarându-se cu tărie adversar al veleităților și animozităților personale în munca pentru propășirea neamului. „E dureros, scria el, că în Țara Românească mai sunt astăzi și suflete inconștiente, care nu apreciază zilele mari pe care le trăim, suflete care seamănă otrava invidiei și a învrăjbirii, făcându-se coadă la toporul dușmanilor țării. Neprieteni are fiecare om și, cu atât mai mult, un popor. Neprieteni poporului nostru voiesc să distrugă armonia noastră socială, cearcă să ne înghită, și e zdrobitor când și români, ba chiar dintre acei care cred că vorbesc în numele multora, care cred că au și oarecare răspundere, dau mâna vrăjmașilor noștri și vând sentimentele lor naționale și patriotice pentru ambiții mici omenești“ (*Glasul Bucovinei*, an. VII, nr. 1725, 1 ianuarie 1925, p. 1). Dar certitudinea salvării prin credință și prin valorificarea resurselor inepuizabile de civism germinând în sânul națiunii nu l-a părăsit niciodată, alimentându-i convingerea că „viitorul nostru e în gloatele largi ale poporului de la țară. Sufletul acestui popor e crescut în religiozitatea casei bătrânești, cu busuioc și lumânare. Aceste gloate trebuiesc cultivate, luminate și păstrate în morala părinților noștri și atunci mântuirea va fi și a noastră“ (tot acolo). „Dumnezeul strămoșilor noștri e cu noi, – scrie el în altă parte. – El ne-a susținut neamul vajnic de-a lungul vicisitudinilor milenare. El ne va ajuta să străbatem și ce mai avem de străbătut“ (*Glasul Bucovinei*, nr. 1920, 17 septembrie 1925, p. 1).

Cetățean activ și energic, mereu pus pe fapte, a fost deputat (și secretar) în Senatul Român, membru al Partidului Democrat al Unirii și unul din liderii lui, membru în comitetul central și președinte de onoare al Ligii antirevizioniste din provincie, președinte al Societății „Cultul Eroilor“ (regionala Bucovina) și al Societății „Crucea Roșie“ (filiala Cernăuți), președinte al Asociației pentru asistența studenților de la Universitatea cernăuțeană, membru fondator și activ al Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina, membru fondator, onorar, emerit și președinte al Societății Bisericești „Academia ortodoxă“, membru fondator și sprijinitor al Societății Muzicale „Armonia“, membru onorar și activ al Societății cantorilor bisericești „Lumina“, al Societății muzicale „Tudor Flondor“, al Societății academice „Dacia“ și al Centrului și Cercului studentesc „Arboroasa“, membru fondator al Societății „Teatrul

Pe o stradă din Londra, în 1931, ca invitat la cea de a șaptea Conferință pananglicană.
Foto: reproducere de Vasile Băcu.

Național din Cernăuți“, membru activ al Societății „Școala Română“ din Suceava, al Societății „Vladimir“ din Vatra Dornei și al altor societăți. Drept recunoștință pentru meritele sale, a fost distins, în plan național, cu ordinul „Coroana României“ în gradul de Mare Cruce și în cel de ofițer, cu ordinul „Steaua României“ în gradul de comandor și cu medalia „Răsplata muncii pentru biserică“ cl. I, iar în plan internațional – cu Marele Cordon al ordinului „Sfântul Mormânt“ și cu Crucea de mare ofițer al ordinului „Polonia Restituta“, a fost ales profesor onorar al Facultății de Teologie, membru în consiliul comunal al municipiului Cernăuți, cetățean de onoare al multor localități bucovinene. În calitate de trimis al patriarhiei și de delegat al Sfântului Sinod, a reprezentat cu destoinicie Biserica Română la diverse congrese și conferințe internaționale, printre care la Marea adunare de la Stockholm din 1925 a delegaților tuturor bisericilor lumii.

A dezvoltat și o susținută activitate publicistică și literară, publicând încă din anii de studenție în periodicele bucovinene ale vremii încercări în versuri („Nouri și

chin“, „Suvenirea“, „Lolei“) și în proză („Năluciri și realitate“, „Elena“, „Dracul și săracul“, „Buimăcel sau Câteva cruci fără voie“), articole de actualitate diversă și altele. Nedepășind nivelul unor „păcate ale tinereții“, probele în domeniul beletristicii au avut, totuși, pentru autorul lor nu puțină importanță, formându-i coerența stilului și deprinderea unei exprimări persuasive. A colaborat la ziarele și revistele *Patria*, *Sentinela*, *Încercări literare*, *Deșteptarea*, *Viitorul*, *Glasul Bucovinei*, *Foaia ordonanțelor*, *Cultura poporului* etc.

Ca savant, s-a impus atât în știința profană, cât și în cea teologică. În anul 1906, cu ocazia Expoziției generale române de la București, unde a participat și Bucovina ocupată de Habsburgi, a alcătuit catalogul obiectelor din tezaurul artistic și documentar local și a întocmit o succintă panoramă a procesului literar arborosean, în care, urmând metoda istoristă, adică pornind de la realitățile social-politice, a propus, printre primii, o sistematizare și periodizare a lui, începând de la origini până în

Primire cu pâine și sare la Siret, în timpul unei vizite canonice (1925).
Foto: reproducere de Vasile Băcu.

pragul secolului nostru. Dar țărâmul său de acțiune notorie ca cercetător de talent a fost teologia. Conjugând într-un mod fericit munca didactică la catedră cu cea științifică, bazată pe o temeinică cultură generală, el a lăsat lucrări de o certă valoare mai ales în domeniul dreptului bisericesc și al teologiei sistematice, fundamentale și practice. Scrierile sale cuprind cele mai diverse probleme ale jurisdicției canonice, ca dreptul matrimonial, ctitoricesc și de patronat, subiectul averii și ocrotirea socială în biserica ortodoxă etc. Istoriograf și teoretician de vază al patronatului, a investigat această instituție sub toate aspectele, aducând de cele mai multe ori argumente peremptorii, susținute de un material arhivalic inedit. A scris, de asemenea, un scurt istoric al ctitoriilor moldovenești, studii de apologetică, filosofie și psihologie a religiei, de istoriografie bisericească, de omiletică și de teologie pastorală, a descoperit și a dat publicității o serie de acte și documente vechi moldovenești din Bucovina. Conștient de vechimea clasică a românității, cu rădăcini adânci în civilizația euro-

peană, în autohtonismul daco-roman și în tradiția creștină, el declara cu mândrie: „Neamul românesc e creștin ortodox de când e român și român de când e creștin ortodox“ (*Glaspul Bucovinei*, an. VII, nr. 2002, 30 decembrie 1925, p. 1).

Opera sa, scrisă în limbile română și germană, a văzut lumina tiparului parte la Cernăuți, parte la Viena, Mainz, Tübingen, Stuttgart și Pandeborn, beneficiind de aprecierile elogiase ale unor specialiști cu renume european. Postul său profesor de la Universitatea din Viena, Heinrich Swoboda, l-a caracterizat ca pe „un promotor chemat al chestiunilor pastorale-teologice“, ca pe „un luptător contra convenționalului“. A fost o prezență activă în publicațiile teologice românești *Candela* (care s-a bucurat și de concursul său ca membru în comitetul de redacție) și *Credința*, în periodicele germane *Zeitschrift für Kirchenrecht*, *Wochenschrift für homiletische Wissenschaft*, *Archiv für Kirchenrecht*, *Deutsche Zeitschrift für Kirchenrecht* etc. A prelucrat, a completat și a scos într-o ediție nouă, în 1929, *Liturgica bisericii ortodoxe* de Vasile Mitrofanovici, lucrare publicată anterior (la 1909) și de profesorul cernăuțean Teodor Tarnavski. A colaborat, în 1906, la culegerea *Românii din Bucovina*, publicând studiile *Istoricul literaturii românilor din Bucovina* și *Prăvălia românească*. În revista *Candela* a semnat pe parcursul anilor multiple recenzii, printre care la volumele *Prelegeri academice din teologia morală* de Emilian Voitschi, *Puterea suflătească* de Constantin Rădulescu-Motru etc.

Din moștenirea sa științifică semnalăm: *Scaunul patriarhal ortodox din Constantinopol* (1903, în limba germană), *Ceva despre reforma patronatului bisericesc din Bucovina* (1904), *Istoricul literaturii românilor din Bucovina* (1906), *Dreptul de ctitorie și patronatul bisericesc în Principatul Moldovei și în Bucovina* (1907, în limba germană), *Subiectul averii bisericesti în Biserica din Răsăritul apropiat* (1909, în limba germană), *Despre problema esenței materiale, spirituale a Dumnezeirii* (1910, în limba germană), *Scurtă privire asupra bibliologiei române* (1911, în limba germană), *Contribuțiuni la dreptul conjugal și patrimonial românesc, mai ales în sudul Bucovinei* (1913, în limba germană), *Suporturile psihologice ale limbajului*, (1915, în limba germană), *Treptele formale psihologice în predică* (1915, în limba germană; 1923, ediția a II-a, în limba română), *Ocotirea socială și biserica creștină* (1921), *Chestiuni omiletice* (1923), *Împrumutul Fondului bisericesc al Bucovinei* (1923) etc.

„Arhipăstor pătruns de zel apostolic și înzestrat cu energie creatoare“ (Valerian Șesan), neobosit osârduitor pe ogorul culturii, animat de o pasiune vie pentru valorile spirituale ale poporului său, om al cetății în accepția cea mai înălțătoare, care a considerat spațiul confesional drept un teren fertil de manifestare a virtuților de neam, Nectarie Cotlarciuc deține, după expresia lui Ion Nistor, „un loc de merit și de recunoștință în istoria bisericii din Bucovina“.

BIBLIOGRAFIE

Leonidas Bodnărescul, *Autorii români bucovineni. Repertoriu*, Cernăuți, Editura proprie – Societatea tipografică bucovineană, 1903, p. 41, 58 și 83; R. Căndea, *Episcopul Cetății-Albe: Nectarie N. Cotlarciuc*, în *Candela*, Cernăuți, an. XXXIV, nr. 3-4, martie-aprilie 1923, p. 81-86; R. Căndea, *Episcopul Cetății-Albe: dr. N. Cotlarciuc*, în *Glaspul Bucovinei*, Cernăuți, an. VI, nr. 1233, 5 aprilie, 1923, p. 1; *Noul mitropolit al Bucovinei Î.P.S. Sa Nectarie*, în *Glaspul Bucovinei*, Cernăuți, an. VII, nr. 1686, 9 noiembrie 1924, p. 1; R. Căndea, *Mitropolitul Nectarie*,

în *Calendarul „Glasul Bucovinei“ pe anul 1925*, Cernăuți, Institutul de arte grafice și editură „Glasul Bucovinei“, 1924, p. 11-14; Dimitrie Dan, *Rolul preoțimii bucovinene în menținerea românismului*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru“, 1925, p. 52-53; Isiu Gronich, *Un album al Cernăuțiului*, Cernăuți, Tipografia „Luceafărul“, 1925, p. 46; *Anuarul arhidiecesei ortodoxe a Bucovinei pe anul 1925*, Cernăuți, Editura consistoriului arhiepiscopesc al Bucovinei, 1926, p. 4; *Apărarea bisericii și a chiriarbului ei*, în *Calendarul „Glasul Bucovinei“ pe anul 1927*, Cernăuți, Institutul de arte grafice și editură „Glasul Bucovinei“, 1926, p. 142-144; Dimitrie Dan, *Episcopia Rădăuțiului, Mitropolia și mănăstirile Bucovinei*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru“, 1926, p. 24; *Anuarul arhidiecezei ortodoxe a Bucovinei pe anul 1926*, Cernăuți, Editura consiliului eparhial ortodox al Bucovinei, 1927, p. 24; Vasile Gheorghiu, *Arhiepiscopul și mitropolitul Nectarie din Bucovina*, în *Calendarul poporului pe anul ordinar 1927*, Cernăuți, Editura „Mitropolitul Silvestru“, 1928, p. 52-55; N. Cotos, *Activitatea pentru răspândirea culturii religioase-morale în arhidieceza Bucovinei*, în col. *Zece ani de la Unirea Bucovinei (1918–1928)*, Cernăuți, Tiparul „Glasul Bucovinei“, p. 382, 385-388; Aurel Morariu, *Problema Fondului bisericesc ortodox român al Bucovinei*, *Ibidem*, p. 123-127; *Raportul general anual al Consiliului eparhial ortodox român al Bucovinei, pentru exercițiul anului 1927 către Adunarea eparhială*, Cernăuți, Institutul de arte grafice și editură „Glasul Bucovinei“, 1928, p. 31-32 și 35-40; *Anuarul arhidiecezei ortodoxe a Bucovinei pe anul 1927*, Cernăuți, Editura consistoriului arhiepiscopesc ortodox al Bucovinei, 1928, p. 30-31 și 142-144; V. Șesan, *Zece ani de la Unirea Bucovinei cu Patria-Mamă pe terenul bisericesc*, în *Calendarul „Glasul Bucovinei“ pe anul 1929*, Cernăuți, Institutul de arte grafice și editură „Glasul Bucovinei“, 1928, p. 41-60; *Raportul general anual al consiliului eparhial ortodox român al Bucovinei pentru exercițiul anului 1928 către Adunarea eparhială*, Cernăuți, Institutul de arte grafice și editură „Glasul Bucovinei“, 1929, p. 15-18 și 43-47; *Enciclopedia română*, Cluj, Imprimeria „Minerva“, 1929, p. 346; *Scrisoare către revista „Credința“*, în *Credința*, Cernăuți, an. IV, nr. 1, 1 ianuarie 1930, p. 3-5); T(raian) C(helariu), *Biserica ortodoxă română la „Lamberth Conference“ din Londra*, în *Calendarul „Glasul Bucovinei“ pe anul 1931*, Cernăuți, Institutul de arte grafice și editură „Glasul Bucovinei“, 1930, p. 135-138; *Anuarul arhidiecezei ortodoxe a Bucovinei pe anul 1930*, Cernăuți, Editura consistoriului arhiepiscopesc ortodox al Bucovinei, 1931, p. 30-31; George Sârbu, *Reflexiuni asupra administrației Fondului Bisericesc ortodox românesc din Bucovina în trecut și în prezent*, Cernăuți, Tipografia și litografia „Mercur“, 1931, p. XXV-LC; *Anuarul arhidiecezei ortodoxe a Bucovinei pe anul 1933*, Cernăuți, Editura consistoriului arhiepiscopesc ortodox al Bucovinei, 1934, p. 8, 9, 12, 101; V(asile) L(oichiță), *Nectarie Cotlarciuc, arhiepiscop al Cernăuților și mitropolit al Bucovinei și Hotinului*, în *Candela*, Cernăuți, an. XLVI, nr. 1-12, ianuarie-decembrie 1935, p. 1-4; *Czernowitzer deutsche Tagespost*, Cernăuți, an. XII, nr. 3393, 5 iulie 1935, p. 2 și nr. 3395, 7 iulie 1935, p. 4; *Czernowitzer allgemeine Zeitung*, Cernăuți, an. XXXII, nr. 9074, 6 iulie 1935, p. 1, 5; *Czernowitzer Morgenblatt*, Cernăuți, an. XVIII, nr. 5052, 6 iulie 1935, p. 1, 5; Ion Nistor, *Cuvânt comemorativ rostit la moartea Mitropolitului Nectarie la 7 iulie 1935*, în *Junimea literară*, an. XXIV, nr. 8-9, august-septembrie 1935, p. 225-228; *Mitropolitul Nectarie*, în *Calendarul „Glasul Bucovinei“ pe anul 1936*, Cernăuți, Institutul de arte grafice și editură „Glasul Bucovinei“, 1935, p. 95-97; Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura „Humanitas“, 1991, p. 294, 414; Adrian Acostăchioaie, *Situația bisericii din Bucovina din 1775 până în prezent. Schiță istorică*, în *Calendarul creștin ortodox al românilor bucovineni pe anul 1992-1993*, București, Editura Institutului biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, p. 46); Mircea Lutic, *Mic dicționar al culturii românești din Bucovina. Nectarie Cotlarciuc*, în *Zorile Bucovinei*, Cernăuți, an. LII, nr. 59 (12313), 30 iunie 1993 și în *Literatura și arta*, Chișinău, an. XXXIX, nr. 38 (2510), 16 septembrie 1993; Emil Satco și Ioan Pânzar, *Dicționar de literatură Bucovina*, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera“, 1993, p. 53-54; Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei, vol. I (1774 – 1862). De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 478; *Arhiva de stat din Cernăuți*, fond 320, inventar 2, cotă 3083; fond 216, inventar 3, cotă 163 și inventar 4, cotă 40.

SUMMARY

Basing his study on a rich archives documentation and on rare bibliographical sources, mostly unique titles, the author reconstitutes Bishop Nectarie Cotlarciuc's portrait, one of the most representative Romanians from Bucovina between the two wars, as he was considered by his contemporaries. Eminent ecclesiastical personality, teacher, scholar, theologian, publicist and animator of the spiritual life, he holds, in Ion Nistor's words, „a place of honour and of gratefulness in the history of the church in Bucovina“, his name being linked to the deep process of its integration in the generally national structures of Bucovinian Orthodox Church.

SEXTIL PUȘCARIU ȘI BUCOVINA

Acad. Vladimir Trebiș

București

1. Istoria națională și culturală a Bucovinei consemnează numele mai multor cărturari veniți din Transilvania, care au poposit în Țara Fagilor, pentru mai multă sau mai puțină vreme, și au desfășurat aici o parte din activitatea lor, lăsând amintiri durabile.

Șirul lor începe cu Anton de Marki căruia Împăratul Iosif al II-lea îi încredințează misiunea de organizare a învățământului în Bucovina, recent anexată de habsburgi (1775). Numele lui Ioan Budai-Deleanu (c. 1763–1820) este și el legat de Bucovina. Funcționar la guberniul Galiției, cu capitala la Lemberg (Lvov) – din 1786 Bucovina fusese încorporată Galiției – Budai-Deleanu, în virtutea obligațiilor de serviciu, a vizitat, în repetate rânduri, Bucovina și Cernăuții, a legat o strânsă prietenie cu Vasile Balș – acest boier ajunsese chiar căpitan al ținutului – și ne-a dat o primă monografie a Bucovinei *Kuzgefasste Bemerkungen über Bukowina*, prin anii 1803–1804, și tradusă în românește de Gheorghe Bogdan-Duică, în 1894, în *Gazeta Bucovinei*.

Momentul 1848, când numeroși patrioți și cărturari transilvăneni – alături de cei din Moldova și Muntenia – au cunoscut ospitalitatea lui Doxachi Hurmuzachi (1782–1857) și a fiilor săi la Cernăuți și la moșia lor de la Cernauca, este bine cunoscut din lucrările de istorie generală a românilor.

Cu același prilej, vine la Cernăuți și Aron Pumnul. Cu sprijinul Hurmuzăcheștilor, el ocupă la Landesgymnasium (înființat în 1808) din Cernăuți, catedra de limba română, în 1849. O deține până la moartea sa timpurie (1866). Rolul lui în cultura și lupta națională a românilor din Bucovina a fost covârșitor. A fost profesorul mult iubit al lui Mihai Eminescu, a inițiat o serie de acțiuni culturale printre care și înființarea unei biblioteci, a publicat celebrul său *Lepturariu*, a avut o contribuție la înființarea Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina (1862), sora mai tânără a ASTREI. Aron Pumnul a avut un vrednic colaborator și urmaș în persoana bucovineanului Ion al lui Gheorghe Sbiera (1836–1916), devenit profesor de limba și literatura română la Universitatea din Cernăuți (înființată în 1875). A fost numit membru al Academiei Române, împreună cu Alexandru Hurmuzachi, fiind primii reprezentanți ai culturii Bucovinei, chiar la înființarea înaltului for științific.

2. Au poposit vremelnice la Cernăuți și brașovenii Valeriu Braniște (1869–1928) și Gheorghe Bogdan-Duică (1866–1934). Primul, ca ziarist, a fost chemat de Iancu Flondor, desfășurând o activitate publicistică remarcabilă. De la cel de al doilea, ne-au

rămas câteva studii privind situația socială, economică și etnică din Bucovina, de cel mai mare interes.

Se mai pot adăuga și alte nume de care sunt datori să se ocupe istoricii.

3. Sextil Pușcariu ocupă însă un loc privilegiat. La Cernăuți el a stat o perioadă relativ scurtă, între 1906 și 1919 – cu o absență mai mare în timpul primului război mondial, când locotenentul (apoi căpitanul) din armata cezaro-crăiască a fost pe front. Dar în această scurtă perioadă numele lui este legat de activitatea la Universitatea din Cernăuți și de rolul hotărâtor la pregătirea Unirii Bucovinei cu România, în 1918.

Ce a fost înainte și după această perioadă? Legăturile și prietenii lui Sextil Pușcariu cu bucovinenii s-au înfiripat încă în perioada studenției sale ca și a docenței la Viena (1895 – 1906), ele au continuat apoi, după 1919, la Academia Română – membru corespondent din 1905, titular, din 1914 –, la Universitatea din Cluj, al cărui prim rector a devenit în 1919.

Memorialistica sa, bogată ca informații și admirabilă sub raport literar, menționează întâmplări și oameni din Bucovina de care a fost legat până la moartea sa, la vârsta de 71 de ani, în 1948. I-a supraviețuit 14 ani bunul și nedespărțitul său prieten, profesorul Ion Nistor, nu înainte de a petrece cinci ani la penitenciarul din Sighet.

4. La Universitatea din Leipzig (1895–1899), a avut colegi din România, Transilvania și Bucovina. La cursurile celebrilor A. Leskien și, mai ales, Gustav Weigand s-a întâlnit cu mulți români, inclusiv din Bucovina. „Lipsca“ era celebră nu numai prin comerțul ei („lipscănie“) și târgurile sale, ci și datorită universității sale.

Fondată în 1409, Universitatea din Leipzig se bucura de mare faimă în unele domenii. La profesorul Wilhelm Wundt, psihologul, și-au susținut doctoratul un Constantin Rădulescu-Motru și un Dimitrie Gusti, la profesorul Karl Lamprecht au devenit doctori N. Iorga (1893) și Romul Cândea (1916), viitorul profesor de la Universitatea din Cernăuți. După un articol memorialistic al lui Constantin Sporea – fost student al Universității din Leipzig – rezultă că numai în perioada 1865 – 1928 au învățat la această universitate 329 români. Mulți dintre aceștia au devenit profesori la universitățile din România.

Filologia și lingvistica de la Universitatea din Leipzig se bucurau și ele de celebritate. La profesorul Gustav Weigand (1860 – 1930), Sextil Pușcariu și-a susținut teza de doctorat. La 22 de ani era doctor. După un stagiul la Paris, la marele învățat Gaston Paris, Sextil Pușcariu vine la Viena. Aici va deveni studentul și colaboratorul marelui romanist Wilhelm Meyer-Lübke (1861 – 1936), de care îl va lega o prietenie până la moartea marelui învățat. Să mai menționăm că G. Weigand a fost ales membru corespondent, iar W. Meyer-Lübke, membru de onoare al Academiei Române. Acesta l-a ajutat pe Sextil Pușcariu, dar și pe alți români – pe Ion Nistor, de pildă – în multe împrejurări.

Perioada vieneză (1900 – 1906), evocată emoționant de memorialist, i-a dat posibilitate lui Sextil Pușcariu să stabilească numeroase contacte cu bucovinenii, fie așezați în capitala Imperiului Habsburgic, fie aflați aici la studii. Să amintim că aici ființa societatea studentească „România Jună“, ilustrată de Mihai Eminescu și Ioan Slavici, societate care inițiasă congresul studentesc de la Putna (1871). Sunt evocați o serie de bucovineni. Despre un banchet, în bună tradiție vieneză, la care au participat transilvănenii și bucovinenii, Sextil Pușcariu amintește, cu o ușoară ironie: „... la chefuri fercheșii fii ai Țării Fagilor erau bine reprezentați“. Face referire la „stihuitorul“ Vasile Bumbac.

Mai importantă este însă activitatea la seminarul profesorului W. Meyer-Lübke. Va obține docența („Privatdozent“), va avea el însuși studenți care îi vor fi mai târziu, colaboratori: Eugen Herzog (1875 – 1928), devenit profesor de romanistică la Universitatea din Cernăuți, membru corespondent al Academiei Române, pe Ilie Bacinschi (1882 – 1945), fost asistent al lui W. Meyer-Lübke, mai târziu profesor la Universitatea din Cernăuți, pe Ion Grămadă (eroul de la Cireșoaia în 1917), pe viitorul profesor Dimitrie Marmeliuc (1886 – 1970). Tot în perioada vieneză îl va fi cunoscut pe Ion Nistor (1876 – 1962), cu care va fi prieten până la moarte.

Să zăbovim puțin asupra acestui moment care interesează istoria, deoarece Sextil Pușcariu și Ion Nistor au jucat un rol important în actul Unirii Bucovinei cu România. Deși Sextil Pușcariu era mai tânăr cu un an decât Ion Nistor, cariera științifică și didactică a primului a fost mai timpurie. Doctor în 1899, docent la Viena, în 1904, membru corespondent, în 1905, și membru titular, în 1914, Sextil Pușcariu a fost numit profesor extraordinar la Universitatea din Cernăuți, în 1906. Ion Nistor și-a susținut doctoratul, la Viena, cu marele profesor C.J. Jirecek, în 1909, docența, în 1911. A fost numit profesor extraordinar la Universitatea din Cernăuți, pentru „istoria sud-est europeană“ în 1912.

Sextil Pușcariu l-a ajutat mult pe Ion Nistor în această perioadă. Așa se explică că în corespondența lor, Ion Nistor i se adresează mai tânărului Sextil Pușcariu, cu dumneavoastră, apoi cu d-ta, pentru a ajunge apoi la „tu“. Când profesorul Ion Nistor sărbătorea 25 ani de activitate didactică (1912 – 1937), iar colaboratorii și foștii săi studenți i-au închinat un *Omagiu* Sextil Pușcariu a publicat o parte din corespondența sa cu Ion Nistor, încheind astfel: „Pe lângă aniversarea de un sfert de secol pe care colegi, elevi și amici o serbează azi, Iancu Nistor și cu mine mai serbăm o aniversare: a unei prietenii sincere și netulburate, care ne leagă de peste trei decenii“. Sextil Pușcariu avea, în 1937, 60 de ani, iar Iancu Nistor, vârsta de 61 de ani.

Sextil Pușcariu a avut mulți prieteni bucovineni. I-a și evocat frumos în memorialistica sa. Nu greșesc însă afirmând că cele mai trainice și îndelungate prietenii le-a avut cu Iancu Nistor și cu Alexe Procopovici (1884 – 1946), student, apoi colaborator al său, iar mai târziu, succesor al lui S. Pușcariu la catedra acestuia, la Universitatea din Cluj, ca și la conducerea Muzeului Limbii Române.

5. Iată-l deci pe Sextil Pușcariu la Cernăuți. Îi succede lui Ion G. Sbiera (1836 – 1916) la catedra de limba și literatura română de la Universitatea din Cernăuți, pe care acesta o deținuse între 1881 și 1906. La această numire au contribuit în mare măsură recomandările foștilor săi profesori, W. Meyer-Lübke și C. Jirecek. Cu atmosfera Cernăuților – această mică Vienă – Sextil Pușcariu s-a obișnuit repede. Și-a regăsit mulți dintre foștii săi colegi și prieteni de la Viena.

În perioada 1906 – 1919, cursul lui S. Pușcariu a fost frecventat de mulți studenți români care au devenit apoi profesori la liceele din Bucovina. Aceștia i-au păstrat o frumoasă amintire. Pentru numirea lui Ion Nistor ca profesor extraordinar la Universitatea din Cernăuți, Sextil Pușcariu a desfășurat o acțiune dârză, o adevărată bătălie, cum povestește în memoriile sale. Ideea lui S. Pușcariu era ca la universitate să fie înființată o catedră de istorie a românilor care să completeze catedra de limba și literatura română. I-a mobilizat pe studenții români ca să ceară înființarea acestei catedre.

Mulți dintre profesorii germani ai universității erau ostili numirii lui Ion I. Nistor. Printre aceștia prof. Raimund Friedrich Kaindl (1866 – 1930), despre care S. Puș-

cariu a scris „un neamț din Bucovina, dușmănos românilor“. A cerut sprijinul foștilor săi profesori W. Meyer-Lübke și C. Jirecek.

Până la sfârșit a izbutit. Ion Nistor este numit profesor: denumirea catedrei este însă de „istorie sud-est europeană“. Lecția de deschidere – cu o participare impresionantă a studenților și intelectualilor cernăuțeni – a fost un triumf, după cum relatează un martor ocular.

În perioada cernăuțeană Sextil Pușcariu este prezent și în diferitele activități național-culturale. Devine colaborator al revistei *Junimea Literară*, înființată în 1904, de către Ion Nistor și Gheorghe Tofan; a organizat festivități literare, ca, de pildă, cea din 19 februarie 1910, când a evocat pe Ion Creangă, cu prilejul comemorării a 20 de ani de la moartea genialului humuleștean.

A activat în cadrul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, înființată în 1862, fiind vicepreședinte al acesteia, în anii 1909 – 1912, a fost ales membru *onorar* al *Întrunirii academice române a Bucovinei* (1909).

A încercat, împreună cu Ion Nistor, să revitalizeze societatea, aflată în declin. Nu reușește, ceea ce îl obligă, pe el și pe Ion Nistor, să demisioneze din conducerea societății, în 2 februarie 1914. Nu este, din păcate, singurul episod trist din istoria zburciunată a Bucovinei. Să mai amintim că în vara anului 1912 Ion Nistor a venit la prietenul său, la Bran, unde acesta obișnuia să-și petreacă vacanțele.

Izbucnește primul război mondial. Ofițerul armatei austro-ungare, cu jurământul de credință față de împărat, se grăbește să se prezinte la mobilizare, la regimentul său din Brașov. Ultima sa întâlnire cu prietenii în Cernăuți – evocare cu care debutează *Memoriile*, având titlul „Tarocul din urmă“ (p. 5), este interesantă pentru viața Cernăuților de altădată. Sextil Pușcariu, cu soția sa, Leonore, cu cei doi copii, Radu și Lia, locuia pe strada Dominic, în cel mai pitoresc cartier al orașului. Un zid masiv despărțea strada de grădina Reședinței Mitropolitane, iar ceva mai înainte începea parcul Dominic, de un romantism bine cunoscut tuturor generațiilor de studenți. La dreapta se deschidea o panoramă, cu Valea Prutului în depărtare. Casa avea o grădină în care familia Pușcariu cultiva flori („viorele“ mult îndrăgite și evocate de S. Pușcariu). Cernăuții îi aminteau de Brașov. Sextil Pușcariu avea prieteni, își făceau vizite de familie. O viață tihnită, aproape patriarhală, în urbea universitară de pe vremuri.

6. Și dintr-o dată această viață se destramă. A izbucnit războiul mondial. În *Memorii*, există o pagină antologică care te trimite la *Ultima noapte de dragoste, prima noapte de război* a lui Camil Petrescu și la *Întunecare* a lui Cezar Petrescu. Scena – cum am mai spus – se intitulează „Tarocul din urmă“. Parteneri la acest faimos joc de cărți: autorul, Alecu Procopovici, Eugen Herzog, iar în locul profesorului de teologie Teodor Tarnavski, este cooptat „veselul partener Iancu Nistor“, ca al patrulea. Fără taroc nu puteau fi imaginați Cernăuții de pe vremea aceea, dar nici pe timpul când autorul acestei comunicări era student (1933 – 1938). Oriunde se află bucovinenii – mă gândesc la cei din București – prima grijă este aceea de a-ți asigura parteneri pentru taroc.

În timpul anilor de război (1914 – 1918), Sextil Pușcariu poartă corespondență cu prietenii săi bucovinenii, se interesează de universitate. Află că Ion Nistor, foștii săi studenți, profesorii de la liceul din Câmpulung-Moldovenesc, au plecat în România, pe atunci neutră.

La 10 iunie 1918, rectorul universității cernăuțene îi comunică eliberarea din armată. Avea 41 de ani. Se întoarce la Cernăuți, notând în *Memorii*: „Iată-mă iară în

Cernăuți“ (18 august 1918). Începe o nouă secvență din viața și activitatea profesorului. În parte, ea este bine cunoscută din lucrările de istorie, consacrate Unirii Bucovinei cu România.

Mai este oare nevoie să amintim cât de mult a nutrit S. Pușcariu gândul de a vedea înfăptuită România Mare? Are acum prilejul de a fi un actor important. Profesorul devine un luptător dând dovadă de curaj dar și de o gândire politică clarvăzătoare. În condițiile destrămării Monarhiei austro-ungare, când mulți români bucovineni ezitau („am jurat credință Împăratului“), erau indeciși sau chiar puneau interesele personale mai presus de cele naționale, Sextil Pușcariu a devenit un factor hotărâtor în pregătirea și înfăptuirea Unirii Bucovinei cu România. S-a alăturat imediat acțiunii lui Iancu cavaler de Flondor (1865 – 1924) pe care îl consideră „omul providențial“ al Bucovinei – deși în alte împrejurări îl critică – participă la actul din 27 octombrie 1918 și la cel din 15/28 noiembrie 1918 prin care Bucovina revine pe veci la Patria-Mamă. În această perioadă, el inițiază editarea ziarului *Glasul Bucovinei* care a jucat un rol de importanță istorică. Primul număr apare în ziua de 22 octombrie; el este scris aproape în întregime de Sextil Pușcariu. Articolul de fond „Ce vrem?“ a avut un efect exploziv și a fost hotărâtor pentru adunarea Constituantă din 27 octombrie 1918. Dar să reluăm cronologia faptului.

Primele acțiuni în vederea pregătirii Unirii au loc în locuința doctorului Isidor Bodea (1866 – 1938). Acest inimos bănățean – cum îl caracterizează Sextil Pușcariu și cum l-au cunoscut bucovinenii din toate generațiile – s-a stabilit în Cernăuți în 1898/99, ajungând apoi director al Spitalului de copii. Se formează un grup de 14 persoane, se ia hotărârea de a se edita *Glasul Bucovinei* . Articolul de fond „Ce vrem?“ a fost scris – am mai spus – de Sextil Pușcariu. La a XX-a aniversare a Unirii Bucovinei (1938), unul dintre participanți, profesorul Max Hacman, notează „Articol scris de pana magistrală a lui Sextil Pușcariu, atât de limpede, atât de convingător, cum numai Sextil Pușcariu știe să scrie“ ...

Urmează adunarea națională din 27 octombrie, se constituie Consiliul Național Român, se formează guvernul, condus de Iancu Flondor. S. Pușcariu este ales vicepreședinte al Consiliului Național Român, este numit secretar de stat pentru Externe, post pe care îl refuză, dar îl primește la insistențele lui Iancu Flondor. I se încredințează o misiune importantă la Iași, – unde se flau regele și guvernul – îl cunoaște pe Ionel Brătianu, se achită strălucit de mandatul său. Un episod important din istoria acelor momente este întâlnirea lui S. Pușcariu cu detașamentul condus de ofițerul Ilia Lazăr (maramureșan), și compus din bănățeni, cu rol important în apărarea administrației românești la Cernăuți, până la sosirea armatei române, comandată de generalul Iacob Zadik. Sextil Pușcariu ia parte la Congresul General al Bucovinei, din 15/28 noiembrie 1918. Sperăm ca în curând să apară lucrarea prietenului Radu Economu „Unirea Bucovinei cu România în 1918“, unde evenimentele, dar și rolul atât de important al lui Sextil Pușcariu, vor fi descrise amănunțit pe bază de noi documente.

Din parte-ne, am dori să subliniem o însușire a profesorului Sextil Pușcariu care îl face atât de iubit de bucovineni. A declarat că el înțelege să facă numai „politica neamului“, că nu se alătură vreunui partid politic. „Am declarat lui Nistor că nu primesc nici postul de secretar general sau de serviciu, nici cel de ministru ...“, adăugând că nu acceptă decât postul de director al *Glasului Bucovinei* . Și încheie cu această emoționantă profesiune de credință: „Vreau să plec din Bucovina, cu un nume bun, ca un vrednic urmaș al lui Pumnul“ (*Memorii*, p. 361). A părăsit Bucovina

– din 1919 a devenit primul rector al Universității din Cluj – nu numai „cu un nume bun“ ci și cu amintirea unui mare patriot care a jucat un rol hotărâtor în pregătirea și înfăptuirea Unirii Bucovinei cu România.

De ani de zile bucovinenii din București aniversează Unirea Bucovinei, la 28 noiembrie, la biserica Precupeții-Noii, comemorând cu acest prilej personalitățile istorice ale acestui moment: Iancu Flondor, arhiepiscopul stavrofor Dionisie Bejan, Ion Nistor, Sextil Pușcariu, generalul Iacob Zadik. Numele transilvăneanului, care a iubit Bucovina și a făcut atât de mult pentru această parte a Moldovei, rămâne pentru totdeauna în inimile noastre, meritând recunoștința veșnică. Îi aducem și cu acest prilej omagiul nostru, al bucovinenilor.

BIBLIOGRAFIE

1. Sextil Pușcariu, *Călare pe două veacuri. Amintiri din tinerețe*. Editura pentru Literatură, București, 1968.
2. Sextil Pușcariu, *Memorii*. Ediție de Magdalena Vulpe. Prefață de Ion Bulei. Note de Ion Bulei și Magdalena Vulpe. Editura Minerva, București, 1978.
3. Sextil Pușcariu, *Câteva scrisori*, în volumul: *Omagiu lui Ion I. Nistor. 1912–1937*. Tiparul Glasul Bucovinei, Cernăuți, 1937, p. 1-21.
4. Sextil Pușcariu, *Cum a luat ființă „Glasul Bucovinei“*. *Pagini de ziar*, în volumul: Ion I. Nistor, *Amintiri răzlețe din timpul Unirii 1918*. Tiparul Glasul Bucovinei, Cernăuți, 1938, p. 334-340.
5. Jana Balacciu, Rodica Chiriacescu, *Dicționar de lingviști și filologi români*. Editura Albatros, București, 1978 (Sextil Pușcariu, p. 211-214).
6. Rudolf Wagner, *Alma Mater Francisco-Josephina*. Die deutschsprachige Nationalitäten – Universität Czernowitz. Festschrift zum 100. Jahrestag ihrer Eröffnung 1875. Herausgegeben von ...
7. Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, Editura Humanitas, București, 1991.

SUMMARY

Among the numerous scholars who came from Transylvania to Bucovina, Prof. Sextil Pușcariu's personality distinguishes itself by the decisive role played in the preparation of the Unification of Bucovina and Romania in 1918. The Viennese period (1900 – 1906) gave him the opportunity to establish a lot of contacts with the Bucovinians, to win the friendships of Ion Nistor and Isidor Bodea among others. He was head of the Language and Literature Department of the University in Cernowitz and fought for the setting up of the Romanian History Department. He was successful, but for the fact that the department was called „South-East European Department“. Ion Nistor's appointment as chairman of this department was a true victory. During the Cernowitz period, S. Pușcariu takes part in various national-cultural activities: he contributes to the „Junimea Literară“ review, founds and manages the „Glasul Bucovinei“ review, participates in the General Congress of Bucovina in November 15/28, 1918. He left Bucovina and in 1919 became the first rector of the University in Cluj.

ISIDOR BODEA, SEXTIL PUȘCARIU ȘI BUCOVINA

Acad. Cornelia Bodea

București

În iulie 1938, moartea năprasnică a doctorului Isidor Bodea a înălțat din scrumul rămășițelor sale pământești amintirea statuară, integră, a uneia din acele vieți luminate care s-au identificat cu marile aspirații bucovinene – politice, sociale și culturale – dinainte și de după Unirea din 1918.

Fiu de preot din părțile Aradului, doctor în medicină la Viena și specializat tot acolo în pediatrie, *Isidor Bodea* (1866 – 1938) s-a impus de la început ca o puternică autoritate în lumea medicală vieneză, șa român neabătut în eterogenul Imperiu austro-ungar: o figură marcantă, respectată și iubită deopotrivă, în Societatea „România Jună”¹. De Bucovina, doctorul Bodea și-a legat destinul din primii ani ai secolului, chemat fiind ca medic primar pediatru la spitalul din Cernăuți. Ca un nou-venit din jumătatea ungară, transleithană deci, a Monarhiei bicefale, a trebuit să fie adoptat în prealabil de o comunitate administrativă a „Land”-ului bucovinean pentru ca apoi să fie omologat cetățean austriac. Girul acesta i l-a dat comuna Pătrăuți de pe Suceava², prin Constantin Morariu, preotul, scriitorul și poetul, și luptătorul „arborosean” al spiritualității nedetrunchiate românești.

Brașoveanul *Sextil Pușcariu* (1877 – 1948) va veni în 1906 la Cernăuți, ca profesor universitar de limba și literatura română, cu o zestre bogată, acumulată în zece ani de studii filologice la Lipsca, Paris și Viena. Și cu proaspătul titlu (1905) de membru corespondent al Academiei Române din București. A devenit prieten de suflet și cauză românească cu doctorul Bodea de la bună-sosire.

Pe amândoi i-a apropiat dorința de ctitorire a progresului, a mai-binelui pentru țara ruptă din întregul românesc. I-a apropiat totodată și prietenia veche, din copilărie, a soțiilor lor; brașovence și una și alta, la care s-a adăugat apoi fireasca legătură a copiilor acestora între ei. Și nu în ultimul rând binecuvântata, stenica blândețe a medicului de copii, care l-a făcut iubit și renumit în toată Bucovina³.

„Un om al faptelor”, „un om de inimă cum rar întâlnești” – zicea despre doctorul Bodea, *Sextil Pușcariu*⁴. „În desăvârșita sa identificare cu durerile și interesele noastre zace taina sufletească a trăinicieii și indisolubilei legături ce s-a țesut între doctorul Bodea și Bucovina”. Cuvintele acestui omagiu sunt ale lui Aurel Morariu, fiul celui citat mai sus. Să adăugăm două gânduri scrise de N. Iorga despre *Sextil Pușcariu*, ca să putem dezlega cu ele taina însăși care i-a legat pe cei doi prieteni veniți de peste munți în Bucovina – unul de departe de pe plaiurile Aradului, celălalt din Țara Bârsei – să-i aline durerile și să-i sporească izvoarele luminilor, pregătindu-i întoarcerea acasă... din 1918. „Profesorul *Sextil Pușcariu* – scrie N. Iorga în 1908⁵ – e pentru

tineretul bucovinean, prin învățătura, metoda sa științifică, talentul său de scriere și vorbire, caracterul său hotărât și purtările sale afabile, un om providențial“.

Războiul, declanșat de Austro-Ungaria la 28 iulie 1914, l-a surprins pe Sextil Pușcariu în plină ascensiune științifică: de la 19 mai/1 iunie 1914 era membru titular al Academiei Române, organizator al *Dicționarului Limbii Române* din 1906 începând. Pe plan internațional, prestigiul său ca lingvist și filolog ajunsese la aceeași cotă superlativă. Avea 37 de ani! Și totuși, cărturarul, omul studiului și al catedrei a fost mobilizat ca ofițer al armatei austro-ungare: întâi la partea sedentară (la Brașov, Cislădie, Sibiu), apoi, nu direct pe linia frontului, ci în spatele lui. Și nu pe frontul de Răsărit! Fapte care toate laolaltă i-au prilejuit și unele momente de „retragere strategică“ în lumea lectorilor, a studiului și a manuscriselor sale, a cutiilor cu fișe...

Doctorul Bodea – pe care familia Pușcariu și alți prieteni îl știau și de *Dodo* – a rămas cu spitalul său la Cernăuți. Ca vârstă, el număra unsprezece ani mai mulți decât Sextil, 12 față de Maximilian (Max) Hacman și 18 mai mulți decât Alecu Procopovici. A și înfruntat adversități și primejdii cu carul. Isidor Bodea a fost „unul dintre cei mai încercați și vajnici luptători naționali din câți am avut“ – se exprima despre el Max Hacman⁶. „Acest român de inimă și om cumsecade“, consemnează Sextil Pușcariu la întoarcerea de pe front, „cu toate nenorocirile ce i-au căzut pe cap și cu toate că însuși a fost deținut și cât p-aci dus la spânzurătoare, are curajul opiniei sale și vorba lui e vorbă la locul ei“⁷. – În acei patru ani de război, Cernăuții au căzut de trei ori în mâna rușilor: întâia dată la 2 septembrie 1914; a doua oară, în 26 noiembrie 1914, a treia oară în timpul ofensivei Brussilov, în iunie 1916, și a durat până la 3 august 1917. E timpul în care, în decembrie 1916, doctorul și-a pierdut și soția și fetița (pe Viorica, născută în 1912), rămânând singur cu cei doi băieți, *Eugen* și *Cornel*. „Noi 3 ducem o viață de câne. Nu locuim de mai bine de un an acasă, ci într-o odăiță la Eudo⁸ și așteptăm zile mai bune“; sunt rânduri strecurate într-o carte poștală adresată lui Sextil Pușcariu, undeva lângă Innsbruck, în Tirol, la 12 septembrie 1917⁹.

Din februarie 1918 până în iunie, profesorul „Oberleutnant“ a fost ca și demobilizat. Un intermezzo de fapt localizat la Porumbacul de Jos și la Caransebeș; timp în care, până să ajungă acasă în Bucovina (la 21 iunie), a găsit răgaz de opriri la Viena, Budapesta, Arad, Sibiu, Brașov, căutând cu fiecare ocazie contactul cu oamenii care nutreau aceleași gânduri centrifuge față de Monarhia dualistă, ca și el. La Cernăuți – pe care autoritățile chezaro-crăiești îl voiau încă austriac și intrat cu dinadinsul în curs austriac normal ..., profesorul venit de pe front a constatat că „mai mult ca aiurea chiar, zilele grele ale războiului se resimțeau la tot pasul“¹⁰. Ca decan, și-a reluat și cursurile la Universitate.

Evenimentele însă se precipitau în vârtej, anunțând apropierea sfârșitului. Așa cum apare și în însemnările pușcariene din prima decadă a lunii octombrie: Bulgaria semnase armistițiul la Salonic. Turcia începuse tratativele cu Antanta în vederea încheierii unei păci separate. Polonia se declarase independentă. Rușii denunțaseră pacea de la Brest-Litovsk. În Apus, armatele mareșalului Foch spărseseră frontul. Devenise din ce în ce mai clar că lupta cea mai înverșunată nu se dădea acum pe fronturi, ci se mutase în interiorul Germaniei și al Austro-Ungariei. Austria toată arăta în ochii celor mulți – scrie tot Pușcariu în *Memorii* – „ca o casă de nebuni, în care toți și-au pierdut capul. Nimeni nu mai credea într-o soluționare a situației încurcate și cei de la cârmă încercau să oprească sfârșitul bolnavului prescriindu-i apă distilată“. În Ungaria, „se pare că și a acolo a ajuns cutitul la os“...¹⁰.

Știrile de la frați, de peste Munți și din țara mamă nu parveniseră prea multe. Semnalele pentru bucovineni însă erau destule pentru a socoti momentul sosit. „ACUM DA. VOM ÎNCEPE!”¹¹ a fost replica promptă dată de Sextil Pușcariu nerăbdătorului Alecu Procopovici, elevul și apropiatul său. Era *11 octombrie 1918!* „De acum, rămas bun cărți și hârtoage! Cine știe când vor sosi vremile să mă pot retrage iar, din vârtejul vieții publice, cu voi, în liniștea camerei mele de lucru!” – consemna în aceeași zi profesorul și savantul¹².

Pregătirile au început conspirativ. Pentru întâlniri doctorul Bodea a oferit locuința sa din spitalul pe care îl conducea ca director. Întâlnirile la spital, apăreau, oricum mai puțin suspecte vigilanței jandarmilor și observatorilor secreți. Acolo, în câteva seri de-a rândul s-a hotărât înființarea, numele și conținutul revistei politice ce trebuia să dea glas voinței naționale bucovinene. S-a și numit *Glasul Bucovinei*. Conținutul, numărul semnatarilor articolului-program și data apariției au suferit ușoare schimbări și amânări, până la definitivare¹³. Evenimente și susceptibilități s-au cerut luate în seamă. „Admirabil a fost doctorul Bodea – subliniază Sextil Pușcariu – și ținutei sale intransigente și energice se datorește înainte de toate că nu ne-am abătut de la planul original, ci am mers înainte”¹⁴.

Din afară, cea mai puternică încurajare a venit prin Declarația românilor de peste Munți, din Transilvania și Ungaria, rostită de Alexandru Vaida Voevod, la 18 octombrie, în Parlamentul de la Budapesta. Simultaneitatea și identitatea gândurilor și a faptelor vorbește de la sine. O consemnează ca atare și „Glasul Bucovinei”, în articolul imediat următor programului, articol intitulat *Fraților, suntem cu voi!* „Peste munții care ne despart încă, dar pe care credința îi mută, întindem mâna fraților noștri din Transilvania și Ungaria, cu care suntem uniți în cugete și de a căror soartă vrem să legăm soarta noastră.

Cu ei împreună nu mai suntem cele trei sute de mii ce dispar între milioanele Austriei, ci o masă compactă de apoape patru milioane, al căror glas va fi ascultat atunci când situația politică va fi destul de clară ca să ne putem formula definitiv postulatele noastre și să spunem lumii cum voim să ne alcătuim viitorul.

Fraților suntem cu voi!”.

Programul bucovinenilor poartă titlul *CE VREM?* și e datat *11 octombrie*, ziua inițierii lui. Este atât de ferm, de răspicat și neînfricat formulat, încât el poate oricând figura cu cinste în marile antologii ale demnității naționale. Redactorul lui, nespecificat, a fost Sextil Pușcariu. Semnatarii, trecuți în ordine alfabetică, au fost patrușprezece: *George Băncescu, Dionis cav. de Bejan, Dr. Isidor Bodea, Dr. Vasile Bodnărescu, Dr. Octavian Gheorghebian, Dr. Max Hacman, Dr. Cornel Homiucă, Dr. Vasile Marcu, Alecu Procopovici, Dr. Eudoxie Procopovici, Dr. Sextil Pușcariu, Gheorghe Șandru, Dr. Valerian Șesan, Alexandru Vitenco.*

Iată acum și ce voiau ei:

„...Cei ce iscălim acest articol-program nu vrem să alcătuim un nou partid politic, ci ne-am adunat spontan la această manifestare românească, convinși că de acum nu mai e vreme de așteptare. Suntem încredințați că orice Român se va alătura programului nostru.

Știm foarte bine că nu aici, în Bucovina, se va hotărî asupra sorții noastre și că nu o mână de oameni, oricât de bine intenționați ar fi ei, vor putea decide asupra unei chestiuni, care nu mai e numai a noastră, ci alcătuiește o parte a marelui probleme europene. Dar dacă aiurea se va hotărî asupra sorții popoarelor, ele vor fi întrebate mai întâi de voința lor. De aceea trebuie să știm de pe acuma ce vrem și să o spunem

cu glas tare, împiedicând din vreme orice acțiune care s-ar întreprinde în detrimentul intereselor românești.

Vrem: să rămânem Români pe pământul nostru strămoșesc și să ne ocârmuim singuri, precum o cer interesele noastre românești;

Nu mai vrem: să cerșim de la nimeni drepturile care ni se cuvin, ci în schimbul jertfelor de sânge aduse în acest războiu – jefre mai dureroase decât ale altor popoare –,

pretindem: ca împreună cu frații noștri din Transilvania și Ungaria, cu care ne găsim în aceeași situație, să ne plăsmuim viitorul care ne convine în cadrul românismului.

Cerem: să putem aduce în congresul de pace aceste postulate ale noastre prin reprezentanți aleși de noi înșine din mijlocul națiunii noastre.

Stăm pe punctul de vedere al principiilor lui Wilson, adoptate și de ministrul austro-ungar de Externe. Nu vrem decât ceea ce după drept ni se cuvine și eludând drepturile noastre nu vom scurta pe nimeni în drepturile lui. Dar ceea ce după drept se cade, acum când zorile dreptății au răsărit pretutindeni, o vom cere neînfricați și nu există jertfă pe care să n-o aducem cu drag pentru împlinirea idealului nostru“.

Numărul Unu al revistei „Glasul Bucovinei“ a apărut la 22 octombrie 1918.

Convingerile acestea au prins rădăcini și contururi de masă, din ce în ce mai largi: lui 22 octombrie i-a urmat marea întâlnire de la 27 octombrie, la care au luat parte reprezentanți români din toată țara Bucovinei, țărani și intelectuali; adunarea s-a declarat „Adunare Constituantă a acestei țări românești“; din mijlocul ei s-a ales Consiliul Național Român, compus din 50 de membri sub conducerea lui Iancu Flondor. Iar la 28 noiembrie, prin voința unanimă a Congresului general, Bucovina dezrobită a hotărât Unirea necondiționată și pe vecie, în vechile ei hotare, cu Regatul României.

Când apoi s-a trecut la marea reorganizare a României întregite și Sextil Pușcariu a fost chemat la Cluj să organizeze învățământul universitar, confrății transilvăni l-au chemat și pe doctorul Bodea, ca director al Clinicii de copii clujene¹⁵. El a rămas totuși la Cernăuți. Prinsese rădăcini prea adânci ca să le mai poată smulge... Desăvârșita sa identificare cu interesele și durerile Bucovinei, cu destinul ei, devenise legendară. Ea s-a dovedit într-adevăr indiscutabilă. Moartea lui însăși pare să fi fost predestinată. A murit în tragica prăbușire a avionului polonez care efectua cursa Varșovia – Cernăuți – București, la 23 iulie 1938. Ținuse să participe în cortegiul care avea să conducă pe Regina Maria – prima suverană a țării întregite – pe ultimul ei drum de la București la Curtea de Argeș. N-a mai ajuns. Bucovina îl reclama să rămână în pământul ei îndemn și veghe. Să aștepte acolo reînvierea întregirii.

NOTE

1. Al. Vaida Voevod, *Memorii*, vol. I, Ediție Alexandru Șerban, Cluj-Napoca, 1994, p. 77.
2. A<urel> M<orari>, *La moartea doctorului Bodea*, în *Glasul Bucovinei*, Cernăuți, 25 iulie 1938; articol reprodus și în *Amintiri răzlețe din timpul Unirii*, vol. apărut sub îngrijirea lui Ion I. Nistor, Cernăuți, 1938, p. 58 – 60.
3. Dr. M. Wiesenthal, *Un mare și nobil suflet: Dr. Isidor Bodea*, în *Glasul Bucovinei*, din 26 iulie 1938.

4. Însemnări făcute de Sextil Pușcariu pe marginea Corespondenței primită de la d-rul Bodea – în posesia doamnei Magdalena Vulpe. Îi mulțumim și cu acest prilej pentru amabilitatea de a ni le fi oferit spre consultare.
5. În *Neamul Românesc*, nr. 48, 20 april 1908 (Număr special oferit bucovinenilor cu ocazia vizitei lor la Iași).
6. M. Hacman, *Primul sfat pentru Unire la Doctorul I. Bodea*, în *Amintiri răzlețe*, p. 154 – 159.
7. Sextil Pușcariu, *Memorii*. Ediție de Magdalena Vulpe. *Prefață* de Ion Bulei. *Note* de I. Bulei și M. Vulpe, București, 1978, p. 20 și 303.
8. Doctorul Eudoxiu Procopovici era cumnatul doctorului Bodea.
9. Din Corespondența Sextil Pușcariu, cf. *supra*, n. 4.
10. S. Pușcariu, *Memorii*, p. 301.
11. S. Pușcariu a publicat fragmentul respectiv din *Memorii*, p. 316 – 318 întâi în *Glasul Bucovinei*, din 3 iunie 1922, apoi în 1938, și în *Amintiri răzlețe*, p. 334 – 340, sub titlul: *Cum a luat ființă „Glasul Bucovinei“*. *Pagini de ziar*.
12. S. Pușcariu, *Memorii*, p. 318.
13. Nr. 1 din *Glasul Bucovinei*, 16 p. format în 8⁰, a fost dat la tipar la 19 oct. și a apărut la 22. Editor și redactor responsabil figura: Dionisie cav. de Bejan.
14. S. Pușcariu, *Memorii*, p. 321.
15. Dr. M. Wiesenthal, *art. cit.*

SUMMARY

The article evokes the friendship of two great Transylvanian Romanians who came to live in Bucovina with which their destinies are deeply linked – Isidor Bodea and Sextil Pușcariu. Through their activities, the two outstanding personalities played a decisive role in the development of the political events precursors of the 1918 Unification. Both were founders of the „Glasul Bucovinei“ review (the first issue was published in October 22, 1918).

IANCU FLONDOR (1865 – 1924)

Radu Economu

București

La 19 octombrie 1994 s-au împlinit 70 de ani de la trecerea în neființă a celui care a fost aproape trei decenii simbolul națiunii române din Bucovina: Iancu Flondor.

În momentele cruciale ale istoriei popoarelor apar personalități politice, care, intuind marile idealuri, au un rol hotărâtor în realizarea acestora. Un astfel de moment a fost în toamna anului 1918, când Bucovina, după 144 de ani de anexiune austriacă, a fost confruntată cu o conjunctură favorabilă redobândirii libertății și reîntoarcerii la matcă. Sfâșiată timp de patru ani de război, Europa era în preajma unei noi așezări statale. Se năruiau marile imperii și națiunile oprimate își vedeau apropiată realizarea idealului unității lor naționale.

Dintre toate provinciile românești înstrăinate, care în 1918 au revenit la patria mamă, Bucovina a cunoscut, și mai cunoaște și astăzi, cea mai dramatică existență. Ruptă din trupul Moldovei și printr-un joc diplomatic între cele trei imperii: otoman, austriac și rus, anexată în 1775 Austriei, Bucovina a cunoscut în aproape un secol și jumătate de dominație străină, sfâșietoare transformări demografice în structura etnică. Populația românească autohtonă, majoritară în 1775, a fost copleșită

Iancu Flondor

de populații eterogene, în cea mai mare parte venite prin imigrare: ucraineni, austro-germani, evrei și polonezi, astfel încât toamna anului 1918 a găsit provincia confruntată cu multiple și diverse interese ale etniilor conlocuitoare. Pe acest fundal

politic, propriu Bucovinei, românii au luat inițiativa și s-au manifestat ferm pentru unitatea națională. Glasul lor s-a făcut auzit în Parlamentul din Viena la 4 octombrie 1918, iar la 12 octombrie 1918 la Cernăuți, intelectualii reprezentativi din oraș afirmă voința poporului român din Bucovina de a-și făuri viitorul în cadrul românismului. În aceste momente hotărâtoare pentru destinul Bucovinei, când se cerea o acțiune fermă și curajoasă pentru idealul de unitate națională a românilor din Bucovina cu frații lor de pretutindeni, reintră în viața politică Iancu Flondor.

Născut la Storojineț la 16 august 1865, ca fiu al lui George și al Isabellei, născută Buchenthal, Iancu Flondor este descendentul unei vechi familii boierești, rămasă la 1775 în teritoriul pierdut al Țării de Sus a Moldovei. Familia Flondor este înrudită cu străvechi familii boierești ca Balș, Buhuș și Ureche¹. Numele originar al familiei era Albotă și abia în secolul al XVII-lea marele armaș Teodor Albotă fu poreclit Flondor. Existența familiei Albotă este atestată încă pe timpul lui Ștefan cel Mare, care, într-un hrisov din 13 martie 1489, vorbește de hotarele Alboteștilor. Un Petru Albotă era în 1566 mare logofăt în timpul domniei lui Alexandru Lăpușneanu, iar în 1570 Gorcea Albotă era mare vătaf al Sucevei. Două secole mai târziu, pe vremea lui Grigore Ghica, într-un document din 8 ianuarie 1730 se vorbește, pentru prima oară, de Șerban Albotă, poreclit Flondor, mare vornic de Câmpulung, care este numit mare meldelnicer. Și cronicarul Neculce se referă la porecla de „Flondor“ zice el atunci când amintește de Teodor Flondor, primul din Alboteși care a preluat porecla de Flondor ca organizator al unor revolte împotriva grecilor. Tatăl lui Iancu Flondor, George, se bucura de o stimă deosebită, având o mare autoritate în rândul cetățenilor datorită patriotismului, atitudinii naționale ferme, comportării sale civice și morale. A avut patru copii: Tudor, cunoscutul compozitor (autor, între altele, al muzicii poeziei *Somnoroase păsărele* de M. Eminescu), Nicu, Iancu și Elena căsătorită Mavrocordat.

Iancu Flondor și-a petrecut copilăria în mediu rural, făcând studiile liceale la Cernăuți. În 1884 își ia licența în drept la Universitatea din Cernăuți, iar în 1894 devine doctor al Universității din Viena. A intrat în viața politică de tânăr, de îndată după întoarcerea sa de la studii din Viena. Este ales în Dieta Țării Bucovinei, unde se remarcă prin viguroasele sale intervenții pentru apărarea naționalității române și înfierarea abuzurilor guvernului și administrației. Împreună cu George Popovici (T. Robeanu), după Marea Adunare Națională a românilor din Bucovina din 7 martie 1892, Iancu Flondor pune bazele Partidului Național Român. O puternică acțiune națională și democratică precum și de ținută morală, este dusă de Iancu Flondor. Ca șef al partidului, luptă pentru obținerea drepturilor legitime ale națiunii române, pentru afirmarea ei în viața social-politică a recent înființatului Ducat al Bucovinei. Sesizând importanța integrării națiunii române în economie, Iancu Flondor are inițiativa înființării unei rețele de bănci populare care au contribuit la ridicarea populației rurale. Pe plan politic, urmărește cuprinderea întregului popor român, într-un partid național puternic, fără nici o distincție de clasă. Imprimând partidului o ținută luptătoare, duce o puternică acțiune de rezistență împotriva politici de deznaționalizare a guvernatorului Bourguignon. Dar presiunea acestui regim ca și tendințele de compromis ale conservatorilor din Partidul Național Român, care încheie în 1899 cu Bourguignon un pact de înțelegere, provoacă o sciziune în rândurile Partidului Național². Iancu Flondor, urmat de George Popovici și alți tineri patrioți, nefiind de acord cu politica de cedare pe tărâm național a conservatorilor, întemeiază un nou partid, numit Partidul Popular Național³. În martie 1902 cele două partide găsesc o platformă de înțelegere și, fuzionând, alege pe Iancu Flondor ca șef

al noului partid unificat. Intransigent în problema națională, Iancu Flondor se vede silit să demisioneze din nou de la șefie în 1904, pentru ca, după patru ani, în 1908, într-un moment când părea că dezbinarea încetase, Iancu Flondor să fie rechemat la conducerea partidului. Dar, în curând, o nouă luptă fratricidă va începe. Aurel Onciul inițiază un curent țărănist-democrat care va duce la o nouă dezbinare, de data aceasta iremediabilă. Iancu Flondor se retrage în 1910 de la șefia partidului și din viața politică de partid a Bucovinei. Va reapărea pe firmamentul politic în zbuciumatele, dar și hotărâtoarele zile din toamna anului 1918, devenind, din nou, conducătorul necontestat al românilor din Bucovina. Venit din Storojineț la Cernăuți în zilele fierbinți ale mijlocului lunii octombrie 1918, când încă nu se realizase o unitate de vederi între oamenii politici români asupra mijloacelor și căilor de urmat pentru realizarea aspirațiilor naționale ale românilor din Bucovina, Iancu Flondor imprimă o linie fermă și consecventă luptei naționale. Din inițiativa lui se convoacă la Cernăuți, la 27 octombrie 1918, Adunarea Națională a Românilor din Bucovina, alcătuită din reprezentanți, aleși conform legii electorale austriece, ai românilor din Parlamentul din Viena, Dieta Bucovinei, orașele și comunele provinciei. Transformată în Constituantă, adunarea votează o rezoluție de o deosebită importanță. Aci și acum s-a manifestat pentru prima oară public hotărârea românilor din această provincie istorică de a fi suverani în țara lor, exprimând, totodată, dorința ca în deplină solidaritate cu românii din Transilvania și Ungaria, să formeze un stat unitar român. Desigur, că în conjunctura politică internațională a acelei perioade, când Puterile Centrale încă nu erau învinse, iar România încetase lupta alături de Puterile Aliate, fiind sub un guvern filogerman supusă înrobitorului Tratat de la București, nu se putea vorbi încă de o Unire a Bucovinei cu România, dar ea era prefigurată.

În cea de a doua fază a acțiunii naționale, care va duce la desăvârșirea unității naționale, când românii își puteau exprima liber dorința de Unire, Iancu Flondor se va strădui să obțină adeziunea pentru unire și a celorlalte naționalități. Comunitățile germană și polonă, prin reprezentanții lor aleși, vor fi alături de români. Puternica populație evreiască, timorată de posibila reprimare de către ucrainenii din Galiția a confrăților lor, a avut inițial doar o atitudine binevoitoare de expectativă, ca în scurt timp să dea în Parlament o adeziune formală. Ucrainenii, neavând la acea dată în Cernăuți un organ reprezentativ central, au fost reprezentați la nivel local prin 13 primari aleși din comunele ucrainene dintre Prut și Nistru. La 28 noiembrie 1918, Congresul General al Bucovinei, format din Consiliul Național Român, Consiliul Național German și Polon și reprezentanții unor comune ucrainene, au votat rezoluția de Unire necondiționată a Bucovinei cu România. A fost un moment înălțător din istoria Bucovinei, când s-a realizat o unitate totală între oamenii politici români. Iancu Flondor, în calitate de șef al primului guvern provizoriu român din Bucovina, constituit la 12 noiembrie 1918 și apoi de la 1 ianuarie 1919 și până la demisia sa din 16 aprilie 1919, ca ministru delegat al Bucovinei, a condus prima administrație românească a Bucovinei, luând, în condițiile grele ale acelei vremi, măsurile necesare pentru integrarea Bucovinei în sistemul statului unitar român.

Patriotismul său ardent, concepția sa politică, larg deschisă ideilor democratice și înnoirilor social-economice ca și spiritul său generos și vizionar în problemele interetrnice, l-au consacrat, pe drept cuvânt, ca omul providențial al Unirii Bucovinei. Și totuși, Iancu Flondor a fost un nedreptățit. Asupra lui s-a așternut, de-a lungul anilor o tăcere condamnată, care, din nefericire se mai păstrează și astăzi. S-a scris despre el puțin și fragmentar⁴ și măreția personalității lui de om politic n-a fost

înțeleasă. Este datoria noastră să nu lăsăm ca indiferența să continue. Un popor care nu știe să-și prețuiască marii înaintași, nu merită să dăinuască în istorie.

Prin obârșia, educația, instrucția și cultura sa, ca și prin însușirile sale intelectuale și sufletești, Iancu Flondor a avut vocație de om politic. Înțeleasă în sens aristotelic, politica pentru el a însemnat acțiune și dăruire totală pentru binele colectivității fără a urmări privilegiul sau avantaje personale. Va spune la 27 octombrie 1918 la lucrările Constituantei Bucovinei: „Sunt gata să jertfesc totul pentru îndeplinirea voinței poporului român din Bucovina“. Dar, concepția sa politică de o puritate clasică, ce ne evocă marii oameni de stat ai antichității greco-romane, este nedespărțită de morală. De o desăvârșită moralitate în viața de familie și în relațiile interumane, Iancu Flondor nu concepea politica în afara moralei. Cerea cu intransigență ca omul politic în toate activitățile sale să aibă o ținută morală impecabilă. Cu atât mai exigent trebuie judecat comportamentul etic al omului politic aflat la conducerea societății. Cunoaștem gestul, poate unic în viața noastră politică, făcut de Iancu Flondor, când la 27 aprilie 1920 a demisionat din Partidul Poporului, condus de generalul Averescu, deoarece numise, în guvernul recent constituit sub conducerea sa, pe I.V. Stârcea, deși acesta era suspectat de afaceri veroase în activitatea sa privată.

În întreaga sa activitate politică Iancu Flondor a fost de o consecvență și intransigență absolută în respectarea componentei morale în politică. Astfel se explică „gesturile“ lui protestatate de renunțare succesivă la șefia Partidului Național Român din Bucovina, precum și retragerea lui din viața politică a României în 1920. Ori de câte ori în cadrul partidului au fost devieri de ordin moral în politică, pe care nu le-a putut evita, Iancu Flondor a preferat sacrificiul personal. Dar viața politică a Bucovinei din perioada austriacă a dovedit justetea atitudinii lui Iancu Flondor, el fiind rechemat să reia conducerea luptei politice a românilor în momente grele și decisive, cum au fost cele din octombrie 1918.

Însușirile de om politic ale lui Iancu Flondor s-au manifestat și în scurta perioadă de la 12 noiembrie 1918 – aprilie 1919 când, în calitate de șef al guvernului provizoriu și apoi de ministru delegat al Bucovinei, a condus administrația Bucovinei.

Remarcabil este faptul că Iancu Flondor, ca om politic devenit om de stat, a fundamentat juridic administrația provizorie a Bucovinei. Prima, de altfel, și singura lege, votată de Consiliul Național după constituirea guvernului provizoriu al Bucovinei este *Legea Fundamentală*. O adevărată Constituție. Legea stabilește cadrul juridic general și modul de conducere și administrare a Bucovinei în faza de tranziție de până la integrarea în statul unitar român. Ea stabilește coordonatele generale ale statului de drept modern. Concepția care a stat la baza legii fundamentale nu diferă, cum era firesc, de principiile de organizare a unui stat democrat, în care existența celor trei puteri separate, funcționând prin organe proprii în mod independent, în cadrul unei colaborări, este esențială. Caracterul democratic al guvernului provizoriu este evidențiat și de concepția de guvernare a lui Iancu Flondor. A doua zi după investirea sa ca șef de guvern, el prezintă Consiliului (organ legislativ reprezentativ) programul guvernului. Acest program cuprinde o amplă relatare a acțiunilor pe care guvernul și le propune. Considerându-se provizoriu, guvernul va organiza un regim reprezentativ pe baza unei legi electorale care să asigure dreptul de vot universal, secret și direct, ca și dreptul de a fi ales, tuturor cetățenilor fără deosebire de stare socială, etnie sau sex. Guvernul preconizează instituirea unui regim democratic pe plan provincial și local, în care să fie antrenate la conducere toate naționalitățile Bucovinei. În acest sens se respecta pct. 4 din Rezoluția Constituantei din 27 octombrie 1918 prin care

toate naționalitățile sunt chemate la înțelegere în vederea asigurării, conform principiului wilsonian, a dreptului de a-și hotărî singure soarta. În privința tratamentului naționalităților minoritare, Iancu Flondor este adeptul unei soluții umanitare, cu adevărat democratică și echitabilă, urmărind integrarea juridică și sufletească a naționalităților minoritare în structurile statului român. În *Memoriul*⁵ prezentat la 16 aprilie 1919 regelui Ferdinand, Iancu Flondor sintetiza astfel concepția sa privind tratamentul naționalităților minoritare: „Trebuie evitat tot ce s-ar resimți de populația neromânească ca o nedreptate, ca o presiune nejustificată de strictele necesități ale statului. Mi s-a părut prudent să-mi impun rezerve pentru ca această populație să nu aibă cuvinte la considerațiuni întemeiate înaintea lumii civilizate. Aceeași politică se impune și pe viitor, dacă se tinde într-adevăr ca Bucovina să nu rămână alipită de Patria Mamă numai ca o noțiune geografică, ci cu tot sufletul și cu toată iubirea populației de orice neam.“ Se poate afirma, fără exagerare, că modul de abordare a problemei naționalităților minoritare conferă lui Iancu Flondor o statură de om de stat european, care a anticipat concepția contemporană în acest domeniu, atât de frământat, al vieții politice.

O altă problemă de stringentă urgență în epocă, dar și de actualitate și în contemporaneitate, împroprietărirea țăranilor, urma să fie soluționată, în concepția lui Iancu Flondor, într-un mod superior celui care va fi aplicat în 1922 de guvernul Brătianu⁶. În programul guvernului provizoriu, Iancu Flondor anunțase că reforma agrară se va realiza prin exproprierea radicală a moșiilor și împroprietărirea țăranilor cu loturi însemnate care să constituie gospodării agricole rentabile. Se preconiza constituirea de gospodării familiale țărănești stabile, prin împiedicarea fărâmițării acestora. Pentru sporirea eficienței gospodăriilor țărănești se va încuraja creșterea vitelor și lucrările de ameliorare funciară și se va stimula înființarea unei rețele de instituții bancare de credit agricol. Pentru asigurarea valorificării produselor agricole, spre a se înlătura intermediarii, urmau a fi constituite societăți agricole de producție, consum și vânzare.

În scurta perioadă de nici patru luni de conducere a administrației Bucovinei, Iancu Flondor a lucrat intens pentru definitivarea proiectului legii privind reforma agrară în Bucovina. În Arhivele generale ale Statului se găsește, datat 6 martie 1919, un proiect de lege pentru reforma agrară în Bucovina, întocmit după principiile mai sus expuse, care prevedea exproprierea moșiilor care depășeau 100 ha, de fiecare proprietar, și împroprietărirea țăranilor cu loturi de minim 5 ha indivizibile și inalienabile. Se crea și o bancă specială pentru credite agricole, garantată de stat. De menționat că proiectul a fost convenit cu reprezentanții tuturor naționalităților conlocuitoare și avea acordul secretarilor de stat ai provinciei. Și totuși, Iancu Flondor a fost atacat de adversarii săi că a tergiversat, din rațiuni de clasă, reforma agrară. Din păcate, acest proiect de lege n-a putut deveni lege din cauza demisiei lui Iancu Flondor.

Retragerea lui Iancu Flondor din fruntea administrației Bucovinei n-a însemnat însă și dezinteresul său pentru viața politică a țării și în special a Bucovinei. El a continuat să militeze pentru guvernarea României unificate, întemeiată pe principii democratice, de legalitate și dreptate socială. Stă mărturie numeroasa sa corespondență cu oamenii politici ai vremii: g. Averescu, Take Ionescu, Iuliu Maniu, Mihaly, Bogos din Basarabia⁸.

Iancu Flondor considera, pe drept cuvânt, că pentru a face față numeroaselor greutăți din viața internă social politică și pentru a se consolida poziția țării pe plan

internațional, era necesară o unitate a tuturor forțelor politice din toate provinciile țării și întrunirea lor într-un guvern de uniune națională, din care să nu lipsească liberalii. Din scrisoarea⁹ sa din 6 august 1919, adresată lui Theodor Mihaly, fruntașul politic maramureșean, rezultă că a obținut acordul tuturor partidelor și asentimentul regelui Ferdinand pentru constituirea unui asemenea guvern prezidat de Mihaly. În acea perioadă țara trecea prin grele momente, fiind amenințată să intre într-o stare de instabilitate, măcinată de convulsii interne, iar pe plan extern se creaseră dificultăți la Conferința Păcii de la Paris. Chiar după ce această perioadă critică a trecut, Iancu Flondor a continuat, consecvent opiniilor sale, să susțină necesitatea unui guvern de uniune națională, care singur ar fi putut, prin unirea tuturor forțelor politice, să asigure integrarea noilor provincii și să consolideze unitatea sufletească a tuturor cetățenilor României. În scrisoarea din 28 noiembrie 1922¹⁰, adresată lui D. Bogos, om politic basarabean, Iancu Flondor afirmă că imperativul vieții politice este constituirea unui guvern de uniune națională. Interesele naționale ale Țării trebuie să fie mai presus de cele de partid.

Prin întreaga sa activitate politică din perioada austriacă, din vremea Unirii și ulterior, Iancu Flondor s-a situat în galeria aristocrației oamenilor politici români. Este bărbatul de stat, printre pușinii din istoria vieții noastre politice, care a stat drept și neclintit în convingerile sale naționale și politice și a fost incoruptibil în ținuta sa civică și morală. Nu numai că n-a urmărit obținerea de avantaje morale sau materiale dar, dimpotrivă, și-a cheltuit averea pentru scopurile politicii sale. Chiar atunci când, sub presiunea politicianismului veros și înfeudat intereselor meschine de castă, a fost nevoit să se retragă din viața politică de partid a României, el n-a fost un înfrânt. Dimpotrivă, în această luptă Iancu Flondor a fost moralmente un învingător, rămânând un model peren al omului politic aflat numai și numai în slujba colectivității. A fost comparat de un cunoscut ziarist¹⁰ cu P. Carp. Asemenea acestuia, s-a remarcat în activitatea sa politică prin consecvență și demnitate națională, integritate și onestitate ireproșabilă.

Dar personalitatea lui Iancu Flondor n-ar fi redată fidel dacă i s-ar neglija însușirile artistice. A fost un talentat violonist și un sculptor pasionat. Știm acum¹¹, că a lăsat și compoziții religioase și profane. Menționăm între acestea, *Tatăl nostru* compus în toamna anului 1918, în memoria surorii sale decedate în 1916.

Marea personalitate a lui Iancu Flondor rămâne nu numai pentru românii bucovineni, dar și pentru cei de pretutindeni, un simbol al patriotismului și un model al democrației.

NOTE BIBLIOGRAFICE

1. Arhivele Generale ale Statului – Arhiva istorică centrală – Fond Sever Zotta. Dosar 35, f. 3 – 5.
2. Constantin Loghin, *Iancu Cavalier de Flondor (1865 – 1924)*. Colecția Societății Scriitorilor Bucovineni, Cernăuți, 1944.
3. Teofil Sauciu-Săveanu, *Ideea națională a Partidului Român din Bucovina de sub președenția lui Iancu Flondor*, Tipografia Universității, Cernăuți, 1935.
4. Constantin Loghin, *op. cit.*; Grigore Nandriș, *Iancu Flondor (1865 – 1924)*, în *Unirea Bucovinei*, Cernăuți, 1939; Teofil Sauciu-Săveanu, *op. cit.*; Mihai Pânzaru, *Iancu Flondor, Eroul Bucovinei*, în *Literatura și Artă*, Chișinău, Nr. 41 (2461)

din 8 octombrie 1992; Radu Economu, *Iancu Flondor. Date inedite din Arhivele Statului*, în *Analele Bucovinei*, Nr. I / 1994.

5. Arhivele Generale ale Statului – Arhiva centrală istorică – Fond Iancu Flondor – Dosar 27, f. 12.
6. Ziarul *Bucovina*, Nr. 2, din 19 Martie 1919.
7. Arhivele Generale ale Statului, *loc. cit.*, Dosar 20, f. 40.
8. *Ibid.*, Dosar 14, f. 25.
9. *Ibid.*, Dosar 20, f. 25.
10. Pamfil Șeicaru, *De la Petre Carp la Iancu Flondor*, în ziarul *Bucovina*, Nr. 45 din 14 iunie 1919.
11. Arhivele Generale ale Statului, *loc. cit.*, Dosar 40, f. 21.

SUMMARY

The study presents Iancu Flondor's political personality, mainly his activity on the eve of the 1918. Great Unification and during the period following this event. The stopgap administration of Bucovina, elected by the National Council Board, is legally substantiated for the transition period till the integration into the Romanian Unitary State. The democratic character of Iancu Flondor's system of government is pointed out.

BĂDIȚA ARCADIE DUGAN – ULTIMA PARTE A VIETII

Rodica Șcraba

Iași

Din vasta corespondență rămasă la moartea sa, au fost extrase o serie de fapte care reconstituie în oarecare măsură, pe de o parte preocupările și activitatea sa ca membru onorar al Junimii, precum și unele întâmplări și fapte care schițează profilul unui om.

Arcadie Dugan

Interesantă e o oarecare similitudine între ultimele evenimente petrecute în Junimea – care au fost relatate în partea I-a* – și unele evenimente din cariera sa de profesor.

În 1923, la propunerea Ministerului de Externe, prin decretul regal al Regelui Ferdinand, este numit membru al ordinului „Coroana României în grad de cavaler”, iar pe de altă parte, în 1938, este pensionat din oficiu, deși mai avea drept de funcționare încă doi ani!

Bucuriile și amărăciunile se succed mereu și dacă meritele sunt recunoscute unanim, adversitățile par inexplicabile.

Prin 1936, un oarecare gazetar publică într-un ziar din București un articol calomnios la adresa prof. Arcadie Dugan. Sigur că a produs stupeoare.

Din proprie inițiativă, ziarul *Glasul Bucovinei* din Cernăuți, ia atitudine, și sub titlul: „O nedreptate strigătoare” (19 V 1936) răspunde, punct cu punct, injuriilor formulate: „... pe noi ne miră foarte mult faptul că, un ziar serios ca *Țara noastră*, s-a

* Cf. Rodica Șcraba, *Arcadie Dugan: o viață consacrată „Junimei”* (Text întocmit după biografia făcută de fratele său Ilie), în *Glasul Bucovinei* , 1944, Nr. 2, pp. 131 – 135.

putut coborî până acolo încât să dea ascultare ignoranței unui corespondent neisprăvit din Cernăuți, care, probabil, nefiind în stare să-și dea examenele, a crezut că va putea, prin astfel de mijloace mârșave, să scadă prestigiul național al unui om care și-a închinat întreaga lui viață numai pentru promovarea culturii și a elementului românesc din Bucovina (sublinierile aparțin ziarului). Mii și mii de exemple grăitoare dovedesc cu vârf și îndesat acest fapt. Dacă este un duh național, apoi acesta este propagat totdeauna de studențime. D-apoi Arcadie Dugan are cel mai mare merit în organizarea vieții studentești la Cernăuți. Cine nu-l cunoaște pe așa-zisul «Bădița Dugan» ca stâlp de granit și continuator al tradiției românești, a *Junimii*, acea societate de intransigent naționalism constructiv, care s-a sacrificat prin atâtea exemple de muncă și jertfă pe altarul neamului.

Putem spune cu drept cuvânt de aici că prof. Arcadie Dugan nu cunoaște bătrânețe, el e acum tot student zvăpăiat și naționalist ca și pe vremurile pline de zburcuc, de clocot și de cutremur al stăpânirii vitrege, când lupta pe străzile Cernăuților pentru afirmarea Tricolorului românesc, împreună cu ceilalți junimeni, printre care el era sufletul dinamic.

Rânduri, rânduri de generații mai tinere și mai în vârstă astăzi, au trecut prin școala de muncă, cinste și jertfă, ordine și naționalism a acestui vrednic român patriot și nimeni nu s-a găsit să conteste aceste lucruri, afară de acest individ, debil mintal, pripășit pe la *Țara noastră*.

Se spune mai departe (în respectivul articol) că persecută pe fiii de țărani. D-apoi, să se intereseze infirmul scrib câți elevi în cămașă și ițari n-au fost și nu sunt nici astăzi ajutați și întreținuți de acest bătrân dascăl, a cărui viață și salar se risipește pentru toți.

...În fine, ca o culme a obrăzniciei, Dl. Dugan e trecut drept ucrainian, el a cărui viață este un cult de românism...“ etc., etc.

Tot în 1936, Arcadie Dugan este ales „pentru merite deosebite“, împreună cu primarul orașului Cernăuți, Dl. Marmeliuc Dimitrie, membru în juriul de arbitri, în calitate de naș, de către Societatea arcășească „Ștefan cel Mare“ din Roșu. O altă societate arcășească din Rădăuți, „pentru ajutorul dat pe multiple planuri“, îl propune să fie proclamat „membru întemeietor“ al societății respective, „ca pildă pentru urmași“.

În 1930, din partea Editurii lui Ilie Torouțiu (București), i se comunică că în curând va intra în lucru „Opera, cu adevărat operă de răbdare și tenacitate de furnică neobosită a lui Arcadie“ – e vorba de lucrarea despre Societatea Arboroasa (Titlul nu este menționat).

Înduioșător este fragmentul de scrisoare primită, în aprilie 1936, de la un fost student junimean de la Teologie, din com. Cireș, Valerian Opaț (deportat în 1941): „... ne mai amintează în una din scrisori că v-ați anunțat ieșirea la pensie și că singurătatea vă tulbură de pe acum. Eu nu mă rog altceva la Dumnezeu, decât să primesc un post și să vă aranjez o cameră cu covoare din Cireș, cu emblema Junimii brodată pe Tricolor, care să stea la capătul patului, iar restul odăii, cu diferite ornamentații din Junimea și Cireș și diferite publicații. Această cameră va fi camera «Bădiții Dugan», unde i se va da totul la dispoziție și unde își va petrece bătrânețile în liniște, scriindu-și amintirile și conducând Junimea de la distanță. Amin!

Cu sărutări de mână, al d-voastră fiu, Valuță. (Fratele mai mare al lui Valuță, Dr. Ioachim Opaț, a fost ajutat material, ca și atâtea alții, ca să-și facă studiile – n.n.)“.

În 1947, se succede o vastă corespondență între A. D. pensionar, stabilit, împreună cu Ilie, la Gura Humorului, și prof. univ. Erast Tarangul, de la Cluj.

Se pare că la Cluj sunt mulți studenți bucovineni, dar nu numai ei, care vor să se reînființeze soc. acad. Junimea, care să fie continuatoarea celei de la Cernăuți. Principalii protagoniști în această inițiativă sunt: Bădița Arcadie Dugan, care le și trimite statutele și Regulamentul și purtătorul de cuvânt al studenților, prof. dr. Erast Tarangul, el însuși fost junimean.

Bădița le mai trimite studenților și întreg beneficiul unei serate a Junimii, ce a avut loc în orașul Câmpul Lung. Ca răspuns, proaspătul secretar ales, Aspazia Oțel, scrie: „Primind ajutorul pe care ați binevoit să ni-l trimiteți, Junimea reîntinerită vă mulțumește călduros... Bădiță, sentimentul de recunoștință, nu numai al bucovinenilor ajutați ci al întregii Junimi, este cu atât mai adânc cu cât ajutorul d-voastră a avut o binefăcătoare semnificație pentru noi. Știm că din Țara codrilor de fagi, simbolic, Bădița veghează pașii noștri...”.

Dar, pe o carte poștală (ca să nu fie luată în seamă de cenzură) prof. Tarangul scrie: „Am trebuit să renunțăm la reînființarea Junimii; nu este acum timpul și i-am fi expus pe bieții la multe neplăceri. Ce putem face când suntem noi, bieții oameni, sub ocârmuirea vremurilor și nu vremurile sub ocârmuirea noastră”. (Renunțarea n-a folosit prea mult căci Aspazia Oțel și mulți dintre colegii ei au fost arestați și închiși pentru mulți ani).

Tot din această corespondență aflăm că la Gura Humorului s-a constituit Clubul membrilor emeritați și că e vorba să se reactiveze și cele din Vatra Dornei, Suceava, Rădăuți, Siret.

Sau, altă dată: „...Munca pe care o prestați cu atâta generozitate pentru înjghebarea unui *muzeu al Junimii* este foarte apreciabilă, mai ales mă bucur că există *albumurile* la care ați muncit atâția ani și care constituiesc contribuții prețioase la istoricul scumpei noastre Țărișoare ... Aștept cu dor vara să pot veni în Bucovina. Mi-i dor de ea și de bucovineni... Tarangul”.

Într-adevăr, retras la Gura Humorului, Arcadie Dugan lucra la reconstituirea arhivei soc. Junimea, la care cu mulți ani în urmă tot el lucrase efectiv, ba chiar se poate spune că ea a luat ființă la sugestiile și propunerile sale. Această arhivă, III, care i-a purtat chiar numele, în mare parte a fost pierdută în timpul războiului sau cine știe unde... Destul că puținul care a rămas, în mare parte în stadiu de șantier, se găsește la Arhivele Statului din Iași. Complete, sau aproape, sunt cele patru albume mari, „sematismul”, dar nu în forma lui de la expoziția jubiliară din 1928, registrul cu membri onorari și ctitori care n-au fost membri ai Junimii, albumul prefusilor și multe, multe alte registre incomplete.

Arcadie a avut intenția de a scrie și Istoria Junimii, care, murind, i-a revenit ca sarcină de onoare lui Ilie, așa cum reiese din corespondența dintre acesta și prof. univ. dr. Leca Morariu. De fapt, Ilie, a tipărit în 1930, *Istoricul Arboroasei*, iar prof. Leca Morariu pregătea o monografie, tot despre Arboroasa, în care sens corespondența lor a fost destul de frecventă.

Dar nici Ilie n-a apucat să-și ducă proiectul la bun sfârșit. A murit în 1962, după o lungă suferință.

Arcadie a murit în mai 1951, în urma unei pneumonii acute, care i-a tăiat brusc toată activitatea laborioasă. Ultimele lui cuvinte au fost: „Albumurile Junimii!”, grija pentru acestea fiind ultima lui preocupare pământeană...

Arcadie a avut parte, cât au permis acele vremi, de o înmormântare tradițională junimeană, cu tricolorul pe piept, la care a participat toată intelectualitatea din acel colț de țară.

Arcadie și Ilie își dorm somnul de veci alături, sub margine de pădure, în cimitirul din Gura Humorului, nu departe, de acela al lui Gavril Mleşniță, primul învățător din com. Cireș-Opaițeni.

SUMMARY

The author mentions that from the vast correspondence left after the death of Prof. Arcadie Dugan, who devoted his entire life to the academic society „Junimea“ from Cernovitz, whose fellows highly respectfully and warmly used to call him „Bădița“ (title of nobility in the hierarchical organisation of the society), a series of facts have been extracted that attest his concerns and activity as honorific member of „Junimea“ on one hand, and on the other some events and facts that sketch his character. Because of the political situation after 1945, the documents he had gathered till his death couldn't make up the history of the „Junimea“ society which he dreamed of, but they can be of great help to anyone who would aim at doing it.

O CORESPONDENȚĂ DINTRE CIPRIAN PORUMBESCU ȘI EPAMINONDA BUCEVSCHI

Ilie Luceac

Cernăuți

Pentru înțelegerea mai profundă a motivelor care au dat naștere celor două vibrante scrisori ale lui Ciprian Porumbescu adresate prietenului său Epaminonda Bucevschi și datate la 1881 vom evoca câteva momente semnificative din viața

Ultima fotografie a lui Ciprian Porumbescu, executată la 17 februarie 1883 la Genua.

zbuțuită a muzicianului și cea aparent liniștită a pictorului, ambii deopotrivă de talentați.

Ciprian Porumbescu, mai tânăr cu zece ani ca Epaminonda Bucevschi (1843 – 1891), îl cunoștea pe pictor din copilărie. Întâlnirile lor dese merită să fie evocate, după cum merită să fie reținut că între familiile Porumbescu și Bucevschi exista o strânsă prietenie despre care au scris mai mulți biografi ai compozitorului.

Parohul Dimitrie Bucevschi, tatăl pictorului, alături de învățătorul Dimitrie Cernăuțeanu, primul dascăl al școlii deschise de ei la Ilișești semnează certificatul (din 30 august 1862) elevului din clasa a 3-a primară, Ciprian – „un băiețuș frumos, cu ochii mari și fruntea lată sub părul negru, pieptănat în sus”.¹

Preotul Iraclie Porumbescu va păstori la Stupca, comună vecină cu Ilișeștii, abia începând cu anul 1865.² La Ilișeștii folcloristului Simion Florea Marian, unde micul Ciprian se odihnea vara la Ștefan Clodnițchi, bunicul

lui după mamă, viitorul compozitor avea posibilitatea să se joace și cu copilele pastorului evanghelic Traugott Gorgon. Una dintre ele, Berta, va deveni pasiunea lui de toată viața. Ciprian nu bănuia că n-o va putea uita niciodată, că imaginea ei ingenuă îl va urmări pretutindeni. Tatăl său, Iraclie, știa însă prea bine că această iubire va rămâne neîmplinită. În consecință, distanța de la plăcerea pastorului de a

face muzică ore întregi și de a discuta cu acest tânăr și până la căsătoria lui Ciprian cu bobocul lui de fată a rămas incomensurabil de mare în imaginația lui Gorgon.

Prin anii 1870 – 1871, când Ciprian termina, cu succes, clasa a 7-a la liceul din Suceava, iar Epaminonda studia cu râvnă pictura la Viena, surorile pictorului, „Elena de 16 ani și Ecaterina de 12 ani, sunt plasate în casa pastorului evanghelic Gorgon din Ilișești pentru a-și însuși oarecare cunoștințe și maniere”.³

În casa lui Gorgon veneau adesea atât cei din familia Bucevski, cât și cei din familia Porumbescu.

Mai târziu, când dulcele dor pentru Berta îl poartă adesea pe Ciprian spre casa lui Gorgon, compozitorul se întâlnește acolo cu sora lui Epaminonda, Elena Lenca Bucevski, pentru care va avea un respect deosebit. Îi dedică chiar o lucrare: *Ilenuța. Polka française*, compusă pentru piano de C. Golembiovski – conform manuscrisului lui C. Porumbescu de 3 pagini (2 pagini pisa însăși, datată la fine cu: 16.2.77”).⁴

Alte însemnări mărturisesc despre cunoștința și prietenia lui Ciprian cu Epaminonda din frageda copilărie. Una dintre ele aparține profesorului Dionisie Sorocean, fratele biografului lui Epaminonda A. Bucevski, Eusebie Sorocean⁵; cealaltă, reluată de fapt după Sorocean, o face Leca Morariu.⁶

Impresionantă rămâne întâlnirea de la Putna a liceanului Ciprian Porumbescu cu pictorul Epaminonda Bucevski, student la Viena, inițiat deja în tainele picturii. După cum știm, din inițiativa unui comitet studentesc condus de Slavici și Eminescu, la Putna s-a organizat sărbătorirea a patru sute de ani de la zidirea lăcașului de veci al lui Ștefan cel Mare. Această festivitate a avut loc în vara anului 1871. Pictorul Ep. Bucevski a făcut planul decorului pentru a cărui realizare a sosit un grup de tineri de la Suceava, printre care se afla și elevul din clasa a 8-a Ciprian Porumbescu.⁷ Tinerii au participat la ridicarea arcului de triumf și a porticului festiv, la împletirea ghirlandelor. În dimineața zilei de 27 august 1871 s-au deschis festivitățile. A doua zi Ciprian a cântat Hora-Mare a Daciei întregi.⁸ Acest episod este evocat de P. Leu⁹, N. Cionca¹⁰, G. Călinescu¹¹, T. Balan¹² și alții.

Pictorul Bucevski, care se stabilise de mai mulți ani în capitala imperiului, era, pentru câteva zile, venit în vizită la Ilișești. Profitând de această ocazie, Ciprian, până a pleca la Viena, îi cere un sfat cum ar putea afla o gazdă în orașul muzicii. „El a fost foarte prietenos și mi-a promis locuința sa, pentru început la Viena”, notează Ciprian în *Tagebuch*-ul său, un carnet zilnic început la 17 ianuarie și care se încheie la 8 octombrie 1879.¹³ La 13 octombrie Porumbescu e deja la Viena, stă la Bucevski, care avea locuința și atelierul pe Corneliusgasse. „Cel mai bine se simțea în casa prietenului său Bucevski, lui îi destăinuia suferințele și dezamăgirile care-i inundaseră inima, la el găsea să împrumute bani sau să mănânce atunci când nu avea. Pentru Ciprian, pictorul Bucevski era o părticică din locurile de baștină, din Stupca lui dragă”.¹⁴ Nici nu se putea altfel. Or, vechiul prieten al lui Mihai Eminescu, Epaminonda Bucevski, care prin 1869 – 70 a răspuns setei de informare și idealurilor artistice ale Lucefărului poeziei românești, însoțindu-l prin muzeele și galeriile de pictură ale Vienei și ajutându-l să organizeze festivitatea de la Putna, îl sprijină cu același devotament, în 1879, la Viena, și pe tânărul artist de la Stupca. De fapt, tustrei mari artiști – Eminescu, Porumbescu, Bucevski – au apărut aproape concomitent în constelația culturii românești, pornind cu toții din „dulcea Bucovină” și străbătând două centre culturale benefice în formarea lor ca artiști: Cernăuțul și Viena.

Casa pictorului Bucevski era deschisă întotdeauna pentru Porumbescu. Aici el găsea o părticică din ceea ce lăsase acasă, o vorbă prietenoasă și un sfat frățesc. Nu

e de mirare, așadar, când într-o scrisoare din 14 decembrie 1879, Ciprian le mărturisea părinților: „...merg adesea la Epaminonda și beau cafea cu el”.¹⁵ Pictorul îl introduce în viața artistică și mondenă a orașului. Merg împreună la concertele lui Strauss și ale altor mari maeștri, la diverse reprezentații teatrale, la Operă, la balurile artiștilor de la Albrecht Dürer-Verein.

Așadar, între Ciprian Porumbescu și Epaminonda Bucevschi a existat o prietenie durabilă, care a dat impuls și unei colaborări artistice. Prietenia este consfințită prin dese întâlniri. Cât despre colaborarea artistică, aceasta nu e chiar atât de bogată, totuși a existat și ne este de mare preț. Despre ea aflăm tot din câteva rânduri ale corespondenței lui Ciprian Porumbescu care ne fac să înțelegem că o lucrare a compozitorului, apărută în 1880, are coperta lucrată de Ep. Bucevschi. Lucrarea este intitulată *Zâna Dunării*. O cităm integral după Leca Morariu: „Op. 4/14 FEBRUARIU 1880/ DOAMNELOR PATRONESE/ A/ BALULUI ROMÂN DIN VIENA/ ZÂNA DUNĂREI/ POLKA-MAZURKA/ PENTRU PIANO/ de C.G. PORUMBESCU./ Prețul 50 cr. = (1 frc. 10 cent.)/ VIENA/ PROPRIETATEA ȘI EDITURA SOCIETĂȚII/ „ROMÂNIA JUNĂ”/ Lith. Joh. N. Vernay. IX. Marianneng. 17. Wien./“.¹⁶ În scrisoarea din 22 martie 1880, adresată surorii Mărioara, compozitorul scrie: „Piesele mele, *Polca* și *Valsul*, sunt acum tipărite, respectiv după prima corectură. Coperta la *Polca* a executat-o Epaminonda de tot drăguță (dar de 10 florini). Cum or fi gata, ți le trimit prin rambursă, fiindcă, deocamdată, nu-s ale mele, până se acoperă cheltuielile”.¹⁷

Nu insistăm pe marginea copertei executată de Bucevschi. O găsim destul de reușit comentată la Leca Morariu. Presupunem, doar, că monograma comemorativă („balul român”, conform sugestiei lui Leca Morariu), plasată deasupra titlului compoziției ar putea fi, eventual, chiar monograma semnăturii autorului.

Fără a pretinde să fi descoperit scrisori inedite în corespondența lui Ciprian Porumbescu către Epaminonda Bucevschi (despre ele au scris Corneliu Gheorghian, Leca Morariu, alți biografi ai compozitorului), am intenționat să scoatem în evidență doar câteva momente de cumplită decepție sufletească, pe care le-a cunoscut acest cu desăvârșire „Gefühlsmensch” (suflet liric), care a fost Ciprian Porumbescu.

În continuare, reproducem textul integral al celor două scrisori, ale lui Ciprian Porumbescu, date cronologic, precum urmează: prima – cea de la 25 iulie 1881, a doua – cea de la 31 iulie 1881. Ele au fost expediate din Viena lui Epaminonda Bucevschi, care se afla la Cernăuți. Originalul scrisorilor e în limba germană. Traducerea românească aparține lui Corneliu Gheorghian.¹⁸

1.

„Mult stimată prietene. Timp îndelungat a trecut, de când ne-am strâns mâinile pentru a ne lua rămas bun și ne-am despărțit cu salutări cordiale. D-ta, pentru a schimba cămăruța intimă din str. Corneliu pentru un apartament larg, ticsit cu table de tei la Cernăuți, eu pentru a mă întoarce la gămlăile mele de note și a-mi continua monotonia zilnică, obișnuită cu o mai mare sau mai mică variație. Aproape două luni și eu am promis să-ți scriu și n-am scris. Am fost neglijent, dacă d-ta ai fi în apropierea mea, ar trebui să mă aștept la un perdeaf cumsecade din partea d-tale... Mă bizui însă pe indulgența d-tale binevoitoare și dacă te mai asigur că n-a trecut o zi în cursul acestui timp, în care să nu mă fi gândit cu sinceră duioșie și credincioasă prietenie și recunoștință la d-ta, sunt deplin convins că m-ai iertat. De altfel, d-ra Josefina m-a ținut la curent asupra d-tale și asupra celor ce s-au petrecut în jurul d-tale și știu că ai mult, foarte mult de lucru și regret mult pe tăcute de a fi conceput atât de larg

scrisoarea mea, a cărei cetire îți va răpi o bună parte din timpul d-tale atât de prețios. Dar eu sunt așa cum sunt și, în afară de aceea, că scriu cu plăcere scrisori și mai degrabă scriu mult, decât să vorbesc mult, mai simt și impulsul să-mi deschid toată inima aceluia pe care nu l-am văzut sau pe care nu l-am mai întâlnit de mult, să-i comunic un întreg registru și să-mi descarc astfel sufletul meu apăsător. Vei râde dacă îți scriu că sunt cuprins de neliniște pentru d-ta. În primele zile îmi venea greu să merg la Josefină, ea plângea și eu trebuia să-o consolez; dar știe Dumnezeu, eu însumi aveam nevoie de consolare și deseori trebuia să mă ascund după umbra perdelei pentru a-mi ascunde și lacrimile mele. La început mă rușinam chiar să merg în atelierul d-tale, îmi era groază, ca și cum ar trebui să treci pe lângă un loc care ți-e drag și unde ți s-a întâmplat o nenorocire. Și când venii odată sus, am râs însumi de lipsa mea de curaj. Nu mai era aceea odăiță dragă, intimă, unde eram deprins a te vedea între favoriții d-tale, și toate acele figuri de pe pereți se holbau țintă la mine,

parcă ar fi fost furioase de îndrăzneala mea, parcă m-aș fi furișat să intru în mod nelegiuit! Odăița îmi părea pustie, goală; a trebuit să plec și multă vreme nu m-am urcat sus. E un lucru de mirare inima omului. Ai crede că în vârtoarea anilor, în urma multelor și feluritelor necazuri, supărări și griji de cel mai mare calibru, inima ar trebui să devină tare și vârtoasă ca un putrefact fosil, dar e tocmai contrariul; cu cât îmbătrânești, cu atât mai simțitoare devine neroada, și acum îmi explic de ce oamenii bătrâni devin copilăroși. Inima lor revine la starea normală de la început, din anii copilăriei, și-i face atât de simțitori, atât de buni. Îndeosebi e cazul nostru, adică al d-tale și al meu, fiindcă suntem – cum s-ar spune de obicei – oameni sentimentali și

adeseori lucruri, care altora le păreau indiferente, au făcut asupra noastră cea mai puternică impresie. De când nu ne-am mai văzut pentru a ne spune reciproc păsurile – ceea ce, fie spus, îmi ușura considerabil viața, a rămas totul – afară de bătaia, pe care nemții au mâncat-o de la cehi – așa cum a fost.

Și fiindcă am ajuns iarăși la ale mele, vreau să-ți raportez din nou despre mine. Scurtă vreme după plecarea d-tale au sosit ceva parale din Ardeal, și profitând de ocazie mi-am cumpărat câteva ore la papa Krenn, care a mai binevoit să-mi permită a lua parte și la corul bisericii «Mihaeler» și să-mi dea la studierea fiecărei piese îndrumările necesare în ce privește compoziția și dirijarea. Am mai avut norocul să ajung dirijor de cor la o mică societate muzicală, desigur ad honores, prin care fapt însă am profitat extraordinar. Înveți astfel lucruri, pe care nu le afli în nici o carte, dar sunt de tot necesare pentru viața practică. La 1 iulie am schimbat locuința fiindcă n-am mai putut sta în coteneța mea cea infectă și igrasioasă, care merita să fie numită

Coperta lucrării lui Porumbescu,
pictată de Bucevschi

oricum, numai «cameră mobilată» nu. După cum îți va fi comunicat Josefina, am făcut cu ea și Teresa mai multe excursii. Teresa e cuminte și drăguță, eu convin cu ea în fiecare zi fiindcă locuim în apropiere. Ea mă întreabă încontinuu de d-ta și-mi face totdeauna reproșuri meritate, de ce nu-ți scriu. De prezent e sănătoasă, dar a fost timp îndelungat bolnăvicioasă și o duce cam prost. Planul meu pentru viitor e deja definitiv stabilit. La toamnă plec la Brașov și voi învăța acolo lumea să cânte. Nu știu dacă îmi va merge acolo bine, dar în orice caz, mai bine decât la Viena... Și dacă merge rău, le

pot spune destul de vreme valet și să caut în altă parte o bucată de pâine. Dar un lucru am profitat – o largă experiență – care îmi va ajuta să trec la orice ocazie peste orice greutate...

Aici sunt puține noutăți, căldură înăbușitoare, secetă grozavă în aer și în buzunare. Se lucrează de zor la lărgirea palatului artiștilor, dar partea lăuntrică nu va fi fost prea «lărgită».

Trec acum la partea finală a scrisorii mele, care oricât ar fi de delicată, trebuie totuși apucată din rășputeri pentru a produce efectul pe care-l aștept cu atâta nerăbdare și care trebuie să aibă – dacă nu se întâmplă o minune – tocmai rezultatul la care m-am gândit.

Din chitanțele anexate vei fi înțeles deja, mult stimată prietene, că e vorba de o chestiune bănească. În cursul scrisorii vei fi tot gândit: acum, acum trebuie să vină. Iat-o! Știe numai Dumnezeu – îmi vine greu să-i dau drumul – dar trebuie să iasă. Mă adresez către d-ta ca de obicei când îmi merge rău și am avut totdeauna norocul și mângâierea de a pleca liniștit. D-ta știi că-mi mergea prost. D-ta puteai ști și asta că și mai târziu mi-a mers prost, că adesea am tras mâța de coadă, dar trebuia să sfârșesc. N-am multe datorii, dar prea multe pentru a le putea plăti în împrejurările date. Am datorii la birt pentru hrana de toate zilele de la 25 iunie. Cei 25 florini mi-au ajuns abia pentru chirie și Krenn. Dar păcatele vechi greu le pot ispăși. Înțeleg prin aceasta chitanțele de la muntele de Pietate. Aceasta îmi apasă sufletul. Totul a mers la jidan: haină, pantaloni, ceasornic, inel și așa mai departe, o mulțime grozavă, acumă trebuie scoase.

Mult stimată și dragă d-le Bucevschi. Ajută-mi, prin bunăvoința d-tale intervenție aș putea să primesc banii contra chitanțelor pe luna septembrie și octombrie, care ar trebui să fie numai timbrate și coramisate de Episcop. O, cât de bucuros aș plăti 5 până la 6 florini dobânzi. Sau poate d-ta ai fi așa de bun să-mi avansezi suma și să lași să-ți fie încasată apoi prin Zavadovschi de la casieria țării. Banii sunt doar buni și numai neajunsul că trebuie să aștepți încă două luni îi face atât de puțin atrăgători.

O, cât de mulțumitor ți-aș fi dacă mi-ai procura paralele, jur că nu-mi pot ajuta altfel și sunt disperat.

De la tata nu pot conta nici măcar banii pentru drum, fiindcă de prezent are atât de multe cheltuieli cu frățânii mei. Te rog mult, fă ceva pentru mine. D-ta mi-ai fost atât de bun, fii și acumă... Pot spera? Rog a-mi răspunde imediat printr-o carte poștală ca să scap cât degrabă de nesiguranța plină de chinuri. Mă încred în bunătața d-tale încercată și în firea d-tale de binefăcător, mă încred și mă bizui hotărât de prietenia d-tale generoasă și în așteptarea unui cât mai grabnic și favorabil răspuns, te salut din toată inima și rămân cu devotament plin de mulțumire al d-tale sincer C. Porumbescu, VIII, str. Albert, nr. 13, Viena“.

2.

„Cel mai scump al meu prieten, Stăpânit de dureroasă neliniște îți scriu aceste rânduri. Ultima scrisoare vei fi primit-o desigur și poate că în momentul în care îți scriu acestea, însuflețit de cele mai bune speranțe, soarta mea e hotărâtă. Numai Dumnezeu știe cum privesc spre zilele viitoare, fiind pe lângă toate bolnav, grav bolnav. De trei zile tușesc cu sânge și numai mulțumită bunăvoinței unui prieten care mi-a

obținut un certificat de la societatea pentru căutarea bolnavilor, sunt atât de fericit de a avea tratament și medicamente gratuite. Poți să înnebunești, când te urmărește nenorocul, nu te mai slăbește. Medicul mi-a interzis strict orice iritare, supărare și grijă. Lui i-i lesne a vorbi. Spune că mi-a plesnit o arteră în plămâni, nu în urma unui defect organic, ci în urma unei afecțiuni psihice, în special în urma unei stări sufletești vehemente care a înrăurit atât de puternic asupra mea. Trebuie să plec cât de curând la țară și să fac cură de zer. Aștept numai să-mi sosească frăținii pentru a putea pleca apoi împreună cu ei acasă. Deocamdată mă plimb în parcul Schönbrun și beau apă Selter. Rugându-te încă o dată a nu mă uita și de a scuza cu bunăvoință repetatele mele molestări, te salut din toată inima al d-tale sârman și bolnav C.G. Porumbescu nimic“.

NOTE

1. Leca Morariu, *Iraclie și Ciprian Porumbescu*, Vol. I, Editura Muzicală, București, 1986, p. 198, 200.
2. Vezi Leca Morariu, *op. cit.*, p. 198.
3. Corneliu Gheorghian, *Bucovina în pictură (Epaminonda A. Bucevschi)*. Extras din revista *Boabe de grâu*, an. V, nr. 9, București, 1935, p. 19.
4. Vezi Leca Morariu, *op. cit.*, p. 271.
5. Eusebie Sorocean, *Pictorul academic Epaminonda Bucevschi*, Institutul de Arte Grafice *Glasul Bucovinei*, Cernăuți, 1920.
6. Vezi Leca Morariu, *op. cit.*, p. 199.
7. Vezi Paul Leu, *Ciprian Porumbescu*, Editura Muzicală, București, 1978, p. 41.
8. Vezi Leca Morariu, *op. cit.*, p. 166.
9. Vezi Paul Leu, *op. cit.*, p. 42.
10. Vezi Nina Cionca, *Ciprian Porumbescu*, album ilustrativ comemorativ 1883 – 1983, Editura Muzicală, București, 1984, p. 11.
11. Vezi G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, ediția a IV-a, revăzută, Editura de Stat pentru literatură, București, 1964, p. 169.
12. Vezi Teodor Balan, *Serbarea de la Putna 1871*, Tipografia *Mitropolitul Silvestru*, Cernăuți, 1932.
13. C. Golembiovski, *Jurnalul evenimentelor și întâmplărilor trăite și a altor pozne însemnate de la 18 ianuarie 1879*, copie dactilografiată după traducerea din lb. germană a manuscrisului original, în *Colecția Muzeului jud. Suceava*, dosar nr. 9, inv. nr. 32 b, 1965, p. 81.
14. Paul Leu, *op. cit.*, p. 103.
15. Leca Morariu, *Epaminonda Bucevschi în corespondența lui Ciprian Porumbescu*, Institutul „Cernăuți“, Cernăuți, 1943, p. 12.
16. *Ibidem*, p. 3.
17. *Ibidem*, p. 10.
18. Corneliu Gheorghian, *op. cit.*, p. 28 – 30.

SUMMARY

The close friendships between the two artists from Bucovina, Epaminonda Bucevchi and Ciprian Porumbescu, and that between Eminescu and Bucevchi are expressed in their letters. The painter appreciates the composer's works, he even illustrates the cover of one Porumbescu's compositions.

The two letters Porumbescu sent to Bucevchi characterise the drama the composer suffers because of the worsening illness, but also his irrepressible love for life, so much in the nature of the artiste from Stupca.

EMINESCU ȘI „FOAIA SOCIETĂȚII PENTRU LITERATURA ȘI CULTURA ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA“

Dimitrie Vatamaniuc

București

Eminescu se ocupă de revista românilor bucovineni, care apare la Cernăuți între 1865 – 1869, în două momente din activitatea sa scriitoricească. Poetul ia apărarea ei împotriva atacurilor lui D. Petrino din broșura *Puține cuvinte despre coruperea limbei române în Bucovina*, tipărită la Cernăuți în 1869. Mai cunoscut ca poet prin volumul *Flori de mormânt*, tipărit în 1867, după moartea soției sale, D. Petrino critică sever în broșura sa catedra de limba și literatura română de la Liceul din Cernăuți, Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina, *Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina* și Fundațiunea pumnuleană. Aceste instituții culturale bucovinene sunt prezentate ca victime ale sistemului filologic introdus de Aron Pumnul și ale intrării lor pe mâna unor intelectuali bucovineni care nu se puteau dezbăra de el și aduceau mari prejudicii progresului culturii naționale.¹

Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina este redactată între 1 martie 1865 și iulie 1866 de Ambrosie Dimitroviță, iar de la 1 august 1866, după încetarea din viață a primului ei redactor, de I.G. Sbiera, care era și succesorul lui Aron Pumnul la catedra de limba și literatura română de la Liceul cernăuțean. Atacurile lui D. Petrino erau îndreptate îndeosebi împotriva lui I.G. Sbiera și pentru motivul că, în calitate de redactor al revistei, refuză să-i publice considerațiile critice la adresa instituțiilor bucovinene. Se desprinde acest lucru din ultimul capitol al broșurii sale, precum și din modul cum caracterizează foaia bucovineană. „În vremea din urmă *Foaia* noastră – scrie D. Petrino – nu se mai ocupă cu alta decât cu *fundăciuni și necroloage*. Încât dacă nu moare nime în decursul de vro câteva luni, apoi și *Foaia* nu mai apare și așteaptă cu răbdare până ce mai apune vreun *soare rumân* ca să aibă ce scrie. Astfel este în interesul acestei gazete să moară din vreme câte unul din noi, pe când în interesul nației noastre ar fi să trăim cât se poate mai lung, ca să lucrăm pentru dânsa. Se vede dar cât de diferite sunt interesele Foaiei față de interesele românilor din Bucovina“.² *Foaia* cernăuțeană apărea cu mari întârzieri în numere duble din cauza dificultăților materiale și aprecierile ironice ale lui D. Petrino nu erau îndreptățite. *Foaia* își face un titlu de glorie, pe de altă parte, din publicarea lucrărilor lui V. Alecsandri, A. Russo, C. Negruzzi, D. Bolintineanu. De-o atenție deosebită se bucură creația populară. D. Petrino este și el colaborator cu poezii și revista îi recenzează favorabil volumele de versuri. D. Petrino are dreptate când critică sistemul filologic al lui Aron Pumnul, care se va dovedi a nu fi viabil, ca și cel al latiniștilor transilvăneni.

Broșura lui D. Petrino face o impresie profundă în rândul studenților români de la Viena, elevi ai lui Aron Pumnul, pentru care aveau un cult aparte și după stingerea sa din viață. Studenții români sunt surprinși de schimbarea atitudinii lui D. Petrino față de Aron Pumnul și de modul cum înțelegea să critice instituțiile culturale din Bucovina. Numai cu câteva luni mai înainte, D. Petrino compune un *Prolog*, pe care îl rostește la concertul dat în folosul Fundațiunii pumnulene și în care Aron Pumnul este caracterizat „filolog distins” și luptător cu merite „demne de stima și admirațiunea fiecărui român”.³ Societatea literară socială „România” a studenților români din Viena, din care făcea parte și Eminescu, ține ședință în 9 noiembrie 1869 și condamnă broșura lui D. Petrino, pe care o califică „deșertăciune”.⁴ Studenții hotărăsc să-i trimită lui I.G. Sbiera, continuatorul lui Aron Pumnul pe tărâm cultural și în lupta națională, o „adresă de aderență” și-l proclamă, demonstrativ, membru de onoare al societății. Tot la ședința din 9 noiembrie 1869 se ia hotărârea să i se răspundă lui D. Petrino și în presă. Eminescu era cel mai indicat să facă acest lucru, fiind cunoscut prin colaborarea sa la *Familia*, revista lui Iosif Vulcan, încă din 1866. Eminescu supune broșura lui D. Petrino la o analiză sistematică și publică articolul său, *O scriere critică*, în *Albina*, foaia lui V. Babeș, în ianuarie 1869.⁵ Eminescu insistă asupra meritelor lui Aron Pumnul, care constau, în opinia sa, în trezirea „conștiinței naționale a maselor” și în faptul de-a fi făcut din ele „o națiune”. Poetul nu apără sistemul filologic al lui Aron Pumnul pe motivul că adoptarea lui era provizorie până la unificarea ortografiei la nivel național.⁶ Eminescu ia apărarea catedrei de limba și literatura română de la Liceul din Cernăuți, singura de altfel la acea dată în Bucovina, unde învățământul se făcea în limba germană, și a Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina și a Fundațiunii pumnulene, cu rol important în promovarea culturii naționale în provincie. Poetul acordă o atenție aparte *Foii Societății...* și găsește criticile lui D. Petrino și aici nejustificate. „În capitolul VII autorul scoate ochii *Foii* – scrie Eminescu – cu vreo câteva vorbe străcurate în coloanele ei, rămășițe negreșit ale unei forme de guvern ce există și există poate și azi, rămășițe care se vor șterge neapărat deodată cu rădăcina, cu cauza lor: *feudalismul și absolutismul*. Vorbe ca Ilustritate, Serenissim, Reverendissim ș.a. În România deja ar fi ridicole; în Austria nu, căci sunt rămășițe justificate ale unor timpi abia trecuți”.⁷ Eminescu deplasează discuția în legătură cu *Foaia Societății* spre aspecte care nu priveau fondul problemelor și le găsește justificarea în condițiile social-politice specifice provinciei românești de sub stăpânirea Imperiului austro-ungar.

Eminescu urmărește viața politică și culturală din Bucovina pe tot parcursul activității sale scriitoricești. Cum *Foaia Societății...* își încetează apariția în decembrie 1869, poetului nu i se mai ivește prilejul să se ocupe de ea. Abia în 1881, sau puțin mai înainte, când se hotărăște să dea o organizare materialului folcloric din manuscrisele sale, dă peste nr. 5 – 6 din mai-iunie 1867 al foii bucovinene, pe care îl păstra, probabil, încă de la apariția sa în 1867 în „lada” sa cu manuscrise. Decupează cele patru poezii de aici, la care alătură, tot prin decupări, poezii din alte publicații, încă neidentificate. Poeziile sub această formă se păstrează în manuscrisul 2260, 305 – 307, manuscris miscelaneu, constituit din foi din diferite epoci. Transcriem poeziile în ordinea în care se publică în foaia bucovineană.

I

Frunză verde bărbăoi
La moară la Dorohoi

Merge un car cu patru boi
Încărcat cu păpușoi.
Dinapoia carului
E ciocoiul satului.
– Bun ajuns, măi țărane!
– Nu-ți mulțămesc, măi cucoane!
– Măi țărane, tu ești beat!?
– Latri, ciocoi gelerat!
Eu de-aseară n-am mâncat
Și tu zici că eu-s beat!

Iar ciocoiul satului
Cu naravul lașului
Pune mâna pe oblânc,
Alta-o bagă-n sân adânc
Și scoate un bici plumbuit,
Plumbuit, răsplumbuit
Și avântându-l într-o parte
Trage la țaran pe spate;
Trage una, trage două,
Trage mereu pân-la nouă.

Iar țaranul satului
Cu năravul dracului
Bagă mâna pe sub scoartă
Și scoate o măciucă groasă,
Groasă, groasă, ciotoroasă
Și avântând-o în late
Trage la ciocoi pe spate,
Trage una, trage două,
Trage patruzeci și nouă.

Iar ciocoiul satului
Cu năravul lașului
Își văzu atunci de cale
Și-apucă la cărșma-n vale.
– Măi Ioane Bălăbane!
Rău mă dor cele ciolane,
Dă-mi rachiu de trei parale,
Să mă ung eu la spinare,
Că-un țaran m-a bătut tare!
– Așa-ți trebe, măi cucoane
De nu te lași de batoane!
Nu te-ncepe c-un țaran
Ce și-așa el ți-i dușman;
Căci țaranul când te bate
Zaci un an și jumătate.

II

Câte flori îs pe pământ
 Toate merg la jurământ;
 Numai floarea soarelui
 Şede-n poarta raiului
 Şi se roagă Domnului
 Să-şi întoarcă feţele
 Să-i ierte păcatele
 Cele din trezie
 Cele din beţie.
 Să-mi ierte Domnul şi mie!
 Câte păcate am făcut
 Nice-n iad n-am încăput.
 Ţipă iadul şi mă cere
 Vai de păcatele mele

III

Mămuţa m-a maritat
 După făt de-mpărat.
 Dar nici luna n-am plinit
 Şi-napoi că am venit.
 Mămuţa când mi-am văzut
 La pământ gios am căzut
 Şi când iar m-am ridicat
 Foarte tare am oftat.
 Atunci mama m-a luat
 Şi în casă m-a băgat,
 M-a lăut, m-a pieptănat
 Mândră cameşă mi-a dat.
 Eu hârleţul mi-am luat
 Şi-n grădină am intrat;
 Multe straturi mi-am săpat,
 Mândre flori mi-am sămanat
 Şi tare le-am blastamat.
 „Creşteţi flori şi înfloriţi
 Că mie nu-mi trebuiţi.
 Creşteţi flori cât gardurile
 Să vă bată vânturile
 Ca pe mine gândurile.
 Că m-ajung gânduri nebune,
 Să-mi fac cal şi arme bune
 Să mă iau prin acea lume!“

IV

Câte păsări sunt pe lume
 Toate cină şi s-alină;

Numai eu n-am ce cina
 Și n-am unde m-alina,
 Că mi-i cuibul lângă drum
 Sub o tufă de alun,
 Câți oameni pe drum trecea,
 Toți în cuibul meu zvârlia.
 Deci eu rău m-am supărat
 Și cuibuțul mi-am mutat
 În vârful muncelului
 Sub crengile bradului
 Unde-i drag voinicului
 Și-i place fârtatului.
 Dar și-aicia nu-i alin,
 Nici scapare de-al meu chin,
 Căci brazii se clătina
 Și mereu se legăna.
 – De ce voi vă clătinați
 Și mereu vă legănați
 Cu vânt și fără vânt
 Cu crengile la pământ?
 – Cum să nu ne clătinăm
 Și să nu ne legănăm
 Când vin meșteri de la țară
 Cu securi și cu topoară
 Ca pe noi să ne doboară,
 Să ne-ncarce pe trei cară
 Să ne ducă-n gios la țară,
 Să ne facă lemnicioară
 Lacrimă drăguțelor
 Și blastăm măicutelor.⁸

Poeziile merită să fie readuse în actualitate pentru faptul că stau în atenția lui Eminescu și au stat în atenția editorilor săi în cursul anilor. Cel dintâi editor al lui Eminescu care le-a publicat este Ilarie Chendi, în ediția sa din 1902.⁹ Comparând textele din această ediție cu cele din *Foaia Societății...* constatăm că poeziile se publică cu omisiuni și nu se face nicăieri precizarea că ele sunt decupări din foaia bucovineană. Din ediția lui Ilarie Chendi poeziile sunt preluate de A.C. Cuza în *Opere complete* din 1914.¹⁰ Abia în 1936, D. Murărașu face, în ediția sa, *Literatura populară*, precizarea că poeziile sunt decupate din foaia bucovineană,¹¹ problemă pe care o reia și în cele două ediții ulterioare.¹²

După D. Murărașu, asupra acestei probleme insista și Perpessicius în ediția academică.¹³ Este interesant de observat că editorii invocă, pentru studiul comparativ, edițiile din creația populară, cunoscute până la ei, însă nici unul nu-l indică pe I.G. Sbiera culegător al acestor poezii. Problema aceasta este elucidată de Pavel Țugui în ediția sa din scrierile lui I.G. Sbiera din 1971.¹⁴

Eminescu nu se mărginește doar la decuparea poeziilor din *Foaia Societății pentru literatura și cultura română din Bucovina*, ci operează o serie de modificări de cel mai mare interes pentru noi. Poetul înlocuiește cuvântul *laşului* din versul: *Cu*

naravul lașului, din prima poezie, cu cuvântul: *dracului*. Șterge cu linii orizontale patru versuri, din aceeași poezie: *Iar ciocoiul satului ... Și-apucă la cărșma-n vale* și mai șterge și versul: *De nu te lași de batoane*, pentru faptul că ultimul cuvânt cerea explicații. Din poezia a doua șterge cu patru linii verticale ultimele șapte versuri: *Cele din trezie... Vai de păcatele mele*. Din poezia a treia șterge cu linii orizontale versul: *Mândre flori mi-am sămanat* și ultimele trei versuri: *Că m-ajung gânduri nebune... Să mă iau prin acea lume*. Din ultima poezie șterge orizontal versul: *Și-i place fârtatului*, iar versurile: *Cu vânt și fără vânt/ Cu crengile la pământ* sunt barate marginal, la stânga, iar primul vers, subliniat și orizontal. S-ar putea ca intervențiile de aici să nu-i aparțină poetului. Suprimările reprezintă, evident, voința lui Eminescu și se impune ca editorii să țină seamă de ea. Atât Murărașu, cât și Perpessicius sunt inconsecvenți în aplicarea acestui principiu. Reproduc în note versurile ștergute de Eminescu, dar mențin totuși, fără nici o justificare, versul: *Mândre flori mi-am sămanat*, din cea de-a treia poezie. Perpessicius se depărtează de *Foaia Societății...* și prin faptul că organizarea tematică a poeziilor are ca urmare dispersarea lor în cuprinsul volumului.

Operația de eliminare a unor versuri relevă o remarcabilă conștiință artistică.

Poeziile culese de I.G. Sbiera și publicate în foaia bucovineană stau și la baza poemului *Ce te legeni*, una din capodoperele liricii eminesciene, elaborată între 1878 – 1882.

D. Murărașu și Perpessicius plasează cele patru poezii în contextul creației lui Eminescu din 1881. Se cuvine precizat că acestui moment îi aparține decuparea poeziilor, împreună cu cele din alte publicații. Poetul poartă însă acest număr din *Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina* în „lada“ sa cu manuscrise, încă din 1867.

BIBLIOGRAFIE

1. D. Vatamaniuc, *Publicistica lui Eminescu 1870 – 1877*, Iași, Junimea, 1985, p. 14 – 26 (Eminesciana, 39).
2. D. Petrino, *Puține cuvinte despre coruperea limbei române în Bucovina*, Cernăuți, Tiparul lui Bucoviecki și Comp., 1869, p. 23.
3. *Prolog compus și rostit de Domnul Dimitrie Petrino la deschiderea concertului ce s-a dat în 27 ianuarie 1869 în Cernăuți spre folosul Fundației pumnulene*, Cernăuți, cu tiparul lui Rudolf Eckhardt, 1869.
4. Ion Gramadă, *Societatea Academică Socială Literară „România Jună“ din Viena (1871 – 1911)*, Monografie istorică, Arad, Tip. Concordia, 1912, p. 48.
5. *Albina*, V, nr. 3, 7/19 ianuarie 1870, p. 2 – 3; nr. 4, 9/21 ianuarie 1870, p. 3 – 4; M. Eminescu, *Opere IX. Publicistica*, București, Editura Academiei R.S. România, 1980, p. 79 – 84, 515 – 517.
6. D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 21 – 22.
7. M. Eminescu, *Opere IX. Publicistica*, p. 82.
8. *Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina*, III, nr. 5 – 6, mai-iunie 1867, p. 138 – 141.
9. M. Eminescu, *Opere complete. I. Literatura populară*, București, Editura Institutului de Arte Grafice „Minerva“, 1902, p. 2, 4, 35, 82 – 83.

10. Mihail Eminescu, *Opere complete*. Cu o prefață și un studiu introductiv de A.C. Cuza. Iași, Editat de Librăria Românească și Institutul de Arte Grafice N.V. Ștefaniu & Co., 1914, p. 147, 148, 158, 175.
11. M. Eminescu, *Literatura populară*. Comentată de D. Murărașu. Craiova, Scrisul Românesc, 1936, p. 185 – 188, 544 – 546.
12. M. Eminescu, *Literatura populară*. Comentată de D. Murărașu. Ediția a II-a. Craiova, Scrisul Românesc, 1938, p. 185 – 188, 542 – 544; M. Eminescu, *Literatura populară*. Ediție critică îngrijită de D. Murărașu. București, Editura Minerva, 1977, p. 26 – 27, 251 – 253.
13. M. Eminescu, *Literatura populară*. Ediția critică îngrijită de Perpessicius. București, Editura Academiei Române, 1963, p. 181, 218, 241, 567, 579, 580.
14. I.G. Sbiera, *Povești și poezii populare românești*. Ediție îngrijită și prefață de Pavel Țugui. București, Editura „Minerva”, 1971, p. LII, 482 – 485.

SUMMARY

The study is a proof of Eminescu's particular interest in the *Journal of the Society for the Romanian Culture and Literature in Bucovina*. The poet answers the attacks formulated by D. Petrino again the *Journal*, and by I. G. Sbiera who refuses to publish Eminescu's critical opinions regarding the institutions of Bucovina.

Eminescu appreciates the role played by his teacher Aron Pumnul who awakened the people's national conscience, but he doesn't approve of his philologic system. The poet mentions some folk poems collected and edited by I.G. Sbiera in the *Journal* in 1867, which is a proof that he knew them from the moment they had been published and not lap later, in 1881, as D. Murărașu and Perpessicius have mentioned.

CÂTEVA REPERE PENTRU O ISTORIE A POEZIEI BUCOVINENE*

Adrian Dinu Rachieru

Timișoara

„Unde se întâlnesc câțiva bucovineni, acolo crește și poezia.“

(George Drumur: *Primenire*, în *Bucovina literară*, nr. 38, 21 febr. 1943)

„Istoria Bucovinei, nota încrezător istoricul Ion Nistor, începe la 1775 și se sfârșește la 1918“. Din păcate, optimismul celui care a scris chiar o temeinică *Istorie a Bucovinei* pornind de la „anul fatidic“ 1775 nu s-a confirmat; să se confirme, oare, în replică, afirmația eminesciană după care răpirea Bucovinei ar fi „de-a pururi o durere pentru noi“? Ar fi trist dacă această provincie înstrăinată, în care (în ultimul secol, de pildă) s-au vorbit patru limbi oficiale (germana, româna, rusa, ucraineana) ar rămâne, mereu, *a altora*. Bucovina istorică a pierdut, prin anexarea sovietică, mai mult de jumătate din suprafața sa. Potrivit estimărilor profesorului Nandriș (1940) teritoriul ocupat reprezenta 6 340 km² iar ponderea populației românești se ridica la 37%. Este aici vorba de un contencios istoric câtă vreme în intervalul 1711 – 1944 teritoriile românești au fost invadate de 12 ori de trupele rusești!

Dar în urmă cu 330 de ani când trupele imperiale austriace ocupau Bucovina trecând-o zece ani sub administrație militară, Habsburgii puneau mâna, s-a spus, pe „cheia Moldovei“. Aici era, afirmă răspicat același Ion Nistor (vezi *Glasul Bucovinei*, 11 decembrie 1918), *o țară românească*. Reformele josefine, politica etno-demografică, colonizarea dirijată au făcut din această provincie un mozaic etnic (Das Volker Könglomerat). Și astfel doctrina „bucovinismului“ (Bucowinaethum) prinde contur preparând în cancelaria imperială o specie exotică, „desfăcută“ – s-ar fi vrut – de convingerile naționale: *Homo bucovinensis*. Doar că în frumoasa Buchenwald, supusă unei opere de civilizare (cum nu ostenea să precizeze profesorul vienez A. Ficker la festivitățile prilejuite de centenarul anexării) concepția bucovinistă, încurajată de un episcop precum Eugenie Hacman (care blama „nesocotitele planuri naționale“) n-a înăbușit mișcarea naționalistă. Abia în 1918 Bucovina se întoarce la Patria-mamă; din păcate, pentru scurtă vreme. După planul de culturalizare germană (culminând cu înființarea Universității din Cernăuți pentru cei 53 de tineri români care începeau în 1875/1876) a urmat sinistra culturalizare (deznaționalizare) sovietică încât, actualmente, potrivit statisticilor, populația românofonă a regiunii Cernăuți ar reprezenta 19,67%. Dar nici *Homo sovieticus*, în pofida unei Istории confiscate, n-a izbândit. Este în plină erupție, cum bine se știe, naționalismul ucrainean, virulent și proclamând emfatic exclusivitatea intereselor ucrainene (v. Roman Covali, *Ceas*, 2 iulie 1993). Încât difuzionismului civilizatoriu (asupra căruia, îndreptățit, pedalează exegeza germanică) i se asociază o imaginară Bucovină „de până la 1774“, mane-

* *Prefață* la volumul în lucru *Poeți din Bucovina*.

vrând pseudo-argumente și deformând contextele (v. Arcadii Jucovski: *Istoria Bucovinei până la 1774*). Astfel ținutul împânzit cu *silvae faginales*, în „emisfera“ sa nordică, e bântuit acum de fantasmale purificării etnice, în numele *problemei ucrainene* (închisă, câteva decenii, prin „chepengul comunist“). Dar problema, firește, nu e nouă; asupra ei, mai încoace, atrăgea atenția și Ion Nistor (v. *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Cernăuți, 1934) invitând la soluționarea ei pe „ucrainții luminați“.

Va trebui să observăm că dacă instituții speciale din Ucraina și Germania, ivite prompt, cercetează și mediatizează spinoasa problematică a istoriei Bucovinei, *un punct de vedere românesc*, completând sinteza lui Ion Nistor, redactată clandestin în 1949 și tipărită abia în 1991, întârzie. Abia recent Mihai Iacobescu a pus la îndemâna celor interesați, prin bunăvoința Editurii Academiei (1993), un prim volum intitulat *Din istoria Bucovinei (1774 – 1862)*, împingând investigația sa până la momentul declarării „autonomiei“. Deși *caracterul românesc* al ducatului Bucovinei (Pavel Blaj) nu poate fi pus la îndoială, zbaterile românești pe calea mântuirii naționale au fost mereu obstructionate. Când *Wiener Zeitung*, la 18 august 1912, înștiința că I. Nistor (adică, după multe voci, cel mai de seamă istoric și om politic al Bucovinei) era numit „profesor extraordinar“ pentru Istoria sud-estului european la Universitatea cernăuțeană asistam la primii pași pe calea articulării, la modul programatic, a punctului de vedere românesc. Bucovina rămânea, cum nimerit spune Adolf Armbruster (vezi *Curentul*, nr. 6004/februarie 1992) „o răscruce de intenții“ și, inevitabil, o întretăiere a sferelor de interese. În consecință, Bucovina, cea care a fost „leagănul statului moldovenesc“ (deci enclavă în lumea slavă) a suportat dureroase prefaceri, transformând românii din nordul ei într-o „minoritate artificială“. Dacă estomparea caracterului românesc coabita în „etapa“ austriacă cu ideea toleranței (interetnică și interconfesională), etapa ucraineană violentează modelele interetnice și ridică serioase semne de întrebare asupra etichetei de „mitteleuropäisch“ (acordată Cernăuților) și, de altfel, întregii zone, considerată o autentică *Euregio*. Fluturând ideologia naționalistă în același stil totalitarist, pretențiile ucrainene par a suspenda ideea reîntregirii; după cum, nici Ideea europeană, îmbrățișată de cei de la Augsburg, invocând mozaicul etnic nu lasă speranță gândului sfielnic al revenirii la matcă, eclipsând porunca Istoriei. Ca spațiu de interferență, Bucovina reproduce condiția noastră de țară dilematică, topind atâtea influențe și „funcționând“ ca pod cultural. Or, efortul de personalizare și europenizare presupune a aduce acasă Europa (cum ar spune A. Marino), invocând „standardele europene“, fără a abandona specificul.

Judecând din perspectiva acestui specific, Bucovina a devenit, sub aripile spiritului european (în răgazul interbelic) un loc de încrucișare a tuturor curențelor. În consecință, și „capitala“ sa, orașul Cernăuți putea fi un „oraș al mai multor culturi“, sub semnul benefic al toleranței, o idee care – spun înțelepții – ține lumea. Azi însă, în regiunea Cernăuți, unii cercetători (Ion Popescu, printre ei) – au descoperit trei zone sociolingvistice: de asimilare ireversibilă, de asimilare tranzitivă, și una a bilingvismului echilibrat. Nu sunt, așadar, semne încurajatoare deși dr. Orfried Kotzian, analizând atent spectrul politic, crede nestrămutat în efortul de identificare a noilor valori, așezat în climatul permeabilității/permisivității europene. Până atunci, privind chestiunea din *unghi românesc*, să mai notăm că Bucovina „sovietizată“ și apoi ucrainizată întreține dureros ceea ce s-a numit *schizofrenia bucovineană*. Fruntașii Bucovinei, situați în prima linie a rezistenței, dorind a păstra în memoria colectivă *sufletul românesc* al provinciei s-au opus, cu sincope, e drept, „mankurtizării“. Și este limpede că acest „război“, cultural în esență, face apel la valori,

întreținând o stare de spirit. Iată de ce *Plai Românesc*, scoasă cu eroism de neobositul „navetist” Vasile Tărățeanu, devine, în ochii oficialităților, o „gazetă odioasă”. Personalitățile acestui spațiu, vibrând românește, au sacra misiune de a ține trează conștiința de neam, recuperând adevărul istoric și, cum spuneam, valorile ivite aici. E nevoie acum de solidaritate. Opera de renovare politică pe care ne-am propus-o (și care ar fi de dorit să înceapă, salvator, cu „revoluția morală”) ar trebui să corecteze acest românism vicios; după un lung abandon istoric, România a redescoperit, cum observa cândva Iorga, că este o țară înconjurată de români. Unda românismului frisonază; dar ea, convertită într-o strategie eficientă, trebuie să depășească impactul emoțional, sincer și neputincios. Când M. Kogălniceanu publica, la 1875, „Răpirea Bucovinei după documente autentice”, cunoscutul om politic deștepta un zgomotos curent naționalist; adică acel românism extrabucovinean (Iorga), înrolat cauzei, euforic și minat din interior de propriile noastre deficiențe (între care, nu chiar pe ultimul loc, găunoasele promisiuni politicianiste și blestemul luptelor fratricide). Constatăm cu regret că azi românismul în nordul Bucovinei este prea slab; poate un volum, ne întrebăm, adunând sub același steag poeți de frunte ai Bucovinei să fortifice aici ideea românismului?

Istoria Bucovinei, repetăm, în pofida atâtor voci contestate are ca bornă anul 1775. Atunci, detronchiată, Țara de Sus a Moldovei intra sub numele de Bucovina în vocabularul diplomatic (implicit politic și geografic), recompensând neutralitatea habsburgică. Printr-o dramatică „sfășâiere” (M. Kogălniceanu), „vesela grădină” (cum suna un sălțareț vers al lui Alecsandri) trece sub stăpânirea Casei de Austria și vreme de 143 de ani suportă această înstrăinare forțată. *Țara Fagilor*, adică „partea cea mai veche și mai frumoasă de țară” (după aprecierea eminesciană) includea o suprafață de 10 441 km² și era locuită de 14 350 de familii (asta însemnând, aproximativ, 71 750 suflete); alături de huțani, ruteni, evrei, țigani, armeni erau, desigur, românii care numărau 55 495 suflete. Dar vitregia destinului a însoțit până și folosirea cuvântului, desemnând un topos fabulos; abia prin anii '60, Geo Bogza, într-o *Schiță de cosmogonie a Bucovinei* îl reintroduce în circuit, sfidând interdicția (întreținută de noua răscoire a teritoriului, prin gestul anexionist sovietic). Dar nostalgia geografică și visul reîntregirii contemplă dureroasa sfârtecere, luând act de realități: o Bucovină schizoidă, confruntată – în partea ei nordică – cu avalanșa ficțiunilor lingvistice și a invențiilor etnice.

Să ne amintim că bucovineanul D. Onciul (1856 – 1923), președinte al Academiei Române în ultimii ani ai vieții era foarte interesat de istoria specială a patriei sale „mici”. Nevoile grabnice ale învățământului gimnazial l-au împins spre cercetarea Istoriei acestui ținut, atâta vreme centrul de gravitație al principatului moldav. Și studiind preistoria ori „perioada moldovenească” el putea să constate că, în mod ciudat, Bucovina are o istorie proprie o dată cu anexarea. Până la 1775, ne asigură și D. Onciul, n-a existat o țară numită Bucovina. Soarta acestui ținut, inclus Conferinței austriece, se va confrunta cu ceea ce Gr. Nandriș va numi „primejdie de moarte”; adică pericolul deznaționalizării, atentând la statornicia noastră și trezind conștiința românească luptătoare. Invazia etnică va stârni în contextul austriacismului agonizant „răscoa-

* Cf. Acad. Cornelia Bodea: Bucovina – momente din drumul ei spre 1918, *Magazin istoric*, Anul XXVII, nr. 12(321), dec. 1993, pp. 7 – 12.

la sufletului românesc“, purtat de mari elanuri vizionare. Un „om întreg, fără a accepta „jertfe de cinste“ (cum l-a văzut Iorga pe Iancu Flondor) exprima chiar „conștiința Bucovinei“ (S. Mehedinți). El era gata de a jertfi totul pentru „înfăptuirea voinței poporului român din Bucovina“ și după ivirea Constituantei (27 oct. 1918) va trece marele examen al conștiinței românești proclamând, în calitate de președinte al guvernului bucovinean, la 28 noiembrie, „unire necondiționată și pentru vecie“. Dar n-a fost să fie. Și Ion Nistor (1876 – 1962), „unul din întregitorii Moldovei“ (zicea Iorga) și atâția alții, înrolați cauzei românismului din Bucovina au înțeles că *unitatea culturală* e reazemul acestei misiuni de întregire națională. Iată de ce, preocupat de a elimina „punctele confuze“ din istoria neamului, Nistor și, alături de el, Victor Morariu, Liviu Marian, Gh. Tofan prin *Jurnalul literar* (ianuarie – septembrie 1904, Cernăuți; septembrie 1904 – mai 1914, Suceava) au dorit să prindă orice „scânteie de talent“ pentru „a zgudui pe adormiți, ghiftuiți și cocoțați“ (aprecia iarăși Iorga) și pentru a nu lăsa „corabia românismului“ în derivă. Or Istoria, știm prea bine, înregistrează evenimente, nu intenții. În pofida contextului vitreg, confirmând – de mai era nevoie – că, într-adevăr, geografia face istoria, nu putem viețui într-o interminabilă lamentație, dând vina pe istorie și glorificând latențele românești, inhibitate de un destin organic retezat (Blaa). Din fericire, acest pământ a zămislit personalitățile de care avea nevoie. Iată, de pildă, în galeria unor bărbați iluștri se înscrie și mitropolitul Silvestru, cel care pășind în planul mitropolitan (scrisa ziarul *Zastava* de la Novi Sad) va aduce acolo și principiile sale. Or, „naționalul mitropolit“ (1880 – 1895), cândva admirabil canonist suspendat de episcopul Eugenie știa că „biserica a fost pururea limanul naționalității“. Preocupat de regenerarea vieții bisericesti el s-a zbatut pentru înființarea claselor divizionare românești pe lângă Liceul ortodox din Suceava (1881), a lansat jurnalul bisericesc literar *Candela* (1882) și a înființat, în 1883, Tipografia Arhiepiscopală. „Epoca lui Silvestru“ (cum a numit istoricul Nistor acești ani rodnici) lămurește asupra calvarului bucovinean, traversat de o intelectualitate hăituită; chiar dacă n-a fost o provincie „pedagogică“ (precum Ardealul), Bucovina a cunoscut prigoana celor care nu și-au înăbușit conștiința națională împărțind soarta tragică a provinciilor smulse din trupul țării, neîmpăcându-se însă cu acest destin. De numele lui Silvestru se leagă și apariția celei mai vechi monografii despre Bucovina în limba română, avându-l chiar ca autor; ea apărea în 1846, în *Calendarul pentru Bucovina*, inițiat de Vasile Țintilă și continuat de Porfirie Dimitrovici, catihet la școala moldovenească din Cernăuți. Deschizând o paranteză, vom spune că învățătorul Vasile Țintilă din Tereblecea, prin 1811, inaugura aici, printr-un *Calendariu de casă*, o bogată tradiție a almanahurilor și calendarelor, după model transilvănean (investigații temeinice pe această temă a făcut George Muntean). Încă un argument, așadar, că inițiativele au fost, că cei care s-au încăpățânat să vegheze flacăra românismului ar trebui readuși în atenție, și făcuți cunoscuți. Nu doar un impuls pios stă în spatele acestui vârtos îndemn. A ne cunoaște și a ne prețui valorile, hrânite de humusul etnic este o poruncă a vremurilor noastre. Mai ales acum când asistăm la bălăcăreala generalizată și la ceea ce Eugen Simion numea, din păcate îndreptățit, „insultarea valorilor“. Volumul de față (vom face mai la vale precizări de ordin „metodologic“) adună, în ideea unui metabolism cultural normal, un șir de poeți din Bucovina schizoidă. Înainte de a fi judecați, ei trebuie, evident, cunoscuți (citiți). Un record cultural al *celor două emisfere* (ca să preluăm spusele lui Arcadie Suceveanu) de aici începe; iar poeții sunt primii mesageri ai acestei reunificări care, pentru a fi „pe vecie“, are ca liant invincibil *cultura*.

Cândva „placenta literaturii române“ (E. Lovinescu), nordul Moldovei a cunoscut și perioade de secetă literară. Înstrunându-și lira, Hasdeu cânta înfocat „Deșteptul mândrei Bucovine“. Cum orice sănătoasă istorie a literaturii nu aliniează valori de „seră“ ci interoghează contextele, a-i cerceta pe poeții iviți aici după 1918 (adică acolo unde se oprește Istoria lui Loghin) nu presupune risipă filantropică și nici jongleria ipotezelor. Faptele trebuie luate așa cum au fost. Și detrunchierea Bucovinei și ultimatumul sovietic au provocat fracturi istorice, au întreținut paranteze letargice (așteptând, de pildă, „mântuirea de la Viena“) sperând în „zile fericitoare“. Dar, încă o dată, ipoteticul strecurat în astfel de întreprinderi (de soiul unor întrebări inutile, gen: „Ce-ar fi fost dacă n-ar fi fost 1940?“) se cuvine alungat. Călcând pe solul ferm al evenimentelor, vom rememora (firește, nu aici) episoadele „fierbinți“ având ca vector *reîntregirea*. La 4 martie 1849, Bucovina devenea „țară de coroană“ (Kronland) dar la Putna, 1871, Ciprian Porumbescu cânta „Daciei întregi“. Prăznuind, în 1877, martiriul Domnului moldovean decapitat, Societatea *Arboroasa* va fi târâtă într-un proces „de înaltă trădare“ și suspectată de „uneltiri daco-romane“. Bineînțeles, frunțașii țărilor surori au urzit și ei planuri, slujind acelorași „dorinți naționale“. Să ne amintim că Iorga, pentru tonul antihabsburgic al Conferințelor sale era socotit un „Hetz Apostel“ (Apostol agitator) și va fi expulzat la Ițcani (19 mai/1 iunie 1909). Și exemplele, dacă nu toate de notorietate, pot fi înmulțite. Bucovina, confruntată cu primejdia deznaționalizării, a trăit, prin marii săi bărbați, „o vioaie simțire românească“, înțelegând scopurile înalte ale neamului. Încălzit de lupta națională, crezul bătrânului Hurmuzachi („Patrie, Limbă, Biserică“) s-a răsfrânt în șirul de acțiuni patronate de Societatea pentru cultura și literatura română din Bucovina (1862), servind – cum spunea Gr. Nandriș într-o conferință (Cernăuți, 1932) – drept „cămin sufletesc al românilor bucovineni“. Acut, deasupra tuturor neînțelegerilor, s-a pus problema *unității prin cultură* (avertiza, repetat, Victor Morariu). Dar a fi alături, a accede la ceea ce Titulescu numea „unitatea psihologică“ nu reprezintă, din păcate, argumentele noastre principale. Războaiele fratricide apasă, ca un greu blestem, peste capul acestui popor încercat de soartă, nădăjduind însă, necurmat, că se va desprinde de orizontala destinului.

Un astfel de moment fast a fost, indiscutabil, anul 1918. Dacă Unirea ar fi fost doar politică, era „o nebunie“ (cum bănuia profeticul Eminescu); ea a beneficiat însă de o lungă preparație sufletească, întreținută în retortele activităților culturale, protejând prin curentul iluminist regenerarea noastră națională. Să invocăm aici doar pilduitoarele Reuniuni de lectură, încă de cerc restrâns, propunându-și „lățirea culturii naționale“. Sau ivirea societăților studentești ori a celor arcășești, acestea din urmă veghind la răspândirea culturii în pătura țărănească și fortificând, astfel, temelia românismului. După marea Unire, de altfel, tot studenții au înțeles că recăștigarea orașelor înstrăinate va fi posibilă prin ridicarea culturală și economică a satelor, în prelungirea acelor zbateri culturale care, în partea de nord a țării, au stârnit, după aprecierile lui C. Loghin, „reacțiunea instinctului național“.

Va trebui să observăm că tensiunea cărturărească a Țării de Sus se stinsese după strămutarea capitalei la Iași încât, inevitabil, declinul se instalase. Iar la 1775 când austrieicii au impus „cordonul“, Bucovina a fost incapabilă de o minimă rezistență culturală. A fost nevoie de timp pentru ca ea să se înfiripe, și să prindă glas. Rolul *Cabinetelor de lectură* (Lesehalle ori *Cetalmii*, precum ruteni), idee lansată de

ziarul *Steluța* (1883 – 1884), s-a dovedit drept un eficace mijloc de rezistență când, atâta vreme, singura pătură intelectuală în Bucovina a fost preoțimea. Iar primele semne ale afirmării poeziei apar în pomenitele *Calendare*. De o izbitoare modestie, astfel de încercări – sub nivelul celor din Principate – slujeau trezirii conștiinței naționale precum sugerează, într-un acrostih stângaci, Porfiriu Dimitrovici: „Patriei zicem că șerbim, iar puțin de ea grijim/Vreun folos de-l câștigăm, la interesu nostru-l dăm“. Desincronizarea (valoric vorbind) este vizibilă și efortul recuperatoriu va cere timp. Chiar dacă o publicație precum *Gazeta Bucovinei* (1891 – 1897), scoțând un supliment botezat „Foaia sâteanului“, a fost taxată ca scâldându-se în „ape cosmopolite“ (C. Loghin) nu putem ignora decisa angajare în direcția afirmării identității naționale. Bucovina însăși era „un muzeu de antichități românești“ (C. Loghin). Totuși, același C. Loghin va afirma tranșant: „o literatură a Bucovinei a existat“ (vezi antologia *Scriptori bucovineni*, Casa Școalelor, 1924, p. 7); ea s-a și dovedit a fi „singurul far luminos“ pentru „corabia rătăcitoare a românismului din Bucovina“. Ignorată pentru izul provincial, suspectată că nu poartă „un timbru special“ și acuzând, chipurile, povara sentimentului național (având ca efect, prin exces, „distrușgerea artei“) această literatură, trebuie să recunoaștem, cu un curs aparte, nu se ridică la un nivel artistic însemnat. Enunțată răspicat de un Tr. Cantemir (vezi *Literatura bucovineană*, în *Bucovina literară*, nr. 63/15 aug. 1943) afirmația din urmă a fost îmbrățișată și de alți exegeți. George Drumur va face constatarea că „până în preajma anului 1930 nu se poate vorbi de o mișcare poetică bucovineană serioasă“. Că până la T. Robeanu poezia acestei provincii n-a contat ori că cel dintâi poet modern al Bucovinei a fost George Voevidca (cum sună unele păreri) e mai puțin important. Au fost scoase multe reviste literare la Cernăuți, Rădăuți și Siret, au apărut publicații efemere (Îndrumarea, Orion, Pana literară, Crai Nou, Plaiu, Izvodiri, Fișier, Argonaut, În preajma gândului, Freamăt literar ș.a.) dar strădaniile stihuitoarelor n-au izbândit întru „zidirea unui curent spiritual“, cum – mai târziu – își va propune Mircea Streinul. Noua lirică arboroseană era încă dibuitoare, răscolită de „mascarade poetice“ ori nebunii imitative, acuzând – izbăvitor – injecții folclorice (să amintim „serul folcloric“ de care pomenea Tr. Cantemir). Acel început de școală lirică, inițiată de Mircea Streinul adună talente proaspete și creionează liniile de forță ale câmpului poetic prin „infiltrațiunile școlii românești“.

Evident, energiile universitare, coagulând în societăți academice, împrăștiate în „micul Heidelberg“ (cum numea prof. S. Reli orașul Cernăuți) au rodit chiar dacă se mișcau într-o societate cosmopolită. Chiar desființată la doi ani de la naștere, Societatea *Arboroasa* (1875), cu C. Porumbescu, C. Morariu, Orest-Ortizie Popescu, Zaharie Voronca, Eugen Sireteanu ori Junimea (1878), adunându-i la start pe D. Onciul, Gh. Popescu, Teodor Bujor, Ion Dan și, din nou, C. Porumbescu s-au vădit asociații cu caracter național, deschise spre zestrea culturală a tuturor provinciilor. Bucovina a produs un număr impunător de poeți (nota Călinescu) și a întreținut, prin abundența publicațiilor, cum spuneam, o lăudabilă frământare culturală. Dar ochiul critic, reținând profesiunea contextului, gata a înăbuși „orice fărâmă de viață românească“ nu poate să treacă, judecând sever-estetic, peste dubiosul lor nivel. Poezia „arboroseană“ și „goticul moldovenesc“ vor primi, mai târziu, omologare axiologică. Deocamdată, confruntată cu *asfixia culturală* (impusă, într-un sens, de „perspectiva nemțească“) șirul de stihuitoare care s-au perindat pe aici (un V. Bumbac, D. Petrino, C. Morariu, T. Robeanu, C. Borariu, Temistocle Bocancea, Adrian Forgaci, Iorgu Toma) caută o matcă și suportă un brownian joc al influențelor. Încât până la primul

război mondial nu putem vorbi de o tematică a liricii bucovinene. Ceea ce nu înseamnă că am disprețui intensitatea trăirii, apetența pentru peisajul interiorizat ori pasiunea căutării urmelor voevodale, reverberând sincer în sufletele acestor condeieri. În plus, deschizând o (altă) paranteză se cuvine să elogiem virtuțile policentris-mului. Eliberarea din provincialismul rănced, revanșard nu înseamnă anularea provinciei literare, a pigmentului zonal, a *sub-stilului* (cum zicea Blaga). Comportamentul centrifugal al literaturii noastre (vestind „a doua ei renaștere”, declanșată de ciocnirea cu evenimentele Unirii din 1918) a căpătat un nou impuls în anii din urmă prin fervoarea redescoperirii tradiției și a preocupărilor de descentralizare culturală; dar forța provinciei rămâne mereu o realitate de (re)descoperit. Să observăm însă că prejudecata Centrului e tiranică; o denunță și o combatem dar ea rezistă și funcționează: *drumul-spre-consacrare* trece prin Capitală, omologarea valorilor acolo se face. De aici hemoragia lor, exodul creierelor cu sens unic, înspre Paradisul făgăduit, cu nedezmănițită forță de seducție și absorbție. Oricât am iubi Provincia, mirajul Centrului acționează implacabil și – în subtext – conservă intactă prejudecata muzeală a inferiorității spațiilor culturale ex-centrice (sau, cum a spus Călinescu, ex-orbitante).

Aceasta ar fi, privind cu ochi sociologic, contextul în care apar, „cresc” și uneori/deseori – pleacă scriitorii din provincie. A trăi în provincie nu înseamnă, fatalmente, a fi un spirit provincial, cantonat în vanitosul localism mușcăit; după cum, acceptând acum ideea *policentrismului cultural* (refuzând adică înrădăcinata idee a centrelor unice, inductoare de cultură și a culturilor-duplicat, subalterne), e necesar s-o admitem și-n interiorul unei culturi, prin recunoașterea unei evidențe: forța culturală a Provinciei.

La fel de adevărată e și o altă constatare: Provincia – ca și Capitala – adăpostește și mulți confectioneri, inși agresivi și productivi, considerați scriitori din inerție. Fojgăiala veleitarilor, vitaminizați culturalicește în Biblioteca Modei este o realitate. Viețuiesc scriitori de statură literare diferite, coexistă talentul și impostura, discreția și zgomotul publicitar, ritmul industrial și cel artizanal, spirite largi și talente firave, chircite, scriitori veritabili și animatori culturali (necesari și ei), combustionați de o salutară devoțiune obștească. Iar Bucovina, având și ea un specific (oamenii locului, ca „ființe codrene”, cum ar zice George Muntean, au o anumită formulă sufletească) vine cu zestrea ei inalterabilă. Ea are, desigur, o mai pronunțată sensibilitate pluri-etnică fiind, ne asigură unii, un veritabil laborator demografic și geopolitic. Nu discutăm aici în ce măsură Bucovina ar putea fi, după profețiile altora, „paradigma politică a Europei de mâine”, în perspectiva unei integrări („re-europenizări”) care dizolvă elementul românesc. Vrem doar a spune că, într-adevăr, „istoria fără demografie este o enigmă” (ca să-l cităm pe acad. Vl. Trebici). Dacă în intervalul 1775 – 1910 populația zonei a crescut de zece ori, cu o rată medie anuală de 1,8 % ar fi cazul, imediat, să adăugăm că sporul românilor a fost de 4,3 ori pe când cel al evreilor de 196 de ori! Prin imigrări masive (care explică acest teribil spor populațional dar și schimbarea compoziției etnice) și prin intervenții legislative (vezi faimoasa Lege a lui Taafe) s-a ajuns ca românii (care reprezentau 85 % în 1775) să-și restrângă ponderea, în 1910, la 34,4 % !

Să revenim, însă, la poezie. Nu vom contesta că fabuloasa Bucovină este un topos de o substanțialitate pregnantă, propunând – în interiorul spațiului bucovinean – o nouă geografie (M. Iordache). Ca *loc* unde mai sunt posibile minunile (afirma Sadoveanu), invadată de fantastic, Bucovina se învecinează cu Poezia. Nu altceva credea George Vâlsan, și el autor de versuri (vezi volumul *Grădina părăsită*, 1925)

când afirma: „Poezia și geografia sunt vecine foarte apropiate și trăiesc în bună înțelegere”. *Geopoezia* este un concept necesar celui care cercetează producțiunile ivite aici. Și dacă munții „picură și cântă” iar pe fundalul alb predomină verdele și un albastru divin ca al lui Fra Angelico, închipuind lumi „ca de fum” (cum scria același deschizător de drumuri în geografia peisajelor), atunci intensitatea trăirii și „mistica înaltă a pământului” erup firesc în sufletele tumultuoase, neîncăpătoare ale poezilor de aici. Dar, recapitulând, vor fi de acord că, realmente, până în preajma anilor '30 nu putem vorbi de o mișcare poetică bucovineană *serioasă* (G. Drumur). Se preconiza, prin voința lui Mircea Streinul, „Zidirea unui curent spiritual de mare anvergură”; dar reevaluarea epocii, cum lesne putem bănuși, este un proces deschis și, cu pași sfielnici, din fericire începe.

G. Călinescu identificase în Bucovina o „bună frământare culturală”. Scriind, în dese rânduri, despre originea mișcării literare în Arboroasa, E. Ar. Zaharia va oferi amănunte despre astfel de frământări, stăruind asupra climatului „miruit cu spirit românesc”. Unirea a trezit o „pădureană vigoare” în sufletele celor „iluminați de ideal” și mișcarea arboroseană, străbătută de un elan primăvăratec, a protejat, sub divinele chemări ale poeziei, tentativele adolescente. Firește, toți cei „însetați” au intrat în „hora poetică”; chiar și „bătrânii” (un N. Tcaciuc-Albu sau o Aspazia Munte care deja publicaseră în Vechiul Regat). Dar cu atât mai vârtos cei tineri, într-un veritabil torent liric, ocrotind „un lujer de poezie”. Liceul rădăuțean „Eudoxiu Hurmuzachi” – conchi-de E. Ar. Zaharia – a fost „sufletul fierbinte al mișcării arborosene”. Iar tineretul școlar a întreținut *Vulcanul liric*, dând „năvală eroică” în acest spațiu proteguit.

Nu vom întreprinde aici un examen amănunțit al acestor momente. Știm, de pildă, că la 4 oct. 1848 apărea la Cernăuți prima gazetă românească; ziarul *Bucovina* („gazetă românească pentru politică, religie și literatură”), sub îngrijirea lui Gheorghe și Alecu Hurmuzachi nu se mărginea numai la partea politică dorindu-se – cum citim limpede în articolul program – a deveni „oglindea activității intelectuale a Românilor”. Nici rolul cabinetelor de lectură nu poate fi minimalizat; ele au fost în acele împrejurări, „cetățui de românism” (scrie C. Loghin). Și „Revista politică” de la Suceava (1886 – 1891) și „Gazeta Bucovinei” (1891 – 1897) și societatea Concordia și atâtea altele au pregătit terenul, grăbind solidarizarea tuturor păturilor (boieri, cărturari și țărani) la memorabilul congres cernăuțean de la 7 martie 1892. Sau Pensionatul condus de Clementina Catargi (nemțoaică, născută Niedermann von Mayenfeld), singurul loc în Cernăuțiul poliglot unde, în acei ani, se preda Istoria națională. Și, desigur, societățile studentești lucrând spornic, inclusiv la „deșteptarea țărânimii”. Efectul convergent al acestor strădanii a pregătit izbânda politică; iar în noul context, energiile atâtea vreme zăgăzuite au izbucnit vijelios, întreținând febra lirică.

Bucovina, orice s-ar spune, este un ținut poetic și, în consecință, populat de poeți. Eforturile de împospătare și sincronizare s-au grefat pe un lirism de apăsată factură peisagistică, de colorit local (în sensul veridicității etnografice și lingvistice), interesat de valorificarea folclorului și conservarea formulelor clasice. Dar ezitățile și irizările regionalismului au fost, multă vreme, împiedicate în a da coerență unui program de fermă conștiință estetică. Deși o „spiritualitate a mediului” se simte imediat, *lirismul mistic* (stăpănit de duhul etnic și „metafizica morții”) a urcat greoi (axiologic vorbind) spre o desfășurare programatică. Privind moartea și creația prin

prisma mântuirii, redefinind – astfel – omenescul, mulți dintre poeții iviți în pepiniera bucovineană în segmentul interbelic sunt discreditati fără a fi cunoscuți. Este important să semnalăm că, prin poezie, spiritualitatea unui mediu s-a redescoperit (Mircea A. Diaconu); și că așezând fundamentele acestui lirism la rădăcina ființei umane, legând-o structural de *Sacru*, ea încearcă a posedea misterul, hibridată la granița lumii slave de linia de inducție germană, cu puternice influențe catalitice (ca să preluăm limbajul blagian). Trăind în intimitatea fenomenului germanic, cu pusee expresioniste, purismul Provinciei a acuzat violența adaptării, hrănind o sentimentalitate tulbure și, firește, o vorbire „pestriță“ amestecând neologismele cu arhaismele, folclorismul cu modernismul. Structura rurală a Bucovinei, violentată prin alteritate și, în același timp, cosmopolita Bucovina coabitează brusc, amestecând culturi și populații, religii și rituri. Se ivește, totuși, un grup coeziv, cu program, făcând din dimensiunea thanatică vectorul unei mișcări care, din păcate, sub eticheta legionarismului n-a fost percepută întru totul corect și care acum, ignorată fiind, continuă a fii discreditată. Dar ignoranța nu poate fi un argument. Și grupul „iconarilor“ și un Paul Celan, nume european, și un liric precum Alfred Margul Sperber grăbesc pulsul liricii și joacă, spuneam, un rol catalitic. Eroică și orgolioasă, mediocră și delirantă, nediferențiată uneori, poezia Bucovinei vehiculează, în epocă, o *concepție despre lirism*. Ea redefineste o spiritualitate zonală încât unii sunt tentați chiar, pornind de la această apartenență, să vorbească despre o poezie bucovineană și nicidecum despre poeții din Bucovina. Sub lespedea unor etichete uniformizatoare riscăm să nu mai sesizăm diferențele. Oare această lirică nu aparține poeților ci colectivității? Goticul bucovinean, de sorginte expresionistă, cocheta cu ideea sacrificiului și aspira la contactul cu divinitatea, despărțindu-se de directiva estetizantă. Dar literatura arboroseană (și câteva „caractere“ ale ei au fost subliniate și reluate de E. Ar. Zaharia; cf. *Bucovina literară*, nr. 66/5 septembrie 1943) nivelează și strivește oare, sub putința generalizării, personalitățile care pot fi înrolate aici? De extracție rurală, trăind cu nostalgia peisajului „băștinaș“ mulți dintre ei (Horodnic, Roșca, Posteuca ș.a.) ar fi „opaci“ la modernism; cromatica, apetitul descriptiv, interesul pentru folclor (împins până la modelajul operei), apoi sentimentul religiozității, deschiderea filosofică (cu reverberații thanatice) și, nu în ultimul rând, bogăția traducerilor (vădind o bună cunoaștere a orizontului european, cu deosebire germanic și, desigur, fertile influențe) ar pune sub semnul întrebării minoratul ei, proclamat emfatic de necunoscători. O „culegere“ din scrisul bucovinean pe care George Antonescu și Dimitrie Loghin o scoteau la Suceava în 1947 (botezată „Floare de gând“) se dorea o „solie arboroseană“, o „punte azurată“ către înaintași; dincolo de eforturile, am spune firești, de reînălțare spirituală, icoana plaiurilor bucovinene domina (și) acest eșantion liric.

Este evident că gruparea Iconar (1931), pornind cu Mircea Streinul, Ion Roșca, Gh. Antonovici, George Drumur, Nicolai Pavel, cu o editură din 1933 și o revistă (1935, cu Liviu Rusu) tot de aici pleca. Spirite nepervertite, debordând de energie „primitivă“ și cutreierați de obsesia thanatică, râvnind soluția mioritică acești tineri se adapă de la luminile credinței și vor „noi forme de artă“. Vor ridica, suntem asigurați, „mănăstire de cuvinte“, întreținând o invidiabilă comuniune lirică și lărgind orizontul poeziei. Încât, în antologia lui Mircea Streinul (*Poeți tineri bucovineni*, 1938) intră deja 14 „iconari“. Nu e un secret că Streinul, ins mereu agitat, plimbând pe străzile Cernăuților o servietă burdușită, suflet înnegurat, de fapt a fost inițiatorul și fermentul grupului. El exprimă, crede M. Cazacu, drama generației și a fost un devot al cauzei culturale. Dar poezia „iconarilor“, examinând plachetele scoase, indică – fără tăgadă

– o *lirică sumbră* (constata Ovid S. Crohmălniceanu). Această poezie mistică, familiarizată cu ideea morții pulsează între iluminatii și divagații; ea hrănește o *tanatologie*, veritabil „complement al filosofiei disperării” și speră că ar contribui la o autentică și surprinzătoare renaștere culturală a Provinciei. Oricum, Mircea Streinul, licențiat în teologie, ins „talentat, destoinic, generos” s-a dovedit, în tumultuosul interval interbelic, un mare animator. „Cam straniu” (povestește Arșavir Acterian) trăind cu extremă intensitate el va sfârși la 35 de ani abia împliniți, dovedind o teribilă fecunditate. Scriitor de măsură antică (așa îl vedea Perpessicius), Streinul s-a zidit în cărți și urmează ca „torentul de viață al operei” să fie descoperit (recuperat). Acești tineri neastâmpărați, „nărviiți la vis” (ca să-l cităm) au izvodit o revistă și apoi, publicând asiduu, cu o febrilitate recuperatoare, au născut un curent. Și ei, și alții care li s-au alăturat îndreptătesc sintagma de poezie bucovineană și o fortifică valoric. Fiindcă, peste un deceniu, când eram în plin război, în „haos literar” și timpul nu era nicidecum prielnic muzelor, stihuitorii arboroseni își strâng rândurile și nădăjduiesc într-o nouă „primăvară lirică”. Refugiul (1940) i-a răzlețit dar frământările literaților se mișcă pe „liniile simțirii românești”, adunând în albia etnică energiile tinere ale Bucovinei. Cercul „Bucovina Literară” (înființarea lui fiind triumfător anunțată la 16 mai 1943, în nr. 50 al revistei) va fi atent cu „primele sloveniri” (scrie George Drumur) dar, mai presus de asta, va încerca să dovedească „existența vie a unei unități lirice”. Bucovina, suntem asigurați, dădea semne să fie mereu, „o pepinieră de condeieri”, ascultând cu pioșenie „freamătul voievodal”, răscolii de „seva patriarhală”, cu sunet de vecernie. Și imediat, Sfatul scriitoricesc de la Putna (organizat de cercul „Bucovina Literară” la 14 august 1943) și atâtea alte manifestări vin să confirme buna orientare pentru toți cei care simt pulsând „fiorii creației”.

Neodihna și risipa îi stăpânesc pe mulți dintre cei iviți aici. Desființat de exegeții scortoși ca intrabil – „minor”, un George Voevidca, considerat primul poet modern bucovinean, înțelege existența ca misiune, ca destin asumat, împins la jertfă. Cu-o „inimă de-azur și jar”, poetul debutase – la îndemnul lui Ion Grămadă – în „Junimea literară”. Cel considerat o „nădejde literară a Bucovinei” nu a urcat însă la cotele pe care talentul l-ar fi îndreptățit, fiind departe – observase C. Loghin – de „un mediu cultural mai intensiv”. Alții leagă începuturile modernismului liric din această parte de țară de numele lui Mihai Horodnic, mort la 19 ani, prin îndărătnicia căruia a apărut revista *Muguri* (1924 – 1926). Sub privirile etnografului Ilie Vișan și ale eruditului Em. Isopescu un grup de entuziaști („strânși ghem” într-un fel de cenacu rădăuțean) au vegheat ca revista școlară *Muguri* să apară. Aici a debutat Iulian Vesper (pe atunci Oreste și Teodor C. Grosu), aici au trudit E. Prelipceanu, V. Poleacu, F. Cârdei, Șt. Giurgiu, Ionel Negură, frații Galan până la Ion Roșca (E. Valerian) și Constantin Rotariu. Acest „adolescent excepțional”, întreținând o atmosferă de poezie, a scris mult și a iubit serafic, sfârșind în apele Suceviței la 4 septembrie 1926.

Lista „vestitorilor” e însă foarte bogată. Nici revista *Speranța* a unui liceu cernăuțean, nici confederația estetică a lui B. Slușanschi de la liceul „Aron Pumnul”, nici tabăra literară a lui M. Streinul cu „Caietul celor 4” nu joacă un rol comparabil cu cel pe care, într-o scurtă existență, și l-a asumat publicația rădăuțeană. Destinul a frânt însă prematur multe cariere poeticești. După Horodnic și George Stratoiu (1935), și Ion Roșca (1933), înțelegând poezia ca un „altar celest” și adunându-și textele într-un caiet dictando (publicate postum, într-un volum din 1937, prefat de M. Streinul) sfârșește într-un spital rădăuțean, frângându-și zborul. Parantetic, să notăm că începuse un roman, cu un titlu parcă predestinat: „Drum frânt”. Dacă vorbim însă de

poetii „de fundal“, de patosul liric al Provinciei și mǎlul ei rodos, ascunzând atâtea virtualități, se cuvine să mai pomenim măcar câteva nume. Nu fără a preciza că misterul frământărilor creatoare de aici reprezintă un fel de ascetism al spiritului. Un A. Bolohan, sonetist, cântă „pământul arborosean“, și e predispus la pastelizare, turnând un calm alecsandrin în poeziile sale. Și Aurel V. Sânger, de la *Cartea sonetelor* (1937) până la *Melopei* (1943) vădește un substrat mistic, cu interes pentru poezia eroică. Iar Ghedem Coca, licențiat în drept, ilustrează – prin *Confesiuni adolescențe* (1937) ori *Alge* (1938) – descendența simbolistă, intrând în plutonul epigonilor minulescieni. Un Neculai Roșca îl caricaturizează pe Barbu iar Gh. Noveanu, fidel unei ispititoare voințe poetice, calcă pe urmele lui Topârceanu (a se vedea *Laude*, 1943). Poeme pline de „simțire arboroseană“ propune Neculai Tăutu prin *Mătăanii de zăpadă*, în cert progres față de precedentele (două) plachete.

În fine, pentru a nu lungi lista oprim aici șirul exemplificărilor. Neuitând însă că din Bucovina istorică se trăgeau și nume de rezonanță europeană: un Paul Celan era originar din Rădăuți, după cum tot din spațiul bucovinean provin: Ițic Manger, Iakob Gropper, Alfred Margul Sperber, Rose Auslander, poetul de limbă idiș Alexander Spiegelbalt ori cel de limbă ivrit, Aron Apelfeld, mulți dintre ei iluștri necunoscuți azi.

Cum volumul nostru se interesează (selectiv, firește) doar de cei născuți în acest secol, intrați în literatură după 1918 (unde își isprăvește C. Loghin *Istoria sa*), un Alfred Margul Sperber (1898 – 1967) rămâne, inevitabil, pe dinafară. Generosul și avizatul traducător, salvat de la deportare de Ion Pillat prefera, surprinzător „tot ce este învechit“ deși în tinerețe, reamintim, se mișcase în cercurile vieneze expresioniste iar studiile universitare le făcuse la București, Paris și New York (unde, de altfel, în 1923 va publica *Uraganul*).

Să nu uităm însă dureroasa realitate a Bucovinei înjumătățite. Izvorul liric, în pofida vitregiei vremurilor, n-a secat nici în „emisfera nordică a Bucovinei“. Și acolo, intrând în hora poeziei de circumstanță, nume ilustre și nume obscure au plătit un greu tribut bruiajului ideologic. S-a înfiripat, totuși, în anii '70 un modernism moderat (susține Șt. Hostiuc, gata de a demonstra existența unei școli cernăuțene de poezie). Vizionarismul și dramatismul își dau mâna, deșteptând „memoria ce zace în arhive“. Suferința se leapădă de „dalbele substantive“, de „cămășile răbdării“, zvâcnind ca o lirică luptătoare, de vibrație mesianică, „semănând dorinți“. *Paradigma poeziei angajate*, despărțirea de „mașina apocaliptică“ (A. Suceveanu) ori militantismul salvator (crede Ilie T. Zegrea) au asigurat supraviețuirea; atavicul interes pentru peisaj se conjugă, spuneam, cu o lirică luptătoare dar și cu o estetică ofilită. Putem oare, aplaudând acest zvâcnet naționalist, să acceptăm derogările valorice? Înainte de a purcede la o „sângeroasă“ selecție, cei de aici, din jumătatea pierdută, au dreptul de a fi recuperați și făcuți cunoscuți, intrând, așadar, într-un metabolism cultural normal care, neapărat, într-un „timp secund“ va cerne, fără milă, valorile.

Trecând în galop, într-un sumar și lacunar tur de revistă, nume de scriitori ori titluri de publicații nu ne-am propus a epuiza listele. Am dorit doar să atragem atenția asupra unei „inflorescențe lirice“ (cum scria Perpessicius), asupra acelor „băietani nărăviți la vis“ (M. Streinul) care, grupându-și forțele, au dovedit că Bucovina a fost și rămâne o oază lirică. Desigur, ei au avut la îndemână multe publicații: de la

Junimea literară condusă de I. Nistor, *Glasul Bucovinei* (1918 – 1941), unde debuta Blaga), *Făt-Frumos* (1926 – 1933), Suceava; 1933 – 1934 Cernăuți (redactor Leca Morariu) ori bilunarul *Orion* ca revistă a „ultimei generații” (din care s-au tras zece numere) și atâtea altele, efemere ori obscure până la reînscuta *Bucovină literară* (Suceava, 1994). S-a perindat pe scena literaturii mulți condeieri și sperăm că volumul nostru nu comite, prin numele reținute, ori, dimpotrivă, ignorate mari nedreptăți. Nemulțumiri vor fi, inevitabil. Așteptăm cu încredere orice sugestie, convinși că lucrarea noastră, negreșit perfectibilă, își va dovedi valoarea și utilitatea.

Să mai spunem că inițiative de acest soi n-au lipsit. C. Loghin tipărea în 1924 un volum dedicat *Scriturilor bucovinene* și tot el mai târziu, dădea o *Istorie a literaturii române din Bucovina* (1775 – 1918). E. Ar. Zaharia publica în 1943 o *Antologie rădăuțeană*, interesat de „gama literară a Arboroasei”, cu bogate note bio-bibliografice. Erau prezenți: V. Gherasim, Liviu Marian, Mihai Horodnic, Ion Roșca (la acea oră, deja morți), Vasile Bodnariu, Ioan Cârdei, Arcadie Cerneanu, Ghedeon Coca, Ionel Crețianu, Mircea Grunicevici, Procopie Miliște, George Nimigeanu, Vasile I. Posteuță, George Putneanu, Constantin Rotariu, I. O. Suceveanu, N. Tcaciuc-Albu, Anca Țurcan, Iulian Vesper, Dragoș Vicol, T. Viorescu, George Voevidca și, bineînțeles, E. Ar. Zaharia. Doar câțiva dintre ei pătrund în Antologia noastră (care nu e, să fim cinstiți, o veritabilă Antologie).

Ne încercăm acum, la capătul drumului, o osteneală fericită. Dacă, așa cum – aproape papagalicește – repetăm, cultura e un liant, ne mângâiem cu gândul că cei prezenți aici se vor cunoaște mai bine; și prin ei și alții. În fond, C. Loghin, încropindu-și Istoria (de care, firește nu era mulțumit) o lega de evoluția culturală și politică a Bucovinei. Nu se putea, adică, rupe de context. Nici alte tentative n-ar trebui s-o facă. Nu trimitem la inutilizabila apariție semnată de L. Bodnărescu (*Autorii români bucovineni*, Cernăuți, 1903) și nici la generoasa colecție de *Poeți tineri bucovineni* pe care M. Streinu o tipărea la Editura Fundațiilor în 1938. Aducând „la zi” aceste nume bucovinene, favorizăm – se vede bine – stricta noastră contemporaneitate. Reprezintă ele, numele aliniate aici, un plus valoric?

Noi răspundem pozitiv și bizuindu-ne pe acest adevăr (relativ) deschidem porțile volumului bravilor noștri contemporani. Din nordul și sudul Bucovinei, respectând adevărul, sfidând granițele politice și poftele anexioniste. Iată că, recent, încumetându-se la o „schiță pentru o Istorie a literaturii române din nordul Bucovinei” (secolul XX), Lora Bostan distinge două epoci: cea de până la 1944, prelungind amintirile titluri ale lui C. Loghin, inclusiv o *Antologie a scrisului bucovinean până la Unire* (o reflectare parțială a fenomenului cultural) și, desigur, o alta în care examinează destinul literaturii române în regiunea Cernăuți, semnalând acel *vacuum* „spart” prin ivirea unui prim val de scriitori competitivi: V. Levițchi, D. Grinciuc, Ion Chilaru, reprezentând curios, „poezia moldovenească din Bucovina.” Listele, din fericire, sunt bogate. E vorba, deopotrivă, de o opțiune etică și una etnică, alimentând un lirism deceptiv, pierzând viziunea candidă și limbajul auroral. Ultima promoție lirică, sincronizându-se din mers, va fi marcată de mutațiile de sensibilitate (în viziune și scriitură), cochetând cu proiectul calofil și insurgența textuală. Rămâne însă, subteran, acest neistovit filon al dramei înstrăinării și, neîndoielnic, efortul de reciclare a scriiturii.

Așadar, *Poeți din Bucovina* adună între aceste coperte un număr de autori satisfăcând, zicem noi, criteriul valoric. Ei se bucură de un tratament diferențiat; nu ne răzumiăm la o corectă înregistrare (inventariere) ci încercăm, implicit, prin profi-

lurile critice propuse o ierarhizare. Așezându-i în sfânta ordine a alfabetului anulăm, sperăm, o interminabilă gâlceavă în privința ierarhizării acestor autori. Incluzând poeți, volumul presupune, se înțelege, ideea selecției dar nu este ceea ce, îndeobște, numim o Antologie. Întră aici bucovinenii risipiți în cele patru zări și cei „aclimatizați”; problema indigenatului e corectată tacit prin argumentul „cetățeniei literare”. Un ardelean cum e Marcel Mureșeanu nu putea fi exclus din volum deoarece, de o viață am zice, trăiește la Suceava și și-a legat existența de mișcarea culturală a zonei. Discuții privind alcătuirea volumului se vor isca însă și promitem că le vom suporta eroic; vom reține sugestiile utile, constructive.

Cândva, întrebându-se cine ar putea figura într-o posibilă Antologie a scrisurii bucovinene un istoric răspundea neted: „orice scriitor din această provincie care a scris românește”. Noi lărgim unghiul, incluzându-i nu doar pe cei născuți aici ci și pe cei fixați în spațiul bucovinean, indiferent de etnie; pe toți cei care au impus și apărut ideea de poezie, deșteptând în cititor o pasiune vibrantă și creând, în timp, un cititor fidel. În fine, convinși că viitorul se câștigă prin cultură, dorindu-ne un loc nou sub soare și sperând a împlini visul eminescian (de a deveni „un stat de cultură”) înțelegem că misia unui critic este de a *apăra valorile*. Cu această dorință punem la îndemâna cititorului volumul de față.

SUMMARY

The author presents an introductory study for the volume *Poets from Bucovina* which, according to his words, gathers within its covers a large number of authors from all times and from both sides of the region divided first in 1940 and again in 1944. The author characterizes the historical background in which the literature from Bucovina evolved, and analyzes diachronically and synchronically the literary landscape of Bucovina.

POEZIA ICONARISTĂ. CÂTEVA DISOCIERI

Mircea A. Diaconu

Suceava

În perioada interbelică, mai ales după publicarea în 1938, la „Fundatia pentru Literatură și Artă”, a antologiei *Poezii tineri bucovineni*, critica literară a revenit deseori asupra fenomenului poetic bucovinean, încercând să-i releve constantele tematice ori stilistice și să surprindă modul în care se integrează literaturii române a momentului. Opinii dintre cele mai diverse, complementare, formulate de personalități ale vremii, de la G. Călinescu la Perpessicius, de la Pompiliu Constantinescu la Ovidiu Papadima, au situat pentru o clipă un fenomen literar controversat, pe cale să se contureze și aflat în plină efervescență, cu răsfrângeri în social și politic, în centrul atenției vieții culturale.

Cu ostentație teribilă, cu îndrăzneala naivă, depășind temerar eclectismele, iconariștii au încercat ei înșiși, în prefețe și interviuri și mai ales în articole răspândite în frământata publicistică a locului, dar și în reviste precum *Vremea* ori *Revista Fundațiilor Regale*, să-și formuleze o estetică proprie, care polariza în jurul ideii de „neoromânism”. Numai creația însă ar fi putut să-i impună pe poeții de la *Iconar*, căci articolele lor, deși de direcție, aveau în primul rând un rol de culturalizare, iar, pe de altă parte, păstrau reminiscentele unor lecturi recente care ar fi vrut să „armonizeze” ideii contradictorii. Dar creația, apreciată uneori, era considerată, totuși, nedistinctă și lipsită de autenticitate, imitativă și de ilustrare. Poeții de la *Iconar* n-ar fi fost decât „tot atâtea pseudonime” ale lui Mircea Streinul. Ei se individualizează însă în măsura în care expresia însăși, proprie fiecăruia, impune o viziune asupra creației poetice. Această restrângere a mijloacelor de comunicare a unor opțiuni, nu doar a unor intuiții este relevantă, deși poate să pară insuficientă, întrucât mută logica limbajului poetic dincolo de discursiv. La acest nivel, al expresiei relevante, se construiește universul poetic și imaginarul propriu, care dezvăluie nemeditat și opțiunile privind specificul, și funcțiile literaturii. Cert este că particularitățile viziunii estetice a unui scriitor și imaginarul caracteristic nu contrazic, ci aprofundează și restructurează mereu reperele unei poetici comune, fixate în jurul câtorva idei, dar și în jurul câtorva emoții. Iar atâta câtă există, diferențierea nu e ruptă și nu este deliberată, fiind expresia resurselor combinatorii ale cuvântului poetic prin care se creează lumea „geniului limbii” și a înseși originilor lirismului, în nici un caz a unei dimensiuni conceptualizate a operei. Așa încât, nestăpânită aproape, lăsată sub magia unui hazard care săvârșește lumi a căror coerență ocolește și învinge logica, ideatica implicită ar fi putut – și într-o oarecare măsură chiar o face – să contrazică ceea ce fusese exprimat explicit.

„Noua generație“ nu reușește să-și formuleze o estetică și o poetică proprii, dar se află mereu în căutarea lor și ideile vehiculate, nu o dată contradictorii, se constituie în sinteză individualizantă și interogatoare și, în cele din urmă, în mod propriu de situare în cosmic. În așa fel încât estetica se dovedește a fi, pentru scriitorii de la *Iconar*, mai degrabă o etică. Pe urmele lui Spengler și ale lui Nietzsche, ei vor vorbi, pe de o parte, despre o criză a valorilor rațiunii, individului și civilizației, căreia îi opun valențele revitalizante ale provinciei în care s-ar păstra, nealterate, sincretismul și sensurile originare ale existenței și, pe de altă parte, despre lipsa de fundament a dihotomiilor morale: bine-rău, frumos-urât, în prezența actului creator ca act demiurgic, mărturie a unui „neoumanism“ în care „moartea lui Dumnezeu“ determină o... îndumnezeire a ființei umane. De aceea, disocierea de modernismul Iovinescian se constituie deseori în premisă a formulării propriei paradigme creatoare.

Iconarii se situează polemic și față de ideologia gândiristă, de la care preiau un element fundamental, ortodoxismul, aprofundat dintr-o perspectivă lirică, dându-i o tentă general-umană, precreștină și mistică. Simpla „localizare“ a unor motive biblice este înlocuită de extazul panic, de imnurile închinare hieraticului, ca în poezia lui Lucian Blaga. Aceeași atitudine, la fel de puțin argumentată, față de ideologia grupului trăirist de la „Criterion“, deși „trăiriști“, dar în linie etnică și arhaică, se consideră ei înșiși. Optând pentru deturnarea ideii în acțiune, poeții relevă valoarea întemeietoare a cuvântului original, profesând un program antiintelectualist și, firește, antiestetizant. Conștiința acestui program, definit prin „gestul brut și fapta în frumusețea ei nudă“ (Iulian Vesper), prin „trăirea în extreme“, poetul fiind un „experimentator al vieții“ (Iulian Vesper), sau prin „trăirea în absurd“ (Mircea Streinul), înseamnă conceperea vieții „ca fenomen cosmic“ (Traian Chelariu) și în dimensiunea „eroică națională“ (Barbu Slușanschi). Din această perspectivă, descoperind fundamentele mistice ale lirismului și având obsesia unui eu integrator, cosmic, individualizant, Mircea Streinul, Iulian Vesper, Traian Chelariu ori Teofil Lianu contrazic modelul poetic sămănătorist, considerându-l vetust, redus la mimetism, artificial. Faptul că ei neagă sămănătorismul, deși tematic ar dori să se situeze în descendența acestei mișcări, dezvăluie o nouă înțelegere a artei, în opoziție în primul rând cu creatorii antebelici din Bucovina pentru care literatura trebuia să fie în mod explicit „armă“.

Pentru noua mișcare, creația, dincolo de orice tentă „utilitaristă“, fixată în imediat, era act asumată cu gravitate, situare în coordonatele faptei demiurgice și, din această perspectivă, chiar gratuitate. Concepută în coordonatele mai largi ale unui *Sturm und Drang* specific, ea se definește printr-un entuziasm care-și găsea resursele în vigoarea regeneratoare a provinciei și, față de „europenism“, în aceea a „neo-românismului“ acordat la valorile provinciei. Modelul poetic iconarist se supune unui *modus vivendi* al „unității spirituale românești“, în care politicul și poeticul, etnicul și esteticul se topesc într-un sincretism arhaic, redescoperit prin estetica expresionistă, numit „atmosfera de nord.“ El își are resursele în „viziunea unui destin românesc“, se naște din „reacțiune națională“, dar se manifestă ca... „stihuire stelară“ și „sentiment înalt-gotic“ (Liviu Rusu). De fapt, în locul subiectului, iconariștii situează identitatea metafizică a obiectului poetic. În locul individualismului, un ideal colectivizat care implică sacrificiul. În locul confesiunii „exhibiționiste“ (Mircea Streinul), un „spațiu spiritual al disciplinei interioare și al dinamismului furtunos“ (George Drumur). Cu certitudine deci, estetica se convertește într-o etică a situării în cosmos și în divin, într-o poetică a trăirii din perspectivă christică. Acest model al creației se justifică prin

posibilitatea de a intra în contact nemediat cu adevărul ontologic și de a integra existentul și particularul în formă indiviză, absolută.

Dincolo de credința că elementele decisive pentru „renașterea” spiritului românesc ar fi folclorul și valorile religioase ori ortodoxismul și naționalismul, pentru poeții de la Iconar și pentru programul lor cultural, prototipul ideal este Iisus, prin „fuziunea” pe care o permite „între realitate și idee” (Leon Țopa). Așa încât, actul creator se situează în sfera arhetipalului, fiind „numele de peste țâria săbiilor” (Mircea Streinul). Nu întâmplător cheia întregii poezii bucovinene, considerate mistice pentru că avea obsesia totalității și a topirii în substanța sacră, se relevă în oximoronul care pune în ecuație tema morții și imaginea soarelui, cu variantele sale, aur sau lumină. Astfel, înfrângerea e convertită în biruință metafizică, iar durerea – o spune un pedagog – atunci când e „transfigurată”, este „realizare deplină” (C. Nary). Oricum, simpla substanță etnică a lirismului se săvârșește prin metamorfozarea în dimensiune metafizică, poezia fiind „nu divertisment, nu exercițiu liric, nu închinare unei vieți de ușurătate morală, de cinism, ci ritualul înregistrării spiritului în lutul strămoșesc, splendidă sinteză între eros, logos și htonos” (Mircea Streinul). Deseori poetul este asociat „făuritorului lumilor” și, prin aceasta, gratuitatea e considerată atributul decisiv al artei. De fapt, substanța etnică se relevă în cele din urmă în „scufundare mistică în Divinitate” (Traian Chelariu) și în moarte, în asumare a sacrificiului („amor fati!” – exclamă Traian Chelariu), deci a transcenderii individualului și, prin urmare, în asumarea „trăiristă” a creației. De aceea, iconarii discreditează livrescul, cultura, literatura, esteticul, toate fiind particularități ale medierii artificiale a substanței demiurgice, tuturor acestora ei opunându-le „gestul brut și fapta în frumusețea ei nudă”.

Pentru conceptualizarea acestei situații în poetic „noua generație” bucovineană apelează deseori de o terminologie dominată de metafora vagă. Cel mai des se vorbește despre „unanimism” ori despre „gotic moldovenesc”, căci poezia ar „desprinde din încătușarea lutului”, „înălțând spre cer” (Liviu Rusu), după ce a coborât, firește, în teluric. Nu întâmplător Mircea Streinul vorbește despre „poezia-catedrală”, definită prin „credință, moarte, universalism”. Nu întâmplător „opera de artă e act de iubire, confesiune și ritual”. Alți termeni, *barocul* sau *expresionismul*, folosiți de Mircea Streinul, George Drumur ori de E. Ar. Zaharia, nu sunt nici ei prea bine precizați, însă concepția iconaristă despre poezie este una expresionistă, pentru că, așa cum spunea Tudor Vianu într-o scrisoare către Lucian Blaga, „expresionismul pentru artă înseamnă /.../ tocmai această intensă experiență mistică și universală”.

Prin urmare, dacă mișcarea literară din Bucovina reintegrează spațiului românesc a început prin a susține necesitatea unei opere de îndrumare culturală, în spiritul „Junimii Literare”, dar în funcție de exigențele unei culturi ce trebuia recuperată în rezultatele și nu în evoluția ei, ea a sfârșit prin a-și forma cu o naivitate care nu se înspăimânta de eclecticism, dacă nu o estetică proprie, măcar o viziune individualizantă asupra creației și artei, în spiritul modernității, împotriva folosirii expresiilor „gratuitate în artă” ori „literatură pentru literatură”, sensul întregii ideologii a scriitorilor de la Iconar depășește poeticul, chiar dacă depășește și tezismul propriu-zis. Estetica devine o etică iar opera de artă, înfăptuire, încercându-se impunerea în ființa umană a unor mutații structurale și decisive pentru împlinirea unei „renașteri” și a unui „nou destin”, care nu are însă nimic specific. Mișcarea *Iconar* recomandă și impune prin viziunea sa asupra artei și frumosului o metodă de viață implicând continua participare la existență și formulează o viziune a mântuirii prin identificarea cu substanța divină. Iată cum suportul fundamental al „esteticii” iconare este dual și

oximoronice: metoda de viață nu exclude, ci implică o cale de mântuire, creștinismul cere soluții panteiste și, deci, păgâne, etnicul se relevă în fonduri mitice și în arhetipal, iar specificul național, cu izvoarele în „regionalism“ se conturează în goticul... expresionist.

Desigur că în poezia bucovineană se vor regăsi obsesiile formulate teoretic, dar nu pentru că poezia ar fi „ilustrare“, ci pentru că are ca fundament aceleași determinări existențiale. Trăind senzația participării la „facerea“ universală, poetul este ființa în maximă expansiune, eu absolut, consubstanțial divinului, iar poezia înseamnă situare în timpul originar, când versul nu era cuvânt, deci semn, ci sunet, deci incantație magică. Iar eroismul „trăirist“ devine jubilație a reintegrării, contemplare extaziată dintr-un centru care e pretutindeni, revărsare necontrolată de imagini, exprimându-se fie în „confesiuni“ lirice, fie obiectivându-se în baladesc, alternând totuși – uneori – cu sentimentul pierderii ființei.

Oricum, o substanță lirică identică se configurează în expresii individualizante, căci manifestarea în grup nu poate distruge, la scriitorii veritabili, originalitatea. De la poemele vizionare ample ale lui Mircea Streinul la cele gnomice și totodată panteist-evanescente ale lui Teofil Lianu, de la concentrarea migăloasă în forme neoclasiche la Traian Chelariu la cuvântul intonat liturgic de Iulian Vesper, se conturează notele particularizante ale fiecărui creator, care nu fac decât să redefească liric câteva invariante vizând statutul poeziei și al poetului și – printr-o continuă extindere – al creației și al omului.

Identificarea poeziei cu creația și a poetului cu omul se impune la toți marii poeți bucovineni, fiind de altfel o trăsătură a expresionismului care depășește individualul, chiar esteticul, căutându-și resorturile în planuri mai cuprinzătoare, precum mitologicul. Această identificare este o consecință a preocupărilor metafizice pentru originar și absolut și se concretizează fie printr-o obiectivare a eului poetic, prin translația de la eu la noi, cuvântul din urmă implicând chiar și vegetalul, fie printr-un lirism aparent confesiv, al tumultului și jubilației, în care eul definește identificarea cu substanța divină, iar creația este părtașă la marele mister al facerii. Așadar, pe de o parte, supraconștiința care topește umanul în substanța originară redefinindu-i ontologia, iar, pe de altă parte, cuvântul care întemeiază prin propria-i revărsare, nesupusă rigorilor formale. Între aceste limite se formulează pentru scriitorul bucovinean un eu poetic care depășește subiectul și temporalitatea, fixându-se în reperele unei concepții moderne, dar care își găsește resorturile dincolo de moderna conștiință estetică, a gratuității, în arhaice relații cu cosmicul și cu esența ființei. Ca în *Neobaiducească*, poezia emblematică scrisă de Ion Roșca, misterul cosmic inițiază umanul într-o retorică a descătușării, iar viziunea oximoronice devăluie obsesia totalității. Permanent, perspectiva în care se situează eul este una a cuprinderii absolute, în afara temporalității, în absența mimesisului, fie și psihologice, ori a referențialității imediate. Poetul se plasează în timpul originar, iar poezia reface orfic unitatea primordială a lumii, fiind deci simultan idee și lume. Prin urmare, poezia este pentru iconari singura cale de a transcende teluricul și omenescul, individualul, rămânând însă în posesia individualului. Contopirea cu o supersensibilitate care definește chiar eul poetic este favorizată, căci prin moarte – cealaltă cale, devenită temă lirică – se pierde individualul și, astfel, șansa trăirii simultane a extremelor, așa cum visa Iulian Vesper.

Ceea ce interesează este faptul că ipostazele acestei transcenderi și desubiectivizări sunt diferite de la poet la poet. Chiar dacă există un fundament ideatic comun

și un aer de „comunitate lirică”, pe care mai ales antologiile o impun în mod deliberat, nu se poate vorbi de absența diferențierilor, motivate și cauzate chiar de particularitățile expresiei.

Teofil Lianu, în tonalități folclorice, folosind nu o simbolistică mai degrabă livrescă (amintind de misterele alchimice), ca Mircea Streinul, ci o mitologie arhaică și păgână reluată în viziuni creștine, cheamă apropierea și arderea soarelui, astfel desăvârșirea prin moarte. Un fior metafizic grav, cu scipiri de tipăt împlânzită, conferă dorințelor mioritice, prin imaginea, stilizată în „cucubee peste țară”, a lutului și a lunii, atributul unei arte poetice: „Soare, soare lăutar /Arde-mi inima-n hotar /Și mi-o fară-mă cenușe /Și mi-o pune pe arcușe. // Ochii mi-i îngroapă, măi, /Lângă ierburi, lângă clăi /Și mi-i crește, și mi-i scrie /Pe ogor de iasomie. // Palmele-mi cu leatu-n vin /Mi le mugură-n pelin, /Mi le crește-n caldă vară /Cucubee peste țară.” (XX). Poezia morții nu poate fi despărțită de aceea a definirii propriului eu poetic, astfel încât împlinirea versului și eufemismele morții sunt complementare, fără să poată însă decanta total melancolia dispariției. Ca în doinele populare, un transfer dinspre uman spre cosmic impune o întreagă retorică a dorului, a sufletului fărâmat în versuri și căpătând astfel atât grația divină, cât și gravitatea telurică. Poetul trăiește instinctiv melancolia ori exuberanța risipirii în natură, dar și pătrunderea într-un topos sacru. Identificarea cu un sine cosmic se face la Teofil Lianu ca un elogiu adus gloriei lui Dumnezeu și sofanicului, prin proximități senzuale, dar nu ca în tablourile impresionistilor dependenți prea mult de vizualitate și de prezentul fragil. Teofil Lianu nu poate fi numit un impresionist, căci imaginile evanescente și purificate de orice materialitate, în mijlocul unei lumini siderale, nu au inocența clipei mereu în schimbare și nici spontaneitatea contemplării, ci tensiunea unui spațiu originar, permanent identic cu sine. Sentimentul morții care capătă acuratețe mioritică, deși nu se oprește la alegorism, este, în fapt, sentimentul unei beatitudini trăite de eul aflat în lucruri, la confluența cu substanța divină.

În poezia lui *Iulian Vesper*, ieșirea din individuitate înseamnă în primul rând identificarea cu un arhetip și abia apoi desăvârșirea prin obiectivarea eului în elemente. Tenta ludică din versurile lui Teofil Lianu se cerebralizează, măștile eului dezvăluind impasul în care acesta se găsește, incapabil să se autodetermine. Întreaga lirică a lui Iulian Vesper se confruntă cu această sete de re-cunoaștere în sine, și nu în elemente, structurându-se astfel un eu poetic de tip expresionist, care, fără identitate și fără nume, se regăsește într-un prototip ce nu-l poate salva însă de continua chemare a corporalității și temporalității. La Iulian Vesper, obsesia cosmogonică a spațiului originar se formulează în invocații grave, în disperări stăpânite, și nu în contemplație mistică. Eul se situează mereu la răspântia dintre timp și clipă, iar drama se realizează prin continua stare de „echinox în odăjdii”. Deloc preocupat de provincial și de etnicism, el oferă un model existențial generic, mitic și posibilitatea situării în timpul sacru, „când se surpa lumina și adormea Isus”. Ieșirea din vreme și din corporalitate păstrează spaima teluricului din ființa umană, spaima-voluptate care dorește refuzând și lumina, și mântuirea. Mereu în luptă surdă, între două euri, unul teluric, individualizant, al disperării, altul celest, cosmic, întemeietor, ființa poetică este într-o continuă reformulare a sinelui. Pentru Iulian Vesper, metamorfozarea teluricului în cosmic, a formei în sens și revărsarea mistică în materie rămân deseori o „stingere fără glorie” (*Farmec*). Totuși, aflat sub vraja temporalității, poetul are obsesia sacralului și a epifaniilor, pe care le caută mereu. Iar poezia devine singurul reper real al acestei căutări, al toposului genezei, prin aproximarea unei jertfe

purificatoare. Creației originale i se adaugă gestul demiurgic al poetului aflat în impas, care nu recunoaște lume, ci întemeiază lume la confluența dintre sacru și profan. Modelul creației este descoperit mereu în sacrificiul christic, ca posibilitate de identificare substanțială a poetului cu Dumnezeu.

Parcă mai puțin s-ar putea vorbi de o poetică a transcenderii individualului și subiectivului în poezia lui *Traian Chelariu*, pentru că versurile sale pornesc dintr-o experiență prea individuală, copilăria sau erosul, din sentimentul unui „spațiu” sau al unei vârste. Nu întâlnim la Traian Chelariu o lirică „fără temă” și structural autoreflexivă, ca la Mircea Streinul ori Iulian Vesper, sau cu o temă din sfera absolutului, originarului și sofianicului, deci din sfera cunoașterii prin participare. O asemenea lirică nu îi este definitorie. Însă nivelul referențial din planul sentimentelor își pierde subiectivitatea, poezia constituindu-se în experiență din care a dispărut, ca în lirica blagiană, și accidentalul, și temporalitatea. Confesiv sau alegoric, erotic sau descriptiv, Traian Chelariu își impersonalizează vocea lirică iluminat de misterul anonimului, al materiei prime nediferențiate, cu care tinde să se identifice. „Noi suntem numai drum, nu seve ce sporesc /Tezaurul ascuns în fibre vegetale /.../” – spune poetul în *Reticențele* –, ultimele versuri comunicând obsesia „cântecului suprem”: „Dar ultimul catren din stihul ce-l voim/Mereu senin vibrează-n mai vii eflorescențe /Și dacă suntem totuși ceva, e anonim, /Căci cântecul suprem trăiește-n reticențe.” De altfel, poetul se află în căutarea spațiului originar, convins fiind că acesta „nu moare niciodată”, fiind accesibil „poetilor fără de nume”, care „au sângerat lumini” (*Versul*). Întoarcerea către întâile „izvoare” nu provoacă însă beția extazului, locuirea în sacru ori dramaticele interogații, ci doar un vag regret că revenirea la prototip, definirea prin *noi*, înseamnă trăire în rituri și situare dincolo de dihotomiile morale: „Cu spaima-n rituri și cu voce stinsă /Ne-ntoarcem triști la-ntâile izvoare. // Dar cine varsă sângele nu minte: /Legea de fier nu iartă și nu-i silă./De la-nceputuri rosturile-i sfinte /Stau dincolo de ură și de milă” (*Zenit*). Chiar atunci când accentele de vitalitate și extaz există, ele nu depășesc, poate și din cauza construcției prea cizelate, blânda contemplație a sinelui: „Ajunsă-n deltă, cartea se înscrie/Printre nisipuri ca un fluviu, fastă; /Băurăm bărbăteasca bucurie /Din zarea zilei cât vecia vastă” (*Versuri de încheiere*).

Cu *Mircea Streinul*, transcendera individualului nu se mai face din perspectiva unui eu pătruns în disoluția materiei, ca la Teofil Lianu, nici prin impersonalitatea unui sine devenit instanță colectivă, atopică și atemporală, ca la Iulian Vesper, ci prin revelarea nemediată, nici de peisaj, nici de ființe, a unei realități fundamentale. Prin poezie, creatorul are acces la frumusețea absolută, situată dincolo de estetic, a cărei ontologie determină înseși atributele creației poetice. Așa se justifică „imagismul” de care Mircea Streinul a fost în general acuzat, incongruențele la nivelul limbajului, absența unei structuri unitare – date expresioniste ale poeziei sale. Creația poetică devine o cale de cunoaștere prin modalități care au în vedere spontaneitatea construcției, lipsa de artificiu, deci revărsarea de viziuni, nepreocupată de forma artistică. De fapt la Mircea Streinul se transcende nu doar individualul, ci și subiectul, căci creația devine o analogie a datului aprioric, și nu reflexul, ori semnul acestui dat, nici referențial propriu creat prin cuvânt, ca în poezia cu valențe autoreferențiale. Poezia se relevă ca faptă prin care realitatea absolută e întemeiată și cunoscută. Este acesta punctul maxim atins de liricii bucovineni în formularea implicită, susținută, mai ales în cazul lui Mircea Streinul, de explicite luări de poziție, a unei estetici speculative,

de tip idealist și iraționalist, pe linia neoplatonismului, care a știut să redimensioneze extazul misticilor creștini.

În poezia sa, două lumi, cea a eului și cea a „universalelor divine“ se contopesc deseori într-o vitalitate exuberantă, manifestată nu în planul senzorialității panice, ci în acela al conștiinței dramatice, care dispare în actul revelării. Revelarea ca atare, concretizată în fragmente discontinuie, este semnul eului care dorește să dispară în fața obiectului, pentru a nu-l supune medierii. Imagismul, de care, cum spuneam, Mircea Streinul a fost acuzat, are un substrat ontologic de tip romantic: el nu este nici joc gratuit, nici clișeu automat suprarealist. Poetul a combătut atât estetismul pur, formalismul estetic, în fond considerarea artei ca obiect al esteticii, dar și hazardul, în măsura în care el este semn al accidentalului, și nu al eternului. Revărsarea lirică abundentă, din care dispare cenzura lucidității moderne, este o formă de „tentare“ a vizionarismului. Poetica lui Mircea Streinul nu este în nici un caz una a vederii, deși imaginile vizuale abundă, resorbind într-un univers poetic propriu tipare estetice romantice și expresioniste. Imagismul este semnul unei poezii vizionare, care ar putea fi considerată obscură, dacă nu cumva – îndreptățit – hermetică, chiar dacă autorul afirmă: „Semnul acestei cărți îl țin ascuns ție, cititorule...“ (*Tarot sau Călătoria omului*). Oricum, poezia se definește nu prin sensul, care îi este ulterior și derivat, ci prin valoarea sa de echivalent al universului, nu de oglindă a lui. Reținem o *Artă poetică* din *Comentariile lirice la poemele într- un vers* de Ion Pillat: „Din teascurile vremii plâng lacrimă de vers // mai pură-i ca amiaza cu soarele imens /ca-n urmă snob să-i aflu un oarecare sens.“

Întreaga experiență arhetipală a omului devine o experiență poetică. Tonalitățile ludice și miniaturizarea fac posibilă această glisare dinspre experiența individuală spre destinul poetic al universului. Oricum, în acest cadru, poetul este o instanță abstrasă concretului, luând în posesie, în mod inconștient, cosmicul („Târziu, când simt că tâmpla îmi aburește-n geruri /înalte, unde bate un vânt de nebunie, /îmi iau pe umeri corbul, pășind ursuz pe ceruri, /indiferent să intru cu mine-n veșnicie“ – *Mesagiu*), sau răspândindu-l în ipostazele sale paradisiace („când Pan alege-n naiu-i murmur lin /de-albine-n joc sau cimbruri și sulcină, /e cântecul o ploaie de lumină /cu stropi de-azur și sunetul e plin /de flori – ca o mirifică grădină“ – *Moartea șarpelui*). El, poetul, se „construiește“ chiar prin atributele avute de eroul arhetipal din cărțile de tarot: „Scutul visului, /cămașă de in, /traista pentru pâine,/toiagul de lemn-/destul pentru cucerirea lumii, /dacă-ți iei și-o ploscă de vin“ (*Tarot sau...*) și tocmai această viețuire în arhetip anulează agresiunile civilizației, resimțite mai ales de expresioniști, sau le transformă în salt în extaz. Dincolo de dihotomiile umane („Poetul nu se bucură, /poetul nu plânge, /poetul e ca o stâncă în soare“ – *Tarot sau...*), el este voluptate a abisului („Prin neguri trece băietanul care /s-a năvălit la vis și nimeni nu-l mai știe /de om, căci pasul lui la drum tresare /ca frunza, când o bate dor sălbatic după glie“ – *Tarot sau...*) și chiar dispariție în abisul genezei („Mesagerul planetelor a trecut în regatul curcubeelor, să /învețe de unde au pornit luceferii pentru cuvântul /lui Dumnezeu și nu s-a mai întors“ – *Tarot sau...*). Paradoxul unei asemenea viziuni constă în faptul că topirea în originar înseamnă stăpânire a universului. Poetul este regele, „taciturnul /om de la ultima fereastră /din turnul /cu margine-albastră“ – *Tarot sau...*), atras de misterul soarelui și revenind de fiecare dată în teluric. În cele din urmă, moartea face posibilă concluzia „am trăit universal“ și permite accesul la marea aventură, identică celei poetice: „ce minunat e să-ncepem /cu departe /și să sfârșim nicăieri /cum va fi călătoria din această carte“ (*Tarot*

sau...), chiar identificare cu absolutul: „Eu sunt Dumnezeuul pământului“ (*Tarot sau...*).

Tocmai de aceea, în absența unor „construcții poetice“, poezia lui Mircea Streinul este cel mai aproape de un obiect metafizic, toposul original, incipitul absolut, dar și de subiectul liric, necenzurat. La Teofil Lianu, eul avea atributul obiectivității prin topirea în substanță sacră. Cu Iulian Vesper, eul, dezantropomorfizat, trăiește dramatic permanenta tentație a antropomorficului, a corporalității. Mircea Streinul în schimb nu definește eul printr-o instanță obiectivă, care să viseze subiectivitatea ce îi este inerentă. În experiența arhetipală se ascunde mereu individualul: „Acesta-i semnul zis Tarot, atât de-ostil./Înfășurat orgolios în azurele melancoliei,/Îmi pastîșez aici destinul și schițez atât de inutil/Elogiul superbe mele nebunii“ (*Tarot sau...*). La el, cu atât mai mult, nu vom întâlni nicicând o estetică afectivistă, în care individualul să fie copleșitor, și în nici un caz una a gratuității ludice. Mereu, poetul este tentat să se exprime în manieră obiectivă, folosind „comentariul liric“ sau măștile (a unui Tarot în ciclul *Tarot sau Călătoria omului*, ori a sfântului Francisc din Assisi, în ciclul *Zece cuvinte ale fericitului Francisc din Assisi*), alteori, discursul prozaic (în *Bucolice*), mai aproape de literalitatea modernă care elimină sensul figurat, identificându-l cu cel propriu și situându-l mai aproape de o experiență metafizică ce nu apelează artificial la mijloacele „poetice“. Mereu, un sens extraestetic așază poezia sub semnul creației devenite cunoaștere, nu a realității, nici a obiectului estetic privit în autonomia și complexitatea sa, ci a unui adevăr absolut, reprezentat de cele mai multe ori metaforic prin *soare*, *aur* sau *moarte* și care este uneori extazul genezei.

De la Traian Chelariu la Mircea Streinul, poeți ce reprezintă extremele limbajului și ale viziunii poetice iconariste, diferențele nu fac decât să marcheze și mai evident preocuparea pentru reperele fundamentale ale ființei, pentru toposul primordial și pentru revelarea sacralității, prin transcenderea – la diferite grade – a subiectivității eului și a coordonatelor sale esențiale, temporalitatea și spațialitatea. Participarea la absolut și contopirea prin extaz cu acesta – temele aproape unice ale creației bucovinene – dezvăluie opțiunea pentru o lirică mistică, neavând contacte cu religiozitatea, căci „ortodoxismul“, pe care îl susțin uneori programatic și cu furia discipolilor neagreați, este contrazis de lirica propriu-zisă.

Este deci de observat că, deși formulează un univers poetic comun, din cauza supunerii la același model existențial sau din cauza imitației, fiecare scriitor își particularizează acest univers într-un limbaj propriu, care răspunde codului poetic existent, permițând și abaterea de la normă. Limbajul poetic individualizant este în măsură să delimiteze și să construiască specificitatea la nivel ideatic, fără să se contrazică identitatea comună și convergența. Iar, pe de altă parte, este clar că acest univers poetic comun, individualizat prin creație, salvează ideologia teoretică extremistă sau cu consecințe extremiste, situând-o în sfera artei autentice, chiar dacă lirismul pare să fie trădat în valențele sale estetice de o viziune etică asupra ei. Însă pentru scriitorii bucovineni, poetica explicită nu se transformă în teză care să constrângă inefabilul lirismului la artificialitate, dar lirismul nu este nici artă pentru artă, constituindu-se în mod existențial.

SUMMARY

In the inter-war period, especially after the publication in 1938 of the anthology of the Young Bucovinian Poets, the literary critique tried to reveal the thematic or stylistic constants of the poetical phenomenon in Bucovina, and also its integration into the Romanian literature of the respective period. The author analyzes the creation of the poets in Iconar (M. Streinul, Leon Topa, Iulian Vesper etc.) and their cultural program which maintains the necessity of a work meant to guide culturally, in the spirit of „Junimea literară“, but according to the requirements of a culture that should be recovered through its results and not its developments.

POEZIA ROMÂNĂ POSTBELICĂ DIN NORDUL BUCOVINEI: GENERAȚII ȘI PARADIGME

Ștefan Hostiuc

Cernăuți

*...unul descoperea metafizica într-o gutuie, altul avea
veleități de statuie...*

Arcadie Suceveanu

De ce poezia? Pentru că în nordul Bucovinei ea se extinde, practic, asupra întregului peisaj literar. Toți scriitorii români de aici sunt mai întâi de toate poeți. Chiar dacă există vreo excepție, ea nu face decât să confirme regula. Întrebarea e de ce nu vor fi existând mai multe excepții, ca s-o infirme. Iată câteva răspunsuri ipotetice. Poezia, dacă nu ai unde s-o publici, o citești în cenaclu, dar cu proza ce te faci? Poezia rezistă mai ușor probelor oralității, proza abia le suportă. Versurile le mai publici și într-un ziar, pe când o nuvelă, darămite un roman, abia dacă încap (chiar fragmentar) într-o revistă (lipsa acesteia s-a simțit la Cernăuți decenii în șir și se mai simte). În barca poeziei te strecurai mai ușor printre bancurile de nisip ale ideologiei bolșevice. Alta fiind linia de plutire a prozei, aceasta se descurca mai greu în atare situații. Deși sub aspect moral ambele sunt reprobabile, o poezie de compromis e trecută mai ușor cu vederea de publicul cititor, ba chiar și de critică, decât un roman. Și vacuumul unei vieți literare (iar primii cincisprezece ani postbelici la Cernăuți au constituit un atare vacuum) poate fi mai repede umplut cu poezie decât cu proză. Nu putem să nu luăm în considerare nici faptul că în lumea literară poezii sunt cam întotdeauna mai numeroși decât prozatorii. Aflându-se la extremitatea acestei reguli, actualul peisaj literar cernăuțean ar mai avea și o explicație geopoetică. Adrian Dinu Rachieru, căruia îi aparține termenul, îl citează pe George Drumur: „Unde se întâlnesc câțiva bucovineni, acolo crește și poezia”.¹

Bucovina literară s-a redresat mereu prin poezie, sub semnul de bun augur al *Mioriței* citite în public prima dată la Cernauca, moșia hurmuzăcheștilor, loc de refugiu al scriitorilor pașoptiști. Determinată de periodicitatea ciclurilor istoriei, a schimbării vremurilor – când mai aspre, când mai blânde, – o transhumanță mioritică leagă spațiul cultural cernăuțean de restul reliefului spiritual al Țării. O Mioriță a neamului veghează drama acestui străvechi picior de plai românesc; un Phoenix al poeziei îi reface destinul. Dar poezia însăși, în virtutea propriilor sale legi interne, se expune unui proces de regenerare continuă. Imaginea Păsării ce se hrănește din propriile flăcări e și un simbol al timpului poetic discontinuu, al neantizării necesare re-facerii radicale, e chiar blazonul schimbării de paradigmă.

Conceptul de paradigmă ca model de practică științifică, introdus în lumea ideilor moderne de Thomas Kuhn², e în măsură să servească – bineînțeles, sub o formă oarecum adaptată – și necesitățile criticii literare atunci când aceasta își propune să atace problema constituirii unui grup, unei școli sau chiar a unei generații

literare. Or, o generație începe prin a-și stabili parametrii paradigmatici care-i fixează cadrul firesc de existență. În lipsa lor ea nu ar reuși niciodată să se individualizeze. Rațiunea ei de a fi se află sub incidența interconexiunii dialectice a termenilor de continuitate și ruptură. „Nici o generație nu poate exista fără cea dinaintea ei, spune poetul Daniel Corbu într-un comentariu consacrat optzeciștilor. Și oricare generație e un protest, o anulare la nivel teoretic a predecesoarei. În realitate germeii noii generații se găsesc în generația dinainte contestată”³. Schimbarea de paradigmă atrage după sine schimbarea de generație. Atâta timp cât ea nu mai poate să funcționeze în regim de normalitate, înlăuntrul ei intervine „criza, adică conștiința comună că ceva nu este în regulă”⁴. Sedusă de un nou model cosmologic la vârsta când n-o mai pasionează păpușile, iar problemele-puzzle încep s-o plictisească, generația literară curentă simte zămislindu-se în sânul său o nouă paradigmă. Dar conștiința că se va stinge în durerile facerii, o determină să-și poarte plodul cu un sentiment de ambivalență: urându-l și iubindu-l deopotrivă⁵. Din clipa în care noul model de poeticitate începe să miște în vechea matrice a poeticității, avem deja un prim semn al generației în formare. Critica trebuie să ateste acest început de viață al generației, pentru a-i putea urmări dezvoltarea ulterioară sau – ceea ce nu e mai puțin important – suspendarea subită. În ultimul caz generația rămâne consemnată doar la etapa primului său semnal. Așa s-a întâmplat în nordul Bucovinei cu generația care părea a se constitui în anii '60, dar care, după ce dăduse un semn de viață prin volumașul *Mărul Discordiei* al poetului Ion Gheorghiuță, se stinse în fază embrionară. Poeții cernăuțeni ai promoției respective debutează editorial mai târziu și în spiritul modelului tradiționalist (chiar dacă, verbal, vehiculează declarații în favoarea poeziei moderne).

Atâta timp cât face jocul paradigmei tradiționaliste, lirismul e o funcție a transparenței obiective, o „ogindire” a lumii din afară, o descriere fidelă a realității exterioare în sensul adecvării formei la un conținut dat dinainte. Serv docil al realului convertit în expresii ornate (și doar sub acest aspect „veridice” și „verosimile”), el își etalează metaforele la care se poate umbla cu șurubelnița cunoașterii raționale pentru a le demonta și remonta potrivit unor legi retorice învechite. Depășirea acestui tip de practică a scrisului devine posibilă doar prin emanciparea imaginației creatoare și scoaterea ei de sub patronajul strictei vigilențe raționaliste. Lestul decorativ fiind eliminat din descrieri, conștiința imaginantă le transformă în scriitură. „Atunci, zice Gaston Bachelard în *Apa și Visele*, aceste descrieri redacte *funcției lor subiective*, degajate de realism static, ne dau o altă viziune a lumii, mai bine zis, viziunea altei lumi”⁶. Trecerea de la modelul vechi de practică poetică la cel nou, modern, se înfăptuiește tocmai prin această schimbare de viziune. Ea nu mai poate fi considerată o îmbunătățire a vechiului model, ci o răsturnare a lui. Raportul dintre paradigme nu e de ordinul opozițiilor graduale, ci are la bază opoziția privativă. Acel *mieux* (mai bine zis) bachelardian pare doar că introduce un amendament, căci de fapt răstoarnă formula precedentă. Ceea ce rezultă din jocul scriiturii e mai degrabă un reviriment conceptual. Căci adevăratul salt al mai buneii zicerii e acela dinspre alteritatea modală spre alteritatea substanțială. Imaginația prin travaliul său verbal generează un nou univers imaginar, autonom, având structuri și legi de ființare proprii.

Valoric generațiile pot fi diferite, dar nu criteriul axiologic e relevant în definierea acestei diferențe. Fundate pe paradigme poetice, generațiile diferă ontologic, cosmologic. Poeții din generația anilor '70 din nordul Bucovinei se deosebesc de cei din generația precedentă nu prin faptul că ar fi scris mai bine decât aceștia, ci prin

faptul că scriu altfel decât ei sau, mai exact, că altfel concep arta scrisului. Fără relevanță paradigmatică generația poetică practic nu există. Altminteri avem de a face mai degrabă cu simple promoții întrunind poeți de aceeași vârstă care nu aduc nimic nou în dezvoltarea literelor.

Nu e deloc ușor să stabilești, chiar cu o maximă aproximație, limitele generațiilor literare, atâta timp cât raportul acestora cu paradigma pe care tind să o actualizeze depășește cadrul strictei solidarități. Căci modelele cosmologice fundamentale se schimbă atât de rar încât am putea să le numărăm pe degete, iar generațiile, în ritmicitatea lor biologică și socială, se îngheșuie și se neagă reciproc cu o rapiditate galopantă. Astfel stând lucrurile, e aproape imposibil să le certificăm statutul literar doar în baza marilor fenomene de ruptură paradigmatică. Paradigma e viabilă tocmai prin mobilitatea internă. Nici paradigma nu e un model anchilozat, și nici generația nu se lasă târâtă în patul lui Procust. Un dinamism interior le caracterizează în egală măsură.

O generație literară poate să depășească cadrul unei singure generații biologice; la fel o paradigmă poate fi expresia unei comunități foarte largi sau a unui grup extrem de redus. Modelele cosmologice se vor universale, generațiile, dimpotrivă, tind să se constituie într-un cadru literar național (uneori chiar regional dacă situația geopolitică o cere cum e cazul literelor din Basarabia sau nordul Bucovinei). Teoretic, paradigmele se schimbă în termeni de discontinuitate. Practic, rupturile paradigmaticale se localizează diferit, punctând, nu întotdeauna uniform, anumite intervale pe axa spațială și cea temporală. Grupuri literare acoperind aceeași paradigmă pot să existe asimetric, în spații culturale și perioade de timp diferite. Poezia scrisă la Cernăuți în anii '70 de un Suceveanu sau un Zegrea consună mai degrabă, ca să dau doar un exemplu, cu poezia clujeană din generația lui Theohar Mihadaș, decât cu cea a echinoxistilor de care se apropie cronologic. Asincronia paradigmatică cu aceștia din urmă se explică prin conștientizarea „întârziată“ a modelului în vogă (vom reveni mai jos la cauzele acestei întârzieri intervenite în dezvoltarea conceptului de poezie). Echinoxistii înșiși își dobândesc cu întârziere certificatul de emancipare, având însă meritul de a-i fi încurajat, prin propriul exemplu temerar, pe poeții optzeciști în opțiunea lor pentru paradigma postmodernă.

O generație poate modifica radical matricea poetică existentă și atunci avem de a face cu o generație revoluționară. „Esența noii paradigme poetice, pe care o deschide generația '80, o constituie răsturnarea relației, care domina în modernism, dintre poet și limbaj, dintre text și realitate, notează Alexandru Mușina în prefața la *Antologia poeziei generației '80*, menționând totodată că „avem de a face nu doar cu o poezie a sfârșitului de secol XX, ci, în primul rând, cu una a *începutului mileniului III*”⁷.

Alteori se întâmplă ca paradigma existentă „să facă crize“ în favoarea revenirii la matricea paradigmei precedente căreia i-a luat forțat locul suprimând-o nu din interior, ci din exterior. În România, acesta a fost cazul poeziei anilor '60 care a renunțat la triumfalismul mimetic, fără suport estetic, pentru a reînnoia, peste ani, legătura cu generația interbelică. „După cel de al doilea război, din 1948 mai precis, scrie Radu G. Țeposu, se constituia cea de a patra generație, desfășurată pe parcursul a 33 de ani, căreia îi revine misiunea, deloc simplă, de a reînnoia cu valorile antecesorilor și de a se sincroniza cu mișcarea literară europeană, într-o perioadă de tranziție, cu mari ocultări ale esteticului și cu dificile recuperări ale modernității interbelice”⁸. Cam aceeași soartă a avut-o și scrisul postbelic în nordul Bucovinei, cu deosebirea că sincronizarea cu procesul literar din Țară a putut să se simtă, cât de cât,

cu întârziere de un deceniu, prin grupul de poeți ai anilor '70. Căci în deceniul șapte abia se (re)constitua la Cernăuți o viață literară, din păcate ruptă total și ea de tradiția poeziei bucovinene moderne de până în 1944.⁹ Din cele două culegeri colective *Plaiul doinelor* (1968) și *Glasure tinere* (1971) nu rezultă decât o înviorare de atmosferă a vieții literare și nicidecum o afirmare de generație care să zdruncine modelul scrisului tradiționalist. Dar nici generația '70 nu înnoadă la Cernăuți legătura cu tradiția modernă a celor „două dimensiuni fundamentale ale poeziei bucovinene, barocul și goticul moldovenesc“¹⁰, a mișcării poetice expresioniste (cum o consideră și Mircea Diaconu¹¹) din Cernăuți de până la invazia tancurilor sovietice. Și nu pentru că ar fi respins-o, ci din simplu motiv că nu a avut de unde s-o cunoască. Era sub lăcata fondurilor speciale. Dar dacă în diacronie alinierea la tradiție era imposibilă, în sincronie au putut fi totuși captate modelele atractive din Țară, în plină vogă la ora aceea: un Nichita Stănescu, un Dimov, un Dinescu, un Verona ș.a. Lipsa de contact cu poezia interbelică bucovineană a fost compensată cu lecturi din Argezi, Blaga, Barbu, Bacovia, autori găsiți la librăria „Mistettvo“ (apoi „Drujba“) din Cernăuți.

În cadrul biologic-social al unei singure generații demografice cuprinzând primele trei decenii postbelice au putut fi condensate câteva generații literare care, de rău, de bine, pornind de la gradul zero de literatură (în 1945) readuc treptat scrisul românesc din nordul Bucovinei în albiile unui început de modernism moderat (în jurul lui 1975). Treptele redresării vor face obiectul analizei noastre în continuare.

Înstrăinată și ținută mai bine de jumătate de secol într-o stare de dublă izolare în comparație cu Basarabia, căreia statutul de republică unională a fostei U.R.S.S. îi permitea să aibă totuși uniuni de creație „moldovenești“, de tipul Uniunii Scriitorilor (ce a jucat un rol hotărâtor în deșteptarea conștiinței de neam), partea nordică a Bucovinei se trezi văduvită, imediat după invazia sovietică, de orice organism cultural românesc, luându-i-se dintr-un foc toate publicațiile literare și oferindu-i-se în loc o nenorocită variantă tradusă din ucraineană a gazetei de partid *Radianska Bucovina* (*Bucovina Sovietică*), urmată apoi, din a doua jumătate a deceniului al șaptelea, de ziarul de limbă română *Zorile Bucovinei*, și el organ al Regionalei de partid. Românii au salutat apariția acestuia ca prim purtător al cuvântului românesc tipărit (cu chirilice, bineînțeles, căci altfel nu se putea atunci) în casele lor. Poetul Vasile Levițchi, numit redactor-șef, a încercat să-l transforme într-o publicație de cultură, dar, din păcate, fără succes, plătind pentru îndrăzneala sa, în 1969, cu demiterea din funcție. Din acel moment și până la „perestroika“ conducerea acestui ziar care, la nivelul colaboratorilor de rând, avea și mulți oameni cumsecade, a înțeles să excludă din sfera intereselor culturale ale publicației grija pentru promovarea talentelor literare. Că, de, „nu suntem un organ de literatură“. Paginile de poezie, destul de frecvente în timpul când redactor era Levițchi, au dispărut subit, fiind înlocuite cu așa-zisele „pagini tematice“ consacrate, de obicei, unor aniversări de tipul celei din 28 iunie, prin care se urmărea, cu perversitate și cinism nomenclaturist, prostituarea metodică a tinerelor vlăstare ale scrisului românesc puse astfel în situația de a proslăvi tocmai ceea ce urau de moarte.

Generația anilor '70 a simțit acut lipsa vechiului tip de pagini literare, singurele care mai puteau să întrețină elanul scrisului românesc ce abia începea să se contureze într-o anumită formă de viață literară, plămădită în ședințele furtunoase ale Cenaclului regional, frecventate, la mijlocul anilor '60, de numeroși profesori de la sate, tineri ziariști, țărani, elevi. Ținute mai întâi în curtea redacției *Radianska Bucovina*, aceste

ședințe se mută, o dată cu înființarea noului ziar, din aer liber în biroul spațios al redactorului-șef din strada Olga Kobileanska (fosta Iancu Flondor). Atât timp cât l-a avut în frunte pe Vasile Levițchi, Cenaclul își înfăptui rolul de încurajator al tinerelor talente (atunci cam toate erau tinere, literar vorbind, căci în afară de conducătorul Cenaclului, ceilalți membri încă nu aveau cărți tipărite). Din moment, însă, ce succesorul în fotoliul de redactor-șef al ziarului, tânărul Ion Chilaru, aflat în pregătire cu primul volumaș de versuri, preia automat și conducerea Reuniunii literare (așa obișnuiau autoritățile să numească Cenaclul), aceasta începu să respire din ce în ce mai greu, până ajunsese la stadiul de asfixiere totală.

Atunci un grup de tineri din care făceau parte Dumitru Covalciuc, Arcadie Suceveanu, Ilie T. Zegrea, simțindu-se frustrați, scriu la *Pravda*, oficiosul „Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice“, o scrisoare de nemulțumire. Urmează o perioadă de intimidări, din partea organelor locale ale puterii, la adresa semnatarilor. Ilie Zegrea, silit să părăsească două redacții succesiv – mai întâi cea a *Zorilor...* din Cernăuți, apoi și cea a *Constructorului...* din Adâncata – e silit de împrejurări să se angajeze ca muncitor de rând la Tipografie. Dumitru Covalciuc e pus și el în situația să uite pentru un timp de posturile pe care le deținea – de asistent universitar și de ziarist – și să îmbrățișeze profesiunea de tinichigiu plătit cu ziua. Iar Arcadie Suceveanu, retras (de fapt mănânat, izgonit) la țară, unde funcționa ca profesor (deținea un post de organizator de activități școlare, căci româna o predau alții), cu ocazia aceasta pierdu și ultima speranță să se mai poată angaja la o muncă de creație în vechea capitală a Bucovinei și se văzu silit să se mute cu serviciul la Chișinău unde, bineînțeles, nu scăpă, mai cu seamă în primii săi ani de reședință în capitala Basarabiei, de șicanele urmărilor.

Jona a trebuit să fie înghițit și să trăiască pe viu experiența digerației în întunericul visceral al pântecului de balenă pentru ca, revenit pe țărni, să conștientizeze minunea supraviețuirii prin grația providențială. Prea înalte erau valorile (era să zic instanțele), prea puternică, furtuna (era să zic ura sau ranchiuna, că e tot una), prea dure, loviturile, ca să poată rezista pe suprafața apei firava navă a poeziei cernăuțene. Naufragiul era iminent. Cenaclul, velierul speranțelor, dispare înghițit de talazuri. Și cum nu-și mai ținea oficial lucrările nici în biroul redactorului-șef de la *Zorile Bucovinei*, care cu această ocazie a răsuflat ușurat, nici în sediul filialei regionale a Uniunii Scriitorilor din Ucraina, unde „încurca lumea“, regimul a avut, pentru moment, certitudinea că în sfârșit, l-a redus la tăcere. Dar nu peste mult timp și-a dat seama că s-a înșelat. Căci de fapt îl reduce, involuntar, la un nucleu de câțiva tineri temerari care țineau mai mult la arta scrisului decât la propria carieră.

„Pe acest fundal, spunea Arcadie Suceveanu într-un interviu publicat cu câțiva ani în urmă în revista *Literatura și Arta*, din cercul de prieteni animați de aceleași iluzii și idealuri poetice ne-am ales cu timpul doar câțiva: Ilie T. Zegrea, Vasile Tărățeanu, Ștefan Hostiuc, Simion Gociu (prezent între noi cu anumite intermitențe) și subsemnatul, care, îndrumați și susținuți cu paternitate de Profesorul și Poetul Vasile Levițchi, am format un Cerc literar nedeclarat oficial, semiclandestin. Ne adunam destul de des, de cele mai multe ori acasă la Ilie T. Zegrea, în micul său apartament (o garsonieră cam de gradul doi în care locuia o familie de trei persoane – n.n.) din centrul orașului, unde citeam și analizam poezie, articole de critică literară, discutam despre structura limbajului modern și ne îmbătam nu de vinul din pahare, cât de revelația descoperirii poeziei, de dozele iluziei și speranței din noi. Voiam să

fim (și uneori chiar eram) poeți moderni, încercam să evadăm din tiparele învechite, să ne sincronizăm cu poezia tânără din Țară și cu cea scrisă la Chișinău. Eram tineri și învățam să rezistăm cu tenacitate tentativelor machiavelice (aici: securisto-chilaristice, termen înțeles de bucovineni) de a ne închide gura, de a ne suci gâtul, și sfidam cu dispreț umbra Cezar-ului (această ortografie își are și ea aici sensul ei) pe care o simțeam foșnind la ferestre. Sângera în noi ca o rană deschisă mormântul poetului Ilie Motrescu, dispărut în împrejurări dubioase la numai 27 de ani, și simțeam dorința de a-i răzbuna moartea prin visare și poezie¹².

În acest context dramatic pentru destinul literelor române ia ființă la Cernăuți generația de poeți a deceniului al optulea, care a încercat, reușind, credem noi, în bună măsură, să înlocuiască scrisul tradiționalist prin scriitura modernă, practica semnificării extratextuale prin practica semnificantă a textului însuși. Cartea care anunță *trecerea* de la lăncezeala mimetică la noul regim estetic se numește *Mă cheamă cuvintele*, debutul editorial al poetului Arcadie Suceveanu. Cităm chiar din *Poemul de trecere*: „Să-ți tragi pe simțuri starea unui tei / Și să privești prin prisma lui de floare / Să ari câmpia cu statui de zei / Peste câmpii de mituri necesare“.

„Teii vechi din Bucovina“ pot doar să înflorească în poezia lui Vasile Levițchi, ca un emoționant omagiu sentimental adus lui Eminescu (*Cuvânt pentru Luceafăr*), pe când în poemul lui Arcadie Suceveanu ne mai pun la dispoziție și prisma lor de floare pentru a privi lumea. Am greși dacă am încerca să confruntăm valoric cele două poezii. Ele văd lumea prin prisme diferite, își găsesc dezlegarea și înțelegerea poetică în paradigme diferite. Le vom citi și le vom aprecia inadecvat dacă nu vom ține seama de schema de lectură fixată, pentru fiecare-n parte, de paradigma generației din care au fost extrase.

Înlocuirea pateismului romantic, sprijinit de alegorie, prin metabolism panic – schimb benefic de substanțe între regnuri garantând starea de sănătate estetică a poemului, cea de echilibru dinamic, proclamată drept stare a teiului în versurile de mai sus; renunțarea la cultul personificării intense a naturii (poezia lui Levițchi, de exemplu, abundă în arbori și arbuști personificați: călini, măceși, scoruși, arini, sălcii, meri etc.) și declanșarea jocului de corespondențe ce converg sau, cum spune Baudelaire, își răspund într-o profundă unitate a simțurilor; substituirea *Eu*-lui personal printr-un *Tu* vag, impersonal, atacat la modul conjunctiv, rocadă deictică îndrăgită de poeții moderni; abolirea metaforei ca figură artizanală, ca mecanism agregat sensului „înaintemergător“, și recuperarea ei ca imagine directă, emergentă, ca funcție ontologică; coroborarea finalității libere, specifice artei, cu imperativele existenței curente, a mitului cu cotidianitatea – iată doar câteva opțiuni și tehnici, însușite prin lecturi selective și actualizate prin modalități individuale de expresie, care fac să transpară dintr-o dată o nouă viziune, nemaîntâlnită în poezia produsă până atunci în nordul izolat al Bucovinei.

Mă cheamă cuvintele preconizează un nou concept de poezie decât acela din *Fereastră de veghe* a poetului Mircea Lutic, plachetă apărută cu un an mai devreme, în 1978, la aceeași editură „Carpați“ din Ujgorod: „Aș vrea să fiu așa precum nu sunt: / Să am în loc de suflet poezie / Și poezie mintea mea să fie, / Și ultimul, și ultimul cuvânt“ (*Aș vrea să fiu...*). Autorul își declară aici dorința (pe care o împărtășim) de a se dăruși sau, mai exact, a se abandona poeziei până la „ultimul cuvânt“. Dar poezia modernă trăiește din sugestii polivalente, nu din profesii de credință. Normal, identificarea râvnită a sufletului, a minții și a cuvântului cu poezia ar fi trebuit să rezulte efectiv din conlucrarea spiritului creator cu substanța verbală (activă în clipa

autorevelării poemului). E o deosebire de paradigmă între *chemarea cuvintelor de către poet* și *chemarea poetului de către cuvinte*. În înțelegerea tradiționalistă a poeziei, poetul apelează la cuvinte pentru a-și exprima trăirea. În poezia modernă verbul însuși devine suveran, iar poetul e un mădular al virtuților verbale.

De la tradiționalism la modernitate se înaintează cu greu într-un cadru provincial izolat. Chiar în sânul generațiilor, care se pare, se constituiseră tocmai în scopul acestei treceri, nu s-a mers niciodată până la capăt. Cele două principii au coexistat la diferiți autori, sau chiar la diferite vârste de creație. Exemplul lui Vasile Levițchi, decanul literelor bucovinene, a cărui probitate profesională a servit drept model mai multor generații încurajate și sprijinite de el, este cât se poate de grăitor. Depășind prin a treia sa carte de poezie (a doua și a treia fiind pentru copii) – *La izvoarele Siretului* (1966) – stadiul tradiționalismului rudimentar din volumul de debut, iar prin *Inima iarăși...* – și romantismul contemplativ al acesteia, Vasile Levițchi nu va ajunge să scrie, decât cu rare excepții, poezie modernă în sensul occidental al termenului. El, cum spuneam și în altă parte¹³, mereu va încerca să asigure imaginii poetice un anumit grad de transparență, de luciditate logică. Această transparență era maximă în faza de început, când se întreba retoric, în spiritul timpului de atunci: „E oare poezia mea banală / Dacă-i cu iz de var și tencuială“ – versuri care păstrează un vag ecou de *Testament* argehezian, dispărut în cele ce urmează: „Au nu e poezie sus pe schele / Când macaraua năzuie spre ele?“ (*Destăinuire*). Cu timpul poetul va reduce simțitor această transparență până când se va convinge că a atins cota minimă, dar suficientă pentru transpunerea imaginii poetice în codul limbajului obișnuit: „Intersecția sub ferestrele mele / e o cruce / pe care s-a stins pironit / trupul firav al liniștii“ (*Crochiu urban*). Imposibilitatea concilierii mersului terestru al vieții cu zborul astral al poeziei a fost și rămâne o dramă neîncheiată a creației lui Vasile Levițchi mărturisită în ultima carte sub formă de povată (să recunoaștem, nu prea originală), dată mai curând de un retor decât de un poet, pe un ton vajnic ce vrea să conjuge patosul cu ironia: „Ridică-ți privirile în sus cu mândrie, / Visează, poete, admiră și scrie! / Dar când pui numai cer în vajnicii tropi, / Mai vezi și pe jos, să nu dai în gropi!“ (*Balcoane cu flori*). În ultimele sale cărți poetul încearcă să trăiască clipa de revelație poetică într-un spațiu nocturn, la hotarul dintre somn și trezie, la confluența stării de vis cu starea de veghe: „În scame vagi de vis trăit pe cât se pare / se destrăma din nou aceeași noapte albă“ (*El, al doilea tu*). Atras de taina viselor, el se va arăta aproape întotdeauna interesat să găsească cheia explicitărilor raționale. Iar atunci când e cuprins de dorinți ambivalente, un cenzor interior, extrem de exigent, un Supraeu al conștiinței îi temperează elanul imaginar și îl ține în limitele respectabile ale bunului simț. Așa se întâmplă în *Se destrăma o noapte albă* (1985) ca și în *Adaos la cartea de vise* (1989). „Eu sunt doar aceea ce pot cugeta“, spune undeva poetul. Vasile Levițchi a fost și a rămas un bun exemplu de autodepășire. „Veghează palid, străveziu de gânduri, / Ca lângă-un prunc în leagăn să-ți încerci trezia, / S-azi cum ia ființă – rece, neînțeleasă – / Din mari trăiri și mici seminte poezia“ (*El, al doilea tu*). Poeții din generația sa (un Ion Gainiceru sau un Alexandru Burlă) n-au putut să țină pasul în rând cu el și au rămas mult în urmă, la nivelul mimetismului școlar al începutului de drum.

La zece ani distanță de la debutul editorial al lui Vasile Levițchi, apare la Chișinău *Mărul Discordiei* (1969) a poetului Ion Gheorghită, originar din Larga (Basarabia) care s-a format ca poet la Cernăuți unde absolvă Facultatea de limbi romano-germanice, secția română, și e angajat (de același Vasile Levițchi) ca șef al

secției de cultură la *Zorile Bucovinei*. Concomitent îi apare și la Ujgorod un volumaș de versuri – *Neliniști matinale*, inferior valoric celui de la Chișinău. Prin *Mărul discordiei* Ion Gheorghită introduce în lirica cernăuțeană de la sfârșitul anilor '60 modelul unei poezii degajate și ca gândire, la nivelul structurării imaginilor, și ca organizare formală, la nivelul structurării prozodice. Stilul devine dintr-o dată discursiv, uneori chiar voit a-poetic: „Atunci am ambiția să aprind o țigară / și să-mi culc gândul / la brazda zilelor mele – / iat- o întinsă ca o șopârlă / și în vârful cozii / cu o constelație de stele“ (*Odibnă în coada sapei*). O poezie de notație cu tematică rustică – aceasta ar fi formula *Mărului Discordiei*. Cutremurătoarele pagini despre foametea provocată în anii de după război, când își pierde fratele mai mic, se citesc asemenea unui document istoric în care poetul refuză să poetizeze viața și o prezintă în toată goliciunea ei, cu rănilor ei deschise, străduindu-se să lase cuvintele să curgă de la sine, ele singure să-și caute ritmul și să rimeze doar atunci când nu mai pot să-și stăpânească nevoia lăuntrică de sonorizare, dar tot cu discreție, în surdina, să nu deranjeze, pentru ca suferința să-și dezvăluie dimensiunile firești după ce se va fi organizat verbal ea însăși, stăpânind din interior textul: „Dar în anul al șaselea, / de cu primăvară, / a început să alege desculț pe afară / și zburda ca un ied neastâmpărat / pe toate toloacele din sat. / Dar după un timp, / când nu mai aveam în casă nici un mei, / ne-a lăsat fraților mai mari/ în amintire: / unuia ochii lui, / din verzi deveniți din suferință căprui; / altuia – spre veșnică pomenire – / glasul lui subțire; / celor doi frați următori – / picioarele mușcate de miriști / și mâinile, / care-au cules numai flori; / celui de-al cincilea – / inima lui care n-a trăit, / nici n-a iubit; / iar mie în minte să-l țin mi-a lăsat / stomacul lui înfometat...“ (*Cina cea de taină*).

Mărul Discordiei a fost cu adevărat un măr de aur pe masa Cenaclului literar din Cernăuți care cu siguranță a tentat promoția anilor '60 să se organizeze într-o generație. Ea își avea deja constituit nucleul: Ion Gheorghită, Ilie Motrescu, foarte tânărul, dar promițătorul poet, boem pe atunci, Ilie Zegrea. Tustrei funcționau la *Zorile* în secția de cultură. Era deci un grup compact. Iar cartea lui Gheorghită, ca și poeziile celorlalți, risipite în presă, certificau constituirea unei noi paradigme poetice în măsură s-o înlocuiască, aici, la Cernăuți, pe cea precedentă, tradiționalistă. Tot în 1969 Vasile Levițchi își punea în discuție la una din ședințele de neuitat ale cenaclului manuscrisul cărții „*Inima iarăși...*“ care-l apropia foarte mult de înțelegerea modernă a fenomenului de creație poetică. Promoția '60 avea deja la activ, cum se spunea atunci, și o culegere colectivă de versuri – *Plaiul doinelor*. În lucru se afla cea de a doua – *Glasuri tinere*. Numărul autorilor era în creștere. În cea de a doua culegere, pe lângă tinerii poeți Grigore Bostan, Mircea Lutic, Vasile Tărățeanu, Ion Țibuleac, Domnica Luchianu, Ilie Gavanoș, Anatolie Ursu, Ilie Ștefureac și mai puțin tinerii ca vârstă (dar încă începători în poezie) Ion Gainiceru și Ion Bejenaru, s-au mai adăugat Ilie Motrescu, Ilie Zegrea, Simion Gociu, Dumitru Covalciuc, Elena Crigan, Mihai Morăraș, Ilie Tomiu, Vasile Hlopîn, și puțin mai vârstnicul (dar foarte pasionatul pentru poezie) Ilie Damaschin. Acești „tineri poeți moldoveni din Bucovina“, cum erau numiți pe coperta culegerii *Glasuri tinere*, în adnotarea de la pagina a patra a celeilalte culegeri sunt calificați drept membri ai Cenaclului Literar din Cernăuți. Tot acolo se menționează că sunt la început de cale și că până la marea poezie au încă un drum lung. Se vor fi gândit atunci autoritățile: „Aceștia au de gând s-o întindă cu poezia. Ce-ar fi dacă le-am scurta drumul“. Și i-au șoptit cu grijă lui Ivan Ivanîci să fie mai vigilent cu talentele astea tinere ce s-au năvălit la scris. După tradiție, lucrările cenaclului erau reflectate în ziar. Ivan Ivanîci a interzis să mai fie reflectate. Bucuros

că a scurtat câțiva metri din drumul cu pricina, a trecut imediat la a doua etapă – suprimarea cenaclului. Ei, acumă chiar că n-a mai avut material cu ce să lucreze colegiul de redacție, dar mai ales alcătuitorul viitoarelor ediții ale *Glaserilor tinere*. A treia etapă, deci, a fost înghețarea *Glaserilor tinere*. Cu această ocazie s-a scurtat masiv din drum. Unii l-au și abandonat. Cercul „tinerilor poeți moldoveni din Bucovina“ practic s-a închis. De fapt acesta a și fost scopul: să facă de acum, și-au zis, câți kilometri vor, rotindu-se ca veriga în sită. Era greu să menții promoția în jurul nucleului care, cum spuneam, se afla pe cale să se închege. Dar nici acesta n-a putut rezista. Mai întâi se mută la Chișinău poetul Ion Gheorghită (după ce și-a descărcat, bineînțeles, inima de necaz). Apoi dispare fără urmă Ilie Motrescu, înecat, cum s-a descoperit ulterior, în condiții misterioase în apa Prutului. Ilie Zegrea pleacă și el de la redacție. Pierzându-și unitatea, ceea ce ar fi putut să fie generația '60 a rămas să subziste, după primul ei zvâcnet embrionar, doar cu statut de promoție, tăcându-și vrerile. „Și pe când vrerile tac, iară somnul și veghea / Mi se iau mai cu sete la trântă, / Pe de-asupra casei trece liniștea cadelnitând“, scria Motrescu în poezia *Răscruce* publicată postum în culegerea colectivă *Dintre sute de catarge* (ediția 1973). O dată cu trecerea lui în neființă, deasupra generației sale trecu liniștea cadelnitând.

Mircea Lutic, autor a două cărți de poezie – *Baștina luminii* (1973) și *Fereastră de veghe* (1978), abia în ultimii ani încearcă o redresare care pare a fi, după cum rezultă din versurile de mai jos, nu doar de ordin stilistic: „Din timp în timp / Întunericul tot vrea să mă-nvăluie / Dar catapetesmele lui / se frâng. / Și se năruie / stâlpul furtunii. / Atunci mă preschimb / într-o albă minune...“ (*Primerire*).

Grigore Bostan, după mai multe experiențe temerare de astronomie a visului poetic, cuprinse în volumele *Cântece de drum* (1982) și *Revenire* (1990) ne oferă recent în *Cetatea de Sus* (1994), o mostră de poezie ce vrea să fie postmodernă: „Incendiat de acest amurg nestăvilit / Cartierul de sus/ își strânge în palme / cheia de piatră, roșie. / Ar luneca spre margini / să se mai răcorească / pe malul râului / dar îl oprește / un cerc de întuneric / și unul de lumină...“ (*Cartierul de Sus*).

Ion Chilaru, din aceeași promoție, se complăce în ipostaza de bard al partidului și publică, una după alta, la Editura „Carpați“ a cărei redacție „moldovenească“ a avut-o mereu la dispoziție, ca un fel de monopol al său, plachete de versuri sub orice nivel estetic, adevărate prăpăstii verbale, lingușiri de tipul: „Să slăvim în veci Kremlinul / Cât va dăinui sublimul...“. Modul în care-și construiește pretensele poezii e redat cu o precizie amuzantă: „Între un vers / Și altul / Încă un vers / Și-acesta este / Primul univers“. A concepe astfel universul poeziei, înseamnă a nu avea habar de ceea ce se numește bun simț, necum gândire poetică. Asemenea versuri nu-și pot afla loc nici măcar în formula celui mai indulgent tip de tradiționalism.

Ceilalți poeți anunțați în anii '60 fie că se retrag din viața literară (Ion Țibuleac, Ilie Gavanos, Ilie Tomiuc ș.a.), fie că își continuă scrisul la modul tradiționalist, unii dintre ei mai păstrând poate speranța întoarcerii la formula poetică anunțată de pionierii generației.

Vasile Tărățeanu a debutat în presă și în culegere colectivă (*Plaiul doinelor*) o dată cu promoția '60. Dar se atașează efectiv (sau mai degrabă afectiv), generației '70, care-l acceptă sufletește. Păstrând în bună parte accente tradiționaliste, scrisul său e pus mereu în situația ambivalentă de a răspunde, printr-un echilibru greu de menținut, forțelor centripete și celor centrifuge, tinzând în intenție spre nucleul generației, iar în invenție spre periferiile ei. În cărțile sale *Harpele ploii* (1981), *Dreptul la neliniște* (1984), *Linia vieții* (1988) și *Teama de înstrăinare* (1990), pe lângă obiș-

nuița transcrierii în versuri a sentimentelor, „vamă de lacrimi plătită cântării“, se resimte și dorința opusă de a depăși lamentabilul printr-o provocare a enigmaticului: „La margine de suflet – / Sfynxul surâde.“ (*Măscăriciul*).

Simion Gociu, poet din promoția anilor '70 pendulează de asemenea între expresia modernă și formula tradiționalistă: „Voi cerca să zic și dacă / răsună-va cornul lunii / vor fi cântecele mele / ca oglinda blândeii mume / ... / Peste suflet lin vor cerne / pașnic imnul dăinuirii, / înverzi-vor erbi materne/ peste blânda țării fire“ (*Voi cerca...*). În ultimul timp poetul încearcă să mai urce o treaptă în evoluția gândirii sale poetice de după *Sărutul spicelor* (1984) și *La țărzure de suflet* (1989). Se întâmplă să avem revelația descoperirii unor imagini incitante, dar care rămân izolate în ansamblul poemelor. Mi s-a creat impresia că multe dintre acestea sunt lăsate în stare de șantier. „Vocale risipite-n spații râvnesc la carnea mea“ e un rând ce te provoacă și te face să citești poemul *Ostentativ ispita* care în ansamblu îți zădărnicește orizonturile de așteptare.

Dar poetul care, prin poemele sale de rezistență, se înscrie cel mai bine în paradigma generației, alături de Arcadie Suceveanu, este Ilie T. Zegrea. După publicarea la Editura „Carpați“ a unui volum de compromis estetic – *Timpul erbilor* (1977) – care a avut totuși meritul (și aceasta i-a fost de fapt menirea) de a deschide calea debuturilor editoriale ale colegilor de generație, Ilie T. Zegrea prezintă aceleași edituri manuscrisul plachetei *Crinul îngândurat*, ținut până în 1986 în sertarele sus-numitei redacții din Cernăuți. Asemenea lui Vasile Levițchi și Ion Gheorghită, el se afirmă, ca valoare, prin cărțile tipărite la Chișinău: *Navigators în septembrie* și *Oglindă retrovizoare*. Simțul dezvoltat al diafanului, capacitatea de a conjuga stilurile pentru a scoate efecte deosebite, predispoziția pentru tonul elegiac de expresie mai nouă, vocația certă pentru imagini dinamice, creația în limbaj, gândirea acustică a versului, cum o preconizau formalistii, denotă un spirit poetic modern, familiarizat cu mișcarea estetică contemporană: „Explozii lente-n ramii de gutui / Pun filtre dulci luminilor discrete / Nici nu-ți dai seama unde e sau nu-i / Tristețea ce ne fură azi, poete“ (*Scrisoare*).

Constatăm, astfel, în nordul Bucovinei postbelice existența a trei generații: Cea formată în anii '50, foarte firavă, servindu-i drept reper volumul *Versuri*, debutul editorial al lui Vasile Levițchi; cea a anilor '60, de tranziție de la paradigma tradiționalistă la cea modernă, anunțată prin volumul *Mărul Discordiei* de Ion Gheorghită, dar rămasă în fond cu statut de promoție, nereușind până la urmă să se constituie într-un grup literar axat pe un proiect estetic propriu; cea a anilor '70, care prin cele mai reprezentative texte marchează efectiv trecerea la un modernism moderat, debutând dramatic cu *Timpul ierbilor* de Ilie Zegrea, dar având ca jalon estetic *Mă cheamă cuvintele* de Arcadie Suceveanu. Aceste debuturi editoriale – cărți de vizită ale generațiilor – sunt scoase de sub tipar din zece în zece ani: în 1959 (V. Levițchi), 1969 (I. Gheorghită), 1979 (A. Suceveanu). În această matrice cronologică, anul 1989 rămâne o căsuță goală. Or, paradigma postmodernă nu a putut fi reprezentată în nordul Bucovinei printr-o generație separată, optzecistă. *Întoarcerea zeilor* (1992) de Nicolae Spătaru, poetul bucovinean care ar putea să pretindă poate cel mai mult la statutul de „optzecist“, e nietzscheană doar în titlu. Totuși acest vid e pe cale de a fi acoperit prin creația unor poeți din generația precedentă. Arcadie Suceveanu a schimbat deja direcția modernistă a *Corabiei lui Sebastian*, cea din *Arhivele Golgotei*,

pentru ca, printr-o variantă nouă, din *Almanahul Societății „Mihai Eminescu”* (1993), să intre „în apele post-moderniste”.

Renăscut, după decenii de neagră tăcere, din propria cenușă, scrisul românesc din nordul (deocamdată încă destul de izolat) al Bucovinei, atestând, prin mostrele cele mai reprezentative, un anumit grad de sincronizare cu poezia din Țară, încearcă tot mai cu curaj să-și recapete locul firesc în spațiul mioritic al literelor române.

NOTE

1. Adrian Dinu Rachieru, *Repere pentru o istorie a poeziei bucovinene*, în *Glasul Bucovinei*, nr. 3/1944, p. 65.
2. Thomas S. Kuhn, *Structura revoluțiilor științifice*, București, Ed. Enciclopedică și Științifică, 1976.: „... schimbările de paradigmă îi determină pe oamenii de știință să vadă într-un mod diferit lumea în care este angajată cercetarea lor... Ceea ce erau rațe în lumea omului de știință dinaintea revoluției sunt iepuri după revoluție” (p. 156).
3. Daniel Corbu, *Generația '80 – între Scyla și Charybda*, în rev. *Poesis*, Satu Mare, an. V, 1994, nr. 2 (50), p. 21.
4. Thomas S. Kuhn, *op. cit.*, p. 226.
5. Cf. Ștefan Hostiuc, *Arcadie Suceveanu: zborul din crisalida oglinzii sau jocul paradigmatic al scriiturii*, în *Glasul Bucovinei*, nr. 1/1994, p. 70.
6. Gaston Bachelard, *L'Eau et les Rêves, Essai sur l'imagination de la matière*, Paris, Librairie José Corti, 1987, p. 70.
7. Alexandru Mușina, *O poezie pentru mileniul III*, prefață la *Antologia poeziei generației '80*, Pitești, Ed. Vlasie, 1993, pp. 6-7.
8. Radu G. Țeposu, *Istoria tragică & grotescă a întunecatului deceniu literar IX*, București, 1993, p. 9.
9. Cf. Mircea A. Diaconu, *Poezia iconaristă. Câteva disocieri*, în *Glasul Bucovinei*, nr. 3/1994, pp. 78-86; Adrian Dinu Rachieru, *op. cit.*, pp. 65-77; Lora Bostan, *Schiță pentru o istorie a literaturii române din nordul Bucovinei (sec. XX)*, în *Almanahul Societății pentru Cultura Românească „Mihai Eminescu” din Cernăuți*, București, Fundația Culturală Română, 1993, pp. 107-116.
10. Mircea Diaconu, *Mircea Streinul și literatura bucovineană*, în *Glasul Bucovinei*, nr. 2/1994, p. 59.
11. *Idem*.
12. Leo Butnaru, *Spunerea de sine. Coordonate și esențe spirituale*, Chișinău, Editura Uniunii Scriitorilor, 1994, pp. 162-163. Cartea cuprinde interviuri, publicate anterior în presă, cu personalități marcante din întreg spațiul românesc.
13. Cf. Ștefan Hostiuc, *Marele nostru egal*, în *Plai Românesc*, Cernăuți, nr. 13, 22 nov. 1991, p. 3.

SURSE ARTISTICE

Cărți

Bostan, Grigore.

Cântece de drum, Ujgorod, Ed. „Karpați”, 1982 (în grafie chirilică);
Revenire, Ujgorod, Ed. „Carpați”, 1990 (în grafie chirilică);
Vitrina manechinilor, Colecția „Plai Românesc”, 1992 (nelegată);
Cetatea de Sus, Hliboca, 1994.

- Chilaru, Ion. *Destăinuire*, Ujgorod, Ed. „Karpați”, 1969 (în grafie chirilică);
Patria din mine, Ujgorod, Ed. „Karpați”, 1970 (în grafie chirilică);
Amiezi bucovinene, Chișinău, 1972 (în grafie chirilică);
Măria Sa Omul, Ujgorod, Ed. „Karpați”, 1973 (în grafie chirilică);
Magistrala lui Octombrie, Ujgorod, Ed. „Karpați”, 1975 (în grafie chirilică);
Izvoare fierbinți, Ujgorod, Ed. „Karpați”, 1977 (în grafie chirilică);
De vorbă cu viitorul, Ujgorod, Ed. „Karpați”, 1980 (în grafie chirilică);
Florile recunoștinței, Ujgorod, Ed. „Karpați”, 1983 (în grafie chirilică);
Arborele frăției, Ujgorod, Ed. „Karpați”, 1987 (în grafie chirilică).
- Gociu, Simion. *Sărutul spicelor*, Ujgorod, Ed. „Karpați”, 1984 (în grafie latină);
La țărzure de suflet, Ujgorod, Ed. „Carpați”, 1989 (în grafie chirilică).
- Levițchi, Vasile. *Versuri*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1959 (în grafie chirilică);
Mofuroasa (poezii pentru copii), Chișinău, 1961 (în grafie chirilică);
Poezii pentru copii, Chișinău, 1963 (în grafie chirilică);
La izvoarele Siretului, Chișinău, Ed. „Lumina”, 1966 (în grafie chirilică);
Preludiul primăverii, Ujgorod, Ed. „Carpați”, 1969;
Inima iarăși ..., Chișinău, Ed. „Cartea Moldovenească”, 1972 (în grafie chirilică);
Întârziere de o viață, Chișinău, Literatura Artistică, 1982 (în grafie chirilică);
Se destrăma o noapte albă, Chișinău, Literatura Artistică, 1985 (în grafie chirilică);
Adaos la Cartea de vise, Chișinău, Literatura Artistică, 1989 (în grafie chirilică).
- Lutic, Mircea. *Baștina luminii*, Ujgorod, Ed. „Karpați”, 1973 (în grafie chirilică);
Fereastră de veghe, Ujgorod, Ed. „Karpați”, 1978 (în grafie chirilică).
- Suceveanu, Arcadie. *Mă cheamă cuvintele*, Ujgorod, Ed. „Karpați”, 1979 (în grafie chirilică);
Țărșmul de echilibru, Chișinău, Literatura Artistică, 1982 (în grafie chirilică);
A fugit melcul de-acasă, versuri pentru copii, Chișinău, Literatura Artistică, 1984 (în grafie chirilică);
Ora cinci fără doi fulgi, versuri pentru copii, Chișinău, Literatura Artistică, 1986 (în grafie chirilică);
Mesaje la sfârșit de mileniu, Chișinău, Literatura Artistică, 1987 (în grafie chirilică);
În cămașă de cireasă, versuri pentru copii, Chișinău, Literatura Artistică, 1989 (în grafie chirilică);
Arhivele Golgotei, Chișinău, Hyperion, 1990;
Dincolo de ce văd ochii, versuri pentru copii, Chișinău, Hyperion, 1990;
Secunda care sunt eu (colecția „Poezii de duminică”), Chișinău, Uniunea Scriitorilor, 1992.
- Tărățeanu, Vasile. *Harpele ploii*, Ujgorod, Ed. „Karpați”, 1981 (în grafie chirilică);
Dreptul la neliniște, Ujgorod, Ed. „Karpați”, 1984 (în grafie chirilică);
Linia vieții, Ujgorod, Ed. „Karpați”, 1988 (în grafie chirilică);
Teama de înstrăinare, Chișinău, Hyperion, 1990.
- Zegrea, Ilie T.. *Țărșmul ierbilor*, Ujgorod, Ed. „Carpați”, 1977 (în grafie chirilică);
Navigator în septembrie, Chișinău, Literatura Artistică, 1985 (în grafie chirilică);
Crinul îngândurat, Ujgorod, Ed. „Karpați”, 1986 (în grafie chirilică);
Oglindă retrovizoare, Chișinău, Hyperion, 1991.

Culegeri colective

Plaiul doinelor, Ujgorod, Ed. „Karpați“, 1968 (în grafie chirilică);
Glasuri tinere, versuri ale tinerilor poeți moldoveni din Bucovina, Ujgorod, Ed. „Karpați“, 1971 (în grafie chirilică);
Dintre sute de catarge, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1973.
(Următoarele două ediții cu bucovineni: 1975 și 1977 – în grafie chirilică).

Cicluri recente de versuri

Almanahul Societății pentru Cultura Românească „Mihai Eminescu“ din Cernăuți, București, Fundația Culturală Română, 1993, pp. 153-190 (Gr. C. Bostan, Șt. Hostiuc, M. Lutic, V. Tărățeanu, Il. T. Zegrea, V. Levițchi, Arc. Suceveanu).
Glasul Bucovinei, nr. 1/1994, pp. 77-83 (V. Tărățeanu); Nr. 2/1994, pp. 66-87 (Arc. Suceveanu, Gr. C. Bostan).
Plai Românesc, nr. 61-62 (M. Lutic), nr. 63-64 (Gr. C. Bostan), nr. 65-66 (V. Tărățeanu), nr. 69 (S. Gociu), nr. 74-75 (V. Levițchi), nr. 81-82 (Arc. Suceveanu).

SUMMARY

The study represents a first attempts to systematically analyze the Romanian post-war poetry of North Bucovina. The author mentions the existence of three literary generations: the one formed in the fifties, quite feeble, recording as debut a small volume of poetry, *Verses*, by Vasile Levițchi; the second in the sixties, making the transition from the traditionalist paradigm to the modern one, with their first volume, a thin booklet *The Apple of Discord* by Ion Gheorghită; and the third, in the seventies, that defines the actual transition to modernity. Its dramatical debut is represented by *The Time of Grass* (Ilie T. Zegrea is the author) but the guideline can be considered *The Words Call Me*, the first volume signed by the poet Arcadie Suceveanu. Through the latest post-modernist publications, he tries to partially cover the eighties' void registered by the poetry in North Bucovina.

REFUZUL FRONTIEREI PORTRET: ION VATAMANU

Mihai Cimpoi

Chişinău

Poetul Ion Vatamanu (născut la 1. V. 1937 în Costiceni Bucovinei, m. 9. VIII. 1993, Chişinău; volume de poezii: *Primii fulgi*, 1962; *Monologuri*, 1964; *Liniştea cuvintelor*, 1971; *Ora păsării*, 1974; *De ziua frunzei*, 1977; *Iubire de tine*, 1981; *Măslinul oglindit*, 1983; *Dimineaţa mărului*, 1986; *Nimic nu-i zero*, 1987; *Dialoguri banale ...* 1988; *Atât de mult al pământului*, 1990; vol. de eseuri *Viaţa cuvântului*, 1980; a absolvit Universitatea din Chişinău în 1960; a fost din 1973 şef de laborator la Institutul de chimie al Academiei de Ştiinţe a Moldovei; din 1990 a fost ales deputat şi desemnat preşedinte al Comisiei Parlamentului Moldovei în problemele culturii), a fost, în 1944, martorul unui act surprinzător: apariţia frontierei chiar în grădina casei părinteşti. Sârma ghimpată produce o ruptură în fiinţa lui, care va tânji mereu după întreg, după deplinătate. Poezia lui stă, la propriu şi la figurat, sub semnul refuzului frontierei.

Fisura produsă în sufletul copilului devine în poetica lui Vatamanu o *fisură ontologică*. Poemul de mai mari proporţii *Pasărea-Eu* aduce în prim plan sugestia unei amare rupturi sufleteşti, în care coexistă „pasărea venirii” şi „pasărea plecării”, fel de a spune că viaţa şi moartea îşi dau mâna, polarizând fiinţa poetului. Motivul mioritic al predestinării se infiltrează în poezie.

Ca orice poet basarabeano-bucovinean, Ion Vatamanu este modelat de matricea ştiinţifică a satului în care s-a născut – blagian – veşnicia. Sentimentul plaiului, care apare ca „o grădină aleasă” generează o sinteză a liricului şi epicului, baladescului şi imnului, a reacţiei publicistice imediate şi a reflecţiei sentimentalo-existenţiale. Nu lipsesc accentele neopaşoptiste, atitudinile patetice de promovare a idealurilor naţionale. În volumul *Atât de mult al pământului* poetul acceptă ipostaza de tribun, de poeta vates.

Debutul lui Ion Vatamanu (*Primii fulgi*) era pus sub semnul unei temerităţi, explicabilă în epocă din perspectiva zilei de azi: poetul sfida canoanele încetăţenite (şi uzate, fireşte) de tradiţie, recurgând la versul liber care, la ora aceea, mai stârnea rezerve. Orice program se învecheşte prin însuşi faptul de a fi aservit orbeşte unui moment, precum şi de a conţine o doză de naivitate afişată, dublată de pretenţiozitatea oarecum barocă, ce se opune unei imagini unice despre misiunea şi fiinţa Poeziei. În timpurile noastre programatismul a devenit cam abuziv. Dincolo, însă, de momentele ostentativ-programatice, care ne scandalizează sau numai ne irită pe-o clipă, Poezia îşi urmează în tăcere desăvârşită lucrarea ei, pecetluită de taină şi sacră menire.

Ferm și polemic la începuturi, spiritul novator al poetului intră pe parcurs în făgașul firesc al disciplinei, „liniștii cuvintelor“, slujirii credincioase a lor și al punerii Poeziei în slujba cunoașterii. Credinței adânci purtate cuvântului înființator de armonie, i se potrivește cel mai bine liniștea, acordul ce se stabilește între negrul pământ al nostru și alba lui liniște.

Poezia, nu e în această viziune, decât ora permanentizată și universalizată a păsării. În lucruri, ca și în oameni și noțiuni, se aude o pasăre; existența se supune „acestui cânt de pasăre“. Pasării-Eu al poetului i-ar corespunde, așadar, o Pasăre-Noi, ca imagine a cântecului unic, identificat cu întreaga ființă. Ion Vatamanu urmează în toate acestea principiul orfic al creației: Poetul-Pasăre se situează în centrul universului său artistic, tinzând spre liniștea în care antitezele-aripe s-au împăcat și s-au topit într-o unitate, spre tăcerea în care se decantează melodia.

Poemul *Pasărea-Eu* se cade considerat, firește, drept piatră de boltă a poeziei vatamaniene; el surprinde, într-o metaforă-cheie, condiția poetului care e condiția generalizată a omului. Viziunea e contrapunctică și ciclică, zilele săptămânii dictând cântecelor: șapte și bineînțeles, dezvăluind un tablou al relațiilor Poetului-Pasăre cu lumea și timpul, privit în crugul lui mic, săptămânal. Mai întâi este descoperit însuși principiul orfic de existență a păsării (a cântecului) oricărui om, lucru, noțiune; cântecul presupune starea de vis, îngăduind o confuzie a condiției lor existențiale: scaunul pretinde a fi masă, stiloul îl condamnă pe poet, împrumutându-i cravata, iar televizorul îl pune să emită imagini (*Cântecul de luni al Păsării*). Apoi se impune varietatea melodiilor și a înseși păsărilor, ele slujind diferite împărății (zările, chindiile, Dorul, dragostea curată). *Cântecul de miercuri* este alegoria tinereții, pe care spiritul trebuie s-o înfrunte; „O, încercuite rațiuni și spirite! / Păsările celuia ce peste tot înseamnă Eu / Rup rugina cercurilor voastre / Și iar flămânde / Își continuă zborul / Spre ierbi cu suflet viu ...“. Singurul izvor al cântecului este visul, viața, sufletul viu al ierbilor. *Cântecul de joi* dezvoltă într-un ritm săltăreț întrebarea „Pasăre, cine te-aude?“ și răspunsul aluziv – doar poetul o poate înțelege și i se poate identifica sufletește („Pasăre, să știi eu sunt / Numai ape și pământ“). *Cântecul de vineri* ne vorbește despre îndepărtarea păsărilor de Marele Rece; de cer, de etern adică, și de apropierea lor de sufletul uman, care luptă cu materia, de adevăratul Eu, care-și menține statutul de ființă prin luptă continuă cu forțele ostile („Se dă o mare luptă cu elogiata forță“), capitolul conținând și lauda copilăriei, a „copilului regăsit“. Frumusețea cântecului păsărilor-Eului e comparabilă doar cu fărâmele de cer, pe care le dădeau jos săgețile miticului Artemis. *Cântecul de sâmbătă* aduce în prim plan sugestia unei amare rupturi în sufletul poetului, în care coexistă „pasărea venirii“ și cea a plecării: fel de a spune că viața și moartea își dau mâna, conviețuiesc, polarizează ființa poetului. Motivul mioritic al predestinării se infiltrează, dictând chiar și o sincronizare cu formula baladescă: „Tu pasărea mea de ieri, / Tu pasărea mea de mâine! / M-am logodit c-o stea. / Voi beți la nunta mea ... – / O, pasărea mea bună. / O, pasărea mea rea“. Cum să depășim uitarea, cum să supunem jocul timpului, care, fiind supremul actor, ne transformă și pe noi în actori? Să nu ne hazardăm în plăcerea elocvenței? „Am deplâns un ieri, / Elocvență turnăm în mâine ...“, – ne îndeamnă poetul, subliniind că zborul cere depășirea unei suferințe, că, numai auzind glasul ei fundamental, putem obține împlinirea și asigura rostul înalt al creației. Ce suntem noi în raport cu timpul: pământ? Uitare? Flori ce fără rod s-au scuturat? („Oprți-vă! / Să aud. / Să văd, / S-ascult! Glasul păsării / Ce poartă-o suferință. / Cu aripile în zbor ...“).

E poemul cel mai saturat de sensuri al lui Ion Vatamanu și cel mai apropiat de spiritul poetului, care topește în cântec „antitezele“ sufletului aruncat în realitatea vie a vieții și cunoscând visul, melodiile diferite ale sufletului, rezistența față de „rugina cercurilor“, identificarea cu cântecul pur al păsării, biruințe zilnice ale spiritului, conștiința împletirii vieții cu moartea și, în cele din urmă, a nevoii de împlinire prin depășirea suferinței – cele șapte stări fundamentale. Întreaga poezie a lui Vatamanu – de la *Primii fulgi* încoace – va căuta să surprindă într-un chip aproape fragmentar, mozaical momente ale acestor stări esențiale, dialectic asociate într-un portret al trăirilor.

Spre a le fixa în manifestarea lor capricioasă, proteică sau chiar incertă, poetul se îndrumază pe trei fâgașe convergente: pe cel publicistic al reacției imediate, directe nerăbdătoare („Răspunde-mi, / Tu vei lăsa / Să fie-nmii / Hiroșimele?!“, – se întreba, rezonând interogația cu exclamații în *Primii fulgi*; unica metaforă pe care o ține e „nădejdea lumii la viață“, – mărturisește poetul în *Dimineața mărului*, pe cel imnic al elogiului valorilor vieții, frumuseților plaiului, cântat ca o „grădină aleasă“ a iubirii și femeii („femeii din muguri, frumoasei cu prunc“); pe cel al reflecției meditative și sentimentale, acestea asociindu-se într-o formulă originală. La aceste modalități lirice se adaugă „iluminațiile“ din *Cuvintele de cretă* și *Secundele cumiți*, „în gândurile cu frunze“, apoi formula baladescă, epică și lirică „dialogurile banale“ în care apar personajele negative din „perioada administrării“ (*Dialoguri banale sau trist și vesel despre oameni*) și strigătele existențiale, atitudinile patetice de promovare a idealurilor naționale din *Atât de mult al pământului*, în care poetul este tribun, purtătorul de voce al renașterii basarabenilor sub semnul revenirii la matca firească a tradiției, limbii, valorilor clasice. *Unire, moldoveni, Ce vor scriitorii? Matern la Bucovina* și altele sunt poezii care au înflorat mulțimile în anii de cotitură 1987 – 1991.

Momentul temerității poetice a lui I. Vatamanu era determinat de impunerea Omului, care-și reazemă (hiperbola e a timpului și apare în debutul său) „fruntea de umărul soarelui“, a unor orizonturi noi ale cunoașterii de resensibilizarea raporturilor ființei umane cu Cosmosul. Poetica sa era bazată pe îndrăzneală (și chiar agresivitate) metaforică, pe potențarea expresivă și energetică a verbului, pe dinamizarea ritmului și eliberarea de convenționalisme. Poetul se modela după descătușarea confesivă a lui Maiakovski și Whitman („Sunt crescut din mămăligă, / Și îmbrăcat/ în pantaloni și pantofi. / Ca pe o jumară, / Înting în tigiaia vremii / Câte-o poezie. / Îi port în buzunar pe Whitman, pe Maiakovski“).

Ion Vatamanu care a verificat și alte posibilități, chei și formule ale versului, deținea un rol de frunte în procesul înnoirii de substanță a poeziei. Este un inovator autentic, serios și organic în metamorfozele sale, în schimbările la față, cerute de nevoi lăuntrice, de legile evoluției dialectice. Dialecticianul e spontan, sensibil, credincios în adâncimile sale, evitând noutatea senzațională și cultivând-o pe cea esențială. Călătoriei aventuriere dintr-o formulă în alta, dintr-un protest programatic în altul (Nichita Stănescu sau Marin Sorescu au procedat la fel) îi este preferată vederea cu inima, adică, în termeni prozastici, contactul afectiv direct, nemediat.

Poezia lui Vatamanu este, esențialmente, o poezie a întâmplărilor, vârstelor și stărilor sufletului, a sărbătorilor (când ora păsării e senină) și involburărilor dramatice (când apare pasărea bună și pasărea rea într-un singur „cuib“). Ea are o desfășurare ciclică, în secvențe și momente dispuse fragmentar, pe un fir al mărturisirii discontinuă, care imită cursul monoton al existenței cotidiene.

Poetul stă între clipe, le vede și le radiografiază, înlăturându-le și înseriindu-le în poem conform logicii trăirii imediate, a amintirii și asocierii în lanț și în serie. Cuvintele de cretă se pot lumina deodată cu o luminiscentă de magneziu. Ternul, cenușul scilpește, se scaldă într-un reflex al visului însuși și capătă semnificație.

Portretul trăirilor poetului, pe care ni-l înfățișează monologic, cu pecete de spovedanie tensionată, are „rame“ deosebit de largi, sau, mai bine-zis, este dez-rămat, lăsând să năvălească sub chip de șuvoi continuu, dramele satului „de pe două margini de război“ și ale întregului pământ, pe a cărui „marginie rotundă“ suflă gheață. „Sufletul poetului se tulbură chiar și la mari depărtări de locul durerii și al bucuriei“, – spune într-un eseu I. Vatamanu. Conștiința de poet-cetățean nu poate să nu răsfoiască, cutremurată, filele istoriei lumii care înregistrează atâtea seisme, atâtea încercări de reducere la zero a omenirii: „Din istorie scoatem năvoadele pline / Cu fire turbată, / Apocaliptice clipe. / Alexandrii măturate de foc. / Vii Hiroșime peste atomi pieriți – / Simple abecedere ale morții, / Care ne-nvață cum să-nfățișăm semnătura de azi. // Cuprinsul volumului, pe care în față îl ținem, / Ajuns la titlul „Atom“. / Îl citim cu-n gând alarmat ...“.

Timpul liric pur este ucis de atâtea vești îngrozitoare venite în lumea largă. Versul se înăsprește, devine „dur, declarat și politic“, refuzând ca inutilă podoaba rimei. Poezia, absolvindu-se de fondul ei organic de gingășie și inocență, se transformă în rugă, tâlmăcită din graiul florilor. Măsurariul etic propus este „liliacul speriat“; poetul punând pe „modernele boli“ ale lumii „zeamă de cântec“, căutând „centrele, axa, nădejdea și visul“, „sărbătorile sfinte“ ale naturii și omului. Motivul sprijinului, rădăcinilor spirituale, al memoriei, „înțoarcerii la izvoare“, este permanentizat. „Problema mărunții mă neliniștește azi dimineața. / Că dimineața mărunții, / spre deosebire de alte dimineți, / e roșie, / iar înălțarea mărunții aduce sărbătoarea în ochi“.

Cunoașterea „a toate“, „vederea cu inima“ ca esențialul mod de a înțelege lumea implică o tensiune a pragului de jos și pragului de sus ale trăirii care nu suportă vreo comparație. Viața sufletească a poetului se pune sub semnul limitei, al „incomparabilului“: „Azi pot răbda replica lutului, / monologul nisipului / spaima atomului, / ura iubitei / și-atâția poluanți sufletești, / încât / incomparabilă îmi este rezistența / și fără comparație durerea, / iar unica metaforă pe care o țin / e nădejdea lumii la viață ...“.

Dată fiind o asemenea condiție a poetului la „sfârșitul de secol, de mileniu“, autorul caută cuvinte care-ar descrie aerul – „un aer bun de mângâiat o lume-ntregă“ în notații repezi, agitate, în fond antilirice. Fragmentarismul este indiciul real al „nobilei modernități“ (Grigore Vieru) a poeziei lui Vatamanu. E de precizat numai că el presupune nu atât o ruptură între momentele sufletești, ci și o aspirație de esență lirică spre axarea lor pe un centru stabil, care este personalitatea „eului liric“, „cunoscătorul de toate“.

Cunoașterea presupune azi și o încercare de recuperare a plinătății sufletești, încercare ce-l determină pe poet să readucă în planul trăirii bucuriile elementare, să ridice din zona de umilință floarea-soarelui, apa și salcia, lumina și mireasa, „anotimpurile prunului“, „tăcutele, tainicele flori/ ce-s parcă opoziția lumii,“ gândul câmpurilor ...

Dacă cititorul va identifica în *Dimineața mărunții* locurile tematice comune ale poeziei de azi, în *Măslinul oglindit*, el va găsi, însă, o modalitate mai eficientă de a arunca puțin între stările eului liric acel arc voltaic prin care trăirile obțin unitatea râvnită. Firesc lucru: a fost nevoie de o factură epică pentru ca prezența lirică a

poetului să se activeze și să atingă atitudini cu adevărat dramatice. Eul nu mai recuperează esența pierdută a sinelui cu gesturile disperate ale modernilor, ci topește în ființa lui experiența socială a satului, se obiectivează și, în virtutea acestui fapt, se personalizează ca deținător de argumente etice supreme, de memorie rănită: „Eu sunt ca voi, / sunt fiul celui rănit de război“.

Contactul afectiv cu satul (poetul s-a născut la 1 mai 1937 în satul bucovinean Costiceni) nu se realizează la nivelul elementar al nostalgiilor, cum se întâmplă adesea în literatura noastră, având posibilitatea „să vadă substanța pe dinăuntru“ în calitate de savant și de a cunoaște și lumea orașului „cu chimia agățată de clădiri“, autorul *Măslinului oglindit* și al *Atât de mult al pământului* are senzația adâncii unității a omului și naturii, a universului întreg numai în universul rural. Revelația eului plin și deschis, nestingherit de umbrele incertitudinilor, imprimă baladelor un freamăt de viață autentică: „Sufletul mi-e așa de deschis, / Că nu-i loc pentru umbre. / Mi-am întrecut propriile urme / Aproape ca-n vis“.

Certitudinea întrecerii propriilor urme e câștigul real al cunoașterii, generând o stare plenară a eului, pe care o vom întâlni atât în *Măslinul oglindit*, cât și în *De ziua frunzei*.

Poezia de azi, după cum ne convinge Ion Vatamanu și în pledoariile lui programatice din articolele publicistice, este de neconceput fără înțelegerea profundă a factorului complexitate. Cele trei „mărețe țeluri poetice“, postulate de B. P. Hasdeu – ideea, graiul, efectul – se dovedesc a fi insuficiente în poetica sfârșitului de secol XX: „Mai e vorba de o permanentă și reală stare poetică, despre care s-a exprimat încă Goethe, care ar purta încărcătura unei idei zburătoare de realitate și care nu ar exclude din materialitatea expresiei măsurile subiective“. Poezia ar consemna, astfel, o înaintare într-un câmp emotiv continuu, mișcările poetului ținând de intuiția sigură a ideii, care urmează să fie surprinsă într-o sacrală fidelă a complexității: „Permanența stării poetice, temeiul ei filosofic întărește intuiția creației. Dar o mai aleasă calitate ca intuirea ideii, a expresiei celei mai fidele și apte pentru definirea acesteia, a ritmului, în care ideea, statornicindu-se, s-ar simți mai just exprimată, pe o scară de trăiri complexe a poetului, e greu să găsești altundeva“ (microeseul *Adversarul alb din hârtie*).

Poetul de azi ar așterne, astfel, pe hârtie nu un început, ci doar continuarea unei idei, nu un întreg rotunjit, ci o parte din el. O bună parte de monolog rămâne în afara hârtiei, în afara momentului creației, ca secvențe posibile sau realizate anterior. Unitatea clasicistă a timpului nu mai constituie un obiectiv al poeticii, interesul focalizându-se asupra spațiului trăirii, asupra cuceririi unor noi zone de necunoscut din acest spațiu continuu al trăirii.

Importă, deci, creația poetică sub aspectul ei precumpănitor monologic, modelul (care nu-i unicul) fiind *Cântec despre mine însumi* de Walt Whitman, de altfel, tradus de I. Vatamanu.

Structura poetică complexă (monologică) exclude staticul prin viteza susținută a discursului. Paralel cu structurile complexe, în care materia, trecând prin fulgurante poziții de odihnă, se divizează până la pierderea încărcăturii sau a masei, ar fi revelatoare în acest sens. Necesitatea relaționării continue a obiectelor, fenomenelor, diferitelor zone ale imaginarului, impune primatul asociației, analogiei: „Perindarea imaginativă a trăirilor, asociativă prin însăși consistența ei, reflectă legăturile filosofice și sociale dintre lucruri, dintre vechi și nou, dintre ce e mult și ce e puțin, dintre aproape și departe, dintre basm și realitate“ (*Momentul inimii*).

Poezia autentică rămâne fidelă sensibilității, iar aceasta favorizează „multele stări posibile”. Începutului și sfârșitului procesului i se opune procesualitatea ca atare, indiferent de determinarea ei strict temporală: timpul trăirii curge mereu. Gândul necunoscând poziția de odihnă sau cunoscând-o doar pe o clipă, intră într-o rețea asociativă, ce generează „îngânderarea”. Actul poetic urmează legile formării cascadei: stropii de pe picururile reci sunt doar posibilitatea șuvoiului înspumat, după cum cuvintele încep a contura o idee posibilă, care se va realiza doar în interrelațiile lor. Starea poetică nu se manifestă în aceste momente incipiente, ea vine mai târziu pe scara procesualității, consemnând o restructurare (nu o structură uniformă): „Creația, asemenea apelor ce-i restructurează vecinătățile: adâncul, în clipa căderii pe stânci, e un act de restructurare, de degajare. Unele cuvinte dispar, apar altele, ideea inițială suferă schimbări serioase, fiindcă ea, venind în contact cu starea poetului, cu tonalitatea expresiei lui, se modifică, poate căpăta proporții mai mari, dar nu este scutită nici de banalizare”.

Împăcându-ne cu gândul că există tot atâtea definiții ale poeziei câți poeți sunt și că, fiind un act de gândire greu de prins în noțiuni, poeții găsesc repede o noțiune, vom înclina să credem în sinceritatea unor atare profesioni de credință: ele ne dezvăluie o structură monologică prin excelență, țesându-se și întretesându-se din continuumul psihic al eului, nu din momentele lui sufletești încheiate.

Lucrurile, oamenii, toate ființele intră în universul poetic al lui Vatamanu cu monologurile (cu cântecele) lor. În felul acesta se sfărâmă scara ierarhică a lumii, toți participând la ființă în mod demn. Omenirea ar trebui, în agitația ei care accidentează memoria, să țină cont de supărarea liliacului. Ora pasării se vrea universalizată prin integrarea în ea a tuturor cântecelor din univers. Modul de a fi al poetului este „iubirea până la capăt”. Este ceea ce asigură, după cum observa și Grigore Vieru în prefața la volumul *De ziua frunzei*, integritatea poeziei sale: „Două motive – par să domine scrisul lui Vatamanu. Una simbolizând statornicia sufletească, spirituală, cealaltă – cântecul, zborul liber al său. Iar întregul act liric al poetului nu este altceva decât expresia unei iubiri depline, până la capăt („Destule bucăți din poezia noastră lasă impresia unei iubiri pe jumătate. Se iubește pe jumătate iarba de-acasă, ochii iubitei, graiul, cutezanța. Iubirea până la capăt – iată una din calitățile superioare ale poeziei în genere. Cine iubește până la capăt, trăiește mult”).

Motivele care sunt, de fapt, și laitmotivele străbătând creația de la un capăt la altul, se organizează după un principiu antinomic: cântecul Pasării-Eu se întâlnește cu cântecul de plumb al privighetorii: însăși Pasărea-Eu ascunde în sine pasărea cea bună și pasărea cea rea; neliniștile recheamă mugurii „buni pentru somnul pruncilor”, momentele blânde, materne, priitoare ale naturii; „asfaltul” (orașul) dialoghează cu pământul (satul). Viziunea apare, în virtutea unui asemenea spirit de opoziție ce lucrează în interior, polarizată, polemic-încordată. E o răsucire nervoasă, psihologică, o înverșunare etică, o învăluire de esență filozofică cu ajutorul întrebărilor ce amână limpezimea, certitudinea.

Ion Vatamanu ne oferă nu conturul ca atare al stării sufletești, ci conturul ușor accidentat, prin spărturi mai pătrunzând ceva nelămurit încă. Recunoaștem poetica aplicată a structurii complexe. E un contur al gândului, născând conturul altui gând, în continuare, e, adică, un contur în contur; o imagine în care afirmația și negația concresc și se întregesc delicat, ca albul și negrul de pe aripa rândunicii, pomenite în cântarea XVII a *Secundelor cu munți*: „Dacă tu ești chipul unei lumi ... / Dacă aș mai avea de cunoscut încă ceva, / Ți-aș spune că ești chipul / A ceea ce am a cunoaște ...”.

Fixările de senzații din *Cuvinele de cretă* oferă surpriza descoperirii unui ceva straniu: „Străină bucuria (a zilei – n.n.), străină, / Ca chipul seara la lumină”; „Ce zbuçiumi tu, pământ topit, / În flăcări greu mistuitoare, / De parcă sunt, de parcă-mi pare, / Că n-oi iubi. Că am iubi ...”; „Mi se pare sau poate / Într-adevăr nu pot comunica cu mine // De parcă nu mă aud, / Nu mă simt. / De parcă inima mea / Nu știe în care piept a bătut”. Sunt mici structuri ale momentelor paradoxale ale trăirii, având o deosebită valoare acolo unde sensul se iluminează prin întorsătura neașteptată a logicii, bunăoară, ca în această revelație prilejuită de cuvântul „nimic”: „Barbar e cuvântul „nimic”, / Ca un hoț ce l-am prins cu furtul în mână, / Și care nu recunoaște. / Ah, barbarul, nu recunoaște ...”.

În linii mari, poezia lui I. Vatamanu se constituie din fragmente de viață structurate ciclic: ciclicitatea, ca principiu general, se exercită fie în interiorul unui poem (*Basmaua, Pasăre-Eu, Privighetoarea cântă plumb*, fie sub chip mai accentuat de contrapunct, fie sub aceea de organizare tematică elementară (*Secunde cu munți*), fie sub cea de instrumentare laitmotică mai complexă (*Vara râurilor repezi, Prăbușirea prietenului, Femeia din muguri, Frumoasa cu prunci*), fie sub forma alternanței de secvențe estetice în proză.

Vatamanu aude cu acuitate ritmurile timpului, naturii, vieții cotidiene, racordate cu cele ale mișcărilor sufletești, încât diferitele formule pe care le cultivă au o diferită structură ritmică. Alegerea are o amplitudă largă de la alexandrinul, care conform opiniei unora, este măsura perfecte muzicalități („în satul cu biserici din preajmă de Carpați, / Îmbujorate Eve rup fructe prin grădini, / La sânii lor de mere te lacomi și te-nspini, – / În satul cu biserici din preajmă de Carpați ...”) până la verslibrismul desfășurat în perioade stufoase („Căci timpul era legat și el în snopi / și strâns în legături de rogoz, / de paie ude de secară, de orz, / Spic la spic și zbuçium la zbuçium, / Ca să nu se scuture, / Iar tot ce se scutură al păsărilor rămânea ...”) sau chiar până la proză în care doar sintaxa mai urmează legile propriu-zise ale poeziei (ciclul „A doua lumină” din volumul *De ziua frunzei*: „Frunza s-a făcut pământ, floarea s-a făcut lumină, privind așa minunea, care atuncea s-a-ntâmpat, vedeam pământul: chipul tatei, vedeam lumina: piept de mamă și purtând la braț minunea, am umblat să văd lumea pământul meu născut din frunză, al meu soare – chip de floare ...”).

Ca să înțelegem adevăratul conținut emoțional, perspectiva viziunii poetice, se cade să fim neapărat atenți la modificările de ritm, atât de frecvente: *Cântările dintâi* sunt concepute în volute solemne („Au răsunat în piept cântările dintâi / Cu melci și stânjeni, și pași ce luminează”), meditația implică frazarea desfășurată sau transcrierea sub acompaniamentul stropilor de ploaie, notația publicistică impune stilul telegrafic („Urechile azi – antene atente, / Mă-ncarcă undele – cinci continente”), imperativele fragmentează și scurtează versul („Să nu surp, să nu uit, să nu pier”), confesiunea îl intimidează, îi dă o curgere degajată.

Deosebit de eficiente și de nuanțate sunt modificările ritmice în *De ziua frunzei*, ciclul în care poetul întrevede crugul dialectic al vremii în renaștere, vestezierea vegetală, în înfrunzire. Destinul frunzei nu sugerează decât destinul omului; ea urmează legile continuării, regenerării veșnice, ale începutului reînviat din sfârșit. Cadențele folclorice vioaie („Cădea frunza și cădea, / Și tot omul suferea ... / Frunza toată cum s-o poarte, / Să tot nască vieți din moarte”) sau cele ce îngână „țeserea” monotonă a firului morții cu cel al vieții („Pânză de frunze, țesere, țesere, / Fir de moarte, fir de înviere, / Albe rugini prin albe scânteii, – / Pânză de frunze, picioare de

miei“), recurența obsesivă a însuși cuvântului frunză („Iar la nanta de frunze,/ Băut-am apă cu frunze,/ într-o ploaie cu frunze ...“) configurează o viziune a dialecticii, adâncită prin faptul că notației peisagistice și a contemplației li se imprimă un fior baladesc.

Monologul pe care Ion Vatamanu spera programatic să-l scrie de-a lungul întregii sale creații, în manieră whitmaniană, s-a nuanțat pe parcurs: la ora debutului, el lua aspectul dezmarginirii orizonturilor, al proiectării hiperbolice a eului pe fundal cosmic, continua, apoi, într-un ciclu de monologuri și contururi, modeste ca substanță artistică; *Basmaua* cultivă inventarul biografic whitmanian, *La mijlocul ierbii* anunță stările de îngândurare, marcând trecerea la ciclizarea momentelor emoționale și reflexive, instaurată definitiv în volumele posterioare. Paralel are loc o valorificare sporită a realului, o interiorizare a eului, care va duce și la grafierea unei Odisei intelectuale și spirituale a lui dintr-o astfel de explorare complexă un efort susținut de sintetizare a liricului, epicului și dramaticului care vor pregăti aspirația spre baladă, ca „ou primordial“ (Goethe) al poeziei.

Ceea ce în *Basmaua* se prefigura ca aspect de colaj, de înlănțuire consecutivă de „trăiri“, în *Balade* se pune sub semnul unei viziuni organice, unitare. Fragmentele baladești sunt existențe umane, „monade“, înșiruite pe firul memorialistic. Ele fac parte dintr-o trăire, în care eul (povestitorul) s-a obiectivizat cu desăvârșire contopindu-se cu trăirile (destinele) colectivității. Detașarea de faptele reale e doar lirică, ținând de perspectiva amintirii; în fond povestitorul este parte a întregului, este de acolo, dinlăuntrul universului rural, din „peisajele cu flori de mazărice“. Nu mai e nevoie de a găsi punți de comunicare între social și biografic: eul și satul sunt angajați într-o unică biografie, care e prin excelență socială.

Momentele unice de existență individuală se constituie într-un unicat existențial.

Răzbate din balade un suflu aspru, epopeic, o neîndurătoare răvășire sub semnul legilor destinului. Prezența hiperbolei, după cum menționează și Pavel Boțu în generoasa prefață la *Măslinul oglindit*, „nu face decât să accentueze dramatismul vremilor de răspântie“.

Desprindem din ele, conjugate subtil, un portret al trăirilor și o trăire a portretelor, zăcămintele amintirilor fiind explorate și turnate în forme dure, a căror asperitate se impune numaidecât. Este o galerie de tipuri, croite parcă după modelele general-umane de avari, vrăjitoare, de firi aprige și semețe, de muncitori ai pământului și, totodată, un lanț de convulsii ale memoriei baladistului, pe care și le înfățișează ca pe niște semne necatrizate a ceea ce „a fost“, ca pe niște vitregii ale destinului, imprimare adânc în „năravul“ sătenilor. Senzația de ciudat se întregește cu una de real ardent. În afară de fixarea epică a întâmplărilor (ea îl preocupă, de fapt, mai puțin pe baladist), se reține esența tipologică surprinsă în metafore-cascadă: Dăruța, model de bunătate, este „simplă și multă“ ca o stea pe cerul plin, ușoară ca o câmpie, pătrunsă de iz de floarea-soarelui, este „simplă și distinsă“ ca sarea din pită, ca raza ce aduce amintirea de departe; Gheorghe, întruchipare a mândriei, „are pe chip înscrise dimineți cu roua-n stropi“, iar sapa și hârlețul pe care le mânuia „atingeau cu vârful cozii / Stelele, înaltul soare“ („El dormea ca păpădia / Și era răpit la somn, / Căci în stăpânirea lui/ Se știa un fel de domn ... // El stătea în tronul planetei, / Cârmuia cu legea sapei / Și zdrobea în suflet focul / Cu tăioasa sete-a apei“); badea Iacob, ca adevărat cavalier al speranței, tăinuind de la gura flămândă semințele, le punea adânc în pământ și cu corpul istovit și secerat de moarte și chiar în ora semănatului le

acoperă, ferindu-le de năvala ciorilor („Iacob s-a ntins cu gura pe sol, / negre asupra-i ciorile-n stol // Așa să rămâie, așa să ferească, / ce-i pus în pământ să-ncolțească ...“); memorabilă este și balada despre cânepă, care devine martora mută a tuturor evenimentelor-cheie ale vieții țaranului – de la naștere până la moarte („Și ninge, ninge, / și se țesea, / se măsură / cu șchioapa, cu cotul, / cu fata Varvarei, / cu nunta lui Iorgu / și cu Petrache-mortul ...“).

Baladele „de pe două margini de război“ și *Dialogurile banale*, în care apar și alte personaje cu care discută despre bolile sociale, despre toate semnele de întrebare ce apar în suflet, au îmbogățit firul monologic continuu al poeziei lui Ion Vatamanu cu noduri aspre, care sunt înseși semnele destinului, căci parafrazănd ceea ce se spune în secvența despre consăteanul său Vasile, putem afirma că tot ce pe lume se-ntâmplă, se întâmplă și în sufletul Păsării-Eu, care este poetul.

SUMMARY

The essay is devoted to the poet Ion Vatamanu, a native of the Costiceni village (former Hotin County, today the Cernowitz region). Since 1990 he has been elected deputy and appointed president of the Moldavian Parliamentary Commission for Culture. He witnesses the tracing of the frontier through the very garden of his native home. His poetry stands properly speaking and figuratively under the sign of denying the frontier. The love for the native realm gives birth to a synthesis of the lyric and epic, of the balladesque and the hymnic, of the spontaneous journalistic reaction and the sentimental existential meditations. There are also present the pathetic attitudes of promoting the national ideal.

ACTUALITATEA CĂLINEȘTILOR LUI CUPARENCU

Ion Cozmei

Suceava

Resfințirea, la 31 iulie 1994, a bisericii din satul Călineștii lui Cuparencu a însemnat, printre altele, și invocarea în fața a mii de locuitori din Călinești și din satele învecinate (veniți la sărbătoarea resfințirii), pe de o parte, a vechimii lăcașului de cult călineștean, iar pe de alta a legăturii bisericii respective cu familia dascălului *Vasile Eminovici*, bunicul celui mai mare scriitor al românilor.

Numărându-ne printre participanții de la creștineasca sărbătoare locală a călineștilor și receptând cu tristețe aproximațiile cronologice privind ctitorirea bisericii și asocierea amatoricească a numelui lui Eminescu cu istoria acestor binecuvântate locuri, formulate de preotul-paroh Mihai Diacon, dar și de către episcopul-vicar al Rădăuților, Gherasim Putneanu, socotim binevenite și mai mult decât necesare abordarea pe bază de documente a problemelor în cauză și readucerea lor prin scris în fața conștiinței contemporanilor, datori să cunoască adevărul despre satul și biserica de numele cărora se leagă direct arborele genealogic pe linie paternă al poetului nostru nepereche.

Construirea și inaugurarea la Călineștii lui Cuparencu a unui Ateneu popular „Mihai Eminescu” poate constitui, de acum încolo, gemenele unui simpozion anual de eminescologie, purtând un generic de tipul „Eminescu și Bucovina”, care să scoată la lumină tot ceea ce s-a scris și se scrie în istoria noastră literară legat de această problemă.

În demersul nostru istorico-literar, vom afirma, mai întâi, că chestiunile la care ne vom referi au fost abordate de-a lungul timpului de eminescologi redevabili, între ei situându-se *Vasile Gherasim*, *G. Călinescu*, *Augustin Z. N. Pop*, *George Muntean*, *Dimitrie Vatamaniuc*, și că cercetările cele mai pertinente în acest domeniu le-a săvârșit poetul și istoricul literar *Ion Roșu*, cartea căruia (*Legendă și adevăr în biografia lui M. Eminescu. Originile.*, București, Ed. „Cartea Românească”, 1989) conferă Călineștilor Bucovinei atributele reale și obiective ale unui reper primordial în biografia unui autor de referință din literatura universală.

Dincolo de pretenția exhaustivă a cercetărilor și concluziilor sale, dincolo de săgețile ironice trimise la adresa înaintașilor săi întru eminescologie, Ion Roșu, reușește să „clădească” un edificiu solid privind existența Eminovicilor¹ în Călineștii lui Cuparencu, montând și demontând ipoteze dintre cele mai contradictorii, disecând cu rafinat profesionalism condici și mitrici bisericesti, documente istorice privitoare la existența satului din nordul Moldovei, stabilind, în cele din urmă, cel mai plauzibil tablou genealogic al străbunilor poetului pe linie paternă. La capătul unui

drum anevoios, cercetătorul bucureștean sfârșește prin a constata: „Într-adevăr, de la venirea lui Vasile Eminovici la Călinești (1804) și până la moartea nepotului său George (1904), s-au scurs exact o sută de ani, la capătul cărora bătătura de la nr. 27, în care văzuse lumina zilei părintele lui Eminescu, încetase să mai fie «a Eminovicesților». Astăzi doar biserica de peste drum, în care a slujit vreme de patruzeci de ani și bunicul poetului, a mai rămas în picioare, ca un martor neclintit și enigmatic al vremurilor și oamenilor care au fost.”²

Având la bază „structura” logică propusă de Ion Roșu în încercarea de reevaluare critică a întregii biografii eminesciene, dar utilizând, în paralel, și alte documente și mărturii păstrate în arhive și biblioteci, purcedem a schița fizionomia satului din preajma Sucevei, prea puțin cercetat de istoricii și criticii literari, care și-au legat activitatea de geniul eminescian, motivat genetic și de originea sa călineștean-bucovineană.

Satul *Călinești* este atestat documentar încă în sec. al XV-lea³, întemeietorul său fiind un oarecare Călin, răzeș de-al lui Ștefan cel Mare. Consemnăm aici un fragment dintr-un document din anul 1597, de pe vremea lui Ieremia Movilă:

„Din mila lui Dumnezeu, noi I. Ieremia Moghilă, voevod, domn al Moldovei. Facem cunoscut cu această carte a noastră tuturor celor care o vor vedea sau o vor auzi cetindu-se, că a venit înaintea noastră și înaintea boierilor noștri sluga noastră Iurașco, fost pârăcalab, nepotul Anușcăi, strănepotul lui Grigorie, de bună voia lui, nesilit de nimeni, nici asuprit, și a schimbat dreapta sa ocină și dedină, din privilegiul de întărire pe care l-au avut părinții și bunicii lui, de la Alexandru voevod, a patra parte din sat din *Călinești* (s.n.) (partea de sus și cu loc de moară pe râul Horaeță), în ținutul Sucevei și a dat în schimb slugii noastre Dumitru Uricar (...)

Deci noi văzând tocmeala lor de bună voie și schimb și noi deasemeni și de la noi am dat și am întărit slugii noastre Dumitru Uricar această mai înainte numită a patra parte din Călinești și cu loc de mori pe Horaeță, ca să-i fie și de la noi uric și ocină, cu tot venitul, lui și copiilor lui și nepoților și strănepoților și răsstrănepoților și întregului neam a lui, cine i se va alege cel mai deaproape, neclintit lui niciodată, în veci (...)”⁴.

Satul mai este pomenit și în iunie 1747, când în urma împărțirii moșiilor răposatului Gavril Miculescu, fost mare logofăt, partea Anesii, satul întreg Călineștii este dăruit mănăstirii Putna.⁵

Această străveche așezare românească și-a conturat identitatea în spațiul istorico-geografic al nordului Moldovei, sub oblăduirea iluștrilor domnitori ai vremii și binecuvântarea bisericii creștine ortodoxe, respirând firesc prin sufletele oamenilor simpli, legați lăuntric de locul în care s-au născut și și-au petrecut telurica existență.

Fixându-ne, de această dată, aria investigațiilor noastre în perioada secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, vom preciza că la începutul sec. al XVIII-lea moșia roditoare a „Călineștilor pe Horaeță” avea să cunoască modificări de departajare a proprietăților. Partea de sus trece în posesia boierului Constantin Matieșescu, iar partea de jos devine proprietatea lui Lupul Soroceanu. Nu după mult timp, fiul unui „Vasile Cupar” din anturajul Curții domnești de la Suceava, *Miron Cuparencu*, se căsătorește cu unica fată a lui Constantin Matieșescu, devenind proprietarul Călineștilor de Sus. Călineștii de Jos sunt cumpărați, la rândul lor, de la Lupul Soroceanu de către comisarul Ienachi Căpitan (satul se va numi mai târziu Călineștii lui Ienachi – astăzi *Călinești Enache*). Moșia lui Miron Cuparencu va intra în posesia fiilor săi, Mihalachii, Vasile și Ion, ei fiind cei trei „mazili” consemnați la Călinești de Recensământul din 1774⁶ și

care vor declara în fața unei comisii austriece, pe la 1782 – 1783, că dețin moșia de la răposatul lor părinte.⁷ Jumătate din moșia Călineștilor lui Ienachi va trece, începând cu anul 1803, în proprietatea baronului Ion Cârste de la Costâna (cel considerat de G. Călinescu drept „orânduitorul“ lui Vasile Eminovici, care ar fi dat dascălului „patru fălci de pământ, către sfârșitul veacului al XVIII-lea“)⁸, iar din 1833, în cea a nepotului său Ienăcachi Cârste, de asemenea baron. Călineștii de Sus vor rămâne neîntrerupt, până către sfârșitul sec. al XIX-lea, în posesia familiei Cuparencu, satul devenind pentru posteritate *Călineștii lui Cuparencu*. Dintr-un testament al lui Mihalachi Cuparencu, datat: *Călinești*, 1 aprilie 1799, se vede că titularul deținea la acea dată jumătate din moșie, cealaltă jumătate aparținând fraților săi Ion și Vasile. După moartea celor trei frați Cuparencu noii stăpâni ai satului devin fiii lui Ion – Gheorghe și Luca Cuparencu – întrucât Mihalachi și Vasile n-au avut copii...

De când a existat biserică de lemn în Călinești nu avem dovezi certe, dar mitrica cea mai veche înființată la parohia satului este cea din anul 1784, care conținea într-un singur volum: a) mitrica născuților; b) mitrica morților; c) conscripția.

Cel care poposește pentru prima dată în Călineștii lui Cuparencu, pentru a cerceta originea familiei și a patronimului Eminovici, este profesorul cernăuțean Vasile Gherasim, care are posibilitatea, în toamna anului 1922, să consulte, cu sprijinul preotului D. Furtună, principalele acte păstrate la biserica satului: *Conscripția* din 1816, 1857, 1859, 1911 (3 vol.); *Tabelarnic protocol* 1815, 1851 (1 vol.); *Condica cununăților* 1802 – 1861, 1861 – 1902 (2 vol.); *Mitrica născuților și a morților* 1784 – 1802 (1 vol.); *Condica născuților* 1802 – 1853 și *Condica morților* 1802 – 1856, 1856 – 1885 (2 vol.).¹⁰

Biserica de piatră din Călinești este ctitoria lui Mihalachi Cuparencu, a cărei zidire începe în 1791 și se termină în 1798, an în care *biserica de lemn* este mutată în satul Negostina. Deși slujbele religioase încep să se țină în noua biserică din anul 1798, „târnosirea“ ei se petrece abia în anul 1805, după cum consemnează *Condica cronicală a enoriei Călineștii lui Cuparencu*, document păstrat în parohia Călineștilor, sub forma unui registru tipizat, având foaia de titlu tipărită, cu mențiunea „Cernăuți 1890“.

Descinderea Eminovicilor în Călinești și numirea în funcția de dascăl a lui Vasile Eminovici au constituit pentru cercetători puncte controversate, Ion Roșu stabilind, se pare, varianta cea mai plauzibilă. Înălăturând sistematic, pe bază de documente, ipotezele lui Vasile Gherasim (după el, și ale lui G. Călinescu), Augustin Z. N. Pop, Petru Rezuș și Dimitrie Vatamaniuc, care-l consideră pe *Petrea Eminovici* drept primul emigrant transilvănean din familia Eminovicilor care se așază la Călinești, Ion Roșu atribuie această întâietate lui Vasile Eminovici, bazându-se pe două documente apropiate ca timp: *Mitrica născuților și a morților 1784 – 1802* și *Conscripția asupra tuturor persoanelor din parohia bisericii cu bramul Sf. Îngeri din Călinești și petrecerea lor*, din 6 noiembrie 1806.

Dacă în primul act (cel mai vechi din parohie) patronimul *Eminovici* (cu variantele *Iminovici*, *Ieminovici*) lipsește cu desăvârșire *Conscripția*... înregistrează în casa cu nr. 27 următorii locatari: „*Vasile Eminovici* – dascăl; *Ioana* – soția lui; *Agafia* – maica lui; *Ion* – nepotul lui; *Elena* – mătușa lui.“ După cum se poate lesne observa, capul familiei, care locuiește la casa cu nr. 27, este *Vasile Eminovici*, cel care a fost numit dascăl de „patronul Călineștilor“ și a primit din partea acestuia casă de locuit și lot agricol „din fondul religiosar“.¹¹

Ion Roșu este îndreptățit, prin urmare, să constate victorios: „Asemenea date inedite, plus amănuntul de-acum știut că până la 1804 casa zisă «a Eminovicilor» a fost locuită de familiile Ivanciuleac și Stremciuc, ne-au îngăduit să conchidem în chip definitiv că *întemeietorul ramurii bucovinene a strămoșilor poetului este Vasile Eminovici*, descins în băutura de la nr. 27 în perioada august 1804 – noiembrie 1806. Ba mai mult: cu ajutorul *Condicii născuților 1802– 1853*, am putut stabili cu destulă precizie și momentul sosirii bunicului poetului în Călinești, moment ce-l precede desigur pe cel al instalării sale în casa de la nr. 27. Potrivit acestei condici, noul dascăl din Călinești trebuie să fi pășit în satul adoptiv cu câțva timp înainte de 14 noiembrie 1804, deoarece la această dată îl găsim deja purtând titlatură de «dascăl din Călineștii lui Cuparencu» cu prilejul botezului unui copil născut în casa cu nr. 10 din acel sat.”¹²

Deja citatul testament al lui Mihalachi Cuparencu, din 1 aprilie 1799, ne confirmă, indirect, faptul că satul Călinești nu a avut până acum dascăl de biserică, de vreme ce include pe lista beneficiarilor de danii numai pe *preotul paroh*, iar nu și pe dascăl, cum ar fi fost firesc la o asemenea ocazie. Pe de altă parte, casa de la nr. 27, în care au locuit, într-o perioadă relativ scurtă (1793 – 1804), familiile Ivanciuleac și Stremciuc, a fost construită în mod special pentru cantorul bisericesc, ea fiind amplasată peste drum de biserică. „Pe acest loc a clădit comuna bisericească o casă, care servește cantorului bisericesc de locuință.”¹³

Putem afirma, așadar, că așezarea la Călineștii lui Cuparencu a lui Vasile Eminovici a fost motivată și de existența unui post vacant de dascăl la parohia din sat, care nu putea să fie ocupat decât de cineva știutor de carte, condiție pe care bunicul lui Eminescu o îndeplinea în toată regula, ca descendent al Eminovicilor din Blaj. „Născut așadar în cetatea dintre Târnave, la 1778, bunicul poetului trebuie să fi deprins slovele pe băncile «școlii de obște», devenite, începând cu 1782, școala normală, unde va fi avut ca profesori, probabil, pe Ioan Pop, Samuil Coltar și pe ruda sa Dumitru Rejtar, iar ca director și catihet pe cunoscutul corifeu al Școlii ardelene, Gheorghe Șincai.”¹⁴

În fața acestor evidente, ne permitem să avansăm ideea că emigrantul ardelean Vasile Eminovici a fost *primul dascăl al parohiei din Călinești*, iar „debutul” său întru ale dascăliei s-a petrecut la 8 noiembrie 1804, când biserica din Călinești își serbează hramul, de Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil.

Îndeplinind funcția de dascăl bisericesc, bunicul poetului trece drept unul dintre oamenii de vază ai așezării, fiind scutit, precum toți slujitorii bisericii în acea vreme, de dări și de „robotă”. Preotul cu care Vasile Eminovici va face un cuplu fericit și benefic pentru sătenii Călineștilor este *Nicolae Săvescu* (cel care a păstorit și peste Călineștii lui Ienachi, întrucât satul nu avea încă parohie), între anii 1813 – 1827, perioadă în care, după toate probabilitățile, dascălul de biserică a îndeplinit și funcția de dascăl pedagog la școala din sat.

Înclinațiile cărțurărești ale dascălului din Călinești se vor răsfrânge și asupra educației feciorilor săi, Gheorghe și Ștefan, fiind trimiși la învățătură la „Școala moldovenească din Suceava”, la un anume „dascăl Ionița”¹⁴; iar Ioan, deși neștiutor de carte, ocupând în sat diverse funcții, între care cea de „vornic” (primar) și „epitrop bisericesc”.

Deși considerațiile noastre istorice referitoare la satul Călinești nu au intenție polemică, socotim necesară evidențierea unor argumente privind originea sa românească, în ciuda faptului că de peste două secole limba uzuală de conversație între cetățeni este cea ucraineană. Poate și acest fapt a alimentat unele supoziții privind

originea ruteană a Eminovicilor, Matei Eminescu însuși, într-o scrisoare adresată lui Leca Morariu, exprimându-și dorința de a afla, pe căi științifice, „dacă Eminovicii se trag dintr-un moldovean, dintr-un rutean sau dintr-un moldovean rutenizat.“¹⁵

Prin a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când încep să se stabilească rutenii în Bucovina, are loc și aici o rărire a locuitorilor care, mai ales de groaza războiului, treceau pădurea dincolo în Moldova și nu se mai întorceau. Ciuma care bântuie prin anul 1774 trebuie să fi secerat și pe aici zeci de vieți. În fine, un fapt semnalat de bătrânii satului Călinești și consemnat și în *Condica cronicală...* este cât se poate de grăitor. Se spune că vechea așezare a satului se afla pe locul numit „Tei“, în apropierea curții boierești a lui Mihalachi Cuparencu. Într-o primăvară, în noaptea de Paști, năvălește în sat o armată de păgâni, care măcelărește pur și simplu populația de aici. Cei câțiva locuitori care scapă cu viață se retrag pe locul de azi al satului, unde era pădure. Într-adevăr, în această perioadă (1768 – 1774) are loc războiul ruso-turc, care a adus multe pagube satelor din nordul Moldovei.

Devine limpede de ce rutenii, colonizați aici în urma ocupării Bucovinei de către Imperiul Austro-Ungar, găsesc la venirea lor doar câteva familii românești, așezate prin locurile unde au defrișat pădurea, în vreme ce nevoia brațelor de muncă pentru lucrarea pământului era mare. Venind în număr sporit, rutenii asimilează pe românii de aici și își impun și limba lor în conversația zilnică. Familiile înstărite de români, având nevoie de brațe de muncă, învață și ele limba ucraineană, dar în casa lor vorbesc românește și tot în românește își învață copiii, pe care îi trimit la școlile românești din Suceava și Cernăuți.

Conform documentelor, sporul locuitorilor din sat se petrece după anexarea Bucovinei de austro-ungari. Recensământul general al Moldovei, din 1774, ordonat de feldmareșalul rus Rumianțev, înregistrează pentru Călinești, din ținutul Sucevei, următoarele date sintetice: „21 – suma totală a caselor; 4 scădere rufeturile, însă: 3 mazili, 1 popă, 17 rămân birnici“. Desigur, cei trei mazili sunt Mihalachi, Vasile și Ioan Cuparencu. La această dată, deci, casa cu nr. 27 nu exista încă.

În anul 1776, comuna Călinești (deci și Călineștii lui Enache și cătunul Călineștii lui Vasilache) numără deja 1 120 locuitori, majoritate ruteni.¹⁶ După Consignațiunile lui Enzemberg, satul numără, în 1778, 79 de familii. Se înțelege că sporul populației se datorează, în primul rând, rutenilor, care continuă să vină în Bucovina până în 1779.¹⁷

De acum înainte, locuitorii satului Călineștii lui Cuparencu vor continua să trăiască uniți, limba ucraineană asimilând limba română, care continuă să se vorbească, totuși, în casele mazililor Mihalachi, Vasile, Ioan, Gheorghe și Luca Cuparencu, Gheorghe Volcinski, Ștefan Mălinescu, Gheorghe Țântă, Mihai Radca etc.

Descinsă la Călineștii lui Cuparencu în anul 1804, familia dascălului Vasile Eminovici va vizita numai limba română, Vasile însurându-se, de altfel, cu o româncă (Ileana Sârghie). Abia odraslele dascălului, care copilăresc alături de copiii ucrainenilor majoritari, învață și limba ucraineană, cele patru surori ale lui Gheorghe (tatăl poetului) căsătorindu-se cu bărbați ucraineni, iar Ioan, cel care va rămâne în casa de la nr. 27, va lua de soție tot o ucraineană.

Vom consemna, însă, în finalul demersului nostru, că slujbele din biserica de la Călineștii lui Cuparencu s-au oficiat întotdeauna românește, lăcașul de cult călineștean contribuind, pe parcursul timpului, și la realizarea actului de educație școlară în limba română.

NOTE

1. Fără a încerca să-i dăm numaidacă o replică lui Ion Roșu, vom utiliza pentru forma de plural a patronimului *Eminovici* numele generic *Eminovicii*, deosebindu-ne, astfel, de Vasile Gherasim, care folosește forma *Eminovicienii* și de Ion Roșu, care încearcă să încetățenească, după o demonstrație forțată, forma *Eminoviceștii*. Argumentele noastre pleacă, mai întâi, de la faptul că antroponimul în cauză are deja un sufix(-ovici), de origine slavă, pluralul necesitând, după modelul altor antroponime slave, doar desinența -i (cf. sg. *Hnatiuc* – pl. *Hnatiucii*; sg. *Zelezneac* – pl. *Zelezneicii*). La fel se comportă și antroponimele formate în spațiul românesc cu ajutorul sufixului -escu.
2. Ion Roșu, *op. cit.*, p. 146.
3. *Documente privind istoria României. A. Moldova, Veacul XV*, vol. 2 (1476 – 1500), București, Ed. Academiei RPR, 1953, p. 130.
4. T. Balan, *Documente bucovinene*, Cernăuți, 1939, vol. III (1662 – 1720), p. 6 – 7.
5. *Ibid.*, vol. V (1745 – 1760), p. 32.
6. *Recensământul general al Moldovei, 1774*, ordonat de feldmareșalul Rumianțev.
7. Ion Roșu, *op. cit.*, p. 126.
8. G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, apud I. Roșu, *op. cit.*, p. 124.
9. Vasile Gherasim, *În satul Eminovicienilor*, în volumul *Mihai Eminescu*, Iași, Editura „Junimea”, 1977.
10. *Ibidem*.
11. Idem, *Iarăși despre originea lui Eminescu*.
12. Ion Roșu, *op. cit.*, p. 117.
13. *Condica cronicală...*
14. Ion Roșu, *op. cit.*, p. 123 – 124.
15. Augustin Z.N. Pop, *Contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu*, București, Ed. Academiei RPR, 1962, p. 294.
16. E. Grigorowitza, *Dicționarul geografic al Bucovinei*, București, 1908, II. p. 127.
17. *Consignațiunea emigranților transilvăneni care s-au așezat în districtul bucovinean, cum au fost constatați în baza ordinului Comandamentului General din Liov din 27 ianuarie 1778, de către domnii ofițeri însărcinați anume cu aceasta*. Vezi: I. Nistor, *Românii și rutenii în Bucovina*, București, 1915, p. 66.

SUMMARY

The study shares Ion Roșu's conclusions, thus confirming once more the fact that the first Eminovici who settles in Călineștii lui Cuparencu is Vasile Eminovici, the poet's grandfather, who transmigrates from Blaj to Bucovina. The collating of the church registers and birth certificates of the Călineștii lui Cuparencu parish proves that Vasile Eminovici settled here in the autumn of 1804, and was anointed psalm reader in November 8, St. Michael and Gabriel. This autumn 190 years have passed since the village Călineștii lui Cuparencu became the home of the Bucovinian Eminovici family. The study also follows the demographic development of the village, the settling here of a large number of Ukrainians beginning with 1776 being also mentioned.

FAMILIA NECULCE ȘI BOIANUL

Pavel Blaj

Suceava

Satul Boian este atestat documentar pentru prima dată la 4 februarie 1523¹, dar după cum reiese din documentul lui Ștefăniță, Domnul Moldovei, exista ca sat cu mult timp înainte.

Dacă se urmărește lista stăpânilor acestui sat reiese că a aparținut din secolul al XIV-lea și până în secolul al XIX-lea antecesorilor lui Ion Neculce și descendenților acestuia. Alături de Prigoreni, satul Boian a fost locul cel mai iubit de către marele vornic al Țării de Sus, pentru care s-a războit ani în șir cu dușmanii săi.

Afirmația că familia lui Ion Neculce a stăpânit Boianul aproape 500 de ani poate să frapeze dar numai la prima vedere, pentru că studiul arborelui genealogic al marelui cronicar ne duce până aproape de începuturile statului medieval al Moldovei.

Din această analiză genealogică reiese că în secolul al XIV-lea stăpânul satului a fost Tăbuci cel Bătrân din Boian care a avut doi fii: pe Pătrașcu² care trăia în timpul domniei lui Alexandru cel Bun și de la care primește un act de întărire a stăpânirii pe o parte a satului Boian și pe Elena³ care și ea a primit un privilegiu de întărire asupra unei părți din satul Boian de la Alexandru cel Bun.

Pătrașcu a avut o singură fiică care s-a căsătorit cu un reprezentant al familiei Stârcea iar urmașii lor au fost Ion Stârcea, pârcălab de Hotin (1528) și Mihul Stârcea, pârcălab al Cetății de Baltă⁴. Dintre descendenții acestora pot fi amintiți: Mătieș Stârcea, mare vistiernic înainte de 1560 și Tăbuci Stârcea, mare paharnic în aceeași perioadă⁵. În ce-i privește pe urmașii Elenei, aceasta a avut un fiu pe nume Sima și trei fete: Nasta, căsătorită cu un Burlă, Zoica, căsătorită cu un Fărămă și Marușca ce a avut ca urmaș pe Dobru⁶. Dobru a avut doi feciori, pe Ivanco ce a fost pisar la Ștefan al IV-lea cel Tânăr și care în anul 1523 pune stăpânire pe satul Boian în defavoarea rudelor sale. Ridicându-se însă împotriva Domnului său⁷ pierde proprietățile sale, inclusiv Boianul care este întărit în anul 1528 rudelor sale de către Petru Rareș, Domnul Moldovei⁸.

Cel de-al doilea fecior al lui Dobru a fost Dumitru cămărașul, care avea o fiică Anghelina. Aceasta era în anul 1560 căsătorită cu marele vistiernic Ion Stroici⁹. Printre urmașii lor consemnăm pe Simion Stroici, mare vistiernic, căsătorit cu Eftimia Barnovschi, Lupul (Luca) Stroici, mare logofăt, căsătorit cu Păscălina Ghenghea și Nastasi-ca¹⁰.

Luca (Lupul) Stroici, ctitorul Mănăstirii Dragomirna a avut ca urmași pe Vasile Stroici, cel ucis de Ștefan Tomșa al II-lea în anul 1612, o fiică căsătorită cu marele

logofăt Ionașco Ghenghea și pe Ionașco Stroici care vinde surorii sale partea sa de sat moștenită de la părinți și de la mătușa sa Nastasica.

Simion Stroici „n-au avut copii din trupul său”¹¹ și prin urmare lasă partea sa din satul Boian nepoatei sale Sârbca Barnovschi, sora lui Miron, Domnul Moldovei.¹² Sârbca s-a căsătorit cu marele logofăt Gavrilaş Mateiaș și a reîntregit satul Boian.¹³

Fiica lor Alexandra Mateiaș a fost bunica lui Ion Neculce „Iordăchioaia vistier-niceasa” cum o numea aceasta într-o scrisoare din anul 1732,¹⁴ pentru că fusese căsătorită cu Iordache Cantacuzino, marele vistiernic.

Mama cronicarului se numea Ecaterina Cantacuzino și a fost căsătorită cu un român din Grecia, pe nume Neculce vistiernicul, care în tinerețe s-a ocupat cu negoțul ajungând atât la o situație financiară prosperă cât și la un rang boieresc, grație fratelui său vitreg Stamate Histul, mare postelnic, care era înrudit cu Vasile Lupu.

În anul 1702, satul Boian intră în stăpânirea tânărului agă Ion Neculce alături de alte șase sate ca urmare a moștenirii primite din partea mamei.

Participarea cronicarului alături de Dimitrie Cantemir la războiul contra turcilor la Stănilești în anul 1711 a dus la exilarea sa în Rusia și la confiscarea moșiilor printre care și Boianul. La 1 august 1712 divanul domnesc hotărăște confiscarea Boianului și atribuirea lui marelui vornic Lupu Costachi. La acest act s-a opus însă unii din boieri și n-au vrut să semneze, cum a fost cazul marelui logofăt Nicolae Costin.

Intrat totuși în posesia moșiilor neculceene, Lupu Costachi a împiedicat cât a putut revenirea în țară a lui Ion Neculce. Deși în 1715 Nicolae Mavrocordat a reușit să-i obțină iertarea de la pașa de Hotin și de Tighina, Lupu Costachi s-a opus din nou, mai ales în condițiile când Domnul este mutat în Muntenia la sfârșitul anului 1715. Soția cronicarului care intrase în țară este prigonită de răutăciosul vornic și soarta familiei Neculce ar fi fost foarte rea dacă Lupu Costachi nu ar fi fost omorât de către turci în 1716. Cu toate acestea, Neculce nu va putea intra în țară decât spre sfârșitul anului 1719 când a fost sprijinit atât de Mihai Racoviță, Domnul Moldovei, cât și de Nicolae Mavrocordat, Domnul Munteniei ca să primească afirmare de pace la Poartă.

Revenit în țară după nouă ani, fostul hatman Ion Neculce începe acțiunea de recuperare a proprietăților sale.

După moartea lui Lupu Costachi, Boianul a intrat în stăpânirea fiului acestuia, căpitanul de codru Iordache Costachi, care era ginerele fratelui Domnului, hatmanul Dumitrașcu Racoviță. Cu toate acestea, Neculce deschide proces contra uzurpatorului, care se va judeca în fața divanului domnesc la 1 iulie 1720. Cu acest prilej se recunoaște că rușii au venit în Moldova nu la chemarea lui Neculce sau a altor boieri, ci datorită prezenței regelui suedez Carol XII la Tighina, iar pe de altă parte se arată că Neculce și-a urmat Domnul său în acțiunea inițiată potrivit jurământului. Divanul hotărăște ca Boianul să fie redat în stăpânirea familiei Neculce. Astfel, după opt ani de înstrăinare, această moșie, dragă cronicarului, revine în stăpânirea sa.

Au urmat alte procese cu vecinii care împresuraseră hotarul Boianului în lipsa stăpânului. Între cei cu care s-a judecat a fost mănăstirea Putna, Stârceștii, Volcineștii și alții.

Boianul a fost a doua reședință a marelui vornic Ion Neculce, după Prigoreni și a încercat în tot timpul vieții să administreze cât mai bine această moșie.

După moartea sa, satul ajunge în stăpânirea fiului său mai mare, Gavril Neculce, mare medelnicer.

În 1751 satul defunctului Gavril revine lui Ilie Neculce, mare spătar, cel de-al doilea fiu al cronicarului și a lui Alexandru Neculce, mare urmaș în vremea aceea cel mai tânăr dintre frați și care va fi singurul care îl va egala pe părintele său în dregătorii.

În anul 1766, înainte de a muri, Ilie Neculce lasă partea sa de sat nepotului său Vasile Neculce, fiul lui Alexandru ce era atunci mare spătar.

Acest Vasile Neculce va ajunge și el la dregătoria de mare spătar și va fi căsătorit cu Ileana Sturza, o nepoată a lui Sandu Sturza, fost mare logofăt.

De la el, satul Boian se transmite în anul 1800 în proprietatea fiului său, Ion Neculce, mare vornic și al lui Constantin Neculce, mare postelnic.

Zece ani mai târziu, soția lui Vasile Neculce schimbă testamentul în favoarea lui Ion Neculce care va stăpâni satul Boian până la 1845.

După ocuparea Bucovinei de către austrieci, posibilitățile de administrare a moșiei familiei Neculce, rămasă în Moldova, se va face cu mare greutate, ea fiind nevoită să apeleze la arendași.

Astfel, la 10 septembrie 1810, Ioan Neculce, spătar, cerea arendașului să ridice aici un mare han sau ratoș cu 8 odăi, cu pivniță, grajd pentru 60 de cai și o șură de piatră.

Tot prin grija acestuia se va ridica aici o biserică impunătoare între anii 1834 - 1838.

La 17 martie 1845, la 100 de ani de la moartea marelui înaintaș, Ion Neculce, mare vornic, sătul de greutate generate de arendași vinde moșia Boian lui Ștefan Stefanovici și lui Karl Schnedl.

Cu aceasta lua sfârșit stăpânirea de aproape 500 de ani a familiei Neculce asupra satului Boian, care sat însă a rămas puternic marcat de memoria unuia dintre cei mai străluciți reprezentanți ai neamului nostru.

NOTE

1. *Documente privind Istoria României, veacul XVI, A. Moldova*, vol. I (1501 - 1550), București, 1953, nr. 190, p. 216.
2. R.R.A. *Moldova, veac XVI*, vol. I (1501 - 1550), p. 293, nr. 259.
3. *Idem*, nr. 190, p. 216.
4. *Idem*, p. 292 - 293.
5. *Idem*, vol. II (1551 - 1570); p. 133 - 136.
6. *idem*, vol. I, p. 216.
7. *Idem*, p. 293.
8. *Idem*, vol. II, p. 136.
9. *Idem*, veac XVII, vol. IV, 1616 - 1620, p. 496.
10. N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII*, București, 1917, p. 326 - 327; D.I.R. XVII/4 (1616 - 1620), p. 497.
11. Miron Costin *Opere*, Ed. V.A. Urechia, II, p. 538 și D.I.R., XVII/5, p. 195
12. V. Gh. Miron și colab., *Din tezaurul documentar sucevean, 1393 - 1849. Catalog de documente*, București, 1983, nr. 175, p. 987.
13. Aurel H. Golimas, *Un domnitor, o epocă. Vremea lui Miron Barnouschi Moghilă, Voievod al Moldovei*, București, 1980, p. 25.
14. D. Velciu, *op. cit.*, p. 24.

PROPRIETARIII SATULUI BOIAN (sec. XIV - 1845)

TABUCI CEL BĂTRÂN DIN BOIAN
ELENA
MARUȘCA
DOBRU
DUMITRU cămăraș
ANGHELINA 1560
= ION STROICI
SIMION STROICI
=EFTIMIA BARNOVSCHI
SÂRBCA BARNOVSCHI
=GAVRILAȘ MATEIAȘ mare logofăt
ALEXANDRA MATEIAȘ
=IORDACHI CANTACUZINO
ECATERINA CANTACUZINO
=NECULCE VISTIERNIC
ION NECULCE (1672 – 1745) mare vornic al Țării de Sus
=Maria Bogdan (nepoata lui Dimitrie Cantemir)
ALEXANDRU + 1780 mare vornic
= Catinca Costachi
VASILE +1801 mare spătar
ION NECULCE mare vornic; Construiește biserica din Boian (1834 - 1838), iar
în 1845 îl vinde.

SUMMARY

The Boian village, documentarily attested in 1523, becomes Neculce's domain in 1702, a legacy bequeathed by the chronicler's mother. Actually, the author maintains, the Neculce family, whose genealogical tree goes back almost to the beginning of the medieval Moldavian state, would own the village for five centuries almost, till 1845.

ION NECULCE – ASTĂZI

George Muntean

București

Ce-i poate spune cuiva astăzi viața unui om ca Ion Neculce, născut acum mai bine de 300 de ani (în 1672, la Prigoreni Mici, devenit *Ion Neculce*, lângă Târgu Frumos) și mort, tot acolo, cu aproape 250 de ani în urmă (1745)? Dar *Letopisețul* său, scris în aproximativ ultimii lui 10 ani de viață și presărat cu destul de mulți termeni ieșiți din uz, ceea ce presupune întocmirea unui minim glosar pentru fiecare ediție a acestuia și un anume efort din partea multor cititori contemporani? Dar bucovinenilor și, cu un accent în plus, locuitorilor de astăzi ai satului Boian, al cărui proprietar a fost cel ce urcase în zbciumata-i viață până la demnitatea de mare vornic al Țării de Sus a Moldovei (fusesse și staroste, întâia căpetenie adică, de Cernăuți, din al cărui ținut Ștefan cel Mare și Sfânt și-a strâns oastea și i-a biruit pe turci, după sfatul de taină cu recent canonizatul Daniil Sihastrul, cum povestește cronicarul în *O samă de cuvinte*)?

Să încercăm a vedea, raportându-ne mai ales la bucovineni, la cei din nordul provinciei, cu deosebire. Bunica lui Neculce, Alexandra, „Iordăchioaia cea bătrână”, era fiica lui Gavril Mateiaș, om cu știință de carte și cu întinse moșii în partea de țară ce va deveni Bucovina, după ocuparea ei de către austrieci la 1774 și anexarea din 1775. Era cumnat cu domnitorul Miron Barnovschi, care era proprietarul satului Toporăuți, în care a înălțat originala biserică ce dăinuie până astăzi și unde s-a născut vestita cântăreață română Sofia Vicoveanca. A ajuns, ca și strănepotul său, vornic al Țării de Sus, adică loctiitor judecătoresc al domnitorului și cu alte funcții, în acele părți de pământ românesc. Prin acest străbunic și prin alți înaintași va moșteni scriitorul Ion Neculce, Boianul, de care se va simți într-atât legat încât își va face, către sfârșitul vieții, a doua reședință acolo (a avut mai multe proprietăți în jur, între care satul Pohorlăuți și seliștea „Honjom în ținutul Cernăuților”).

Este vremea când își scrie *Letopisețul* și *O samă de cuvinte*. Poate că și așa se explică o anume coloratură nordică a limbajului acesteia, mai puțin observată de comentatori, dar sensibilă pentru auzul bucovinenilor cunoscători. Prin soțul Alexandrei, boierul Iordache Cantacuzino, ascendenții lui Neculce urcă până la împărații Cantacuzini ai Bizanțului. Cât o privește pe Iordăchioaia, rămasă văduvă de tânără și administrând o mare avere (avusese 181 de moșii), Miron Costin spunea despre ea admirativ: „cap ca acela abea de au avut țara cândva, sau de va mai avea”. Această vajnică „bucovineancă” *avant la lettre* îl va crește pe viitorul cronicar, rămas de mic orfan, tatăl fiindu-i ucis în plină tinerețe, ca atâția semeni ai săi în acest secol. Mamă-sa, căreia i se zicea Muta, fiind o fire mai tăcută, probabil, s-a măritat a doua oară și a avut două fete, dar noul soț i-a fost și el ucis de polonezi și a rămas văduvă

până la moarte. Tot atunci li s-a incendiat conacul de la Prigoreni, iar ei s-au refugiat, cu toții, în Muntenia, la Stolnicul Constantin Cantacuzino, marele nostru scriitor și învățat, cu studii la Padova, în Italia, cu care erau rude. Mai erau rude cu Cantemireștii, cu Movileștii, cu domnitori ca Vasile Lupu, Mihai Racoviță și Constantin Brâncoveanu, cu cronicarii Miron Costin și fiul său Nicolae, ca și cu mulți alți boieri, la fel, am zice, cum au astăzi cei din Boian și din celelalte așezări românești rude în multe sate din jur și în cine mai știe ce localități prin care i-au împrăștiat vremurile, pentru a nu mai vorbi de bucovineni, risipiți în ultimii 50 de ani, din sudul Africii în Australia, America și Asia, de la Vladivostok în nordul Canadei și în mai toate țările europene. Iar dacă am puncta pe o hartă a planetei locurile unde vitregiile i-au împins pe locuitorii spațiului nostru național, am putea avea impresia că aceștia au pornit la cucerirea întregului pământ, când, în fapt, este vorba de o sfâșietoare dramă, violent potențată după apariția extremismelor și instalarea totalitarismului.

„Exilul” în Țara Românească a durat patru ani, între 1686 și 1691. „Acolo au murit moașea noastră Iordăchioaia”, care i-a fost principalul mentor și o bună sursă de informație și poate de talent și îndemn pentru viața și scrierile sale, ea evocându-i ample secțiuni de istorie și enormele încrângături ale neamului lor, răsfirat pe două continente și pe câteva secole. Revenit în Moldova, își începe lungă carieră publică, se însoară cu Maria, fiica fostului hatman, adică ministru al apărării, Lupu Bogdan, nepoată a lui Dimitrie Cantemir (pe care se pare că l-a cunoscut la Constantinopol), călătorește în Polonia, iar la 35 de ani devine, pentru scurtă vreme, caimacamul, adică locțiitorul domnitorului Antioh Cantemir, pe timpul căruia călătorește la Constantinopol și participă la repararea cetății Tighina. Însă vodă este mazilit, iar cronicarul este nevoit a se refugia în grabă în Polonia, de unde, împăcat cu noul Domn, Mihai Racoviță, se întoarce după patru luni: „Și-am avut cinste și căutare în zilele Măriei sale”.

Dar soarta rea îl urmărește, ca și pe mulți dintre ai noștri astăzi. Ajuns hatman al lui Cantemir și intervenind dezastrul de la Stănilești, pe Prut, este nevoit să ia calea unui foarte lung și plin de suferințe exil în Rusia și în Polonia, unde se zbate și pentru existența românilor exilați, „de care s-au umplut Țara Leșască”. Constată atunci, îndurerat, ca și noi cei de astăzi, că toți monarhii, șefii de stat, s-au împăcat „numai pentru pământul nostru Moldovii nimea nu s-a pus”. Drama lui cea mai insuportabilă a fost în toți acești nouă ani ruperea de pământul patriei, inclusiv de Boianul care-i stătea la suflet, fiind leagănul neamului său dinspre mamă. Nu degeaba, în timpul procesului lung pentru redobândirea averilor confiscate, spune că: „Atuncē nu numai de Boian să fie el păgubaș, ce și de viață să fie pierdut, de viu în foc să se dea”. Uneori detaliile relevă înălțimea morală. Îl sfătuiseră pe Cantemir „să se lase de moscali”, pe care-i cunoștea bine, dar totul fusese zadarnic. Îi știa pe moscali și pe ai lor, ca toți cei din Țara de Sus, care, fiind mai la margine, erau adesea „prădați de moscali și fiind lipsiți de pâine – adică de hrană, în general – le merge mai greu”. Căci, moscalii, „precum sunt învățați la jacuri, când văd un lucru burzuluiit”, adică bun, îl și iau, iar bunul cel mare era spațiul nostru național. De aceea, după amărăciunile acumulate în călătoriile lui pe două continente, după refugieri, exil, confiscare de avere și închisoare (de parcă ar fi fost contemporan cu noi), după experiența de conducător de oști și diplomat și judecător, de mare administrator, putea să exclame cu nedumerire și îndurerare: „Socotiți, fraților cititori, cum este osândă și mânia lui Dumnădzău pre țara aceasta!” Țară pe care el o cunoștea bine, ca și Europa, Asia și în genere lumea vremii lui. Dovadă numele de localități citate în *Letopisețul* său.

Tot pe această cale putem vedea cât de amănunțit cunoștea el Țara de Sus și viitoarea Bucovina, de unde se dau cele mai multe nume de râuri, munți și localități, între care, se înțelege, și Boianul, unde se dăduseră și se vor mai da lupte între români și polonezi, ruși, turci, tătari etc., până la cele cu sovieticii și cu nemții de acum o jumătate de secol. Care cum venea, nu se ținea decât de „jac și de mâncari!“ De aceea, nimeni nu știe „pedeapsa sărăcii lumii ca noi“. Iată câteva rânduri ce par scrise în vremurile noastre. Este vorba despre feldmareșalul rus care „au trimis de au robit mulți oameni din ținutul Hotinului și de pe marginea Cernăuților și i-au trecut cu femeii, cu copiii la Mosc și-i împărțea pe oameni ca pre dobitoace...și-i vindeau unii la alții fără de leac de milă, mai rău decât tătarii... Bogate și multe lacrimi era, cât se audzeau glasurile până la cer“. Avem, cum se vede, o foarte lungă tradiție a suferinței și a rezistenței împotriva dușmanilor noștri de toate felurile.

În exil, unde a trăit „cu multe valuri și supărări, carele nu le pot înșira cu condeiuul mieu“, deși i s-au propus ranguri și demnități însemnate, fiindcă îl rodea dorul de țară și nu s-a putut acomoda cu cei din jurul Harcovului, unde au fost așezați, nu le-a primit, bucuros că „am găsit vreme să ies dintr-acei norod greu și cumplit. Că-s niște oameni foarte necredincioși, și prè cu greu traiu au oamenii ce sunt nedepriși cu acel felu de oameni dintr-acele părți“. Nici anii petrecuți în Polonia nu-i vor fi mai lesnicioși, dar se întâlnea cu de ai săi, pentru că granițele, deși știute, nu erau ermetice ca mai târziu. Se întâlnea mai cu seamă cu cei din nordul țării, cu care se simțea în larg. Faptul se vede, cum am mai spus, și din limbajul cronicii, care e asemănător cu al lui și al lor de toată ziua. E aici și o parte a originalității sale. Parcurgând glosarul întocmit de Iorgu Iordan și de colaboratorii săi pentru edițiile mai noi ale *Letopiseșului Țării Moldovei de la Dabija-vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat* am constatat că aproape jumătate din acesta este inutil unui cunoscător al graiului nostru din nord-estul țării, aici termenii ce-i pot apărea de neînțeles unui vorbitor al limbii noastre din alte părți ale spațiului național fiind încă în uz relativ curent. Și pe această cale Neculce e contemporanul nostru. Ce-ar zice el, dacă ar trăi astăzi și și-ar vedea Moldova lui dragă, „pământul nostru din vecie românesc“, sfâșiat în trei state? Citiți-i cu atenție *Letopiseșul* și-i veți auzi opinia, tot ca a unui contemporan al nostru.

SUMMARY

The great chronicler Ion Neculce is presented from today's perspective. The links with Boianul, where his domain lay and with the whole region later called Bucovina are mentioned. The language Neculce used in his chronicles hasn't lost its up-to-dateness, the people of the Boian village don't need the Iorgu Iordan's Glossary in order to understand their subtleties.

SEXTIL PUȘCARIU. SCRISORI CĂTRE ION NISTOR

Dragoș Olaru

Cernăuți

Una din cele mai luminoase pagini în cronică zbuciumată a Bucovinei este scrisă de ardeleanul Sextil Pușcariu. Personalitate complexă cu preocupări multiple în știința națională, Sextil Pușcariu prin prezența și activitatea sa la Cernăuți (1906 – 1919), a lăsat urme adânci în istoria și cultura Bucovinei.

Sosind la Cernăuți, după ce și-a luat docența la Universitatea din Viena cu o lucrare de romanistică (1904), devenise membru corespondent al Academiei Române (1905), tânărul profesor s-a alăturat chiar de la început tinerilor bucovineni de la *Junimea Literară*, revistă în fruntea căreia se aflau Ion Nistor și George Tofan. Din acest grup făceau parte în temei feciori de țărani, care prin muncă și învățătură asiduă ocupă un loc însemnat în luptele pentru emanciparea națională a românilor din Imperiul austro-ungar. După cum avea să se exprime mai târziu într-o scrisoare către I. I. Nistor, era vorba de o generație, „care pregăteam unirea sufletească și culturală pentru clipa când mersul lumii ne-o va aduce pe cea politică“, generație ce venea în contradicție cu cei ce căutau „să înduioșeze pe un împărat surd și neputincios“ și să „pactizeze cu asupritorii“.

Funcțiile pe care le-a deținut la Cernăuți l-au ajutat pe Pușcariu să fie în centrul evenimentelor științifice, politice și culturale de aici. Ca profesor la catedra de limbă și literatura română (1906 – 1919) și decan al Facultății de filozofie (1918 – 1919), Pușcariu a descoperit și promovat tinere talente ca Teodor Balan, Nicolae Tcaciuc-Albu, Romulus Cândea, Grigore Nandriș, Filaret Doboș, Vasile Grecu ș.a. Deținând și funcția de vicepreședinte al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, el a inițiat și dirijat acțiunile de aducere în Bucovina a trupelor de teatru ale lui Petre Liciu și Cazimir Belcot, a unui grup de scriitori români în frunte cu M. Sadoveanu. Aceste acțiuni au trezit un entuziasm nemaipomenit la publicul românesc.

În 1918 îl găsim în toila evenimentelor politice din Cernăuți. Începea procesul de desăvârșire a unității de teritoriu și de neam, iar Pușcariu devenise unul dintre făuritorii ei cei mai activi. Despre aceste evenimente savantul semna la 4 ianuarie 1927 următoarele: „Toamna lui 1918 a fost, desigur, punctul culminant în viața mea, căci ea aduse acea orgie de fericire pe care am așteptat-o o viață întreagă, pentru care erau acordate toate coardele sufletului meu strunit pentru acest ideal. Rolul pe care l-am avut eu însumi la această Unire a fost destul de mare pentru ca să am în suflet mulțumirea că am contribuit și eu, după puteri, la realizarea visului“*. Ca secretar de

* S. Pușcariu, *Amintiri*, București, 1978, p. 776.

Externe în Consiliul Național din Bucovina desfășoară o activitate fructuoasă având cinstea să plece la Iași să prezinte regelui Ferdinand mulțumirile pentru trimiterea armatei române în Bucovina „pentru a ocroti viața, avutul și libertatea locuitorilor de orice neam și credință împotriva bandelor de criminali care au început opera lor de distrugere“.

Un alt merit incontestabil al lui S. Pușcariu este acela că a inițiat și condus ziarul *Glasul Bucovinei*, „întâiul crainic și cel dintâi vestitor al primăverii“^{**}. El este și autorul cunoscutului editorial „Ce vrem?“ în care proclama pentru toți românii din Bucovina și Transilvania plămuirea unui viitor în cadrul românismului. Tot în *Glasul Bucovinei* a asigurat debutul poetic al lui Lucian Blaga, pe care-l prezenta ca deschizător de drum în poezia românească. În memoriile sale Silvia T. Balan menționa că în iarna lui 1919 S. Pușcariu ar fi organizat o șezătoare literară, consacrată tânărului poet, la care ar fi spus: „De aici, din Bucovina, l-am lansat pe ardeleanul Lucian Blaga. Nu e oare

Casa nr. 2 de pe str. I. Hlavka în care a trăit S. Pușcariu între 1906 - 1914 și 1918 - 1919

acest fapt, în felul lui, un simbol al unirii noastre spirituale, ca o încununare a unirii teritoriale?“

Scrisorile, adresate prietenului său I. Nistor, mai ales cele din vertiginosul an 1918, dar și cele de după august 1919, când pleacă la Cluj, unde era numit comisar general al Consiliului dirigent pentru organizarea Universității din localitate al cărei prim rector avea să devină și unde avea să inaugureze și să conducă Muzeul Limbii române, refac (prin destăinuri, amănunte, exprimarea unor opinii) portretul ilustrului om de știință. Pe lângă informațiile noi ce le conțin, aceste scrisori scot la suprafață un lucru deosebit de important – dragostea nemărginită a lui Pușcariu pentru Bucovina, pentru oamenii ce i-a cunoscut aici. El va urmări cu mari emoții fiecare pas al foștilor colegi de la universitate și de la *Glasul Bucovinei*, se va arăta oricând gata să le vină în ajutor, mărturisind într-o scrisoare că numai „calmul Bucovinei și plăcerea revederii atâtor oameni și locuri dragi“ îi puteau produce o adevărată reculegere.

* I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, 1991, p. 386.

** S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 463.

Braşov, Cisnădie, Viena, Paris, Leipzig, Marter, Ronsegno, Bucureşti, Cluj, Sibiu, Caransebeş, Geneva, Haga... Acestea sunt o parte din oraşele în care S. Puşcariu, purtat de soartă, a trăit zile şi ani ai zbućiumatei sale vieţi. Totuşi îndrăzrim să susţinem că nu este loc, poate cu excepţia Braşovului de care acesta să fi fost mai puternic legat sufleteşte decât căsuţa de pe Dominic din Cernăuţiul nostru. Dragostea lui faţă de Cernăuţi este mărturisită de nenumărate ori în jurnalul său la care revenea de câte ori vremea îi îngăduia. În septembrie 1914, aflând din gazete ştirea că Cernăuţiul căzuse în mâna ruşilor, S. Puşcariu scria: „Acolo mi-era căsuţa mea, acolo tot ce adunasem în curs de ani, bucată cu bucată, ca să-mi înghebe un interior, acolo manuscrisele *Dicţionarului* şi toate manuscrisele mele, cu lucrări începute şi neterminate, cu atâta material strâns cu dragoste şi muncă...“^{*}. Iar la 24 aprilie 1915 semna cu teamă următoarele: „În gazeta de aseară am citit că ruşii au aruncat bombe asupra Cernăuţilor. Una destinată „Reşedinţei“ a explodat într-o stradă lângă Mitropolie, rănind un copil. N-o fi la noi?...“^{**}. Când în 17 septembrie 1919 se despărţeşte pentru totdeauna de căsuţa cernăuţeană este copleşit de amintiri şi sentimente duiioase care-i smulg următoarele destăinuiri: „E probabil ultima oară că scriu în acest carnet din Cernăuţi, din casa în care am petrecut atâţia ani frumoşi din viaţa mea. Aici, în aceste odăi, am simţit fericirea vieţii casnice şi zidurile groase ale casei de pe strada Dominic încheiau ermetic cuibul nostru de fericire familială faţă de lumea din afară, care se zbătea cu toate pasiunile, vanităţile, pretenţiile şi ademenirile care nu erau pe placul meu. Aici am consumat anii tinereţii mele, cu preocupările lor frumoase, cu planuri dulci de lucru şi cu energii bine întrebuinţate, anii scurţi cu zilele lungi de muncă; aici în fiecare seară, culcându-mă, aveam simţul atât de fericit că n-am pierdut o zi.

Şi iată că acum plec, lăsând în urma mea câţiva prieteni dragi. Şi cum fiecare prietenie e o parte din viaţa noastră, despărţirea nu mi-e uşoară. Deşi n-am aici morţi îngropaţi, care să mă lege, cu puterea magică a oaselor ce înălbesc în groapă, de acest colţ de ţară, am totuşi îngropată aici tinereţea mea, nu în pământ, ci, precum cred, în sufletele foştilor mei elevi şi prieteni.“^{***}

Revenind mai târziu (iunie 1922) la aceste locuri, unde şi-a trăit cele mai fericite clipe din viaţă şi de care-l legau atâtea amintiri, notează din nou în jurnal: „Am revăzut căsuţa de pe Dominic unde am stat atâţia ani. Ea, pentru noi, are farmecul nespus al casei în care am petrecut cei mai frumoşi ani, fiind anii tinereţii, cu toate bucuriile şi grijile, cu toate planurile şi visurile, cu toate dorurile şi sentimentele de dragoste, pe care le-au cuprins cei patru pereţi şi atâtea colţişoare din grădină.“^{****}

Semnificativă în acest context este şi scrisoarea din 10 septembrie 1925, expediată soţiei Leonora, din Geneva, unde participa ca trimis special al României la lucrările Ligii Naţiunilor, şi în care cu o caldă duiuşie scria: „Ţi-aduci aminte de Cernăuţi şi de toată fericirea celor opt ani petrecuţi acolo? Când ţi-era frică de Dominic şi totuşi am găsit locuinţa bună a lui Bochner, unde primăvara semănam ridichi şi culegeam viorele. Acolo mi-ai dat-o pe Lia noastră scumpă, grăsuţă ca un purceluş şi blondă ca o păpădie.“⁺

Luând cunoştinţă de aceste atât de semnificative gânduri, care, de fapt, nu sunt altceva decât mărturia celor mai sincere sentimente de dragoste faţă de Cernăuţi, era firesc să pornim în căutarea locurilor legate de numele ilustrului savant.

* *Ibidem*, p. 16.

** *Ibidem*, p. 50.

*** *Ibidem*, p. 452.

**** *Ibidem*, p. 559.

+ *Ibidem*, p. 724.

După cercetări de luni de zile a documentelor de arhivă, precum și după mai multe confruntări la fața locului am reușit, cu o deosebită satisfacție, să stabilim existența acestei case. Aici, în casa construită o dată cu reședința mitropolitană, S. Pușcariu i-a primit în vizită, a legat prietenii, a făcut mărturisiri sufletești și științifice cu un șir de personalități de vază precum I. Nistor, G. Tofan, M. Friedwagner, V. Grecu, P. Liciu, C. Belcot, D. Marmeliuc, V. Bodnărescu, V. Pârvan ș.a. De fapt minunăția acestor locuri o vedem nu numai în arhitectură sau construcție ci și în aceia pe care i-a adăpostit și ai căror pași i-a simțit. Poposind prin părțile Reședinței mitropolitane (Universitatea de azi), să nu pierdem niciodată ocazia să ne oprim la casa nr. 2 de pe strada I. Hlavka (fosta Dominicgasse, mai apoi str. Arhimandritul Eusebie Popovici), colț cu str. Marko Vovcioc (fosta str. S. Pușcariu). Să privim în liniște aceleași locuri, ziduri, arbori, bucăți de cer la care cu ani în urmă s-a uitat și marele savant. Aici, sunt sigur, vom simți farmecul nespus al acestei case și, se prea poate, într-un moment de reverie, în sufletele noastre să se nască sentimentul de admirație sinceră față de generația care a făcut Unirea Bucovinei și a susținut-o. Va picura, poate și în inimile noastre „partea mai bună din sufletul“ marelui om și savant care a fost Sextil Pușcariu.

La aceasta, sper, vor contribui și scrisorile pe care le reproducem în continuare.

1

Iubite D-le Nistor,

Comisiunea a ținut ședința ieri săptămâna. S-a ales raportorul (H. F.¹) și s-a hotărât să se ceară de la Jirecek², Xenopol³, și Bogdan⁴ păreri despre candidații care pot fi recomandați.⁵

Lui Bogdan și lui Xenopol le voi scrie chiar azi, cel dintâi mi-a scris el să mă întrebe cum stă afacerea comunicându-mi că numai pe D-ta te recomandă. Altul nici nu cred că poate veni în combinație.

M-am mirat de Milkowicz⁶, care în zilele trecute, văzându-mă mi-a spus: „Ich glaube das man dem Nistor unico loco vorschlagen solt. Das ist eine selbstverständliche Sache“⁷.

Te voi ține în curent cu cursul afacerii.

S-auzim de bine, al D-tale devotat prieten,

Pușcariu

Cernăuți, 5/XI 1911.

2

Iubite D-le Nistor,

Xenopol a trimis răspuns: te recomandă numai pe D-ta. Ceilalți nu vor întârzia desigur a răspunde și imediat vom face recomandarea la Minister.

Pentru catedra vacantă de botanică, facultatea făcuse propunerea înainte de a primi scrisoarea D-tale. Dl. Cosovici n-a fost nici pomenit. De altfel ar fi fost greu a-l aduce în combinație.

Te rog împărtășește aceasta, împreună cu salutări D-lui Gramatovici.¹

Al D-tale devotat

Sextil Pușcariu

Cernăuți, 10/XI/1911.

P.S. Comitetul pt. serbările jubiliare² a ținut ședință și a distribuit diferitele capitole celor aleși de comitet ca să redijeze lucrarea. Pentru D-ta: Istoricul stării culturale înainte de întemeierea societății.

3

Iubite D-le Nistor,

Scrisoarea D-ta mi-a venit cu o zi întârziere aici, unde petrec în concediu, având toată familia tuse convulsivă și trebuind să schimbăm aerul.

Mă grăbesc deci a-ți răspunde, fără să pot lua informațiuni de la colegi mai bătrâni. Cred că nu ai nevoie de alta decât să te prezinți decanului și să-i spui că ești nevoit să întrerupi cursurile până după vacanțe, după ce ai cetit 6 săptămâni. Același lucru îl anunți pe ușa sălii în care citești. Afacerea D-tale nu știu cum stă la Universitatea noastră, căci de 10 zile sunt izolat de toată lumea. Ea va merge cursul ei normal.

În grabă al D-tale devotat,

Pușcariu.

Suceava, 30/XI 1911, la D-na Eberwein.

4

Cernăuți, 3 II. 19

Dragă Iancule,

Îndată după primirea telegramei tale dintâi l-am văzut pe dl. Nicu Flondor¹ și l-am întrebat când pleacă și pe cine-l ia cu sine. Mi-a răspuns evaziv, că nu e încă nimic fixat. După a doua telegramă l-am pus pe Vasilică² să întrebe oficios pe Flondor³ și să-i propună pe Vitenco Alexandru⁴. A răspuns că asta e treaba lui Nicu Flondor, pe cine duce cu sine. Sosind și a treia telegramă de la tine, l-am trimis pe Dr. Gheorghian⁵ la Flondor, să-l convingă că trebuie să meargă acolo un om, care pe lângă franțuzește să cunoască chestiunea și să fie un îndârjit apărător al integrității țării. (Alec⁶, la care mă gândisem mai întâiu, nu știe franțuzește și ne e indispensabil aici). Dacă Flondor nu cedează, îl trimitem noi azi pe Vitenco la București să vorbească cu tine și de va fi nevoie de el să-l impui tu de acolo. Nicu Fl. aud că-l duce cu sine pe pictorul Roșca⁷, probabil ca să-i arate Luvrul și să și-l facă recunoscător.

Pentru 24 Ian. s-a aranjat totul. Am anunțat conferința ta. Pentru cazul că tu n-ai putea veni, prepar și eu o conferință, ca să te substituiesc.

Congresul învățătorilor nu știu încă când se va ține. E vorba de săptămâna viitoare.

Tofan⁸ e încă bolnav și aici avem stare de asediu, încât poate se va amări și mai mult.

Situația e pe scurt următoarea: Dori⁹ cu Lupul¹⁰ merg mână în mână, pe cât mi se pare conștienți că au să lupte contra lui Flondor. Am impresia că ei ar voi însă ca noi să luăm lupta cu Flondor, pentru ca inter duo litigantes... să ajungă ei în frunte. de aceea eu țin în frâu cu *Glasul*, deși Flondor de repetute rânduri a dat semnalul de luptă față de secretarii lui, scontat, evident de Dori - Lupu. Articolul lui Rotică¹¹ în *Dacia* a fost o bombă și îți leagă ție vina că l-ai inspirat. A căzut chiar vorba: ori Flondor, ori Nistor, ori-ori! Însă deocamdată încă nu în public.

Apărăriștii de asemenea lucrează prin provincie. Cum Tofan e bolnav și Morar¹² și Alecu toată ziua angajați la *Glasul*, din partea noastră n-a început acțiunea la țară. Doboș¹³, cu care vorbii deunăzi nu e prea învoit cu neactivitatea aceasta.

Din toate astea vezi că e absolut necesar ca să vii tu, spre a lămuri chestiunea. Mai ales ți-aș arăta motivele care după părerea mea vorbesc ca noi deocamdată să ne impunem încă oarecare rezervă.

Prin telegraf e foarte greu să comunicăm, căci telegramele trec prin mâna lui Georgescu¹⁴, care desigur e ciocoit, iar Zadik¹⁵ am impresia că nu se poate descotorosi de el. Puterea acestuia e foarte mică și chiar spre a ne pune un automobil la dispoziție până la Mahala, ca să putem aduce 3 țărani lui Cotlarciuc¹⁶, au trebuit depuse insistențe colosale.

La *Glas* suntem momentan fără hârtie și trăim din împrumuturi. Roșca s-a nămolit undeva pe drum cu vagonul său nr. 51959. Primind de la Letea înștiințarea că au un vagon de hârtie pentru noi, am trimis Miercurea trecută pe N. Grămadă¹⁷ cu 36.000 lei să-l aducă. Până acuma n-avem știri de la el.

Greutățile astea le-am învinge noi, de asta nu te îngriji. Numai pentru înjghebarea partidului e absolută nevoie de venirea ta. Rupe-te dar din București și vino.

Tipografia ne face socoteli enorme. La altă tipografie am putea cruța zilnic 300-400 cor. Dă-mi de știre imediat s-o rupem cu Bucevschi sau nu. Ce e cu Cosminul? Se poate face ceva? Paralele, prin cheltuiala pentru Letea, sunt pe sfârșite.

Cui să trimitem *Glasul* la București în depozit? Ai vorbit D-ta cu Surul? Telegrafiază și în privința asta.

La sfârșit o rugare personală. Spre a mă restabili deplin cu sănătatea trebuie să fac o cură cu „Alttuberculin Koch“. Aici nu se găsește. Fii bun și informează-te la Babeș¹⁸ sau aiurea unde crezi și dacă afli o sticlută adu-mi-o când vii. Dacă n-ar avea acest „Alttuberculin“, ci alta să ți-o dea aceea cu indicația raportului față de „Alttuberculin“, spre a putea face cură aici. Nu te supăra că te sinchiesc cu astfel de rugări, cum însă cura ține peste 3 luni va trebui s-o încep de pe acuma, fără să am altă posibilitate să-mi procur medicamentul aici. În București cu siguranță se află.

Acum aștept încă un răspuns de la Tofan spre a-ți putea telegrafia imediat.

Cu dragoste frățească,

Sextil.

5

Cernăuți, în 24 III 1919.

Dragă Iancule,

Plecând Doboș la București, mă grăbesc să-ți trimit câteva rânduri.

Ieri ți-am trimis o telegramă lungă.

În ea ți vorbeam mai întâiu de tipografia *Rusca rada* care stă închisă și pe care Lupu ar voi s-o cumpere, fiind foarte bine instalată, pentru scopurile lui. Fiind datoare la Bancă Țării de nu mă înșel, vor s-o scoată la licitație și s-o cumpere pe neștiutele pe un preț mic. Spre a evita acest lucru am rugat generalul s-o rechiziționeze armata pentru trebuințele ei. Noi ne vom oferi să scriem broșuri de propagandă și să tipărim acolo *Holos Bucovena* și sperăm în felul acesta să intrăm și cu *Glasul* în tipografie. Ne vor trebui însă alegători români (căci cei de la Bucevschi sunt angajați cu contract) și litera românească care lipsește. Acum aștept răspunsul tău după ce voi fi vorbit cu Besușco.

Britl a fost la mine, dar mi-a spus că-i lipsesc lucrători și litera română și abia peste 2-3 săptămâni îmi poate face o ofertă. Și-a exprimat și temerea că lucrându-ne la el să nu intre în conflict cu Bucevschi și prin el cu Administrația.

Mi se pare deci că nu vom face mare ispravă cu el și tot va trebui să ne punem cât de curând pe picioarele proprii. Până atunci am putea face încercarea cu *Ruska rada* pe care am putea-o cumpăra eventual noi. Tovarnițchi n-a fost încă pe aici. Cu Schwarz, care ne oferă să ne tipărească cu 500 cor. numărul, n-am mai vorbit după ce tu mi-ai scris să ne ferim de el. Ce i-ai promis cu privire la hârtia ce ne va veni?

Chestia *Cosminului* o putem discuta numai când vei fi tu aici.

Aud că pe la Administrație oamenii cam urmăresc afacerile pe care le face Tovarnițchi, voind să le pună în legătură cu tine, ca și când tu i-ai fi procurat concesiile. Fii pe pază!

Articolul din *Patria* a făcut grozav sânge rău pe aici. Mai ales Dori și Stoica¹ foc de supărați.

N-am putut încă descoperi de ce n-rul 97 din *Glasul* n-a sosit la București. Voi mai urmări chestiunea.

Am fost ieri la Mitropolitul² și la Vorobchievici³ în chestia consilierilor consistoriali care pasionează acum lumea. Le-am spus să nu lase ingerințe politice în biserică și să protesteze în contra provizoratelor. Repta mi-a spus că „președintele țării”⁴ i-a înapoiat actul în care propusese numai 5 pentru cele 5 locuri, cu observația să propună pentru fiecare loc pe trei inși. El a făcut-o, stăruind asupra celor numiți de el mai înainte și rămași în propunere „*primo loco*”.

Fl. s-a exprimat dăunăzi către Max⁵ că e obosit și mâhnit de mizeriile ce i le fac în București. Zicea că are de gând să plece la București să clarifice situația. Se gândește și la urmaș și – închipuie-ți – mai potrivit l-ar crede pe Nicu Flondor sau chiar pe Grigorcea Lică⁶! Deși *Bucovina* dezmente știrea plecării, sunt informat că totuși pleacă chiar Miercurea viitoare.

Pe la țară lumea e foarte nemulțumită că nu se fac arendările la țărani. În unele părți spiritele sunt agitate. Noroc cu zăpada ce-a dat. Ce-i cu rezilierii? Telegrafiază-mi!

Sbiera⁷ va trece licența Miercurea viitoare, având să plece în aceeași zi la București. În chestia lui Alecu s-a purtat foarte puțin bărbătește. L-a propus pe Alecu ca să plece cu el, dar răspunzându-i-se „nu” categoric, am impresia că n-a mai insistat. În general în el n-avem sprijinul ce l-am putea aștepta și mi se pare că el ține să nu se strice cu nimeni, având planuri și ambiții foarte mari. Vorbește tu cu el ceva mai lămurit, mai ales în chestia numirii revizorilor școlari, care totdeauna au fost o armă politică. Glasiștii ar vrea să-l aibă pe Buliga din Pătrăuți ca inspector.

În sfârșit te rog pentru un serviciu personal.

Am în Italia, ca prizonier, un nepot de soră⁸, de la care tocmai azi primesc o poștală. Îi trebuie parale. Îți trimit prin Doboș 500 l. cu rugarea să îi trimiți prin legația italiană pe adresa: V. Bologa, Sottotente mevico legione rumena, Cittaduale, Abruzzi și dacă se poate expediază și următoarea telegramă:

Aron Cotruș pour Bologa, Roma, Legazione rumena.

J'ai envoyè 500 lei a l'adresse Bologa, Cittaduale. Tous les parentes se portent bien et vous attendent. Pușcariu⁹.

Sfârșesc, după ce am golit sacul cu noutățile, dorindu-ți ție și D-nei Nistor toate cele bune și trimit salutări și sărutări de mână din partea tuturor glasiștilor.

Al tău devotat,

Sextil.

Dragă Iancule,

Astăzi pleacă Mitică¹ la București, căruia îi încredințez scrisoarea asta. Multe n-am să-ți comunic. De la Marmeliuc vei afla amănunte despre situația de aici.

Noi credem, ca tine, că o conlucrare cu Dl. Flondor și oamenii lui e imposibilă: avem vederi prea deosebite. Orice „împăcare“ ar aduce inevitabile conflicte și ar fi o peticitură. Dacă situația internațională face mai preferabilă o astfel de împăcare temporară – lucru pe care noi aici nu-l putem judeca – s-ar putea încerca pentru vreo lună încă.

Numai de una mi-e teamă: în timpul acesta administrația locală n-are să facă alta decât diletantism administrativ ca până acuma, încurcând lucrurile atât de mult încât nimeni nu le va mai putea descurca. Toată vremea o va întrebuița spre fortificarea situației de politică internă și mai ales prin acapararea tuturor instituțiilor financiare, încât ne-ar lua puterea efectivă. Ar trebui să ne gândim mai serios la lucrul acesta și în vederea aceasta să vină sucursala *Albinei* din Sibiu cât mai degrabă încoace. Cu Răducanu² voi vorbi eu ca să fiu în legătură și cu instituțiile pe care le aduce el încoace.

Mai e un lucru. Venind Dl. Nicu Flondor din Paris, probabil cu legături ce și le va fi procurat el prin prietenii lui jidani, vom avea de luptat cu un adversar mai tare decât fratele său. Și din punctul acesta de vedere e bine ca criza să se rezolve mai devreme.

Sunt convins că noi cu forțele noastre vom putea face lucruri bune în țară. Avem destui băieți devotați și muncitori și simpatii mari pretutindeni. Dacă vom ști de la început să vorbim răspicat și cu celelalte naționalități și să le dăm ceea ce li se cuvine, nu trebuie să ne fie teamă de nimic. Momentan aliații D-lui Flondor sunt acești străini care cred să noi suntem șoviniști. E mai bine așa, căci neașteptând de la noi decât rele, vor fi cu atât mai fericiți dacă le vom acorda cel mai mic sprijin.

Dacă vii încoace trebuie însă să-ți asiguri mai întâi un buget cu care să poți astupa golurile pe care administrația de până acuma le-a lăsat și le-a mărit. Ar trebui să regulezi și chestia porției ce ni se cuvine regulat din alimentele și materiile ce ne vin de la aliați. De asemenea chestia salariilor funcționarilor trebuie rezolvată. Asigură-ți mai ales împrumutul intern și gândește-te la ștampilarea cât mai grabnică a coroanelor.

Asupra urmașului tău vom mai vorbi când vei veni încoace. Până atunci nu lua hotărâri. Lasă nerezolvită și chestia consilierilor consistoriali până la aplanarea crizei, căci ea are mare importanță pentru politica internă bucovineană. Noi ne gândim la toate pe aici, încât când vei veni în 2 zile se pot stabili toate aceste chestii personale. Decizia o vei da tu, cu autoritatea ta, dar numai după ce ai ascultat mica noastră republică.

Alături biletul de vizită a unui polon, Dl. Krajewski, despre care Traian Ilcău îmi spune că a fost tot timpul războiului la Przemysl și apoi în prinoare rusească, un mare apărător al românilor. El a fost funcționar în Piatra Neamț la Firma Göts timp de 4 ani înainte de război ca „Forstinspector“ și acum, auzind că această întreprindere se tranșează, te roagă să intervii pentru ca să fie reprimat la ea. Pe dosul cărții de vizită sunt indicate persoanele cu care ar fi să vorbești. Chestia rezolvându-se în 15 sau 16 Aprilie pare a fi urgentă. Necunoscându-l personal, nu pot să insist, ci mă refer la recomandăția călduroasă a lui Ilcău, care m-a rugat să-ți scriu.

De *Glasul* mi-e cam grijă că va merge greu dacă băieții vor avea și alte lucruri, mai ales că cei mai mulți trebuie să prepareabilitățile. Cred însă că o vom duce-o, fiind acum învinse greutățile începutului. Am vorbit și cu Cândea³ care e glasist cu trup și suflet și care s-a obligat să lucreze regulat.

Față de creza actuală ne-am hotărât să nu luăm deocamdată nici o țintă și să nu reacționăm față de înțepăturile presei cernăuțene. Numai față de articolul din *Gazeta Țăranului* vom da în numărul de mâne, pentru țărani, explicarea cuvenită a rezilierii contractelor.

Toate cele bune!

Al tău Sextil.

Ai trimis nepotului meu Lucian Bologa cele 500 L. în prinsoarea sa din Italia?

7

Dragă Iancule,

Aducătorul acestor scrisori Dl. Chincovici ar vrea să cumpere în Bucovina fân ca să-l furnizeze armatei române. Dacă crezi că acest lucru e posibil fără să altereze principiile de care suntem conduși, dă-i tot ajutorul. Cu Marele Cartier de aici el a intrat în legătură pentru vagoane și după cum spune Bucovina nu are lipsă de acest fân, în mare parte alterat de ploii.

Sextil

Buc. 26. VI. 19.

8

Cluj, 22. VIII. 19.

Dragă Iancule,

Profit de plecarea D-lui Dr. Albu la Cernăuți, ca să-ți trimit două rânduri.

Sunt de două săptămâni în Cluj, unde am lucrat intensiv la organizarea Universității, cu Comisiunea universitară. Cred că am făcut un lucru bun. Am sporit numărul catedrelor existente și am recomandat pe cei mai buni candidați, după criterii foarte severe. La 8 sau 9 catedre vom aduce savanți din străinătate. Între candidații nerecomandați se găsesc câțiva tineri foarte buni, la care poate face apel Universitatea din Cernăuți.

Mâne plec la Sibiu, ca să raportez în Consiliul Dirigent în chestia Universității și să refacă cursurile încă în luna asta. De la Sibiu, unde sper să termin în câteva zile, plec apoi la Brașov pe vreo câteva zile, să mă odihnesc și apoi vin, cu nevastă-mea la Cernăuți, ca să-mi iau rămas bun de Bucovina și să mă strămut la Cluj cu casa. Ziua sosirii n-o pot fixa încă, socotesc însă că va fi între 5 și 10 septembrie.

Venind la Cernăuți voi aduce cu mine și rapoartele Comisiunii cu privire la candidați, pentru ca să știți pe cine puteți chema la Cernăuți.

Iartă, te rog, graba acestei scrisori. În curând vom avea ocazia să ne vedem și atunci îți voi povesti pe-ndelete multe și de toate.

Sărutări de mâni D-nei Nela¹, salutări Oltei² și tuturor prietenilor.

Al tău ca frate,

Sextil.

Am ridicat în Comisiune candidatura lui Grecu³ pentru limba elină. Neavând însă lucrări de specialitate n-a putut fi recomandat. Rămâne dar să-i dați o bursă pentru bizantinologie în străinătate.

9

Cluj, 9. I. 20.

Dragă Iancule,

Văd că scriem „20“ și eu tot nu ți-am trimis încă scrisoarea lungă pe care de mult voiesc s-o scriu. Nu trebuie să-ți explic însă de ce: în zece părți de-odată trebuie să punem mâna fiecare dintre noi cei ce ne dăm seama că vremile mari pe care le-am pomenit ne cer îndătoriri uriașe, încât brațul îți cade istovit și puterile nu-ți mai ajung ca să te concentrezi spre a povesti unui prieten ca-n vremurile bune, prin câte ai trecut.

Acum încalte, cu serbările ce le pregătim pentru Inaugurarea solemnă de la 1 Februar¹, nu mai sunt nici sărbătorile sărbători și trebuie să alerg și să caut ca să se facă toate pregătirile. Desigur că ți-a venit și ție în mână invitarea. Rupe-te pe 2-3 zile din toil lucrului și vino negreșit. Găzduire vei avea, bineînțeles, la noi, și între alergăturile și festivitățile ce vor fi, vom găsi vrun ceas ca să povestim de-ale noastre și să aflăm unul de altul ce-am plănuit și ce-am lucrat în lunile de când nu ne-am văzut.

Cu cele mai calde urări de anul nou de la ai mei la ai tăi,
al tău vechi prieten,

Sextil.

10

Cluj, 20. III. 20

Dragă Iancule,

Ești desigur atât de deprins ca să primești scrisori cu intervenții, încât nu te vei mira că vin să mai pun și eu câte o vorbă bună pentru cineva.

De astă dată am chiar trei.

Cel dintâiu e fostul nostru coleg Plemely¹ care mi-a scris de mult și despre care voiam să-ți vorbesc la Cluj, cu ocazia serbărilor, când însă am avut atât de puțină ocazie să fim împreună, încât am uitat cu totul de el. El avusese în 1918 concediu și fiind eu decan mi-a scris că-și lungește concediul, așteptând desfășurarea evenimentelor acasă, unde poate fi de folos. Această scrisoare, bine înțeles, nu o puteam ceti colegilor nemți, dar am făcut propunere ca să-i lungim concediul, fiind bolnav. Astfel lui i se cuvine leafa de profesor până când au luat Românii în stăpânire Universitatea. Reclamând acest lucru la mine, eu i-am scris lui Tofan, care mi-a făgăduit că se interesează de afacere. Te rog, însă, fiind și eu oarecum angajat față de Plemely, să dai ordin să se rezolve mai curând și favorabil.

A doua chestiune e a D-nei Mauczka, văduva fostului nostru coleg². Știu că tu nu-l prea simpatizai. Cu noi a fost însă foarte bine și acum mi s-a adresat ca să capete și ea Mobiliarbeitrag³ și despăgubirile care s-au dat celorlalți profesori nemți. I-am trimis și scrisoarea ei, cu toate amănunțele necesare lui Tofan, care mi-a răspuns însă că ar trebui să-ți scriu ție. Noi aici, la Cluj, am fost cât se poate de prevenitori față de pretențiile foștilor profesori unguri, mai întâi gândindu-ne că nu scăpăm de ei așa de

ușor, le putem da câteva favoruri materiale și, apoi, fiindcă Românul din fire e galant și ar fi fost împotriva firii de a le face mizerii. Cred că nu e o risipă a banului public dacă admiți cele câteva sute de coroane cerute de D-na Mauczka și te rog dar să-i scrii lui Tofan ca să rezolve favorabil și această cerere.

În sfârșit alături scrisoarea preotului bucovinean Isidor Radyk, pe care l-am cunoscut în Innsbruck unde, ca preot militar, dădea lecții de religie copiilor mici. Pe atunci înjuram împreună Austria și aceste sentimente comune ne-au legat întrucâtva sufletește, încât vin să pun o vorbă bună și pentru el.

Noutăți de pe aici n-am ce-ți scrie. Lumea e foarte impresionată de schimbările politice. Noi, care lăsăm politica în grija celor ce și-au luat asupra lor această sarcină, ne vedem mai departe de treabă, încredințați fiind că facem și astfel un bine țării. Ne e teamă numai că cu schimbarea guvernului vor veni și reforme în învățământ care să ni se impună fără să fim întrebați. Numai de nu am reforma și reorganiza atâta și ne-am lua vreme să studiem chestiunile bine înainte de a le schimba.

Primăvara îmi aduce aminte că în curând va veni Maiu cu sesiunea Academiei la care sunt hotărât să fiu de față. Atunci vom avea ocazia să discutăm multe în tihnă, mai ales dacă în casa voastră îmi vei da un pat ca pe vremuri.

Toate cele bune! Al tău cu sărutări de mâni D-nei Nela, salutări Oltei și cunoscuților,

Sextil.

Dragă Iancule,

Îți mulțumesc pentru scrisoarea plină de căldură prietenească. Îmi prinde atât de bine să aflu că plecând dintre voi nu m-ați uitat. De n-ar fi remușcările ce le simt că nu ajung să vă trimit nimic la *Glasul*, aș fi și mai mulțumit aflând de la tine că după urma mea a rămas o amintire plăcută și în timpul petrecut cu atâți băieți de seamă, a picurat din sufletul meu partea mai bună în inimile lor.

De multe ori mă ispitește gândul să colaborez la *Glasul*. Dar m-am înfundat prea adânc în fișele și cărțile mele, de care am dus atâta dor în anii de război, decât să pot ieși din ele. Organizarea Muzeului limbii române, care-mi dă multă bătaie de cap, dar și multă bucurie, *Dicționarul* și atâtea lucrări începute de care aș vrea să mă ușurez, îmi iau tot timpul.

În camera mea de studii, departe de zgomotul politiceii militante pot să-mi păstrez seninătatea sufletească. La cârmă sunteți, pe lângă multele secături, atâți bărbați de seamă, cum poate țara noastră rar i-a avut. De aceea nu mi-e teamă că țara noastră frumoasă nu va merge bine. Chiar în pasiunea luptelor politice eu nu văd un rău mare. Din ele se va lămuri politica de mâne, care nu poate fi nici a vechilor politicieni, deprinși cu idei ce nu mai pot dăinui, nici a noilor politicieni care cred că o țară se poate governa cu utopii. Când cei vechi se vor înnoi – rămânând dintre ei numai cei ce sunt capabili să înțeleagă cursul vremii – și cei noi vor învăța meseria cârmuirii, va merge totul bine, căci resursele țării noastre sunt inepuizabile.

În timpul acesta trebuie să rămână și câțiva inși – care nu-și simt nici talentul nici temperamentul de politicieni – de o parte, la munca înceată și pozitivă a științei. Azi, când în definitiv nu se cere mai mult, spre a fi respectat, decât să ai scaun la minte,

să fii cinstit și muncitor, va trebui să răzbească în curând, în ciuda tuturor Dorilor și a Dracinschilor, generația noastră, care are toate aceste calități, în știință și în politică.

Dacă tu te-ai scula peste 100 de ani și ai ceti disertatiile cutăruui doctorant de istorie ai zâmbi desigur că ai putut să te superi un moment pe Bejan¹ și Vasilovschi²...

Pentru anul ce vine îți doresc să-ți poți păstra humorul și voia bună cu care ai știut totdeauna să înfrunți mizeriile veștii, să-ți păstrezi prietenii devotați și să te bucuri de fericirea casnică. Iar mie îmi doresc câteva seri frumoase în tovărășia ta, cu evocările duioase ale trecutului – chiar în prezența unui Tochiță Isopescu.³

De la Leonora⁴ și copii toate cele bune D-nei Nela și Oltei, cu o caldă strângere de mână

al tău Sextil.

12

Cluj, 9. I. 1922.

Dragă Iancule,

Mulțumesc pentru scrisoarea trimisă. Pentru Anul Nou îți doresc împlinirea tuturor gândurilor bune ce le nutrești și ocazia să te validezi așa cum inima te trage spre binele neamului. Tu ai, în Bucovina românească, de împlinit încă o misiune mare. Vremile prin care trecem cer de la noi încă multă muncă, muncă până la istovire, în direcția în care fiecare din noi simte că poate fi la locul lui. Nu te gândi cu jind la camera liniștită de savant care te atrage și pe tine: deocamdată locul tău e în toiul luptei împotriva tuturor „celebrităților de după război“, mai stricătioase decât „îmbogățirii de război“, trăind însă, ca și aceștia, din specularea oamenilor care poartă încă în sufletul lor credința în izbânda finală a cinstei, atât de rare, și a muncii, atât de devalvată...

Pentru mine anul nou mi-a adus o bucurie. Iată pe scurt de ce e vorba.

Primisem astăvară de la „Fondul cultural I. C. Brătianu“ invitarea să prepar o ediție a poeziilor lui Alecsandri. Am răspuns că la rigoare aș putea-o face, dar aș crede că pot face un lucru mai folositor, iar „Fondul Brătianu“ poate porni o serie de publicații mai utile. Am propus o bibliotecă de cărți despre poporul român, la interesul tuturor, scrisă de cei mai de seamă bărbați de știință ai noștri, cărora să li se dea un onorar convenabil de 600-1000 L. de coală de tipar. Căci în afară de răspândirea astorfel de cărți „Fondul Brătianu“ va face o operă culturală și îngrijind de puținele valori creatoare, care azi luptă cu sărăcia și nu ajung să scrie operele de sinteză la care muncesc de mulți ani, fiindcă trebuie să-și agonisească viața cu scrieri mărunte și nu găsesc, pentru cele mari, editorii.

Săptămâna trecută, venind la Cluj, Dl. Vintilă Brătianu¹ mi-a adus o scrisoare de la Dl Cociășu², în care îmi scrie că adoptă părerile mele și mă roagă să primesc conducerea acestei publicații și să le arăt numele colaboratorilor. Am scris azi D- lui Cociășu că primesc conducerea, pe care însă aș dori s-o împart cu tine, pentru că în România întregită, să putem continua, prin această publicație, munca de frățescă colaborare care a dat roade pe când eram împreună la Cernăuți. Tu ai lua asupra-ți direcția pentru scrierile de istorie și geografie, eu pentru cele de limbă, literatură, folclor și etnografie.

Desigur că nu vei refuza acest lucru, care, pe lângă binele ce-l putem face culturii românești, ne dă în mână puterea de a încuraja talentele tinere și de a le oferi noi putința de a lucra și publica în condiții atât de avantajoase operele lor.

Condițiile puse de mine sunt următoarele (le transcriu exact):

1. Conducerea publicației o au Sext. Pușcariu pentru partea lingvistică, literară, etnografică și folclorică și Iancu Nistor pentru cea istorică și geografică. Titlul publicației va fi: *Poporul român*. Tratatate și monografii, tipărite din *Fondul cultural I. C. Brătianu* sub direcția lui S.P. și I.N., prof. univ., membrii ai Ac. R.

2. Directorii au drept să intre în tratative cu bărbați de știință și să le ofere un onorar de 600-1000 l. de coală de tipar. Nici un studiu nu va fi publicat în această colecție fără aprobarea directorilor.

3. Editura garantează anual tipărirea a 100 coale de tipar în condiții tehnice superioare, cu clișeele, planșele, hărțile etc. necesare și cu litere speciale (alfabet cirilic, grecesc, fonetic, semne diacritice etc.) cerute de autor. Formatul și caracterele se stabilesc de la început. Precăderea lucrărilor se hotărăște în bun acord între director și editor.

4. Numărul exemplarelor pentru „Tratatate“ ar fi de cel mult 6000, pentru „Monografii“ de cel mult 3000. La un tiraj mai mare sau la orice ediție nouă, autorului i se asigură 20% din fiecare exemplar în plus.

5. Corectura se va face cu toată îngrijirea de către corectorul angajat de editor. Autorul are dreptul la 2 corecturi și 2 revizii. Orice adause mai mari în textul tipărit (la corectură sau revizie) are să fie plătit de autor. Dacă autorul sau editorul cere unuia dintre directori să facă revizia finală și să dea „bun de imprimat“, această muncă se va retribui cu 150 L. coală de tipar, ce se vor sustrage din onorarul autorului.

6. Autorii primesc 30, iar directorii 5 exemplare gratuite. Pentru trimiterea exemplarelor de recenzie se îngrijește editorul, ținând după putință seama de dorințele autorilor. Exemplarele de reclamă și cele de recenzie pot fi tipărite peste numărul fixat în punctul 4.

Ca amănunte m-am gândit și am propus ca „Tratatatele“ să fie scrieri pentru pătura cultă, bazate pe ultimele rezultate științifice, însă scrieri de sinteză în stil ușor și avântat. Eu aș face „Limba română“ și „Literatura română“. „Istoria românilor“ dorește s-o facă A. Lapedatu³. „Geografia României“ cred că o va face G. Vâlsan⁴. Cred că despre „Literatura populară“ ar putea face o bună lucrare Leca Morariu⁵.

„Monografiile“ vor avea un caracter mai științific și presupun studii originale. Am propus – și-ți cer învoirea – ca seria lor s-o deschidă tocmai *Istoria Basarabiei* pe care o tipărești tu și căreia desigur îi va urma o *Istorie a Bucovinei*. Eu aș publica un studiu mare și complet asupra Istroromânilor, care va fi gata până în iunie. O monografie completă despre „Românii din Meglenia“ are T. Capidan⁶ care s-a abilitat cu ea zilele astea la Cluj. S. Dragomir⁷ a lucrat un studiu bogat în date nouă despre Vlahii și Morlacii evului mediu (din Serbia, Bosnia, Herțegovina, Croația, Montenegro și Dalmația) și prepară o monografie despre Românii din Carpații nordici (Galiția, Polonia, Moravia). Un foarte bun băiat R. Vuia, viitorul nostru profesor de etnografie, are gata un studiu etnografic despre Țara Hațegului și mult material pentru altul „Casa țărănească“ la Români de pretutindeni. Am mai propus ca să câștigăm bogata colecție de cântec popular din Bucovina a lui Friedwagner⁸, care are un material foarte prețios și rânduit după principii moderne, științifice, cu peste 2500 de melodii (din care unele de la Voividca, care i le-a vândut lui și deci nu are dreptul să le ofere Academiei și altor instituții).

Cred că „Istoria bisericii rom.“ ar putea-o face Căndea, pentru „Antichitățile dace și romane“ l-am putea câștiga pe Pârvan⁹, iar Alecu¹⁰ ar urma să-și aleagă și să pregătească în toată tihna un subiect.

Scrie-mi, te rog, ce crezi de întregul proiect, iar dacă ai ocazia să vezi la București pe Dl. Cociasu și Brătianu, îndeamnă-i să primească planul așa cum l-am schițat.

Urmăresc din *Glusul* lupta ce o duceți spre cucerirea Teatrului Național. Spune-i lui Max că-l felicit pentru ținuta lui „schneidig“¹¹. Din comunicatul din ultimul număr se pare că cei căzuți de la putere au încercat o apropiere de *Glusul*.

Cu cele mai bune urări la ai tăi, Glasiștilor și ție.

Al tău cu toată dragostea

Sextil.

13

Cluj, 22. I. 22.

Dragă Iancule,

Țin să-ți spun cât m-am bucurat auzind că ți-e iarăși dată posibilitatea să dezvolti liber toată munca ta și tot dorul tău de bine ca Ministru al Bucovinei. Îți doresc din inimă împlinirea tuturor gândurilor tale bune.

Radu¹ – care e liberal înfocat – când a auzit că ești iarăși Ministru a exclamat: „Bravo, de-acum *Glusul* are să apară iarăși necenzurat și nu vor fi pete albe tocmai unde era mai interesant!“ (Mă tem că de-acum *Glusul* va avea mai puțin ocazia să fie „interesant“ de cât în opoziție). Lia² – care nu face politică militantă, dar care e bucovineancă încarnată a început să-și imagineze noul curs în Cernăuți, neuitând nici chiar de Fiebig.

Tu acum vei fi probabil când la București, când la Cernăuți. Pe la sfârșitul săptămânii acesteia sau la începutul celei viitoare voi fi nevoit să plec și eu la București pe câteva zile (cu care ocazie cred că vom putea avea și o ședință la „Fondul cultural I. Brătianu“, ca să se hotărască definitiv publicarea bibliotecii ce avem să o conducem împreună). Ți-aș fi foarte recunoscător dacă mi-ai trimite două vorbe să aflu când vei fi tu la București la sfârșitul lunii, ca să putem sta puțin de vorbă. Aș putea să-ți spun unele amănunte despre stările de aici, care cred pot fi folositoare.

Cu o caldă strângere de mână al tău

Sextil.

14

Cluj, 8. II. 22.

Dragă Iancule,

Profit de plecarea colegului Stanciu¹ la București, spre a-ți trimite câteva rânduri.

Precum îți scrisesem, diferite lucruri de aranjat mă silesc să plec în curând pe câteva zile la București. N-aș vrea însă să ajung tocmai într-o vreme când nu te găsesc pe tine, căci țin mult să te pot vedea, nu numai pentru ca să-ți dau câteva informații ce-ți vor fi de folos, ci și pentru plăcerea de a sta cu tine un ceas două de vorbă. Fii bun telegrafiază-mi când crezi că vei sta câteva zile în capitală, ca să vin imediat. Mi-ar părea bine dacă s-ar putea aranja astfel lucrurile, ca să se poată convoca tot atunci și

o ședință a Fondului cultural I.C. Brătianu și cred că ar fi bine ca să telefonezi în privința aceasta și D-lui Cociășu.

Cu o prietenească strângere de mână și cu un dorit „La revedere”
al tău Sextil.

N. B. Spre a nu pierde cursurile la Universitate, mai bine mi s-ar potrivi zilele din săptămână Vineri până Luni.

15

Cluj, 1 Aprilie 1922.

Iubite amice,

Primesc azi de la Dl. Iacob Jud¹, profesor de limbile romanice la Universitatea din Zürich o scrisoare, în care îmi arată că pregătirea studenților lor suferă din cauza lipsei unui curs special de limba română. Un elev al său, Dr. Hartmann, care a petrecut trei ani în România, ar fi aplecat să facă din trei în trei semestre un curs pregătitor de limbă română. Ar fi necesar, îmi scrie el, numai ca ministrul român din Berna să exprime față de guvernul din Zürich dorința ca să se țină un astfel de curs, fiind sigur că atunci el s-ar putea ținea, mai ales că cei doi profesori de limbile romanice, Dl. Garchat și Jud ar pregăti terenul în Universitate, ca și această instituțiune să se asocieze cererii. „Astfel”, termină scrisoarea, „acum când Carpații nu mai despart cele două țări, s-ar stabili raporturi mai strânse între țările noastre”.

Te rog vorbește cu Dl. Ministru Duca², care sunt sigur că apreciază deplin utilitatea astorfel de legături culturale, mai valoroase decât broșurile de propagandă dacă o asemenea intervenție e posibilă.

Săptămâna viitoare vin poate și eu pe la București.

Al tău devotat prieten

Sextil Pușcariu.

16

Dragă Iancule,

Am primit scrisoarea ta, care s-a încrucișat cu a mea pe drum. Îți mulțumesc foarte mult pentru prietenia ce din nou mi-ai arătat-o.

Max mi-a scris că nu veniți la Bran. Îmi pare cu atât mai rău, cu cât îmi făcusem planuri pentru vară, bucurându-mă de pe acum de zilele frumoase ce aveam să le petrecem împreună. Totuși nu uita că mi-ai făgăduit că măcar în trecere vei veni cu ai tăi prin Bran. Dacă se poate anunță-mă cu vreo zi înainte să nu ne nimerim tocmai pe atunci la vreo excursie.

Scrisoarea aceasta o aduce un văr al meu, Leintin Pușcariu, care are o cerere la direcția căilor ferate din Cernăuți, pentru niște transporturi de lemne. Te rog dă-i un cuvânt de recomandare către directorul CFR.

Cu toată dragostea

Sextil.

Cluj, 23. VI. 22.

Dragă Iancule,

Cum vezi din tipăriturile alăturate, am să scot la 1 Ianuarie o revistă al cărei scop principal este să arătăm străinătății că în țară la noi există o bună înțelegere și colaborare cu minoritățile. Prezentându-ne paralel cu ei, aș vrea ca partea românească a revistei să arate, prin valoarea contribuțiilor, superioritatea noastră față de minoritari pe teren cultural. De aceea îmi trebuie colaborarea celor mai de samă condeie. Sunt sigur că nu-mi vei refuza colaborarea ta. Când vei avea un articol scurt de istorie, care ar putea interesa un cerc mai larg și ar aduce ceva nou, trimite-mi-l. Știu că nu ești stăpân asupra vremii tale, dar știu în același timp „qu'on revient toujours à son premier amour”¹ și că politica e o dragoste care nu te poate să devii cu totul infidel „legitimii” istorii.

Profit de ocazia aceasta ca să vin cu două cereri în proțap.

Dl. I. Brătianu², fiind în Cluj luna trecută, m-a întrebat ce face *Dicționarul*. Această întrebare mi-a fost binevenită ca scurtul răspuns ce i l-am putut da atunci – la gară, înainte de plecarea trenului – să-l întregesc, întors acasă, printr-o scrisoare, în care i-am arătat care e starea adevărată și i-am cerut ajutorul statului pentru *Dicționar*. Dacă ți se dă ocazia, adu te rog vorba despre acest lucru și pune o vorbă bună, căci sunt sigur că Dl. I. Brătianu are cel mai viu interes pentru lucrare și va face tot ce-i stă în putință s-o ajute. Mai ales poți face acest lucru ca Academician, care cunoști criza materială în care se află instituția și pe care, pe cât se pare, moștenirea Elias n-o va putea remedia într-un timp apropiat.

A doua rugare privește pe Dr. Bodea³. Îmi scrie cu ce greutate enorme materiale are să lupte ca să-și țină cei doi băieți la Berlin. Adevărat că Bodea câștigă foarte mult, dar dacă numai taxele de înscriere l-au costat anul acesta 50 000 lei, îți poți închipui ce trebuie să cheltuiască cu întreținerea fiilor la Berlin. A cerut deci o bursă de la Ministerul Instrucției, care îl va putea scăpa de o parte a cheltuielilor. Ai putea s-o sprijinești. Astfel i-ai da lui Bodea și o dovadă că știi să prețuiești credința cu care a fost de la început în rândurile Glasiștilor.

Cu toată dragostea al tău

Sextil.

Dragă Iancule,

Îți mulțumesc din inimă pentru noua dovadă de prietenie, cuvintele mângâietoare cu ocazia pierderii ce am îndurat¹. Moartea a suflat discret în flacăra vieții care abia mai pâlăia la vârsta pe care Tată o atinsese. Noi, cei care rămânem, ne dăm seama în astfel de momente, că despărțirea de viață nu poate fi prea grea dacă ai conștiința că n-ai trecut prin ea în zadar.

Cu cele mai bune urări pentru Sfintele Sărbători și Anul Nou, ție și la ai tăi și cu toată prietenia

Sextil.

Cluj, 26. I. 24.

Dragă Iancule,

Îți mulțumesc pentru trimiterea discursului tău în Cameră¹. Îl citisem fragmentar în jurnale și m-am bucurat de felul „schneidig“ în care ai ripostat adversarilor tăi. Acest discurs va fi un prețios document istoric pentru cei ce mai târziu vor urmări luptele naționale înainte de război în Austro-Ungaria: pe de o parte cei ce urmau politica lui Supplex Libellus, căutând să înduioșeze pe un împărat surd și neputincios și să „pactizeze“ cu asupritorii, – pe de alta, generația noastră care pregăteam unirea sufletească și culturală pentru clipe când mersul lumii ne-o va aduce pe cea politică.

De câte ori iau pana în mâni ca să-ți scriu, totdeauna îmi răsare în minte un șir întreg de amintiri dintre cele mai frumoase. Aș vrea odată, mai târziu, când valurile luptei pe care aveam s-o ducem încă în continuarea celei vechi s-or domoli, să strâng aceste amintiri într-un mănunchi, din care urmașii să vadă că drumul pe care am trecut noi a fost cel bun.

Cu toată dragostea

Sextil.

Cluj, 23 Iunie 1924.

Dragă Iancule,

Abia am sosit la Cluj și angrenajul examenelor m-a prins atât de puternic încât abia azi ajung să-ți scriu spre a-ți mulțumi ție și Nelii pentru dragostea prietenească cu care m-ați primit. Frumoasele excursii făcute în cele trei zile îmi vor rămânea vecinic în minte, cu lanuri scaldate în soare și păduri umbroase, cu baia în Nistru și în spiritul lui Pascu, cu ospitalitatea celor doi prefecti și cu vinul acrișor al părintelui Burac. După zgomotul Bucureștilor și zăduful capitalei, calmul Bucovinei și plăcerea revederii atâtor oameni și locuri dragi, mi-au fost o adevărată reculegere.

Profit de acest prilej ca să-ți recomand atenției pe Dl. G. Roussau, care a cerut lectoratul de l. franceză la Cernăuți în locul D-lui Henry. Colegul meu Auger¹, care-l cunoaște bine, m-a asigurat că veți face o bună achiziție cu el.

Te rog să mulțumești din partea mea D-nei și D-lui Tovarnițchi pentru deosebita amabilitate ce mi-au arătat în cursul excursiei la Burdujeni.

Cu sărutări de mâni Nelii și salutări duduui Oltea, îți strâng mâna cu toată dragostea prietenească

Sextil.

Cluj, 3. I. 26.

Dragă Iancule,

Îți mulțumesc din inimă pentru intervenția ta pe lângă D. Ministru Măldărescu. Dacă mutarea comandantului actual nu se face, totul e după dorință, căci cumnatu-mieu¹ poate rămânea la locul lui, iar în cursul anului 1926 el va fi probabil înaintat la gradul de colonel.

Am avut o mare plăcere primind *Calendarul Glasului* care se prezintă frumos și bine, ca în anii trecuți, și impunătorul nr. 2000, care mi-a deșteptat multe amintiri frumoase. Să dea Dumnezeu ca să ajungeți 10.000 tot atât de mulțumiți de activitatea voastră în Bucovina, precum sunteți, cu drept cuvânt acum! De la depărtarea la care mă găsesc eu aici și cunoscând binișor forțele reale ale Bucovinei, mi se pare că singurii care produceți ceva pozitiv rămâneți voi cei din jurul *Glasului*, supt conducerea ta pricepută, energică și plină de înțelepciune politică. Mai târziu odată, când cercetătorii vor căuta să reinvie, din filele *Glasului*, vremea de azi, în sufletul lor va trebui să se nască acel sentiment de admirație sinceră față de generația care a făcut Unirea Bucovinei și a susținut-o, pe care noi îl avem când vorbim de epoca Hurmuzacheștilor și Kogălnicenilor...

Vacanțele acestea mi-au fost un prilej binevenit ca să pun la punct o veche lucrare despre Istroromâni, care, cu cât o adânceam, cu atâta creștea: ca cel ce ară mai adânc pentru ca spicul să fie mai mare și mai bogat. Acum abia aștept ca să-i dau drumul, să mă pot apuca de altele.

Dar tot aceste sărbători mi-au adus și o mare grijă, surprinderea de Anul nou a renunțării Prințului Carol. E întâia oară, de la izbucnirea războiului încoace, că am intuiția pe care n-o pot motiva, dar o simt – că trecem printr-o criză grea, din care cu greu ne vom reculege. Să dea Dumnezeu să fiu proroc rău!

Spune la ai tăi toate cele bune de Anul nou din partea noastră, Oltei că o urmăresc cu interes în debuturile literare, iar tu primește de Sf. Ion o caldă îmbrățișare de la al tău

Sextil.

La adunarea Congresului bisericesc ne vom întâlni la București.

Dragă Iancule,

Colegul V. Stanciu agregat stagiar pentru mineralogie și petrografie la Cluj vrea să-și treacă doctoratul și scurt timp după aceea habilitarea. Cum în București se cer formalități care l-ar face să piardă prea multă vreme, iar la Cluj nu ar vrea să facă doctoratul alături de elevii săi, te rog dă-i tot sprijinul tău, ca să-l facă, fără dificultăți, la Cernăuți.

În felul acesta ați face voi, la Cernăuți, pentru agregații noștri stagiaari ceea ce am făcut noi la Cluj pentru V. Grecu.

Sărutări de mâni D-nei Nistor, salutări Oltei și prietenilor Glasiști.

Al tău vechi prieten

Sextil.

[4 aprilie 1919]

Telegramă

Ministru Iancu Nistor, Bkrești

Divizia 8 0/0 4/4 8/30 m

Spre rektificarea știrii trimisă eri comunic că în absența d-lui Flondor administrația e condusă de dl. Hosciuc. Pe mâne aud că voi fi citat la procuratură pentru o notiță apărută în *Glasul Contra Glasului* și contra ta pleacă la București un dosar întreg Ar fi bine ca Alecu să fie pe lângă tine ca informator.

Pușcariu

Dragă Tancule,

Am primit scrisoarea ta, care sta înmormizat cu a mea pe drum. Îți multumesc foarte mult pentru prietenia ce din nou mi-ai arătat-o.

Mar mi-a scris că nu veniți la Bran. Mi pare cu atât mai rău, cu cât mi făcuser planuri pentru vară, încercându-mă să se acum de zilele frumoase ce aveam să le petrecem împreună. Totuși nu vreau să mi-i fuge din că minca în trecut săi veni să îi ței prin Bran. Dacă se poate sunați-ne cu voce și înmormit să ne re înmormit toamă pe cârmă la ves comună.

Scrisoarea aceasta o aduce un văr al meu, doborât Pușcariu, care are o cerere la Direcția căilor, ferate și Căminți, pentru niște transporturi de lemn. Te rog să-i un cuvânt de recomandare către directorul CFR.

Cuj, 23.VI.22

Cu toată dragostea

Servil

NOTE

Scr. 1

1. Sigmund Herzberg-Frankel, doctor în filosofie, profesor de istorie generală, decan al Facultății de Filosofie și rector la Universitatea din Cernăuți.
2. Constantin Jirecek, doctor în filosofie, profesor de istorie la Universitatea din Viena.
3. A. D. Xenopol (1847-1920), istoric, profesor la catedra de istoria românilor la Universitatea din Iași, rectorul ei în 1898-1901, membru de onoare la Societatea Academică Română din Cernăuți, membru titular al Academiei Române din 1893.
4. Ioan Bogdan (1864-1919), istoric și filolog, profesor la catedra de limbi slave la Universitatea din București, membru titular al Academiei Române din 1903.
5. Este vorba despre candidații care au fost înaintați pentru a ocupa catedra de istorie est-europeană la Facultatea de Filosofie a Universității din Cernăuți. La recomandarea lui Xenopol și Jirecek catedra va fi ocupată de I. Nistor. O contribuție hotărâtoare la această numire a avut-o și V. Pârvan, care la o telegramă a lui S. Pușcariu a venit la Cernăuți și a publicat în „Junimea Literară” o recenzie nimicitoare la cartea lui Gherghel, al doilea pretendent la această catedră.
6. Vladimir Milkowicz, doctor în filosofie, profesor de istorie la Universitatea din Cernăuți.
7. Eu cred că acest *unico loco* trebuie propus lui Nistor. Aceasta e ceva de la sine înțeles. (germ.)

Scr. 2

1. Teofil Gramatovici, om de cultură și politic bucovinean, specialist în drept. A fost mulți ani la rând director al serviciului juridico-administrativ în cancelaria consiliului eparhial ortodox al Bucovinei. (Informațiile din trimiterile cu asterisc ne-au fost oferite cu multă bunăvoință de scriitorul Mircea Lutic).
2. Este vorba despre pregătirile desfășurate cu ocazia sărbătoririi semicentenarului inaugurării Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina.

Scr. 4

1. Nicu Flondor, fratele lui Iancu Flondor, unul din liderii Partidului Național-Liberal, ulterior al Partidului Național al Unirii din Bucovina. Primar, apoi și prefect al municipiului Cernăuți. A participat, ca reprezentant al Bucovinei, la Conferința de la Geneva și la Conferința de pace de la Paris din 1919-1920, despre a cărei delegație bucovineană, îndeosebi despre constituirea ei, se vorbește în această scrisoare.
2. Vasile Bodnărescu (1881-1926), jurist bucovinean, membru în Consiliul Național al Bucovinei, secretar de Interne în administrația Bucovinei. Ca membru al delegației Congresului general al Bucovinei a prezentat regelui Ferdinand la Iași Actul Unirii.
3. Iancu Flondor (1865-1924), remarcabilă personalitate culturală și politică a Bucovinei, luptător activ pentru drepturile românilor în timpul stăpânirii austriece, președintele Consiliului Național din Bucovina, ministru al Bucovinei în guvernul I.I.C. Brătianu (decembrie 1918-aprilie 1919). S. Pușcariu a avut despre el sentimente contradictorii, mai ales în timpul evenimentelor din 1918-1919, când l-a criticat foarte aspru.
4. Alexandru Vitencu (1878-1962), directorul Liceului real din Cernăuți, publicist. A participat, ca delegat al Bucovinei, la Conferința de pace de la Paris din 1919-1920.
5. Octavian Gheorghian (1874-1929), medic, directorul maternității din Cernăuți. Ca membru al delegației Congresului bucovinean a participat la prezentarea Actului Unirii regelui Ferdinand.

6. Alexe Procopovici (1884-1946), lingvist și filolog, profesor la universitățile din Cernăuți și Cluj, membru corespondent al Academiei Române din 1919. Elev și colaborator apropiat al lui S. Pușcariu împreună cu care a editat *Cazania coresiană* (1914) și pe care l-a înlocuit la conducerea Muzeului Limbii române. În *Amintiri* S. Pușcariu semnează următoarele despre el: „Acolo e Alecu Procopovici, cel mai activ și mai devotat cauzei. El are legături pretutindeni, îi știe pe toți cu tot trecutul lor și nimerește, în situații grele, mai întotdeauna formula potrivită. E un fanatic *glasist*, jertfindu-și toată vremea pentru foaie și dorind un partid puternic. El e și cel mai înțelegător al trebuinței unei legături cât mai intime cu ardelenii și cel mai neiertător față de oportuniști“. (p. 350)
7. Arhip Roșca (?-1921), pictor și sculptor, profesor la Liceul din Suceava și la Școala Normală din Cernăuți, membru al Societății „Școala Română“ din Suceava.
8. Gheorghe Tofan (1880-1920), neobosit animator cultural, directorul Școlii Normale de băieți și fete din Cernăuți, secretar la Instrucțiunea Publică în administrația Bucovinei, vicepreședinte al Comitetului refugiaților bucovineni. În *Amintiri* S. Pușcariu semnează următoarele despre el: „Cel cu simțul realității mai dezvoltat e Gheorghe Tofan, care a învățat să facă politică pe când era un stâlp al partidului democrat. Foarte ambițios și foarte activ, acum e stânjenit, bietul, în acțiune de o boală, care mă tem că e mai gravă decât o crede el“. (p.351)
9. Dorimedont Popovici, om politic, unul din liderii Partidului Național din Bucovina, membru în Consiliul Național din Bucovina, deputat în dieta Bucovinei, viceprimar al municipiului Cernăuți, ministru de stat pentru problemele Bucovinei în guvernul României (1927).
10. Florea Lupu, magistrat și om politic, unul din liderii Partidului Democrat din Bucovina, deputat în parlamentul de la Viena, membru în Consiliul Național din Bucovina, președinte al Băncii țării, deputat în Parlamentul României. După Unire a depus mari eforturi pentru propășirea economică, financiară și industrială a ținutului.
11. Gavril Rotică (1881-1952), poet, publicist, autor al unor amintiri despre Bucovina. În *Amintiri* S. Pușcariu semnează următoarele despre el: „Literatul *Glasului* e Rotică. Articolele lui sunt scrise cu vervă, precum a fost cel intitulat „Coloana albă“ când Flondor i-a cenzurat un antrefileu. Când am început să public poeziile lui Lucian Blaga, cu un articol introductiv, Rotică a fost primul care a recunoscut talentul necunoscutului poet“. (p. 350)
12. Aurel Morariu (1886-1945), jurist și om politic, deputat în parlamentul României, președintele „Societății Meseriașilor, Comercianților și Industriașilor Români din Moldova de Sus“. În *Amintiri* S. Pușcariu semnează următoarele despre el: „Tăcut și răspicat la vorbă când ia cuvântul, o inimă de aur și un idealist incorrigibil – ca tată-său și frații săi – e Aurel Morariu. Din când în când, când o aștepți mai puțin, el face câte o glumă care arată că gravul nostru avocat e în suflet încă un copil ștrengar“. (p. 350)
13. Filaret Doboș, figură marcantă a vieții spirituale românești din Bucovina, membru al Partidului Național-Liberal, ulterior al Partidului Național al Unirii, secretar general pentru agricultură în administrația Bucovinei, deputat în parlamentul României. A dezvoltat și o intensă activitate publicistică, a condus și a sprijinit o serie de publicații periodice, printre care „România Mare“ (1917-1918) – foaie a voluntarilor români din Austro-Ungaria, care a apărut săptămânal la Kiev.
14. Acest Georgescu, maior al Armatei române, în 1918 a avut misiunea să-l aducă la Cernăuți cu un tren special pe Ion Nistor de la Iași, unde se aflase în refugiu în timpul primului război mondial.
15. Iacob Zadic, general al Armatei române, comandantul Diviziei a 8-a, divizie, care la chemarea Consiliului Național din Bucovina în 11 noiembrie 1918 a intrat în ținut pentru „a ocroti viața, avutul și libertatea locuitorilor“ lui.
16. Nectarie Cotlarciuc (1875-1935), eminentă față bisericească, pedagog, savant-teolog, publicist și animator al vieții naționale românești, mitropolit al Bucovinei între 1924-1935. S-a afirmat ca un aprig militant pentru Unire, ca un propagandist înflăcărat al comuniunii de suflet și simțire a românilor de pretutindeni.

17. Nicolae Grămadă (1892-1961), filolog și istoric, profesor la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din Cernăuți, membru de vază al Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina, activist al Partidului Național-Liberal, ulterior al Partidului Național al Unirii. A fost membru fondator și membru în comitetul de conducere al Institutului de istorie de pe lângă Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți.
18. Victor Babeș (1854-1926), savant de renume mondial, profesor de bacteriologie și patologie la Universitatea din București, membru al Academiei Române.

Scr. 5

1. Gheorghe (Ghiță) Stoica, scriitor, ziarist, colaborator la gazeta *Bucovina* din Cernăuți. În *Amintiri* S. Pușcariu semnează următoarele despre el: „Unul dintre gazetarii noștri crescuți în școala *Tribunei*, o fire de boem, cu pană bună, dar ceva cam neastâmpărat și bătaș când e la un pahar de vin”. (p. 355)
2. E vorba de mitropolitul Bucovinei Vladimir Repta (1841-1926) profesor la Facultatea de Teologie din Cernăuți din 1875, una din cele mai proeminente personalități bisericești din Bucovina.
3. Ipolit Vorobchievici (1849-1939), remarcabilă personalitate ecleziastică, arhimandrit de scaun, vicar al arhidiecezei bucovinene, episcop de Rădăuți, autor de lucrări despre mănăstirile din ținut.
4. Așa era numit de către adepții lui I. Nistor Iancu Flondor, pentru tendința lui de a păstra formele vechi austriece de guvernare în Bucovina, administrația acesteia trebuind să aibă în fruntea sa un așa-numit „președinte al țării”.
5. Max Hacman (1876-1961), profesor de drept comercial și internațional la Universitatea din Cernăuți, secretar de stat în Consiliul Național din Bucovina, președinte al Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina.
6. Radu Grigorcea, mare proprietar din Bucovina, membru în Consiliul Național din Bucovina.
7. Radu Sbiera (1874-1946), profesor de latină la Universitatea din Cernăuți, secretar de stat pentru Instrucția Publică în administrația Bucovinei, colaborator activ la un șir de publicații din ținut.
8. Este vorba de Valeriu Lucian Bologa (1892-1971), nepotul de soră al lui S. Pușcariu, numit de rude și de prieteni Mocu, viitorul profesor de istorie a medicinei de la Universitatea din Cluj.
9. Aron Cotruș pentru Bologa, Cittaducale. Toți părinții se simt bine și vă așteaptă. Pușcariu. (franc.).

Scr. 6

1. Dumitru Marmeliuc (1886-1970), profesor de limba elină la Universitatea din Cernăuți, președinte al „României June” din Viena, primar al municipiului Cernăuți, colaborator activ la *Glasy Bucovinei*. În *Amintiri* S. Pușcariu semnează următoarele despre el: „Vehement și colorat în vorbă e Marmeliuc, un băiat frumos și foarte inteligent, cu pana ușoară. În România, unde trecuse, s-a purtat vitejește ca ostaș, a scris câteva articole frumoase de gazetă și azi are un nume foarte bun. Intrepid și curajos, el iubește lupta fățișă”. (p. 350)
2. Ion Răducanu (1884-1964), doctor în economie la Universitatea din Berlin, profesor de știința și legislația financiară la Academia Comercială din București, autor al unei vaste opere în domeniu, deputat, senator, ministru.
3. Romulus Câdea (1886-1973), profesor de istorie universală la Facultățile de Teologie și de Litere și Filosofie, decan al Facultății de Litere și Filosofie, rector al Universității din Cernăuți, membru corespondent al Academiei Române, primar al municipiului Cernăuți, unul din liderii Partidului Național al Unirii.

Scr. 8

1. Nela Nistor, soția lui Ion Nistor.
2. Oltea Nistor, fiica lui Ion Nistor.
3. Vasile Grecu (Greciuc) (1885-1972), filolog, profesor de limbă elină, specialist în bizantinologie, decan al Facultății de Litere la Universitatea din Cernăuți, secretar al Institutului de istorie și lingvistică, redactor al revistelor *Candela* și *Codrul Cosminului*, membru corespondent al Academiei Române din 1936. În *Amintiri* S. Pușcariu semnează următoarele despre el: „Un tip caracteristic e Vasile Greciuc, sau Grecu, cum se numește acum, lepădându-se de sufixul final. E cel mai blând om pe care l-am cunoscut și, în același timp cel mai fanatic când se aprinde pentru o cauză. El ar vrea să schimbe înfățișarea Bucovinei de pe-o zi pe alta. (...) Noi îl tot domolim și atâtea fraze tari i-am șters până acum din articolele sale, încât am ajuns să-l demoralizăm, bietul, cu totul. Dar, băiat bun, nu se supără de observațiile noastre“. (p. 350-351).

Scr. 9

1. Este vorba despre serbările inaugurale ale Universității românești din Cluj, care au decurs într-un mod splendid prin participarea lui N. Iorga, V. Brăniște și a unei numeroase delegații străine, venită de la universitățile din Roma, Lisabona, Paris, Lyon, Strasbourg ș.a.

Scr. 10

1. Iosef Plemely, doctor în filosofie, profesor de matematică la Facultatea de Filosofie a Universității din Cernăuți.
2. Iosef Mauczka, doctor în drept, profesor al dreptului civil austriac la Facultatea de Filosofie a Universității din Cernăuți.
3. Plată pentru bunurile mobile. (germ.)

Scr. 11

1. Dionisie Bejan (1837-1920), consilier metropolitan, președinte al Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina, primul președinte al Consiliului Național din Bucovina. A figurat ca redactor la *Glasul Bucovinei* din primele numere fără să-i pese de consecințele ce puteau să vină din partea autorităților austriece.
2. Nicu Vasilovici, avocat, membru în Consiliul Național din Bucovina, vicepreședinte și președinte al Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina.
3. Constantin Isopescu-Grecul (1871-1938), poet, publicist, magistrat și om politic, deputat în Camera de la Viena, deputat și senator în parlamentul României, membru în Consiliul Național din Bucovina.
4. Leonora Pușcariu, soția lui S. Pușcariu.

Scr. 12

1. Vintilă Brătianu (1867-1930), om politic, unul din liderii Partidului Național-Liberal, specialist în problemele financiare și economice, ministru de Finanțe (1922-1926, 1927-1928) și prim-ministru (1927-1928).
2. Constantin Cociașu, președintele consiliului de administrație al diferitelor bănci și instituții ce țineau de structura Partidului Național-Liberal.
3. Alexandru Lapedatu (1876-1954), licențiat în istorie și geografie, membru și președinte al Academiei Române, director general al Arhivelor Statului, deputat, senator, ministru al Cultelor și Artelor.

4. George Vălsan (1885-1935), geograf, profesor la universitățile din Cluj și București, întemeietorul Institutului de geografie din Cluj, membru al Academiei Române. S. Pușcariu scria următoarele la moartea savantului: „A murit un suflet ales, cum puține am cunoscut în viață, o minte luminată, cum răsar uneori din adâncuri nebănuite la neamul nostru, și un dascăl plin de devotament, pe care cu greu îl va înlocui Universitatea din București“. (S. Pușcariu, *Amintiri*, 1978, p. 830)
5. Leca Morariu (1888-1963), critic literar, folclorist și animator cultural, profesor de literatura română la Universitatea din Cernăuți. Este elevul lui S. Pușcariu și a crescut ca specialist la Muzeul Limbii române, unde a fost asistent și secretar al ședințelor ce se țineau la Muzeu. În *Amintiri* S. Pușcariu semnează următoarele despre el: „Leca Morariu, băiat bun și muncitor, a plecat la Cernăuți, unde i se pregătește o catedră universitară. Dacă aș fi fost egoist, l-aș fi reținut la mine; dar știindu-l acolo, la locul lui, am mulțumirea pe care oricare dascăl trebuie s-o simtă când își vede elevii ajunși bine“. (p. 530)
6. Theodor Capidan (1879-1953), lingvist, aromân de origine, specialist în studiul dialectelor românești sud-dunărene, profesor la universitățile din Cluj și București, membru al Academiei Române.
7. Silviu Dragomir (1888-1962), istoric, profesor de istorie sud-est europeană la Universitatea din Cluj, secretar al Marii Adunări de la Alba Iulia.
8. Mathias Friedwagner (1861-1940), folclorist, profesor de filologie romanică și de istorie literară (1900-1911) și rector (1910-1911) al Universității din Cernăuți. Cu ajutorul intelectualilor de la sate întreprinde între 1905-1914 o amplă anchetă folclorică în Bucovina, reușind să adune 10 000 de poezii și peste 2 500 de melodii, transpuse pe note de profesorul Alexandru Voevidca, fapt despre care amintește Pușcariu în această scrisoare ceva mai jos. Culegerea de folclor a apărut numai în 1940 la Würzburg având următorul titlu *Rumanische Volkslieder aus der Bukovina, Liebeslieder* („Cântece populare românești din Bucovina, cântece de dragoste“).
9. Vasile Pârvan (1882-1927), arheolog, istoric al antichității, directorul Muzeului național de antichități, vicepreședinte (1921-1922) și secretar general (1923-1927) al Academiei Române. Preocupat de istoria geto-dacilor a realizat o operă monumentală. La moartea lui, S. Pușcariu scria următoarele: „Pârvan a fost unul dintre cei mari ai noștri, a fost oarecumva dovada înălțimii la care copiii cu corp șubred ai acestui neam chinuit se pot ridica în sferele cugetării omenești“. (S. Pușcariu, *Amintiri*, 1978, p. 789).
10. Alecu Procopovici.
11. voinicească (germ.)

Scr. 13

1. Radu Pușcariu, fiul lui S. Pușcariu.
2. Lia Pușcariu, fiica lui S. Pușcariu.

Scr. 14

1. Victor Stanciu (1884-1953), mineralog, profesor la Universitatea din Cluj, director al Institutului de Mineralogie-Petrografie. A colaborat la un șir de reviste cu articole de popularizare a științei și a încercat să editeze foaia literară „Pagini literare“.

Scr. 15

1. Iacob Jud, lingvist elvețian, elevul lui Gillieron, specialist în romanistică, profesor la Universitatea din Zürich. În timpul primului război mondial, S. Pușcariu, fiind pe front, l-a folosit pe I. Jud ca mijlocitor de corespondență către fratele său Anton, care rămăsese în România la izbucnirea războiului.

2. Ion G. Duca (1879-1933), om politic, unul din liderii Partidului Național Liberal, ministru în mai multe guverne liberale, viceministru în noiembrie-decembrie 1933.

Scr. 17

1. prima dragoste nu se uită niciodată (franc.).
2. Ion I. C. Brătianu, cel mai de văză om politic și de stat pe care l-a avut România în primele decenii ale acestui secol. Prin activitatea sa politică a contribuit la crearea României întregite. În perioada în care îl amintește S. Pușcariu era prim-ministru.
3. Isidor Bodea (1866-1938), medic pediatru la Cernăuți, prieten apropiat al lui Pușcariu, cărui i-a salvat materialul „Dicționarului“, rămas la Cernăuți în timpul războiului. A avut un rol însemnat în pregătirea apariției „Glasului Bucovinei“.

Scr. 18

1. La 22 decembrie 1923 murise la Timișoara în vârstă de 88 de ani scriitorul Iosif Pușcariu, tatăl autorului acestor scrisori.

Scr. 19

1. Discursul a fost rostit în Cameră la discuția asupra adresei de răspuns la mesajul Tronului în ziua de 8 decembrie 1923 și tipărit în *Glasul Bucovinei* din 16 decembrie a aceluiași an. Discutând problema situației provinciilor desrobite, deci a Ardealului, Basarabiei și Bucovinei, I. Nistor a spulberat definitiv campania de mistificare, de calomniere și denunțare chiar peste hotare a României, dusă de adepții înfăptuirii „marii Austriei federate“, care, la un moment dat, trebuia să înghită și regatul român independent. Protagoniștii acestor idei, care susțineau că românii subjugăți de maghiari, de ruși și de austrieci le-ar fi mers mai bine decât cum le mergea în România după Unire, au primit prin acest discurs o ripostă promptă și, în unele probleme, actuală până astăzi.

Scr. 20

1. Yves Auger, profesor de limba și literatura franceză la Universitatea din Cluj între anii 1921 și 1948, membru corespondent al Academiei Române.

Scr. 21

1. Este vorba de Valeriu Bologa, soțul Luciei, sora lui S. Pușcariu.

SUMMARY

The author presents the correspondence between Ion Nistor and Sextil Pușcariu, their activity in Cernowitz at the height of the political events on the eve of 1918. Sextil Pușcariu's letters to Ion Nistor, kept at the State Archives in Cernowitz, are published now for the first time. They contain several opinions and valuable information which help to the portraying of the illustrious scholar Sextil Pușcariu's personality.

Memorii

CUM L-AM CUNOSCUR PE MIRCEA STREINUL *

Mihai Cazacu

Timișoara

Veneam din Suceava, de la liceul Ștefan cel Mare, liceu cu tradiție în localitate, dar și în Bucovina. Aici, dintre discipline, m-au reținut științele naturii, istoria, psihologia. Dar, dincolo de acestea, studii din diverse reviste și cărți, ale căror pagini le-am parcurs cu febrilitate, cu deosebire din literatura rusă (L. Tolstoi, Dostoievski, Merejkovski, Gogol, Gorki etc.) mi-au răscolit adâncurile, probabil genetic mai aproape de extremitățile conștientului, m-au aruncat în apele tulburi ale necunoscutului. Încât, spre terminarea liceului, golul sufletesc se înstăpânise în interiorul meu. Viața, viitorul deveniseră o enigmă, un mare semn de întrebare, cu grabă de a fi descifrat. Astfel încât pentru moment nu vedeam o altă rezolvare decât să mă adresez studiului teologiei, deși nimic din profesiunea de preot nu avea vreo atracție pentru mine. Dimpotrivă. Și totuși, am pornit spre Cernăuți, hotărât să mă înscriu la Facultatea de Teologie. Aici n-am găsit nimic din cele care să răspundă întrebărilor ce-mi zdruncinau echilibrul sufletesc și nimic promițător spre a umple golul întunecat ce mă amenința din interior. M-am îndreptat spre cursurile de filosofie. Aici, l-am avut, printre alți profesori și pe Vasile Gherasim care predă cursul de istorie a filosofiei. O persoană care a pus stăpânire asupra mea de la primul curs audiat. O voce stinsă, mult calm, fraze bine articulate, ca înțelesul lor să fie receptat fără dificultăți, dintr-odată. Pe parcursul anului i-am citit publicațiile. Descoperisem că e și literat; pe lângă studii de istoria filosofiei, publicase și poezii, schițe, nuvele. În anul următor, când, toamna, am revenit la curs am aflat că V. Gherasim murise. A fost o lovitură puternică pentru mine. Era o primă și grea pierdere, pentru că fără să-mi dau prea bine seama aflasem în prof. V. Gherasim un prim pilon de susținere în avalanșa tulbure ce-mi amenința violent temeliiile. Reacția, a fost conceperea unui articol, prima încercare pe acest drum, în care mă străduiam, după putințele și nivelul meu de atunci, să schițez imaginea omului de cultură care a fost V. Gherasim. Cu acest articol în buzunar, îndrumat de Valerian Doboș-Boca, un sucevean, am ajuns la redacția ziarului *Glasul Bucovinei*, unde redactor șef era Mircea Streinul. Acesta m-a primit cu amabilitate. I-am înmănat articolul cu speranța că va fi publicat. La despărți-

* Textul acestor *Memorii* ne-a parvenit împreună cu o scurtă scrisoare pe care o reproducem: „Stimate Domnule Profesor (scrisoarea e adresată redactorului Șt. Hostiuc – n.n.), Vă încredințez manuscrisul alăturat, cu rugămintea de a fi cuprins în paginile revistei *Glasul Bucovinei*. Aș încerca o mare satisfacție ca evocarea momentului respectiv din viața mea să apară în revista cu numele ziarului la care mi-am început activitatea scriitoricească, puțină câtă a fost. Calde și multe mulțumiri anticipate. Al D-voastră M. Cazacu. Timișoara, 29 aug. 1994”.

re, Streinul m-a îndemnat să mai trec pe la Redacție. Desigur, i-am urmat sfatul și îndemnul. În felul acesta, am intrat în cercul tinerilor ce aspirau să se afirme în plan literar, precum și al celor care făcuseră acest pas, bucurându-se acum de recunoașterea lor ca talente din partea unui public din localitate. În toamna aceluiași an s-a deschis librăria „Glasul Bucovinei“. Și, întrucât între timp Traian Chelariu revenise din Italia și prelua postul de redactor șef, Mircea Streinul ocupa acum postul de director al librăriei, eu fiind angajat ca vânzător. Cu Streinul la conducerea ei, librăria devenise centrul animator al vieții literare cernăuțene. Fiindcă, trebuie să precizez: M. Streinul dispunea de calitate și energia de a mobiliza, de a antrena și încuraja pe toți cei la care bănuia că ar dispune de talent și dorința de a-și încerca forțele în direcția creației literare. Pe parcurs și-a exercitat această acțiune tot mai amplu cu multă pasiune. Vitrinele librăriei deveneau, din sâmbătă în sâmbătă, adevărate expoziții ale noilor cărți apărute, ale scriitorilor bucovineni, editate de edituri locale sau centrale, însoțite de caricaturi foarte reușite, mult gustate de public. Încât, pentru localnicii ieșiți la plimbare pe str. principală Iancu Flondor, era o adevărată sărbătoare întâlnirea cu cele ce le oferea librăria „Glasul Bucovinei“ în vitrinele sale. M. Streinul era într-o continuă febră și agitație. Un tip nervos, exploziv, norma de conduită îi era intuiția momentană, cu posibilități nebănuite de orientare și sesizare a diversităților oferite de împrejurări. Artisticul, gustul pentru artă, creație îl însoțeau din aproape. Din plastilina din belșug existentă în librărie modela la repezeală cu mult talent diferite figuri ale oamenilor culturii universale. Nedespărțit de servieta, în permanență burdușită cu cărți, reviste, manuscrise, circula prin oraș, mereu în căutare de surprize, interesat îndeaproape de viața ca atare și în special de viața culturală. Frecvența cinematograful, teatrul, concertele oferite de Filarmonica și Conservatorul din localitate. Era foarte bine informat asupra literaturii naționale cât și a celei mondiale, la curent cu apariția de noi scriitori și figuri de primă mărime pe scena cultural-mondială. Stăpânea limba germană, franceză. Autori ca Gide, Malraux, Rilke și îndeosebi G. Trakl îi erau familiari. Dar ceea ce-l caracterizează și-i definește personalitatea, ființa, e modul de a se fi integrat perfect momentului spiritual al epocii și locului. Cernăuți era un oraș, cu precădere atunci, un loc de încrucișare a tuturor vânturilor și curenților. Era un centru comercial important al țării. Pe aici circulau mărfurile dinspre Vestul Europei spre interiorul țării și cele care făceau calea inversă. Mai e de amintit, apoi, granița spre Răsărit cu filtrări continue ale celor ce aduceau mărturie de date dintr-ale lumii, care se pretindea a viitorului. Nu e de neglijat că din rândul tineretului basarabean, studenții la Universitatea cernăuțeană purtau în sufletul lor morbul bolșevic. Toate se învălmășeau sub cerul prea senin al locului, deseori împresurat de furtuni cu caracter prevestitor, cel puțin în subteran, dacă nu răzbăteau și la suprafață. Era un cer și o atmosferă fatidică. Din rândul tineretului intelectual, M. Streinul era predestinat, prin înzestrarea lui cu virtuți care îl transpuneau în contact direct cu realitățile zilei și ale momentului istoric, să trăiască pe viu întreaga dramă a generației. Lucrarea mea de licență la Facultatea de Teologie avea ca subiect personalitatea Sf. Francisc din Assisi. M. Streinul a preluat ideea transpunând-o în versuri într-o plachetă de adâncă spiritualitate. Francisc din Assisi, cu luminile lui, putea să însenineze sufletul înnegurat al noii noastre generații. Pentru M. Streinul, moartea devenise tot mai mult o obsesie, cu necesitate de a trăi viața ca o jertfă. Încât, fără să fi făcut parte (după câte știu) din mișcarea legionară, prin simțirea și modul de a-și fi trăit viața, ca și activitatea literară, este un tipic reprezentant al celor ce din respectiva generație și-au însușit crezul cât și practica de a-l transpune în viață. Moartea, pentru

el, devenise un Ideal, singurul, iar jertfirea pentru susținerea și mărturisirea lui, actul de încheiere a existenței personale. Gruparea și Editura *Iconar* își află substratul în crezul mărturisit al finalului așteptat ca realizare a iubirii ce-i mistuia spiritul; Iconar făuritor de icoane, de figurare plastică a credinței în nemurire.

SUMMARY

The critic and literary historian Mihai Cazacu, one of the poets of the thirties' generation in Cernowitz, writes his memoirs about Mircea Streinul and the time both of them contributed to „Glasul Bucovinei“. Animator of the literary life in Cernowitz, Mircea Streinul possessed the quality and the energy to rally, stimulate and encourage the young talents.

Aniversări cernăuțene

ASPECTE DIN ACTIVITATEA SOCIETĂȚII „M. EMINESCU“.

Raport prezentat la Conferința jubiliară a Societății
„Mihai Eminescu“, Cernăuți, 1994.

Grigore Bostan

președinte fondator al Societății „M. Eminescu“,
membru de onoare al Academiei Române.

S-au împlinit cinci ani de la fondarea Societății pentru cultura românească „M. Eminescu“, prima (după 1944) societate a românilor din partea de nord a Bucovinei, din Ținutul Herța și din o parte a fostului județ Hotin din nordul Basarabiei – adică, din actuala regiune Cernăuți), – concepută ca o revenire la vechile tradiții ale vieții spirituale românești din aceste multipătimate locuri, ca o reluare și o continuare a activității Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina înființate încă la 1862 (ca „Reuniune română de lectură“). Adunarea de constituire a Societății „M. Eminescu“ a avut loc în istorica Sala Sinodală a Mitropoliei, care aparține astăzi Universității cernăuțene, cu participarea a peste sute de delegați din majoritatea localităților cu populație românească din regiune, a unor oaspeți din Moldova, România, Moskova, regiunea Transcarpatică, Letonia, mulți fiind bucovineni de origine precum Ion Vatamanu și Arcadie Suceveanu. Au participat și reprezentanți ai altor Societăți național-culturale din regiune (ucraineană, evreiască). Alături de noi s-au aflat și Grigore Vieru, Mihai Cimpoi, Leonida Lari, Ion Druță, Eugeniu Doga, care ne-au trimis o telegramă de salut chiar din Sala Congresului deputaților poporului din Moskova, alți oameni de cultură din România și din străinătate.

Acea duminică de 28 mai 1989 a fost și rămâne deocamdată pentru mine, poate, cea mai importantă zi din viață, deoarece am avut fericirea să rostesc discursul inaugural și după discutarea proiectului de Statut să anunț solemn săvârșirea actului istoric al înființării Societății „M. Eminescu“ menite, după cum se menționa chiar în primele variante ale Statutului (vezi *Zorile Bucovinei*, 2 aprilie 1989), să contribuie la trezirea conștiinței naționale, la cultivarea dragostei față de limba, cultura, arta, istoria neamului, să ridice pe o treaptă avansată viața spirituală a populației românești autohtone pe aceste meleaguri. Era subliniată în Statut necesitatea inaugurării restituirii Casei naționale, deschiderii de școli și grădinițe de copii, inclusiv la Cernăuți, de librării și puncte de difuzare a presei, completarea fondurilor cu cărți din Moldova și România, organizarea de cercuri și seminare de cultivare a limbii; Societatea insistă asupra revenirii la grafia latină, la revenirea la denumirile tradiționale (istorice) de localități și străzi în orașul Cernăuți, asupra ocrotirii monumentelor de artă, creării de condiții favorabile pentru afirmarea talentelor tinere în diverse domenii; se pronunța împotriva oricăror încercări de a reflecta în mod tendențios istoria culturii noastre ș.a.

De fapt, primii pași ai Societății au fost făcuți încă la începutul anului 1989, în ziua de duminică, 6 februarie, când în aceeași Sală sinodală lua ființă Societatea „Taras Șevcenko”, într-o casă de la marginea orașului erau așternute pe hârtie primele rânduri ale proiectului de statut al Societății „M. Eminescu”, însoțit de un program de activitate pe secțiuni în domenii importante, proiect propus spre a fi discutat la ședința catedrei de filologie română (pe atunci încă „moldovenească”) și clasică din 8 februarie, iar apoi – la o adunare a intelectualității din oraș și regiune, la care au participat 52 de reprezentanți ai intelectualității române: lectori de la catedră, scriitori, profesori de limbă și literatura română, ziariști, ș.a. Au urmat multe alte întruniri consultative ale comisiilor de redactare a Proiectului de Statut, numeroase demersuri către organele de partid și sovietice pentru a se permite convocarea adunării de constituire a Societății, amânări motivate și nemotivate din partea autorităților, încercări de a înființa societăți paralele care să fie total subordonate structurilor comuniste și sovietice (cum a fost „Frăția” din Hliboca). A fost nevoie de multă abilitate politică până a se ajunge la acea zi memorabilă de 28 mai, când după atâtea decenii de opresiuni, tot românul era parcă mai înalt (vorba poetului), mai plin de viață și de siguranță în viitor.

În primul comitet de conducere al Societății (mai 1989–iunie 1990) alături de noi s-au aflat scriitorii Vasile Levițchi, președinte de onoare, Mircea Lutic – vicepreședinte, Mircea Druc – vicepreședinte, ulterior membru de onoare al Societății și prim-ministru al Moldovei, lectorul universitar dr. Alexandrina Cernov – vicepreședinte, viitor președinte (1991), Ștefan Hostiuc secretar, actualmente doctorand la București, scriitorul Ilie T. Zegrea, redactor superior la radiodifuziunea regională, al doilea președinte (1990), Vasile Tărățeanu, pe atunci redactor la radiodifuziunea republicană, actualmente redactor-șef al ziarului „Plai Românesc”, publicistul și scriitorul Dumitru Covalciuc, ulterior președinte al cercului cultural „Arboroasa” și șef al Institutului obștesc de istorie, restituiri literare și folclorice „D. Onciul”, poetul Simion Gociu, acum redactor al „Gazetei de Herța”, profesorul emerit de limba și literatura română din Boian, Vasile Bizovi, ziaristul Ion Crețu, profesorul de română și cântărețul Nicolae Mintencu, Gheorghe Ciubrei, actualmente reprezentant al Președintelui Ucrainei în raionul Noua Suliță, arhivistul Petre Hrior, ulterior președinte al Societății „Golgota”, docentul Ilie Popescu, acum prim-vicepreședinte al Societății „Golgota” ș.a. Dar, mai cu seamă fără a ține cont de ranguri și titluri, de evoluția ulterioară a evenimentelor, vreau cu acest prilej să-mi exprim recunoștința față de acei colegi de la catedră, care au făcut primele eforturi pentru a da ființă Societății, lectorul Ștefan Hostiuc, doctorii în filologie Lora Bostan, Alexandrina Cernov, Gheorghe Jemovei, Ilie Popescu, lectorul Teodosia Chitari, față de membrii fondatori ai celor peste 30 de filiale constituite printr-un mare avânt patriotic în primul an de activitate a Societății. Concomitent vreau să-mi exprim regretul că nu mai pot veni din lumea celor dreپți pentru a fi alături de noi d-nii Victor Liliac, Lazăr Furnică, Vasile Tovarņițchi, marele poet Ion Vătamanu, pe care propunem să-i alegem post mortem membri de onoare ai Societății.

În primul an „mai mult organizatoric”, de existență a Societății, au funcționat mai multe secțiuni: limbă (șef Ilie Popescu), literatură (Ilie T. Zegrea), etnografie, folclor (Gr. Bostan), de istorie și monumente de artă (D. Covalciuc), apoi grupul „Arboroasa”, activitate cultural-artistică (I. Crețu), școală (S. Gociu), relații cu uniunile de creație și editurile (M. Lutic), memorial (P. Hrior), fiecare secțiune având programul său de activitate.

Cele dintâi manifestări de afirmare a Societății, după cum era și firesc, au fost legate de numele marelui său patron trecut în nemurire cu o sută de ani în urmă (de la fondarea Societății); întâlniri cu scriitorii, lecturi eminesciene în toate raioanele cu populație românească din regiune și în Cernăuți, emisiuni la radio și televiziune, publicații în ziarul „Zorile Bucovinei“, excursii la Ipotești și Botoșani, riposte la adresa denigratorilor lui M. Eminescu în presa ucraineană de orientare șovină, pledoariile pentru un monument al lui Eminescu la Cernăuți, pentru un muzeu în casa lui Aron Pumnul (V. Levițchi, Gr. Bostan, Ilie T. Zegrea, D. Covalciuc, Gh. Haficiuc ș.a.) obținerea la 15 ianuarie 1990, a deciziei primăriei orașului de a elibera această casă, decizie rămasă pe hârtie până astăzi, deși avem și o directoare a muzeului „M. Eminescu“, inaugurarea librăriei „Luceafărul“, din care ulterior au dispărut cărțile românești, demersurile pentru revenirea la denumirea veche a străzii Sedov (A. Pumnul), ceea ce s-a înfăptuit mai târziu. Un eveniment important legat în mare măsură de activitatea Societății (prin stabilirea de relații cu România) a fost dezvelirea bustului lui M. Eminescu la Cernăuți în fața casei lui A. Pumnul (17 iunie 1990), bust donat prin intermediul Uniunii scriitorilor din Moldova Societății noastre de către Liga culturală pentru unitatea românilor de pretutindeni (București). La manifestările festive prilejuite de acest act patriotic organizate de o comisie specială a Societății sub conducerea scriitorului Mircea Lutic) au participat Ioan Alexandru, Gr. Vieru, Mihai Cimpoi, Ion Vatamanu, Victor Crăciun, preotul și profesorul Constantin Galeriu, poetul ucrainean Vitalii Kolodii ș.a.

Memorabilă rămâne și ziua de 1 septembrie 1989, când la școala nr. 5 din oraș a început să funcționeze, prin concursul activiștilor noștri, prima clasă românească.

După legalizare, prin înregistrarea Statutului la 14 noiembrie 1989 (când a fost spart zidul rezistenței diabolice din partea organelor sovietice), Societatea a participat la elaborarea primului program de colaborare între instituțiile de învățământ public și cultură din reg. Cernăuți și jud. Suceava (protocolul a fost semnat și de către președintele Societății la 14 februarie 1990). Tot atunci prezidiul Societății a adoptat primul program de dezvoltare națională a românilor din regiune (20 martie 1990), reluat apoi, de nenumărate ori, cu mici modificări, și expediat la toate instanțele regionale și republicane sub formă de memoriu. Unele deziderate ale acestui document rămân până în prezent la ordinea zilei, cele mai principale dintre ele fiind cerințele ca limba română să fie decretată ca limbă oficială (sau cooficială), pe lângă limba de stat, să fie construite retranslatoare pentru emisiunile din România și Moldova, să se difuzeze și să se vândă liber presa română în regiune, să fie reîntoarsă Societății Casa națională, să nu se denatureze istoria Bucovinei (la cele mai diverse aspecte) etc. Totuși, s-a obținut, prin colaborare cu inspectoratul regional ca limba română să fie legalizată în școli, renunțându-se la delimitarea aberantă a celor „două limbi“ – română și „moldovenească“, a fost schimbată denumirea catedrei de filologie moldovenească și clasică în „catedra de filologie română și clasică“, mai târziu a fost inaugurată o școală românească în oraș (nr. 29), însă, spre regret, în cazul de față s-a pierdut o poziție istorică; potrivit memoriului populației românești din oraș, trebuie să i se reîntoarcă școala nr. 1, unde s-a aflat gimnaziul superior în care a învățat M. Eminescu.

Revendicările noastre au fost încă pe atunci aduse la cunoștința organelor de resort din Kiev; președintele Societății a participat la o întrunire cu dl. L. Kravciuk, atunci Președinte al Ucrainei (16 iunie 1989). În decembrie același an despre problemele principale ale vieții culturale a românilor din Bucovina s-a vorbit la Moskova,

în fața unor demnitari de prim rang cu prilejul serii festive consacrate centenarului de la moartea lui M. Eminescu (discursul rostit de Gr. Bostan). Încă în primul an de activitate a Societății revendicările noastre au început să fie cunoscute în România, Moldova și peste hotare (deși au mizat mai mult pe forțele proprii, care trebuie să fie trezite la viață culturală mai activă).

În cadrul Societății au avut loc comemorarea, printr-o conferință specială (30 dec. 1989), a centenarului din ziua morții lui Ion Creangă, marcarea unor date legate de viața și activitatea lui V. Alecsandri, I. G. Sbiera, Al. Russo, A. Pumnul, Traian Chelariu, au fost organizate conferințe la sate cu participarea formațiunilor artistice din Moldova și România. Activiștii Societății au scris în ziare articole de istorie a Bucovinei și de istorie literară. O comisie universitară condusă de prof. Gr. Bostan a participat la prima selecție masivă a absolvenților școlilor noastre pentru a-și urma studiile în România și Moldova. De asemenea s-a purces și la editarea unor lucrări.

Societatea „M. Eminescu“ a acordat și continuă să acorde o atenție deosebită activității în vederea valorificării moștenirii noastre culturale, reînțoarcerii la izvoare. După o muncă susținută de pregătire, de documentare (investigații de arhivă, de teren) a urmat o serie de apariții editoriale – la început mai modeste (ca aspect exterior) cum au fost cele 4 numere ale revistei „Miorița“ (red. șef D. Covalciuc), apoi mai impunătoare, cum sunt: Calendarul creștin-ortodox al românilor bucovineni pe anul 1992-1993, alc. protoiereul Adrian Acostachioae și scriitorul Dumitru Covalciuc, Editura Institutului biblic și de misiune a Bisericii Ortodoxe române, București, 1992, alte calendare ale acelorași alcătuitori, almanahul cultural-literar „Țara Fagilor“ (2 numere, 1992-1993, Cernăuți, Târgu Mureș, alc. D. Covalciuc), revista „Codrul Cosminului“ (3 numere 1993-1994, red. șef D. Covalciuc) – publicații ce se disting prin numeroase informații inedite și foarte variate; Almanahul Societății „Mihai Eminescu“ (coordonatori: Gr. Bostan, Al. Cernov – coordonator principal, Ilie Luceac, Vasile Tărățeanu, Ilie T. Zegrea), revista „Glasul Bucovinei“ (red. șef Alexandrina T. Zegrea), revista „Glasul Bucovinei“ (red. șef Alexandrina Cernov), editate la Fundația Culturală Română. În fine a văzut lumina tiparului la Chișinău (Ed. Hyperion) o mare antologie de „Folclor din Țara Fagilor“, la care am contribuit printr-un amplu studiu introductiv și texte împreună cu D. Covalciuc și câțiva colaboratori ai Academiei de Științe din Moldova. E, fără îndoială, cea mai edificatoare carte a românilor din nordul Bucovinei din ultimii 50 de ani ca populație autohtonă, cu tradiții multisekulare pe acest pământ. E în curs de apariție cartea „Literatura română în Bucovina“, care cuprinde schițe bio-bibliografice a aproape 60 de scriitori români din Bucovina sec. XIX-XX, texte (autori Gr. Bostan și L. Bostan). În condițiile lipsei unei edituri pentru românii din nordul Bucovinei, e cât se poate de necesară întreprinderea poligrafică inițiată de Nicolae Șapcă, care a făcut să apară două cărți de folclor bucovinean: „Colinde și urături de pe Valea Siretului“ (alc. N. Șapcă și D. Covalciuc) și „Povești și snoave din Bucovina“ (alc. D. Covalciuc) – foarte interesante prin substanța lor artistică; precum și o plachetă de poeme (Gr. Bostan, „Cetatea de Sus“). Lucrări valoroase despre cele mai diverse aspecte ale vieții spirituale a românilor din actuala regiune Cernăuți au publicat Mircea Lutic, susținător al rubricii „Mic dicționar al culturii românești din Bucovina“ în „Literatura și Arta“, Dumitru Covalciuc, Gheorghe Haficiuc, Lora Bostan, Elena Sajin (Crigan), Dragoș Oлару, Ion Popescu, Gh. Jernovei, Ilie Popescu, Ion Crețu, Florea Șapcă, Nicolae Șapcă, Ștefan Purici, Ilie Luceac, preotul Adrian Acostachioae, Vasile Bizovi, Ștefan Hostiuc, Gheorghe Gorda, Valerii Zmoșu, Dragoș Tochiță, Eleonora Schipor, Gheorghe Mihailiuc, Maria Toacă, Ilie Paulencu, Vasile Băcu

în acest context merită să fie menționate și sculpturile lui Dumitru Gorșcovișci: busturile lui Ștefan cel Mare și Mihai Eminescu la școala din Voloca, liceul „M. Eminescu” din Carapciu, bustul lui Ion Neculce din Boian ș.a.

Or, dacă vorbim despre periodice, almanahuri, cărți, reviste, ziare (cum este deocamdată „Plai Românesc” – organ al Societății „M. Eminescu”, care contribuie la deșteptarea conștiinței de neam, la păstrarea identității noastre etnice), apoi, nicidecum nu trebuie să uităm și de revistele săptămânale susținute (redactate) cu multă pasiune și discernământ de către poetul Ilie T. Zegrea și colegii săi A. Țăbuleac și L. Parpauț la postul de radio regional, nu trebuie să uităm de profesorii de limba și literatura română, de istorie națională din licee, gimnazii și școli, care sunt promotorii culturii noastre în satele bucovinene.

Desigur, nu toate aparițiile editoriale și lucrurile amintite mai sus țin în mod nemijlocit de activitatea Societății „M. Eminescu”. Totuși, chiar și cele realizate în România și Moldova au fost stimulate și favorizate direct sau indirect de inițiativele patriotice ale acestei Societăți. Cu alte cuvinte, la înfăptuirea lor s-a ajuns tot prin intermediul Societății „M. Eminescu”.

Trecând peste alte aspecte și episoade din activitatea de mai târziu a Societății (când la conducerea ei s-au aflat Ilie T. Zegrea și Al. Cernov), ținem să subliniem faptul că în condițiile actuale predominante de tendințe destructive, separatiste, Societatea trebuie, în fine, să aibă o publicație periodică solidă, o revistă de cultură care să poată fi abonată de toți românii bucovineni, să se păstreze în biblioteci, să ajungă și peste hotare, o publicație periodică a unității noastre, la editarea căreia să participe cele mai versate forțe intelectuale indiferent de simpatii mai apropiate sau mai îndepărtate, de anumite incompatibilități etc. Trebuie să ne afirmăm, să ne impunem aici, pe aceste locuri, ca spiritualitate românească rezistentă în fața vicisitudinilor timpului. Unitatea noastră spirituală, a celor din nordul Bucovinei, ca țară, cu patria istorică, poate fi realizată numai prin devotament dezinteresat, necontrafăcut față de cauza românismului (ci nu față de interesele înguste ale unor persoane sau grupări carieriste), prin stima pentru adevăr, colegialitate, obiectivitate, prin respingerea pozei frondiste, impertinenței, a superficialității, diletantismului și demagogiei pseudopatriotice. În condițiile în care ne aflăm e cât se poate de periculoasă pentru noi tentativa unora (conștientă sau inconștientă) de a transforma Societatea „M. Eminescu” și alte societăți românești „Aron Pumnul” – preș. A. Constantinovici, „Alianța Creștin-Democrată a românilor din Ucraina” (preș. C. Olaru), care pot face corp comun pe temeuri patriotice (cum au demonstrat alegerile primului deputat român în Parlamentul Ucrainei – dl. Ion Popescu) într-un joc sau într-un bâlci al ambițiilor, într-o trambulină pentru a sălta în lumea largă, a-și face reclamă. Aceasta e calea disensiunilor între puținii intelectuali români câți au mai rămas pe loc, disensiuni de care au nevoie mare oponenții noștri vizibili și invizibili.

Acuma ca niciodată avem nevoie de înțelegere profundă a situației românilor din nordul Bucovinei, de colaborare frățească (prin fapte, nu prin vorbe), de unitate întru păstrarea și înălțarea spiritualității noastre.

Misiunea primordială a Societății „Mihai Eminescu” este de a crea și de a impune în fața celor care ne înconjoară imaginea românului cult și civilizată, onest și demn, stăpân pe cuvântul său, pe argumentul științific de rigoare, capabil de a-și apăra dreptul legitim la existență și propășire pe acest pământ strămoșesc.

SOCIETATEA „MIHAI EMINESCU“ ÎN OGLINDA RETROVIZOARE A MOMENTULUI ACTUAL

Raport prezentat la Conferința jubiliară a Societății
„Mihai Eminescu“.

Alexandrina Cernov

copreședinte a Societății „M. Eminescu“
membru de onoare al Academiei Române.

Încerc să definesc astăzi ce a însemnat pentru noi „perestroica“ și „glasnost“, noțiuni aproape că uitate, dar, fără îndoială, compromise la nivelul politicii de stat. Viziunea pe care o aveam în 1989 și-a schimbat reperatele. Judecate în evoluția lor, faptele ne aduc oarecum la o concluzie confuză, evenimentele devin din ce în ce mai greu de prognozat pentru o perioadă mai lungă de timp. Constatăm acum, la sfârșit de secol XX, dar fără entuziasmul ce ne era atât de caracteristic la început, că imperiul sovietic s-a prăbușit. Marile speranțe în posibilitatea unei redresări economice, politice și naționale s-au topit ca zăpada în bătaia vântului de primăvară, în fața unei lumi nesigure și instabile. Agresivitatea jirinovskiană a unor grupări și partide politice, ne paralizează, reînviind în memoria noastră epoca stalinistă cu despotismul și cruzimea legendară a slugoilor și executorilor pe care din când în când îi recunoaștem printre noi. Dar și pesimismul excesiv al unora, pentru care situația este considerată ca fiind fatală și, deci, trebuie trăită cu precauțiune în fața actualei conduceri administrative și naționale, este la fel de primejdios, întrucât ne face să ne conformăm ori să ne moderăm activitatea.

Discordiile pe care le considerăm consecințe ale unor orgolii sau ambiții (mari și mici, la nivel de parlament ori societăți de cultură), în fond, sunt rezultate ale unor stări de spirit psihologice refulate, împinse în subconștientul nostru, pentru a fi mai ușor manevrate. Ele se manifestă astăzi prin intoleranța față de o viziune care le depășește, față de o viziune care coincide cu cea oficială sau cu cea comodă, conformistă. Ca urmare a unor psihologii evolutive, dependente de conjunctura politică internă și externă, situația devine într-adevăr imprezvizibilă și afectează toate sferile de interes economic, politic și național.

Astfel, popoarele din sud-estul european (postcomuniste), dezamăgite de prezent și nesigure de viitor sunt puse în situația de a înfrunta nu numai consecințele degeneratoare ale unor economii distructive, ci și ale unor naționalisme moderne, născute din regimurile comuniste. Violența naționalismului postcomunist a crescut din umilința trăită, din necesitatea de afirmare a credinței în Dumnezeu, a limbii materne, a istoriei – trei repere esențiale pe care au fost axate mișcările de renaștere națională.

Care au fost (și sunt încă) factorii de risc ce zădărnicesc orice *lucrare* mai mult sau mai puțin esențială în plan economic, politic și național?

Eșecul economic devine o consecință evidentă a încercărilor de a încadra noile programe economice în structuri administrative și politice învechite fără a pune în

discuție măcar specificul național-teritorial, anumite modele din istoria diferitelor popoare băștinașe, în măsură să sugereze o rezolvare echitabilă, mai întâi la nivel economic, a problemei naționale și să prevină conflictele. Acesta ar fi un subiect de discuție în ședințele forului legislativ. Dar cum deputații poporului au abandonat discuțiile asupra programelor economice în favoarea problemelor politice, ideologice și naționale, tribuna parlamentară s-a transformat într-o arenă de interminabile lupte pentru putere. Problemele economice se discută sporadic și neefectiv, deseori numai în preajma sau în urma valului de scumpiri. Economia de piață, noțiune agitată cândva cu un nemărginit entuziasm, s-a transformat astăzi într-o Gorgonă cu multe capete. Or, noi ne transformăm aproape ireversibil într-o societate de consumatori, într-o favorabilă piață de desfacere a mărfurilor străine de dubioasă calitate (îndeosebi a producției turcești).

Anume în condițiile acestui decalaj monstruos între economia în continuă prăbușire și politizarea ascendentă a dezbaterilor parlamentare, *minoritățile naționale* încearcă să-și mențină echilibrul necesar între libertatea de a-și exprima fără ocol propria părere sau propria dorință și nerespectarea chiar și în organele de stat, darămite în cadrul grupărilor naționaliste, a legislației în vigoare.

De toate aceste componente ale realității trebuie să ținem seama când judecăm faptele în evoluția lor încercând să numim factorii ce ar putea zădărnici lucrarea de renaștere națională.

Activitatea Societății „Mihai Eminescu”, constituită în 1989, s-a încadrat în acea atmosferă de entuziasm caracteristic perioadei. Trăiam o zi din viața culturii românești, părea că nimic nu ne poate umbri încrederea în reușita noastră. Vedeam chiar atunci aievea monumentul lui Mihai Eminescu la Cernăuți, muzeul din casa lui Aron Pumnul, schitul și monumentul lui Ștefan cel Mare în Codrii Cosminului, școli, biblioteci, edituri în limba română... Părea că e îndeajuns să muncim numai pentru ideea națională.

De la bun început s-au conturat problemele esențiale: limba română trebuie să fie limbă oficială în teritoriile compact locuite de români; casele naționale trebuie să fie restituite și să devină centre de cultură românească în regiune, etc. Toate intențiile noastre pot fi citite în Statutul Societății, Memoriul publicat în 1990, în fine, în Programul de dezvoltare națională a românilor din regiunea Cernăuți (1992) care a sistematizat obiectivele vitale ale românilor în ideea de a demonstra că ei există aici nu în calitate de „ocupanți”, cum afirma aproape în fiecare zi mass-media ucraineană, ci de popor băștinaș.

Societatea a resimțit din plin cele trei etape prin care a trecut Ucraina postunionistă. Entuziasmul primei etape a activității sale (președinte G. Bostan) s-a soldat cu fondarea filialelor la sate. A fost un marș triumfal care ne-a insuflat încredere în forțele proprii. S-au înaintat demersuri, s-au întocmit programe de lucru, s-a dezvelit bustul lui Mihai Eminescu în curtea lui Aron Pumnul etc. Experiența acumulată în această perioadă a fost legată de cunoașterea mai profundă a situației românilor din regiune, ea convingându-ne și de necesitatea revendicării drepturilor noastre politice de popor băștinaș. Așa a apărut ideea primului miting al românilor organizat de Societate în octombrie 1990 (președinte Ilie Zegrea). Cred că atunci am intrat în cea de a doua etapă, cea de lucrare consecventă pentru drepturile noastre. Au început confruntările cu autoritățile locale. Membrii Societății cer implicarea mai insistentă în revendicarea drepturilor lor politice. Societatea începe să fie învinuită de politizare a problemelor naționale și a culturii.

De câte ori îmi pun întrebarea: a fost sau nu a fost acel miting din 1990 hotărâtor pentru noi și dacă am avut dreptate că pot prelua conducerea Societății. Acum la o depărtare de câțiva ani îmi dau seama că drumul parcurs era inevitabil. Credeam sincer că predecesorul meu nu este destul de consecvent și perseverent, că problemele noastre trebuiesc internaționalizate, că legăturile cu România și Republica Moldova trebuie să fie efective și sistematice, că avem nevoie să participăm la conferințe internaționale în problemele minorităților naționale, să întreținem relații de cultură cu românii din diaspora, să avem, în sfârșit, o editură și o bibliotecă proprie. Dar foarte curând m-am lovit de zidul ce creștea între noi și autoritățile ucrainene. Am înțeles că ni se predestina în continuare același rol de cultură națională exotică, menită să demonstreze lumii existența în bună prietenie a popoarelor, de data aceasta nu ale URSS-ului, ci ale Ucrainei. Numeroasele demersuri și chemări la un dialog constructiv erau îngropate în sertarele funcționarilor de stat. Între timp oamenii solicită implicarea mai perseverentă în aplicarea drepturilor lor. În aceste condiții, mai întâi prezidiul, apoi consiliul, hotărâsc să se recurgă la pichetarea Sesiunii Sovietului regional de deputați ai poporului. Am înaintat trei cerințe: acordarea statutului de limbă oficială limbii române în localitățile compact locuite de români, retrocedarea caselor naționale, recunoașterea dreptului de arborare a tricolorului pe instituțiile de stat.

Tricolorul începuse să fie arborat în satele noastre pe primării. Sfințit la biserică el oferea, prin actul arborării, un prilej de sărbătoare națională.

Acum succesul îmi pare efemer, căci în realitate, interminabilele discuții încurajatoare cu autoritățile locale care au continuat timp de doi ani și jumătate nu au dat nici până astăzi rezultate, iar atacurile diabolice ale oponentilor ucraineni care consideră cu neputință rezolvarea problemelor noastre au adâncit conflictul.

Paralel s-au constituit alte societăți românești: Golgota, Mitropolitul Silivestru, Aron Pumnul, iar după pichetare – Alianța Creștin-Democrată a Românilor din Ucraina ș.a. Acest proces a pus bazele celei de a treia etape ce nu întârzia să vină – etapa dezbinării. Conflictul din interiorul bisericii ucrainene, lupta pentru scaunul episcopal la Cernăuți, ne-a afectat, cred, cel mai puternic prin trecerea președintelui Societății „Mitropolitul Silivestru“ (fără hotărârea prezidiului și consiliului și fără a-și explica poziția) de partea episcopului autocefal Danilo, în urma cărui fapt, românii s-au trezit de cele două părți ale baricadelor bisericești. Golgota face bloc comun cu societățile ucrainene de orientare extremist-naționalistă și este prezentată de autorități și organele lor de presă ca reprezentând opinia românilor din regiune. Raporturile cu Societatea „Mihai Eminescu“ devin din ce în ce mai încordate și culminează cu evacuarea Societății din sediu. Cei trei copreședinți care sperau să amelioreze situația nu reușesc să ajungă la un consens.

Și totuși Societatea există. Există prin oamenii ei care continuă lucrarea de renaștere națională în condițiile de haos total ale vieții noastre zilnice, ale intoleranței și neînțelegerii. Ea există prin acțiuni de cultură și științifice, prin măsuri de susținere a învățământului în limba română, prin publicații – toate mărturiile ale vitalității noastre.

Nota pesimistă a acestui demers nu înseamnă recunoașterea unui eșec. Ne-am ales nu numai cu pierderi, ci și cu o acumulare de experiență, cu o înțelegere a greșelilor. Coroana și sceptrul mișcării naționale românești sunt integre prin însăși integritatea neamului. Unirea în cuget și simțire urmează să rodească încă, în pofida vremurilor nefavorabile. Timpul neîndurător va pune preț ostenețelor. Lecția primită este cea a istoriei, ea este în noi și în afara noastră.

APROBAT
Hotărârea comitetului executiv al
Sovietului regional Cernăuți de
deputați ai poporului nr. 124 din 20
noiembrie 1989.

Modificările
și completările au fost adoptate
prin hotărârea
Conferinței regionale din 12
decembrie 1992.

REÎNREGISTRAT
Direcția de justiție a
Administrației regionale de stat Cernăuți în 4 mai 1993
Certificatul nr. 39

STATUTUL SOCIETĂȚII REGIONALE PENTRU CULTURA ROMÂNEASCĂ „MIHAI EMINESCU“

I. Denumirea

I. 1. Societatea regională pentru cultura românească „Mihai Eminescu“ (denumită în continuare Societatea) – succesoare și continuatoare a Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina, fondată în 1862, este o organizație benevolă ce are drept scop:

– trezirea conștiinței naționale, renașterea culturii, științei românești, inclusiv științe istorice, a tradițiilor naționale;

– apărarea intereselor individuale și colective ale grupurilor naționale pornindu-se de la standardele autonomiei culturale, în corespundere cu drepturile omului, drepturile minorităților naționale și popoarelor băștinașe pentru care Ucraina poartă răspundere ca semnatară a Cartei ONU, Declarației drepturilor omului, actelor finale ale Conferințelor de la Helsinki, Viena, Kopenhaga și a Cartei de la Paris pentru o nouă Europă.

I. 2. Organizația fondatoare a Societății este Fondul ucrainean de cultură.

I. 3. Centrul activității Societății este orașul Cernăuți.

I. 4. Societatea poate avea simbolică sa înregistrată în ordinea prevăzută de lege.

I. 5. Limba de lucru este româna, iar cea de comunicare cu organele puterii – limba de stat, rusa și româna.

I. 6. Pe anteturile Societății și în corespondența ei oficială denumirea și adresa Societății sunt scrise în limbile română și ucraineană.

II. SARCINILE SOCIETĂȚII

2. 1. Societatea își va desfășura activitatea în corespundere cu Constituția Ucrainei și legislația în vigoare. Societatea este persoană juridică înregistrată care își desfășoară activitatea pe baza pluralismului de opinii, inițiativei membrilor săi, întreține relații și colaborează cu instituțiile de stat, așezămintele de știință, cultură și de învățământ, cu uniunile de creație etc.

2.2. Societatea va condamna orice ideologie totalitară, concepții naționaliste și șoviniste. Anume de pe aceste poziții Societatea va colabora cu organizațiile de cultură, științifice, profesionale, religioase, de tineret, sportive și de altă natură, cât și cu societățile naționale de cultură ale altor grupuri și minorități naționale din Ucraina și din alte țări, cu alte societăți românești din Ucraina.

2.3. Garanția dezvoltării noastre spirituale este autonomia culturală edificată pe autoadministrare culturală ale cărei principii au fost propuse în actul final de la Kopenhaga.

2.4. Societatea va sprijini instituțiile și așezămintele a căror limbă de lucru este româna, va contribui la crearea de noi așezăminte de știință, cultură și învățământ cu limba română de predare.

2.5. Pentru îndeplinirea sarcinilor menționate Societatea:

- organizează acțiuni cu caracter social-cultural, deschide case naționale la Cernăuți și în alte localități ale regiunii, contribuie la deschiderea de cluburi, muzee, școli și așezăminte preșcolare, de librării și centre de difuzare a presei, deschide biblioteci și le completează cu literatură în limba română, facilitează abonarea la ziare și reviste din România și Republica Moldova;

- face demersuri către conducerea de stat și administrația regională în ceea ce privește crearea autonomiei culturale, pregătirea și promovarea cadrelor naționale, abordează probleme legate de renașterea națională și alte probleme de importanță primordială;

- abordează în fața organelor de resort chestiunea privind susținerea în limba maternă a examenelor de admitere la instituțiile de învățământ superior și mediu de specialitate pentru absolvenții școlilor românești, deschiderea de grupe românești la diverse facultăți ale Universității de stat, Institutului de medicină din Cernăuți și în unele școli și medii tehnico-profesionale din regiune;

- se pronunță împotriva școlilor și așezămintelor preșcolare mixte, pentru crearea de școli și așezăminte preșcolare pe principiul adevăratei egalități; admite existența școlilor mixte numai în cazuri excepționale, când nu există alte posibilități de soluționare a problemei;

- organizează cercuri și cursuri speciale de limbă și literatură, de istoria românilor în localitățile cu populație corespunzătoare sau acolo unde există doritori de a studia limba; conferințe, seri, sărbători ale limbii și literaturii materne, întâlniri cu scriitorii, viziționări de filme în limba maternă etc;

- publică în presă recomandări științifico-metodice cu privire la cultura limbii scrise și vorbite, ortografie, denumirile tradiționale (istorice) ale orașelor și satelor, prenumele și numele de familie ale populației din partea locului;

- propagă pe diferite căi (lecții, conferințe, articole în presă, emisiuni la radio și televiziune) realizările culturii, artei și științei românești în mediul multinațional al republicii;

- studiază patrimoniul literar, contribuie activ la renașterea și propagarea obiceiurilor populare și folclorului;

- desfășoară activități orientate la păstrarea monumentelor de cultură, dezvelirea de plăci comemorative, monumente, ocrotirea locurilor legate de numele unor personalități ale culturii românești și reprezentanți ai culturilor altor naționalități;

- contribuie la crearea condițiilor pentru dezvoltarea tinerelor talente din domeniul literaturii și artei, științei, activitatea reuniunilor literare și cercurilor științifice, colectivelor artistice de amatori și profesioniste, la deschiderea unui teatru românesc, ansamblu de cântece populare la filarmonica regională, editarea de almanahuri literar-artistice în limba maternă, inaugurarea unui ziar regional pentru tineret;

– se pronunță împotriva oglindirii tendențioase a istoriei culturii românești și relațiilor româno-ucrainene în regiunea Cernăuți și în alte regiuni cu populație mixtă din Ucraina;

– face demersuri către organele de stat în ceea ce privește dublarea denumirii firmelor în limba română; denumirile unor case și străzi legate de numele unor personalități ale culturii românești;

– înființează o editură a Societății, creează comisii pentru menținerea legăturilor de creație cu edituri din Ucraina, România, Republica Moldova și din alte țări;

– întreține relații de creație cu instituții științifice, de cultură și învățământ, comitete de radio și televiziune, redacții ale unor periodice din Ucraina și din alte țări;

– întreține relații cu organele de resort ale Republicii Moldova, României și altor țări în chestiunile privind studierea limbii și literaturii române, ținutului și istoriei, precum și pentru primirea de ajutor material necesar pentru realizarea sarcinilor Societății;

– contribuie la descoperirea și prezentarea de exponate din fondurile istorice, artistice și etnografice în corespundere cu adevărul istoric;

– organizează cu elevii și studenții excursii în România și Republica Moldova, prin țară, cu scopul cunoașterii monumentelor de istorie și cultură;

– contribuie la continuarea studiilor elevilor și studenților în România, Republica Moldova în scopul pregătirii de cadre naționale în limba maternă;

– sprijină acțiunile orientate la îmbunătățirea situației ecologice în regiunea Cernăuți și dincolo de hotarele ei;

– participă la protejarea și restaurarea monumentelor de arhitectură, propune ca orașul Cernăuți și centrul orașului să fie declarate monumente istorice de arhitectură;

2.6. Societatea va lupta consecvent pentru mărirea orelor la televiziune și radiodifuziune în funcție de componența demografică a populației din regiunea Cernăuți, pentru posibilitatea retransmiterii programelor de televiziune din România și Republica Moldova.

2.7. Societatea va căuta să obțină crearea condițiilor pentru abonarea și vânzarea liberă a presei și cărților editate în România și Republica Moldova, procurarea și difuzarea cărților, discurilor, videocasetelor și filmelor în limba română.

2.8. Societatea sprijină schimbul liber de valori culturale cu România, Republica Moldova și cu alte țări; participă la organizarea acțiunilor culturale cu caracter de masă și competițiilor sportive.

2.9. Societatea cheamă la întărirea legăturilor cu biserica, în corespundere cu tradițiile seculare ale poporului, recunoaște necesitatea colaborării cu ea, se consultă în permanență cu comunitățile religioase în toate sferile de activitate.

III. MEMBRII SOCIETĂȚII. DREPTURILE ȘI OBLIGAȚIILE LOR

3.1. Membri ai Societății pot fi:

a) orice cetățean care cunoaște Statutul, achită cotizațiile de membru și participă la activitatea unei filiale de bază a Societății. Elevii școlilor de cultură generală și tehnico-profesionale până la vârsta de 16 ani pot participa la activitatea secțiilor de tineret, care funcționează pe lângă filialele de bază la locul de trai. Cetățenii din localitățile unde nu există filiale de bază pot intra în rândurile Societății în calitate de membri asociați;

b) întreprinderile, instituțiile, așezămintele științifice și de învățământ, organizațiile cooperatiste și obștești care acordă Societății sprijin material (în plan financiar) pot fi membri colectivi.

3.2. Cetățenii sunt primiți în rândurile Societății de către filiala de bază conform unei cereri scrise, adresate prezidiului Societății.

Organizația care dorește să fie membru colectiv prezintă de asemenea o cerere scrisă, adresată conducerii Societății.

3.3. Membrului Societății i se înmânează carnet de membru și insignă, iar membrului colectiv – adeverință.

3.4. Membrii Societății au dreptul:

- a) să participe cu drept de vot la adunările Societății;
- b) să aleagă și să fie aleși la adunările Societății în organele ei de conducere;
- c) să facă propuneri concrete constructive în orice structuri ale Societății, ajutând la îndeplinirea sarcinilor propuse;
- d) să participe la activitatea secțiilor și comisiilor Societății;
- e) în activitatea lor membrii Societății pot conta pe susținerea materială, morală și juridică a Societății;
- f) să iasă din rândurile Societății, informând despre aceasta în prealabil consiliul ei.

3.5. Membrii Societății sunt obligați:

- a) să se conducă în activitatea lor după cerințele statutare;
- b) să activeze în una din filialele de bază;
- c) să desfășoare în mijlocul populației munca de lămurire privind valorile culturale românești și ale altor culturi naționale;
- d) să achite la timp cotizațiile de membru;
- e) să desfășoare o activitate intensă orientată la completarea rândurilor Societății cu membri noi.

3.6. În caz dacă un membru al Societății nu respectă cerințele statutare, lui i se aplică o mustrare sau este exclus din rândurile Societății. Dreptul de a exclude îl are filiala de bază. Cel exclus are dreptul de a depune o cerere de apel în fața adunării generale.

IV. STRUCTURA SOCIETĂȚII

Societatea include:

- un consiliu și un prezidiu;
- secții de activitate pe probleme, tematice și organizatorice;
- filiale de bază;
- redacția ziarului „Plai Românesc” care apare în limba română (în limbile rusă sau ucraineană – după posibilități);
- o bibliotecă;
- o editură;
- o tipografie;
- structuri economice (întreprinderi mixte și comerciale, firme de turism, inclusiv cu alte țări) etc.; veniturile de pe urma activității comerciale se folosesc pentru îndeplinirea cerințelor statutare;
- alte structuri care nu contravin Constituției Ucrainei și legislației în vigoare, pe măsura necesităților.

V. CONDUCEREA ȘI CONTROLUL ACTIVITĂȚII SOCIETĂȚII

5.1. Organul suprem de conducere al Societății este Conferința, care se convoacă o dată pe an și la care participă delegați aleși de filialele de bază (în număr de la 1 până la 20);

5.2. Conferința:

a) aprobă Statutul sau introduce modificări în Statut;
b) alege prin vot deschis sau secret, în conformitate cu decizia participanților la Conferință, președintele (copreședinții), vicepreședinții, secretarul responsabil al Societății și comisia de revizie;

c) realege înainte de termen pe orice conducător dacă acesta nu îndeplinește obligațiile prevăzute de Statut;

d) examinează și aprobă planul de lucru și suma veniturilor și cheltuielilor;

e) examinează și aprobă rapoartele de activitate ale consiliului și comisiei de revizie.

5.3. Consiliul este organul de conducere al Societății în perioada dintre adunările generale (Conferințe), se alege la Conferințe și din el fac parte, afară de membrii Prezidiului, președinții filialelor și comisiilor, un anumit număr de membri ai Societății propuși de adunarea generală (Societate).

5.4. Conferința alege un Prezidiu în frunte cu președintele (copreședinții) Societății.

5.5. Prezidiul în frunte cu președintele (copreședinții), vicepreședintele Societății conduce activitatea Societății, reprezintă Societatea în relațiile cu alte organizații de stat și obștești din țară și din străinătate, precum și cu cetățenii.

5.6. Societatea este condusă pe principii obștești sau în schimbul unei retribuții stabilite de prezidiu.

VI. FILIALELE DE BAZĂ ALE SOCIETĂȚII

6.1. Temelia Societății o constituie filialele ei de bază.

6.2. Filialele de bază sunt create la locul de trai, de învățământ și de muncă, la adunările generale ale membrilor Societății, din cel puțin trei oameni care manifestă dorința de a se uni pentru a activa în comun.

6.3. Activitatea filialei de bază a Societății o conduce președintele care este ales la adunarea generală a filialei de bază.

6.4. Adunarea generală a filialei de bază a Societății alege un casier, iar în caz de necesitate – și o comisie de cenzori.

6.5. Organul suprem de conducere al filialei de bază este adunarea generală, care se convoacă de cel puțin două ori pe an pentru a dezbate problemele referitoare la activitatea ei. Adunarea generală stabilește modul și forma de conducere.

VII. BAZA MATERIALĂ ȘI FINANCIARĂ A SOCIETĂȚII

7.1. Societatea poartă răspunderea pentru păstrarea patrimoniului, încăperilor repartizate ei în scopul îndeplinirii sarcinilor concrete.

7.2. Bunurile materiale ale Societății provin din:

– cotizații bănești benevole, donații ale organizațiilor obștești și cetățenilor;
– venituri de pe urma activității culturale, concertelor de binefacere, lecțiilor, expozițiilor, activității structurilor economice: întreprinderilor mixte, firmelor de turism etc.;

– donațiile bănești ale autorilor de opere de artă, cărți ș.a., oferite Societății, inclusiv cele lăsate prin testament;

– activitatea editorială a Societății, realizarea suvenirilor și altor obiecte de artă;

– alte surse ce nu cad sub interdicția legislației în vigoare.

7.3. Membrii Societății plătesc taxa de înscriere în suma de 50 ruble și câte 50 ruble cotizații anuale. Membrii Societății în cadrul secțiilor de tineret, elevii și studenții, precum și pensionarii plătesc cotizații anuale în sumă de 25 ruble.

Membrii Societății care își fac serviciul militar în termen, copiii și elevii de la casele de copii și școlile-internat sunt scutiți de plata cotizațiilor.

7.4. Membrii colectivi plătesc cotizații benevol, a treia parte din suma cotizațiilor poate să rămână la dispoziția filialelor de bază pentru necesitățile lor.

7.5. Banii Societății se păstrează pe un cont deschis pe lângă Fondul regional ucrainean de cultură.

7.6. Președintele (copreședinții), iar cu mandatul lui – vicepreședintele sau secretarul responsabil sunt ordonatorii mijloacelor bănești ale Societății.

7.7. Cheltuielile Societății prevăd:

– îndeplinirea activității Societății;

– cheltuielile pentru mijloacele tehnice și materiale, producția poligrafică și în alte scopuri necesare;

– cheltuielile pentru amortizarea fondurilor, servicii, luarea în arendă a inventarului și instalațiilor;

– construcția, reparațiile, dotarea încăperilor necesare pentru activitatea Societății, întreținerea mașinilor aflate în proprietatea Societății;

– cheltuielile pentru transport, deplasări, reclamă, etc.

7.8. Cu permisiunea administrației de stat, Societatea poate realiza către populație, organizații și întreprinderi producția fabricată de Societate prin intermediul unităților comerciale, precum și prin persoane autorizate, pe bază de comision și la prețuri stabilite de comun acord.

7.9. Bunurile materiale dobândite de Societate se păstrează pe contul ei.

VIII. STATUTUL JURIDIC AL SOCIETĂȚII

8.1. Societatea are toate drepturile de persoană juridică și, în conformitate cu sarcinile ei și în ordinea stabilită de lege, ea beneficiază de dreptul de a încheia contracte sau alte acte juridice:

– să construiască, să cumpere, să ia și să dea în arendă bunuri mobile și imobile pentru desfășurarea activității sale;

– să creeze structuri economice, precum și să intre în alte organizații a căror activitate coincide cu scopurile Societății.

8.2. Societatea are sigiliu și antet, ștampilă rotundă de model stabilit cu denumirea Societății, precum și emblemă proprie.

8.3. Hotărârile asupra problemelor Societății sunt încuviințate și adoptate cu majoritate de voturi de la numărul celor prezenți.

8.4. Societatea poate fi dizolvată numai pe baza hotărârilor adoptate la adunarea generală cu o majoritate de voturi de cel puțin 3/4 de la numărul total de membri ai Societății și în ordinea prevăzută de legislația Ucrainei.

Adresa Societății: or. Cernăuți, Piața Centrală, 9.

FOAEA SOCIETĂȚII PENTRU LITERATURA ȘI CULTURA ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA. ORGANIZAREA STUDIILOR LA INSTITUTUL TEOLOGIC DIN CERNĂUȚI

Institutul teologic din Cernăuți, întemeiat în anul 1826 pentru cultivarea științifică a preoților ortodocși din dieceza Bucovinei, este un institut, în care științele teologice se propun după un sistem măsurat cerințelor și pretențiunilor științei, și într-o estinsiune corespunzătoare acestor cerințe astfel, că cu tot cuvântul se poate zice, cum că el este unicul institut de acest fel în biserica ortodoxă, în care științele teologice s-au propus în aceste discipline într-un mod cât se poate de deplin și extins. Cu toate acestea, deși acest institut a produs fructe foarte frumoase, deși dintr-însul a ieșit un cler luminat, care este conșciut de înalta sa chemare și de modul împlinirii ei, totuși mai avea și neajunsuri însemnate, care împedica un zbor mai înalt al științelor și o cultură a clerului mai multilaterală și mai corespunzătoare cerințelor proprii bisericii ortodoxe.

Sistemul studiilor la acest institut își trage originea după trăsăturile sale fundamentale din secolul trecut, din timpul demn de amintire al Austriei împărat Iosif II și este tot acela și, care până nu demult l-au avut și institutele teologice romano-catolice în Austria. De aici se explică neajunsurile sistemului institutului nostru față cu pretențiunile timpului presânt și, împrejurarea, că el nu corespunde deplin cerințelor bisericii ortodoxe.

Lipsele sistemului studiilor la institutul nostru se cunosc și se simțiră pretutindeni, și pentru aceea Escelinta sa, episcopul Bucovinei provoacă corpul profesoral de la Institutul teologic din Cernăuți, că prelucrând acesta un plan nou de studii, corespunzător cerințelor amintite precum și pusăciunii și menirii unei facultăți, în care ar avea să se transforme acest institut, să i-l propună Escelintei sale spre mai departe lucrare oficială. Luând corpul profesoral în strânsă băgare de samă postulatele timpului față cu știința, cu starea culturii generale, așijderea postulatele, care se fac către un preot în felurite sfere ale activității lui, apoi spiritul bisericii ortodoxe și proprietățile ei, au compus un statut pentru organizarea institutului teologic în toate direcțiile și l-au propus Escelenței sale ca proiect încă în luna decembrie a anului trecut.

Având orice mișcare pe câmpul științelor, precum și toate câte ajută la sporirea culturii naționale, fie în orice ram al științei, un deosebit interes pentru noi: credem, cum că comunicarea acestui plan de studii, care punându-se în lucrare, poate să facă epocă în viața științifică a clerului bucovinean și să înrăutățească într-un mod salutării chiar și peste marginile acestei diecese, îi va fi foaea de față binevenită, și cum că ea

va satisface dorinței multor leptori ai săi. Noi așadar vom aduce aici toate acelea, ce se ating de acest plan de studii, încât credem, cum că ele pot avea interes pentru publicul cititoriu.

Planul studiilor pentru facultatea teologică înființând în Cernăuți tradiția între altele: despre obiectele, ce vor avea să urmeze unul după altul, despre timpul propunerii obiectelor singure, despre oblegământul auditoriilor la ascultarea și învățarea obiectelor, ce se vor propune la facultate, despre limba propusă, și despre catedrele și personalul pentru propunerea acestor obiecte.

Obiectele ce vor fi propuse la facultatea teologică din Cernăuți, sunt sau cu totul noi, adică: astfel, care la institutul teologic de până acuma nu s-au propus de fel, ori s-au propus numai într-o măsură mărginită, sau astfel de obiecte, la care de față s-au făcut oarecare schimbare ori în privința sistemului, ori în privința numelui, ori în privința acestora amândouă, sau astfel de obiecte, la care s-a făcut o oarecare adăugare, sau astfel, care și până acuma s-au propus la institutul teologic și la facultate încă vor avea a se propune fără de nici o schimbare.

Obiectele cele noi, sau acelea, în privința cărora se proiectează o oarecare schimbare ori adăugare, sunt următoarele:

1. Istoria biblică și literatura vechiului testament. (Numirea de pe urmă se ea în loc de cea până acuma: introducere în sf. cărți ale testamentului vechi și nou).

2. Istoria biblică și literatura noului testament.

3. Teologia fundamentală.

4. Explicăciunea cursorie a sf. scripturi a vechiului testament din traducere românească.

5. Istoria bisericească dimpreună cu o propunere scurtă a statisticei bisericești.

6. Proprietățile limbei biblice grece (în loc de limba greacă biblică de până acuma) și esegesa sf. scripturi a noului testament din testul original.

7. Explicăciunea cursorie a sf. scripturi a noului testament din traducere românească.

8. Patrologia cu leptura sf. părinți din traduceri.

9. Omiletica dimpreună cu exerciții omiletice practice.

10. Liturgica, cu exerciții omiletice practice.

11. Teologia pastorală sau păstoria sufletească specială, asemenea cu exerciții omiletice practice.

12. Stilistica oficială pentru afacerile parohiale.

13. Pedagogia, didactica și catehetica.

Acele obiecte care s-au propus până acuma la institutul teologic și vor avea a se propune și la facultate fără de nici o schimbare, sunt următoarele:

1. Arheologia biblică.

2. Erminevtica biblică.

3. Limba evraică și esegesa sf. scripturi a vechiului testament din testul original.

4. Dialectele orientale, afine limbei evraice.

5. Limba greacă a sf-lor părinți și a scriitorilor bisericești din toate secolele creștine dimpreună cu lectură din crestomație.

6. Teologia dogmatică

7. Teologia morală, și

8. Dreptul bisericesc.

Aceste obiecte se proiectează a se propune prin un decurs de patru ani în următorul șir și prin un răstimp, precum se arată în cele următoare:

În anul I.

Prin semestrul I.

1. Arheologia biblică, pe săptămână 4 ore.

2. Erminevica biblică, pe săptămână 4 ore.

Prin semestrul al 2.

1. Istoria biblică și literatura vechiului testament, pe săptămână 4 ore.

2. Istoria biblică și literatura noului testament, pe săptămână 4 ore.

Prin ambele semestre.

1. Dialectele orientale, afine limbei evraice, pe săptămână 3 ore.

2. Teologia fundamentală, pe săptămână 3 ore.

3. Limba evraică și esegesa sf. scripturi a v.t. din testul original, pe săptămână 5 ore.

4. Explicăciunea cursorie a sf. scripturi a v.t. din traducere românească, pe săptămână 3 ore.

În anul al 2.

Prin ambele semestre.

1. Limba greacă a sflor. părinți și a scriitorilor bisericești din toate secolele creștine dimpreună cu lectură din crestomație, pe săptămână 3 ore.

2. Istoria bisericească dimpreună cu o propunere scurtă a statisticei bisericești, pe săptămână 9 ore.

3. Proprietățile limbei biblice grece și esegesa sf. scripturi a n.t. din testul original, pe săptămână 5 ore.

4. Explicăciunea cursorie a sf. scripturi a n.t. din traducere românească, pe săptămână 3 ore.

5. Patrologia cu leptura sflor. părinți din traduceri, pe săptămână 3 ore.

În anul al 3.

Prin ambele semestre.

1. Dogmatica, pe săptămână 9 ore.

2. Teologia morală, pe săptămână 9 ore.

3. Omiletica dimpreună cu exerciții omiletice practice, pe săptămână 3 ore.

În anul al 4.

Prin semestrul I.

Liturgica împreună cu proumarea exercițiilor omiletice practice, pe săptămână 9 ore.

Prin semestrul al 2.

Teologia pastorală sau păstoria specială, împreună cu proumarea exercițiilor omiletice practice, pe săptămână 9 ore.

Prin ambele semestre:

1. Dreptul bisericesc, pe săptămână 5 ore.

2. Stilistica oficială pentru afacerile parohiale, pe săptămână 1 oră.

3. Pedagogia, didactica și catehetica, pe săptămână 5 ore.

Toate aceste obiecte, afară de dialectele orientale și de limba greacă a sflor. părinți și a scriitorilor bisericești, sunt obligate pentru auditorii ordinare a facultății. Limba propusă pentru aceste obiecte va fi cea românească. Numai exercițiile omiletice practice se vor face cu auditorii de origine slavă în limba lor maternă.

Pentru propunerea acestor obiecte se proiectează următoarele catedre cu personalul următor:

A. Șase catedre principale cu câte un profesor ordinar și anumea:

1. Pentru studiul biblic al v.t., de care se ține limba evraică și esegesa sf. scripturi a v.t. din testul original, apoi arheologia, istoria biblică și literatura v.t.

2. Pentru studiul biblic al n.t., de care se țin proprietățile limbei biblice grece cu esegesa sf. scripturi a n.t. din testul original erminevtica, istoria biblică și literatura n.t.

3. Pentru istoria bisericească.

4. Pentru dogmatică.

5. Pentru teologia morală.

6. Pentru liturgică și teoria pastorală.

B. Două catedre pentru cele două obiecte neobligate, adică: pentru dialectele orientale și pentru limba greacă a sflor. părinți și a scriitorilor bisericești cu câte un adjunct, dintre care unul va fi o dată și secretar la cancelaria facultății, care celalalt bibliotecar la biblioteca ei.

C. O catedră pentru pedagogie, didactică și catehetică cu un docent afară de stat.

Celelalte obiecte, adică: teologia fundamentală, explicăciunea cursorie a sf. scripturi a v.t. din traducere românească, explicăciunea cursorie a sf. scripturi a n.t. din traducere românească, patrologia, omiletica, dreptul bisericesc și stilistica oficială se vor propune ca obiecte secundare de profesorii catedrelor principale și anumea:

1. Teologia fundamentală de profesorul teologiei dogmatice;

2. Explicăciunea cursorie a sf. scripturi a v.t. din traducere de profesorul studiului biblic al v.t.;

3. Explicăciunea cursorie a sf. scripturi a n.t. din traducere de profesorul studiului biblic al n.t.;

4. Patrologia de profesorul liturgiei și al teologiei pastorale.

5. Dreptul bisericesc și stilistica oficială de profesorul istoriei bisericești.

Acesta este planul studiilor, proiectat pentru facultatea teologică înființând în Cernăuți, un plan, care are multe preferințe, și prin care după părerea noastră pe lângă celelalte condiții necesare deplin se pot ajunge scopurile ei. Mai ales se arată preferințele acestui plan de alăturare cu planul studiilor la institutul teologic de acum. Teologul începător se va introduce într-un mod măsurat în câmpia științelor teologice. Îndată la început în teologia fundamentală, în care se cuprinde metafizica, încât este ea de trebuință, așa numita dogmatică generală și enciclopedia teologică, se va arăta teologului baza teologiei în genere, elementele cele fundamentale ale materiei, cu care se ocupă teologia, centrul, împrejurul căreia se mișcă întreaga teologie și la care se referă toate disciplinele teologice, apoi nescul cel intern, necesar și organic al tuturor părților teologiei, ca prin aceasta toate obiectele teologice să nu se înfățișeze începătorului ca ceva întâmplător și înșirat numai după arbitru ci ca strâns legate unele de altele, ca un singur întreg. Prin acest plan de studii, și anumea prin propunerea istoriei biblice și prin explicăciunea cursorie a sf. scripturi se va înlesni teologului o cunoștință mai estinsă a cuprinsului sf. scripturi, o cunoștință, care cu tot cuvântul se dorește, ca ea la fiecare preot să fie cât se poate de solidă și de mult cuprinzătoare. Prin propunerea statisticei bisericești li se va da teologilor posibilitate, de a-și câștiga cunoștințe pe cât de folositoare, pe atâta de necesare, iară prin stilistica oficială se vor pune preoți în stare, de a purta agendele parohiale, cum se cuvine, delăturându-se astfel multe fapte dăunătoare pentru cei interesați.

Cele mai mari preferințe ale acestui plan nou de studiu sunt propunerile în privința exercițiilor omiletice, practice, și în privința patrologiei și a liturgiei, propu-

neri prin care se delătură cele mai însemnate fapte ale planului de studiu la Institutul teologic de acuma. Predica este în biserica creștină o funcțiune foarte însemnată, de la care atârnă foarte mult, și care în viața preoțească provine adeseori, ba ea provine mai la toate funcțiunile, căci preotul trebuie oriunde să lucreze prin cuvânt, ca astfel să deie funcțiunilor sale înțelesul cel adevărat, și sfințenia cuviincioasă. Deci este de trebuință, ca preotul în acest ram al activității sale să fie bine exercitat chiar la intrarea sa în oficiu. Însă după planul studiilor de față nu rămâne pentru aceste exerciții mai mult timp, decât patru, cinci luni în anul cel din urmă, căci ele nu se pot începe mai înainte, de a se mântui propunerea teoriei predicei, adică omiletica și fiindcă aceasta după planul de față și după cuprinsul său trebuie să ocupe un semestru întreg, adică semestrul I în anul patru, apoi pentru exercițiile omiletice rămâne numai un semestru, adică un răstimp de cinci, sau mai bine zis, de patru luni, căci luna cea din urmă se cuprinde cu examenele publice, un răstimp care nu este de ajuns pentru o afacere de felul acesta cu atâta mai mult, căci auditoriul, pregătindu-se în semestrul al doilea pentru examenele publice, nu se pot ocupa mult cu aceste exerciții. Și cine nu știe, că precum la toate exercițiile, așa și la acestea depinde rezultatul cel bun de la timpul, pre care lucrătorul îl poate aplica pentru dânsul? El la lucrul acesta să nu fie grăbit, ci trebuie să i se îngăduie de ajuns timp, ca el materiile, ce au a se prelucra, să le recugete cu cuviință și să le prelucra cu îngrijință, ca să pătrundă bine spiritul predicământului, și să și-l însușească. Spre a se ajunge așa dar aceste scopuri, planul de față cuprinde propunerea, ca omiletica, care își are propria sa țintă și materie, și așa zicând propria sa construcțiune tehnică, să se desfacă de teologia pastorală, cu care ea până acuma s-a propus în legătură, să se propună în anul al treilea al teologiei, și exercițiile omiletice practice să se înceapă în anul al treilea și să se proumeze în întreg anul al patrulea.

Altă lipsă totală la institutul teologic de față se delătură în planul cel nou cu proiectarea introducerii patrologiei, sau prin propunerea vieței, a învățaturii și a opurilor sf. părinți. Sf. părinți sunt purtătorii cei venerabili ai tradiției bisericesti, și cărțile lor sunt după sf. scriptură izvoarele cele dintâi, cele mai curate și cele mai limpezi atât pentru dogme, cât și pentru morală. În opurile lor aflăm o credință așa de tare și curată, o știință așa de multilaterală și temeinică, o înțelepciune și cunoștințe de oameni așa de adânci, o mărime de suflet și de caracter așa de sublime, și o sfințenie de virtute așa de strălucită, încât ele întipăresc numele autorilor și cuvântului lor vaza și autoritatea cea mai mare, și devin pentru păstorul sufletesc viitor o școală aleasă de cultură practică și de prudență pentru viață.

În urmă se proiectează în acest plan propunerea liturgică, delăturându-se astfel o lipsă adânc simțită și urgentă în planul studiilor de acuma. Liturgica este un obiect, care se referă la o parte a vieții creștine ființiale și foarte ponderoase; ea exercită o înrăurire ființială asupra direpciunii și a întregului caracter al vieții religioase și pătrunde adânc în moralitatea ei. Ce are să lucre relegiunea în viață și pentru viață, o parte ființială din aceasta o isprăvește liturgica prin mijlocirea cultului. Cultul este tărâmul, pe care creștinul este lucrătiv toată viața sa, pe care el își petrece orele cele mai sfinte ale vieții sale, pe care i se împărtășesc lui spiritul și darul vieții dumnezeesti, și pe care viața cea nouă, urzită de Hristos, își sârbează mijlocirea și deplinirea sa subiectivă. Cât de interesantă, cât de necesară este așa dar știința cultului după cuprinsul lui întreg, și în spiritul lui cel adevărat! Cât de necesară este această știință mai ales pe tărâmul bisericesc, de la care trebuie depărtat tot mecanismul mort și amorțitor, tot formalismul deșert fără spiret și conștiință! Cât de necesară este

această știință mai ales preotului, dacă voiește el să corespundă cu conștiința chemării sale celei mai sfinte și mai sublime, dacă voiește el dregătoria sa cea preotească să o provoace cu demnitate și în spiretul cel adevărat, amăsurat voii și demnului bisericei, dacă el în interesul religiei și al moralității voiește a predica despre sf. liturgie, despre părțile ei cele singurite și despre alte acte ale cultului ortodox, dacă voiește el a-și da sama sie însuși și a lumina și pe alți despre lucruri, cu care și el și poporul lui se ocupă toată viața! Cât de necesar este mai departe studiul liturgiei, se vede și de acolo, dacă recugetăm, că tot cultul se bazează pe așezăminte pustii, ce nu le putem cunoaște din noi însuși, că formele și ceremoniile lui ajung în vechimea cea mai adâncă, și că mențiunea, prețul, înțelesul și spiritul acestora se poate deplin cunoaște de abia din istoria așezării lor și din forma veche succesivă! Câte abnormități, câte răsucituri și desfigurări se întâmpină pe tărâmul cultului acolo, unde nu se înțelege baza și spiritul acelor lucrări, care au a se isprăvi! Cât de necesară este în urmă studiul liturgiei în timpurile noastre, în care prin o administrare demnă și solemnă și prin o executare edificatoare a cultului trebuie mult să adauge la ridicarea religiei și a vieții religioase, în care prin un învățământ temeinic, prin o propunere adevărată și entuziastică a cultului ortodox trebuie preoți și poporul tot mai mult să se învăpăieze pentru dânsul și pentru o participare la dânsul adevărată și conștiințioasă, în care multe defaimări ale lui au să se respingă în interesul adevărului și spre onoarea bisericii! Din această demonstrăciune se vede, ce fapt mare și însemnat are planul studiilor la institutul teologic de acuma, nepropunându-se liturgica, și ce preferințe în privința aceasta are planul cel nou, proiectând delăturarea acestui fapt.

Așisderea are planul cel nou preferințe însemnate cu privire la înșirarea obiectelor. În privința aceasta aplaudăm mai ales așezarea erminevțicii între obiectele anului întâi, căci esegesa vechiului testament, care se ia acuma în anul întâi are de dânsa tot atâta trebuință ca și esegesa testamentului cel nou. Dar încă mai mare avantaj are în privința aceasta acest plan prin așezarea dreptului bisericesc și a pedagogiei între obiectele anului patru, căci fiind aceste obiecte practice, numai prin acest fel de înșirare pot să aducă pe deplin scopul propus.

În privința timpului pentru propunerea obiectelor am fi dorit, ca o samă de obiecte, precum: patrologia, omiletica, teologia fundamentală, dreptul bisericesc să se propună prin mai multe ore, precum s-a hotărât în planul acesta nou. Însă aceasta n-a fost cu puțință față cu timpul, asupra căruia poate dispune facultatea cu privire la împrejurările auditorilor săi. Căci auditorii ei sunt tot odată și seminariali, și aceștia au ca atare deosebite obligăminte, pentru care se pretinde un timp deosebit. După calculul făcut în privința aceasta s-a aflat, cum că pentru studiile teologice le rămâne auditorilor din anii cei trei dintâi a facultății pe săptămână câte cincizeci și două de ore, iară auditorilor din anul patru pe săptămână numai cincizeci de ore. Acestea ore au trebuie așadar să se împărțească astfel, ca pentru o oră de propunere să vină nu mai puțin decât o oră și jumătate pentru studierea materiilor propuse în acea oră, și din această cauză nu s-a putut hotărî în anii cei trei dintâi pentru obiectele obligate pe săptămână mai multe ore de prelegință, decât douăzeci și una, care în anul patru numai douăzeci. Deci dară atât obiectele amintite precum și alte obiecte au trebuit să se mărginească la răstimpul hotărât în planul de față, precum alte obiecte, care încă s-ar fi primit în plan, a trebuit din această cauză să se elimine dintr-însul.

Ce se atinge de obligământul auditorilor la ascultarea și învățarea obiectelor, ce se vor propune la facultate, și de limba cea propusă, apoi planul de față în privința aceasta nu face propuneri, care s-ar diferi de starea lucrurilor de față.

La obiectul cel din urmă din acest plan, adică la catedrele și personalul pentru propunerea acestor obiecte ar fi poate de lipsă a arăta motivele, pe care se bazează proiectul, cu o samă de obiecte să se propuie de profesorii catedrelor principale? La facerea acestor propuneri se vede, că corpul profesoral a plecat din următoarele puncte de vedere:

Obiectele acestea se vor propune numai prin puține ore; deci pentru dânsese nu se pot sistematiza deosebite catedre. Ele nici nu sunt între alte de natură omogenă, ca cumându-se, să se facă astfel mai puține catedre. Însă pentru că ele sunt de natură omogenă cu obiectele catedrelor principale, și deoarece pentru dânsese sunt rezervate la mai puține ore de propunere: de aceea ușor și fără de daună pentru catedrele principale se pot propune de către profesorii acestor catedre. Această împreunare se recomandă și din privire didactică, fiindcă aceste obiecte din cauza omogenității sale vor înrăuri unul asupra altuia într-un mod sălutar, limitându-se, sprijinindu-se și întregindu-se unul pe altul. Așijderea se vor delătura prin astfel de împreunare repezițiuni nefolositoare, care, din cauza omogenității cuprinsului acestor obiecte, dacă s-ar propune ele de către diferiți profesori, nu s-ar putea evita.

Astfel ni se prezintă nouă acest plan de studii ca un plan, care are multe preferințe și avantaje, care este potrivit, de a spori, de a înainta și de a deplini cultura necesară pentru un teolog într-un grad cu mult mai înalt, decât planul studiilor la institutul teologic de acuma, ca un plan, care este măsura postulatelor științei, proprietăților bisericii ortodoxe, și corespunzător cerințelor și trebuințelor ei.

Noi dorim așa dar numai, ca acest plan să întâmpine la locurile competente aprecierea meritată, și să se realizeze cât de curând, ca astfel, delăturându-se de fapt cele însemnate în cultura spirituală a clerului nostru, să se inaugureze o eră nouă în viața lui științifică.

NOTĂ

Istoria Institutului teologic din Cernăuți este cam următoarea: Când Bucovina era ocupată de Austria la 1775, nu era în țărișoara noastră nici o școală teologică. Curând după aceasta deschise un preot sârbesc de la Carlovăț cu numele Daniil Vlahovici cu încuviințarea episcopului Rădăuților de atunci Dosotei Herescul (m. 1789) la mitropolie în Suceava o școală clericală, în care se învăța cetirea, cântările bisericesti, tipicul și ritualele. Cei ce știau aceasta, se sfințeau preoți. Strămutându-se scaunul episcopiei de la Rădăuți la Cernăuți în anul 1783, s-a desființat școala clericală din Suceava și s-a înființat alta cu un curs de trei ani. La început a fost așezată în Horecea, o suburbie a Cernăuților, în mănăstirea sfântului mare martir Georgiu, iar la anul 1800 a fost strămutată la Cernăuți în spațiile reședinței episcopesti. În această școală teologică se premia oricare a trecut prin o școală normală. În acest curs teologic de trei ani se învățau cântările bisericesti, tipicul, ritualele, un catehism mare adus din Carlovăț, ceva filosofie și istorie universală. Curând eșiră din această școală clericală o mulțime de candidați de preoți. Singur episcopul Daniil Vlahovici (1789-1822) sfințese dintre aceștia peste 700 de preoți, așa încât nu mai erau posturi de ocupat cu dânșii. Deci dară a trebuit să se închidă această școală clericală pentru mai mulți ani. Arătându-se pe la anul 1826 iarăși necesitate de preoți s-a înființat Institutul teologic de față cu un curs de patru ani, la care se propun următoarele obiecte: În anul I. Arheologia biblică, limba evraică biblică și esegesa testamentului vechi, dialectele răsăritene, introducerea în cărțile testamentului vechi și istoria bisericască; în anul II: dreptul bisericesc, limba greacă biblică și esegesa testamentului nou, erminevica, introducerea în cărțile testamentului nou, pedagogia; în anul III: teologia

dogmatică și morală; în anul IV: teologia pastorală, economia rurală, catehetica, metodică și didactică.

Acesta este de față planul de studii la Institutul teologic din Cernăuți. În acest institut se premiau mai înainte numai astfel de tineri, care așteau cele șase clase gimnaziale și cei doi ani ai filozofiei, acuma însă cei opt ani ai gimnaziului. Cântările bisericești, tipicul și ritualele bisericești se învață în seminarul clerical, care este un institut de creștere pentru candidații preoți.

Obiectele de la Institutul teologic s-au propus până la 1848 în limba latină, iar de atunci încoace în cea română; pedagogia însă și economia rurală se propun de la început până astăzi în limba germană.

O ȚĂRANCĂ DIN NORDUL BUCOVINEI PREMIATĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

E pentru prima dată după fatalul 1945 când un suflet de român din Dulcea Bucovină de dincolo de sârma ghimpată se învrednicește de prestigiosul premiu al Academiei Române. Un suflet, pentru că Anița Nandriș-Cudla, trecută la cele veșnice în 1986, a fost prezentă în Aula Academiei doar cu sufletul așternut pe hârtia albă în

cuvinte simple (dar adânci) izvoare dintr-un flux al memoriei care probează pe lângă zbuciumul conștiinței unui om chinuit de soartă (dar demn în suferință) și un adevărat har al scriiturii.

20 de ani în Siberia. Destin bucovinean (Ed. Humanitas, 1991) atestă curajul unei țărănci de a scrie fără a se autocenzura (fapt remarcat și de Gabriel Liiceanu într-un interviu la TVR) povestea cutremurătoare a vieții sale, într-o perioadă (1965-1985) când literaturii oficializate îi era interzisă tema deportărilor, a Gulagului siberian. Nimeni nu putea să creadă atunci că această țărăncă, practic neștiutoare de carte (ea însă transformă acest neajuns într-un merit al rostirii românești nealterate) ar putea să facă disidență literară la Mahala, în căsuța sa cu ștreșini lăsate ușor peste ferestre. Ei înseși nici prin vis nu-i trecea că scrie un Best Seller pentru anii '90, deși ostenea zi și

noapte înaintând, pe căile tainice ale subconștientului, spre acest scop.

Academia Română a avut tot temeiul să considere *Destinul bucovinean* al Aniței Nandriș-Cudla o lucrare valoroasă, pe potriva premiului Lucian Blaga. Re-

marcăm mai întâi valoarea sa de document istoric, cu date prețioase despre deportările staliniste, apoi cea de jurnal literar scris într-un stil sobru de povestitor popular trădând, chiar de la prima propoziție, o filosofie țărănească sănătoasă: „Prin câte poate trece o ființă omenească fără să-și dea seama“. Nu e mai puțin important aspectul lingvistic al cărții, modul de a gândi în limbă a țaranului neșcolit, cu frazeologisme, regionalisme și fonetisme ale zonei dialectale ilustrate. Ea probează chiar și teoriile doctorului Moody despre viața după viață, atunci când descrie starea de comă și de moarte clinică prin care trece în Siberia înghețului veșnic. Căci nu numai prin suferință, ci și prin virtuți deosebite, această femeie de la sapă, merită deplina considerațiune a înaltului juriu.

Anița Nandriș-Cudla nu credea că scrie o carte, dar avea conștiința că descrie un destin. Știa că-și deapănă firul vieții pe foaia albă a caietului mai mult pentru frați, nepoți și strănepoți. O făcea la îndemnul fratelui mai mare – bădița Ionică, cel care, după '44, stabilit la București, unde ducea o viață retrasă, i-a dat în gară, când se

întorcea la Cernăuți după prima ei vizită, un creion (ea i-o fi spus „ceruză“) și un caiet și i-a zis: „Scrie, Anița. Tot ce mi-ai povestit, scrie aici“. Bădița Ionică era distinsul doctor Nandriș, ultimul președinte al „României June“ și al Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina (1942-1944). Salvator al arhivelor acestora (la Viena – în primul război mondial, la Cernăuți – în al doilea război mondial), el a înțeles să salveze și zguduitorile pagini orale, prețioasele mărturisiri ale surorii sale, căreia primul i-a descoperit talentul de povestitoare nativă (Ion Bogdan Lefter într-o pertinentă recenzie din *Contrapunct* descoperea în aceste Amintiri, scrise de o maha-leancă de lângă Cernăuți, structuri de gândire literară asemănătoare cu acelea ale sfătosului humuleștean).

Muceniță a neamului românesc, care și-a dus până la capăt crucea destinului timp de douăzeci de ani prin zăpezile veșnice ale Siberiei, Anița Nandriș-Cudla va împărtăși marea bucurie a încununării trudnicei scrieri pe viu a cutremurătorului său destin de bucovineancă, împreună cu bădița Ionică, dar și cu nepotul Gheorghică pe care l-a lăsat copil la Mahala, în anul deportării, și l-a revăzut după ani lungi de

Siberie, mare de acum, doctor și el, la Sibiu (crescut în aceeași tradiție a iubirii de neam și de baștină), căruia în 1982 îi încredințează manuscrisul, rugându-l să-l treacă peste graniță, în România, și să-i promită că-l va face cunoscut oamenilor, cum va putea. Doctorul Gheorghe Nandriș s-a ținut de cuvânt. Cu temeritatea și vrednicia caracteristică veritabilului intelectual bucovinean, d-sa îndeplinește rugămintea mătușii sale prezentând Editurii Humanitas, când consideră că a sosit momentul, manuscrisul jurnalului, însoțit de o scrisoare pe care editorul Gabriel Liiceanu a ținut să o publice în loc de prefață. Tot Domnia Sa a fost acela pe care l-am aplaudat în Aula Academiei Române când, într-o atmosferă solemnă, Acad. Eugen Simion, vicepreședinte, i-a înmănat diploma Premiului Lucian Blaga. Cu acest prilej îi strângem și noi, toți bucovinenii, mâna.

Șt. H.

ÎN ATENȚIA CITITORILOR

Anunțăm cititorii noștri că abonamentele la revista GLASUL BUCOVINEI se pot face la Fundația Culturală Română, serviciul de difuzare, București, Aleea Alexandru nr. 38.

Prețul abonamentului pe un an este de 2.000 lei (4 apariții) și suma poate fi depusă în contul Fundației Culturale Române, nr. 45106262, Filiala Sector 2 BRCE, sau prin cec, fax: 212.11.21 București, România. Difuzorii particulari din capitală și provincie care doresc să distribuie revista GLASUL BUCOVINEI sunt rugați să ia legătura cu redacția la telefonul 679.68.64.

Pentru cititorii din străinătate, costul abonamentului în dolari SUA (sau echivalentul în orice monedă convertibilă) poate fi depus în contul Fundației Culturale Române nr.4610109401300-5 BRCE, specificând pentru revista GLASUL BUCOVINEI, sau cu cec pe adresa redacției. Prețul unui abonament pe un an este de 15 dolari SUA pentru zona europeană și 20 dolari SUA pentru celelalte continente.

IN ATENTIA CITITORILOR

Informații detaliate privind activitatea noastră pot fi găsite în publicațiile noastre, care sunt disponibile în toate librăriile și magazinele de carte din țară și în străinătate. Pentru a vă informați mai detaliat despre activitatea noastră, vă rugăm să contactați biroul nostru de informații la adresa de mai jos.

Adresa: Strada 13 Decembrie 1989, Nr. 1, Sectorul 1, București, România
Telefon: 0116 412.01.11
Fax: 0116 412.01.12
E-mail: info@info-team.ro

Tehnoredactare computerizată:
INFO-TEAM Ltd.
fax: 659.46.26

Tiparul executat la
Tipografia „ARC“ SRL
Tel: 211.86.17
Tel/Fax: 615.15.27

ISSN 1222-5606